N. IORGA

O LUPTĂ LITERARĂ

= ARTICOLE DIN «SĂMĂNĂTORUL» =

VOLUMUL I
(Maiŭ 1903 — Iulie 1905)

VĂLENIĬ-DE-MUNTE
„Neamul Românesc", Tipografie și Legătorie de cărți
1914.

N. IORGA

O LUPTĂ LITERARĂ

= ARTICOLE DIN «SĂMĂNĂTORUL» =

VOLUMUL I
(Maiŭ 1903 — Iulie 1905)

VALENII-DE-MUNTE
„Neamul Românesc", Tipografie și Legătorie de cărți
1914.

PREFAȚĂ.

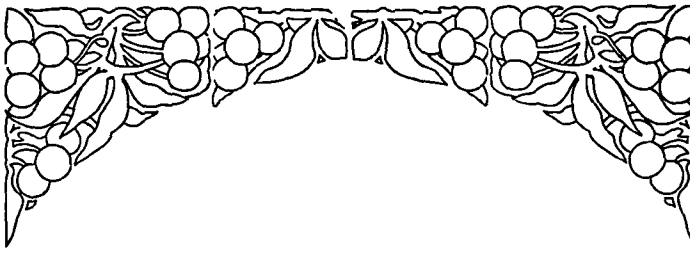
Nu știŭ dacă vor fi fiind mulți saŭ puțini aceĭ cari ar dori să recetească articolele privitoare la cultură din „Sămănătorul“ și apoĭ din „Floarea Darurilor“ și „Neamul Românesc“. Cele d'intăiŭ aŭ fost urmărite cu interes pe vremea lor, cînd lucrurile se maĭ luaŭ încă în serios și cine le făcea era interesat sufletește *la dînsele.*

Acuma știŭ că e altfel. Dar tocmaĭ de aceia reproduc aceste documente de credință.

Cel d'intăiŭ volum apare în ceasurĭ grele, cu sumbre perspective. Recunosc și acest nenoroc al săŭ, dar n'am ce-ĭ face.

Articolele biografice — afară de cîte-o scăpare din vedere — s'aŭ înlăturat, ele aflîndu-se în „Oameni cari aŭ fost“, carte apărută acum treĭ anĭ.

21 Octombre 1914.

I.

CU PRILEJUL DISPARIȚIEĬ „TRIBUNEĬ".

Printr'o hotărîre a partidului național românesc din Ardeal și părțile vecine, pe care-l represinta în lupta zilnică prin presă, „Tribuna", cea de la Sibiiŭ, și-a încetat apariția, după douăzecĭ și unul de anĭ de viață.

Dincolo de munțĭ, acest fapt însemnat a îndreptat gîndurile spre un noŭ ziar, care să ducă maĭ departe opera de răspîndire și întreținere a sentimentuluĭ național, care era menirea „Tribuneĭ". Dincoace, s'aŭ organisat manifestațiĭ ale tinerimiĭ, care s'aŭ terminat prin ciocnirĭ de stradă cu forța publică, răŭ călăuzită față de demonstranțĭ cari nu prea aveaŭ un scop înnaintea lor și dintre cari unĭ, maĭ desorientațĭ, aŭ crezut că aduc un serviciu neamuluĭ lor lovind în Romînĭ ca și dînșiĭ, ce purtaŭ uniforma țerĭ, și rupînd de sus din balcoane o sabie pe care stă întipărită monograma suveranuluĭ. Oricum s'ar împărți greșelile și răspunderea între ceĭ ce aŭ dat acest urît spectacol, lăsînd această amintire care ar trebui cît maĭ răpede uitată, nu e maĭ puțin adevărat că „Tribuna"

merita să fie comemorată prin fapte mai frumoase și, iarăși, prin cuvinte mai pricepute și mai alese decît acelea, pe cît de ușoare, pe atît de exagerate, care s'au pronunțat la întrunirile de dăunăzi.

Căci „Tribuna“ și-a avut zile mari și folositoare în traiul său, zile care vor figură în istoria noroculuĭ și lipseĭ de noroc a milioanelor care cu jertfe grele își păstrează romînitatea înnaintea celor ce voiesc să li-o smulgă. Cînd ziarul românesc din Sibiiŭ și-a luat avîntul, el se arăta, fără îndoială, cel mai bine scris și mai matur cugetat dintre toate cîte ieșiaŭ pentru poporul nostru. Ceĭ mai bunĭ și mai destoinicĭ din tinerimea noastră ardeleană aŭ pus umărul, nu pentru a-și crea o mănoasă carieră, nicĭ pentru a-și deschide calea către o situație politică — motivele care îndeamnă pe ceĭ mai mulțĭ ziariștĭ de la noĭ —, ci pentru că datoria lor îĭ chema la muncă, sărăcie și prigonire, în odăile, pe care niciun club nu le mobilase din banul contribuabililor, ale „Tribuneĭ“. Multă vreme, pănă la procesul „Memorandului“ și după această inimoasă înfățișare înnaintea dușmanuluĭ secular, s'aŭ scris în foaia aceasta minunate articole de recunoaștere, cugetare și luptă: articole de acelea ardelenești cu miez, fără podoabe ușoare de stil, pe care le pune la îndămînă orice lectură, fără vorbe mari, care ascund goliciunea fonduluĭ, fără șirete prefaceri ale simțirii. Acolo era luptă crîncenă și plină de răspunderĭ — la capăt stătea amenda ruinătoare și închisoarea care opria lucrul și ataca sănătatea; acolo nu era paradă, defilarea către înnălțimile amețitoare ale parveniriĭ, supt ochiul de îndemn al patronuluĭ in-

teresat. Graiul românesc lua supt condeiul acestor războinici altă viață: un graiŭ către țerani, preoți, dascăli, învățători, către fruntașii umili ai unui popor ce nu-și avea partea; cuvinte înțelese oricui, sintaxă vînjoasă; în toate spusele, simțul unei puteri mari, pe care cel ce scrie caută s'o ție în frîŭ, dar care izbucnește într'o expresie zguduitoare, într'o comparație luminoasă, mergînd ca un fulger de suflet la suflet. Articolele bune aŭ fost scrise și până la urmă în acest stil, cu toate că puterile scriitorilor nu mai eraŭ cele de odinioară.

Partidul național alesese ca linie de conduită pasivitatea. Cu toată cartea populară și plină de învățăminte a d-lui Brote, cei mai mulți dintre cetitorii acestei reviste nu vor fi lămuriți asupra înțelesului pasivității politice a Romînilor de peste munți, și se pot mîngîia de altfel cu încredințarea că atîția mari politicieni ai regatului romîn împărtășesc, mai mult saŭ mai puțin, neștiința lor. La întemeiarea dualismului în monarchia vecină cu noi a Habsburgilor, la 1866-7, se unise, fără voia Romînilor și Sașilor, Ardealul, fost principat autonom din secolul al XVI-lea încoace și luat de Casa de Austria de la Turci, cari eraŭ suzeranii țerii, abia la sfîrșitul veaculuĭ al XVII-lea, cu Ungaria, care căzuse prin moștenire aceleiași Case cu mai mult de un veac în urmă. Pentru ca nemulțămirea celor două neamuri neunguresti ale Ardealului, acelea care aveaŭ numărul, bogăția, puterea de tot felul, să nu se poată da la iveală pe calea, deschisă prin Constituție, a alegerilor, legea cea veche

electorală, mai restrînsă decît cea din Ungaria și destul de neclară pentru a putea fi tălmăcită după interesul puternicilor, fu lăsată în vigoare; Guvernul, represintantul națiunii dominante, putea să-și alcătuiască apoi circumscripțiile, cercurile electorale cum voià, potrivindu-le așa încît nemulțămiții să nu poată birui, și, în sfîrșit, până mai dăunăzi cumpărătorul de voturi era stăpînul alegerilor în Ungaria, și cine nu voia să-i primească banul și avea îndrăzneala să nu asculte de poruncile venite de sus, găsia în cale pușca jandarmului, care știe că viața unui opincar de Valah nu costă așa de mult. În astfel de împrejurări, Romînii aveaŭ datoria de cuviință de a lăsa să treacă vremile, apele furioase peste piatra, peste vechea marmură neclintită a neamului lor. A nu colabora la comedie, li se impunea.

Întemeietorii „Tribunei" aŭ înțeles însă că o cale nu li se poate închide: aceia prin care se răspîndește viața sufletească într'un popor, și din care apoi cresc, se înnalță și înfloresc toate celelalte, — calea culturii. Aŭ scos ziarul literar pe lîngă cel politic, aŭ adaus apoi și o bibliotecă, a săraculuĭ, și aŭ avut drept lucrători la această mare misiune scriitori ca Gheorghe Coșbuc și Ioan Slavici. Gîndul cinstit, simțirea neprefăcută și vorba curată s'aŭ coborît prin cărțuliile „Tribunei" pe masa simpluluĭ sătean, arătîndu-i că și în limba luĭ se poate culege toată învățătura și îndeplini toată frumusețea.

Vîltorile prigonirilor aŭ smuls și dus departe, pe pămîntul nostru de adăpostire, unde primim răniții,

căcĭ nu putem merge alăturĭ cu luptătorĭĭ ce se apără, — pe vechiĭ „tribuniștĭ“. Zilele marĭ de înțelegere deplină s'aŭ încheiat în Ardeal, cînd fanaticiĭ ideiĭ de partid din România, conducătorĭĭ veșniculuĭ războiŭ civil în fățarnice forme constituționale. și-aŭ căutat ajutoare acolo unde trebuie să se *ducă* necontenit ajutorul nostru al tuturora. Ca și partidul național, ca și spiritul cel bun și încrederea vremilor fericite, „Tribuna“ a scăzut și ea și ajunse a represinta sucursala unuĭ partid din regat față cu alt ziar, ocrotit de partidul cellalt: o dihonie pe atît de nenorocită, pe cît de lipsită de orĭce înțeles. Cînd, pe urmă, relațiile s'aŭ împăcat oarecum, vechea adunare a rîndurilor în jurul ziaruluĭ din Sibiiŭ tot nu s'a maĭ putut face, și polemica, întru cîtva înnăbușită, a urmat, spre paguba tuturora. În vălmășag se maĭ uitase, aproape cu totul, încă ceva: cultul literaturiĭ naționale.

* * *

Gonită din urmă fără încetare, de procese care-ĭ căutaŭ moartea, „Tribuna“ a dispărut. Un alt ziar îĭ va lua, mîne, locul. Acela va putea fi maĭ fericit în două privințĭ hotărîtoare: de el nu se va lega nicĭo amintire de vrajbă între frațĭ și, fără îndoială, conducătorĭĭ luĭ vor avea ca îndreptar de căpetenie că în cultura unuĭ popor îșĭ are rădăcinile viitorul luĭ și că decĭ, înnainte de toate se începe prin așternerea acesteĭ culturĭ.

4 Maiŭ 1903.

II.

O NOUĂ EPOCĂ DE CULTURĂ.

State pot trăi fără ideal: o mașină complicată care-și ajunge ținta prin mersul ei fără greș, o asociație de interese care le mulțămește îndestulător și nu trebuie să fie decî desfăcută. Avem astfel de „societățî de consum“ în Belgia, în Svițera, în Statele-Unite, și încă se maî adaug oarecare amintirî în trecut, de jertfe aduse împreună și de biruințe, supt acelașî steag, ale strămoșilor, ce nu trăiaŭ încă pentru realisarea cîștigulu material. Dar, cînd Statul de acest fel crește puternic, măreț prin bogăția ce se descopere, se prelucrează, se răspîndește, atuncî nevoia unuî ideal, a unuî ideal politic măcar, se ivește de la sine pentru a îndrepta prisosul de putere generală ce rămîne din puterile individuale și sociale cheltuite pentru scopurî maî restrînse și maî joase: astfel a răsărit dăunăzî, la auzul imnurilor de bucurie pentru cucerirea Cubeî și a Filipinelor, pentru strivirea uneî vechî flote, uneî glorioase armate, ideia imperială în viața, pănă atuncî numaî cu ținte economice, a Statelor-Unite.

Dar un *popor* trebuie să aibă culmi luminoase după care să se îndrepte, către care uitîndu-se, să afle un îndemn la lucru și o mîngîiere în suferințî. Aceasta fie că poporul e îngrădit de hotarele unuî Stat național desăvîrșit *încheiat*, fie că Statul care-ĭ poartă numele e pentru dînsul o cetățuie de pregătire și așteptare — cum e *Romănia* pentru *Romînime*, — fie că, precum se întîmplă cu nenorociții Polonî, Statul lipsește cu totul, a trecut în mînile încleștate de lăcomie ale unuia saŭ maĭ multor cuceritorî.

În Romănia noastră liberă, în Regat avem trăsurî, primblărî, alergărî, baluri, gazete, poeți simboliștî [1], societățî și cluburî pentru ceia ce se numește „politică" (și e, am spus-o, războiŭ civil), avem reviste, foarte multe legî, și pușcăriî model. Le aŭ și alte popoare. Dar acelea maĭ aŭ și un ideal ultim, o țintă maĭ îndepărtată. O avem noĭ? Am descoperit-o în zare și n'am maĭ pierdut-o din ochĭ? Saŭ nu-ĭ simțim nevoia? Orĭ poate vedem stele veșnice, binefăcătoare, în focurile nebune ce chiamă pe drumeți spre adîncul ucigător al bălților, al prăpăstiilor de ape?

Dacă întrebaĭ pe cineva la 1830 care e idealul poporuluĭ românesc, acel care se poate atinge și pentru care se adună, se grămădesc silințile, — el ar fi răspuns: alcătuirea prin muncă frățească, la care sînt primite și puterile slabe, numaĭ dor adevărat pentru lucru să fie, a uneĭ literaturĭ naționale, într'o limbă bună, cu un scris ușor, primit de toată lumea, într'o

[1] Era și atuncĭ ridicula speță... Unde e *inovarea*, vă rog?

direcție de înviere a neamului. Spre acest scop s'au străduit fruntașii vremurilor de atunci, și au fost ascultați, fiindcă spuneau lucruri înțelepte, fără gînd la dînșii, la faima și interesele lor trecătoare, — și ei au învins.

Aceiași întrebare ar fi primit peste vre-o zece, douăzeci de ani alt răspuns: ni trebuie scuturarea jugului stăpînirii străine, cel rusesc dincoace de munți, cel unguresc dincolo; ni trebuie înnălțarea prin meșteri inimoși și cumințí, prin mulți muncitori plini de rîvnă cinstită, a unei Românii mari, unite, care să înfățișeze în hotare păzite de ostași înțelegerea în gînduri care se îndeplinise între toți cei ce vorbiau același graiu. S'a dat luptă în jurul acestui steag, luptă în jurul cărturarilor: pe steagul roș străluciau însă aceleași icoane ca și pe steagul alb. După silinți îndelungate, adesea întrerupte prin neînțelegeri vrednice de plîns, dar cu înțelegere totuși în ceasul hotărîtor al asalturilor, s'a ajuns la întemeiarea regatului României dintre Carpați și Dunăre, iar, dincolo, la înnoirea Mitropoliilor ce ni călăuzesc neamul cu crucea care înseamnă și dreptate, și la înjghebarea unui partid național, care trăiește încă măcar în inimi.

Aceste lucruri s'au făcut pănă pe la 1880. Atunci luptătorii nu mai avură, aici, în față, un dușman căruia să-i poată smulge biruința. Întrebarea unei îndreptări se puse din nou în mintea conducătorilor sau celor cari credeau că sînt chemați a conduce în generația lor. Dar răspunsul nu mai fu, ca odinioară, același, pornit din înțelegerea adevăratelor și celor mai grabnice nevoi ale neamului.

Unii propuseră ca țintă lărgirea libertăților publice până la desăvîrșita anarhie a patimilor, intereselor și vanităților deslănțuite în voie. Alții se gîndiră că se cuvine a realisa și la noi ideile socialismului industrial contemporan, care îmbracă într'o doctrină aspirațiile unei clase de muncitori nedreptățiți, ai orașelor și ai minelor din pămînt, pe care noi n'o avem. Din potrivă, o a treia categorie văzu fericirea noastră în evoluția unor partide care să se stingherească la lucru, să se spioneze, să se clevetească, să-și facă zile amare, să se pîngărească, — umbrind în mintea privitorilor ideile fundamentale ale moralei și ținînd pe loc puterile neamului acolo unde ele s'ar fi putut desfășura mai larg. N'au lipsit nici de aceia cari au spus că menirea noastră e acum să facem bogăție, bogăție multă, americană, cartaginesă, evreiască-modernă, babilonică, pentru ciocoii-boieri, pentru boierii-ciocoi și pentru toate liftele flămînde de cîștig ale lumii: „capitalurile străine", vă rog. Ca idealiști, s'au înfățișat, în sfîrșit, oameni cari credeau că pot prinde Ardealul — ceva mare, abstract, unde sînt „frați ghe ghincolo", buni de anexat ca să fie mai multe slujbe!—, că pot prinde Ardealul în vîrful unui tricolor de paradă, în cursul unei primblări zgomotoase pe strade pline de curioși, ce țipă și ei pentru că nu înțeleg...

Păreri greșite, momeli, mofturi și fleacuri!

Libertăți avem destule: rămîne să le coborîm în moravuri. Socialismul trebuie înlocuit la noi printr'o politică de dreptate, de căință, de bună frăție față de moșul și badea din satul fără bogăție și fără cultură,

care se încovoaie supt povara trîndăviei și zădarniceĭ noastre fudulii. Munca străină nu înnaintează neamurile, fie că se înfățișează în literatură, știință, artă de export, fie că ea se aduce îngrămădită în semnul, în simbolul aurului ce sună. Iar Ardealul nu se iea, nu se cucerește, nu se anexează, ca Insulele Filipine, o tineri zgomotoși cu steaguri copilărești; ci undeva, departe de tot, plutește în aierul de argint al idealului icoana întregului neam *reîntregit*, adus, adecă, în timpuri de lumină, acolo unde fusese în vremurile sălbătăciei fără stăpîn!

În această clipă n'avem nimic de cucerit, nimic de adaus: visători periculoși cari merg cu ochii închiși pe margenea zidurilor prăpăstuite, fermecați de lună, să nu fie luați de nimeni drept călăuzi. În mișcarea noastră politică, e un timp de oprire, care va ținea poate multă vreme încă. Ce e de făcut aici, înnăuntru, în Regat, resultă din formele constituționale căpătate, și nu poate fi un ideal, un *labarum* pentru o generație nouă.

Ce avem de făcut înnainte de toate, e purificarea, întregirea, înnaintarea, și mai ales răspîndirea culturii noastre. Avem în România un Stat pentru toți, și o cultură pentru boieriĭ și parveniții din funcții. Avem un Stat național fără o cultură națională, ci cu o spoială străină, franțuzească. Avem visul de unire națională în aceiași formă politică, îl legănăm în vorbe, și nu-l chemăm la noi prin fapte: hotarele mai sînt încă hotare pentru cultura noastră. Ne dorim uniți la un loc, și nu ne cunoaștem nici de cum.

Așa sînt lucrurile, și nu mai pot dură așa, fiindcă altfel tot ce avem se va risipi în vînt. Ni trebuie cultură tuturora, de sus pănă jos, dintr'un hotar al Romînimii pănă la altul, o cultură care să fie a noastră, cărți pe rîndurile inspirate ale cărora să cadă de o potrivă lacrima înnalței, bogatei doamne și a sătencii, cărți smulse de mîni nerăbdătoare pănă unde răsună graiul acestui neam. Jos nemernica bîiguială străină din saloanele cosmopolite, pentru întreținerea cărora curg sudori de sînge pe lanurile muncite din greu, jos cărțuliile de simțire falșificată și de conrupție, cu care Apusul otrăvește țeri nepricepute, jos maimuțăria nelegiuită!

O nouă epocă de cultură *trebuie* să înceapă pentru noi. *Trebuie,* saŭ altfel vom muri! Și e păcat —, căci rînduri lungi de strămoși cinstiți ni staŭ în urmă și n'avem dreptul să ni înstrăinăm copiii!

18 Maiŭ 1903.

III.

DĂRÍ DE SEAMĂ.

Ilarie Chendi. — **Preludiĭ.** Articole şi cercetărĭ literare. Bucureştĭ 1903. 1 vol. 8°, 214 pp.

Volumul apărut acum al d-luĭ Chendi (titlul: „Preludiĭ“ e prea căutat, — criticul nefiind, ca poetul, acela care „preludiază“, o pasăre cîntătoare saŭ, casul poeţilor răĭ, o pasăre croncănitoare, cotcodăcitoare) cuprinde articole ce aŭ apărut prin reviste şi culegerĭ. Autorul lor a făcut însă bine că le-a adunat: ele constituie în adevăr carta de visită prin care d. Chendi se introduce în ce s'ar putea numi cenaculul, — ceia ce înseamnă: cina cea de taină — a scriitorilor romînĭ. Nu zic: al scriitorilor romînĭ de talent (ce e aceia talent şi ce nu e? Şi e aşa de vechiŭ cuvîntul!), ci al scriitorilor romînĭ cuviincioşĭ, cărora uniĭ li pot da sfaturĭ, iar alţiĭ pot să le primească fără supărare de la dînşiĭ (chiar dacă ar fi crudul, dar prietenescul sfat de a nu scrie).

Un articol singur studiază ceva din literatura germană. Celelalte înseamnă puncte noŭă de vedere cu

privire la Eminescu — cu reproduceri din admirabilele lui inedite —, la Creangă, constată curente sau direcții și lovesc în reputații care, în cele mai multe casuri, sînt, în adevăr, cu totul neîndreptățite.

D. Chendi e Ardelean, și are toate însușirile Ardeleanului: vorbește numai după ce se informează, judecă cinstit în sufletul său și spune fără sfială ce crede. De și n'are diploma universitară și e un modest funcționar al Academiei, el se arată foarte cetit; e și un om de gust, fără să aibă fumurile acelor ce între noi, cești'a de aici, își atribuie această calitate. Înnaintea ochilor săi el are un ideal, care e idealul de adevărată cultură, specifică nouă, pe care-l împărtășim cu toții.

Ar mai fi un punct de discutat: e d. Chendi și un om harnic? În privința aceasta aștept să-mi fac o părere.

18 Maiu 1903.

IV.

TRADUCERÎ.

Se cetește multă literatură străină la noĭ, dar fără alegere și într'o singură limbă, cea francesă. Se întîmplă că această literatură francesă, cu toate însușirile eĭ incontestabile de ușurință și armonie în formă, e și a fost totdeauna artificială. Se maĭ întîmplă că literatura francesă cea maĭ nouă nu represintă una din epocele cele maĭ fericite din desvoltarea literaturiĭ poporuluĭ frances: talentele marĭ lipsesc și drumurĭ netede nu vede nimenĭ.

În sfîrșit, literatura francesă nu poate exercita influența de care avem maĭ multă nevoie, pentru a ne formă ca popor adevărat civilisat: influența educativă, morală,—într'alt sens decît morala convențională.

Dacă am cetit multă literatură francesă în franțuzește, n'am făcut și traduceri bune și îmbielșugate nicĭ din franțuzește, fiindcă ne îndreptam direct la originale. Departe în trecut, bătrînul Eliad începuse, cu cîtă știință și pricepere avea, întăia serie rațională de traduceri. Înrîurirea lor a fost, fără îndoială, puter-

nică în mișcarea poetică originală ce a venit pe urmă. Apoi traducerile s'au oprit aproape cu totul. Numai după multă trecere de timp, cînd, cu înnalte și serioase scopuri culturale, s'a alcătuit „Junimea“ din Iași, din oameni într'adevăr luminați, s'au pornit traducerile din literatura germană, cele mai puține bune, celelalte avînd măcar meritul de a fi revelat o puternică literatură unei colonii culturale francese. Apoi și acest curent s a stins.

Acum în urmă, d. Coșbuc a cîștigat dreptul la recunoștința neamului nostru prin traducerile sale, mai ales prin acelea din clasici, pe care n'am fost în stare să le înțelegem și să le prețuim îndeajuns. D. Vlahuță a tradus frumos mai multe din poesiile Adei Negri, care n'are însă în Italia faima pe care am fi dispuși să i-o atribuim, judecînd după caracterul armonios al traducerilor pomenite.

Dintre poeții cei mai tineri, Murnu a reprodus bine pe Homer, iar aici în „Sămănătorul“ și aiurea Iosif a dovedit și prin traduceri din limba germană elasticitatea cuprinzătoare a versului său.

Totuși pe această cale care trebuie străbătută până la capăt pentru ca noua noastră cultură să se formeze pe o înțelegere largă a tuturor marilor culturi ale omenirii, trebuie să cheltuim încă multe silinți.

E întreaga literatură englesă, adîncă, bogată și sinceră, din care putem zice că nu știm încă nimic, deși niciuna nu e în stare să formeze spiritul mai mult decît dînsa.

Cu traducerile din limba germană abia s'a început. Că există o literatură italiană de o putere de viață

neobișnuită, că în Spania se poate găsi și altceva, în ordinea culturii, decît diplome ieftene pentru ambiții mari și latinism de paradă, că în Nordul danes, suedes, norvegian — chiar în afară de Ibsen și Strindberg — e o viață originală a spiritului,— ce știm noi din toate acestea?

Din literaturile slave, cea polonă, ridicată la o atît de mare înnălțime prin puternicul talent al lui Sienkiewicz, cea rusească, ce se desfășoară mai ales prin activitatea unui șir de romancieri de întăiul rînd, — cunoaștem doar ce s'a tradus la Paris de librari speculanți, cari aŭ în serviciul lor femei sărace și studenți fără mijloace. Traducerile, cu mult superioare și neasămănat mai bogate, pe care le aŭ Germanii, rămîn străine la noi, cari sîntem cu atît mai străini (aici fără vina noastră) de original.

În privința literaturilor mai mărunte, ignorarea poate găsi mai lesne o îndreptățire.

„Sămănătorul", și în fasa de astăzi ca și în cele ce a străbătut pănă acum, nu servește nicio patimă pentru faima ușoară, nicio josnică dorință de cîștig, ci vine, ca o încercare din inimă curată, să lucreze întru îndeplinirea unei datorii de care pot fugi numai aceia dintre scriitori și oamenii de carte cari n'aŭ o ideie clară despre rostul lucrurilor. El vrea să ajute la întemeiarea unei conștiințĭ naționale întinse, unei culturi adînci și sănătoase.

Celor ce lucrează aici, li s'a părut că tălmăcirea graiului străin, cînd cuprinde, frumos, un adevăr și lucrează spre bine, nu e fără folos.

De aceia se întemeiază aici o rubrică de traduceri.

Cine va putea în versuri, va face în versuri și va iscăli; cine nu, va tîlcui în prosă, și nu-și va aminti numele pentru o osteneală plăcută, în care originalitatea n'are unde să se manifeste.

25 Maiŭ 1903.

V.

CULTURA NAȚIONALĂ ȘI SUROGATELE EĬ:

CULTURA PATRIOTICĂ ȘI CEA OFICIALĂ.

Cuvintele: „cultură națională“ aŭ darul de a speria pe multă lume. Unĭĭ văd în ele un fel de ofensă personală, o amintire neplăcută a uneĭ recente originĭ transdanubiene, orĭ extra-europene și, dintr'un sentiment pios față de părinții și ceĭlalțĭ înnaintașĭ aĭ lor, eĭ se revoltă împotriva uneĭ formule ce dispăruse un timp cu totul din circulație. Firește că acești interesanțĭ neofițĭ aĭ romînismuluĭ festiv și budgetar nu-șĭ vor face spița neamuluĭ până la Cleon Atenianul saŭ până la Asparuc Bulgarul orĭ până la patriarhiĭ celor douăsprezece triburĭ, ci eĭ vor pomeni cu acea gravitate care șede bine, tinerilor ca și bătrînilor, despre axioma, stabilită de multă vreme, de oamenĭ superiorĭ din țară și din străinătate, că literatura (poesie+roman saŭ nuvelă: asta e literatura pentru amanțiĭ sublimĭ aĭ Frumosuluĭ cu litera mare), că literatura e decĭ arta, că arta e internațională, interseculară, străină de toate josnicele noțiunĭ ale relativuluĭ, adecă

ale concretului și realului, în care totuși se înfig, cu cît mai adînc, cu atît mai folositor și mai trainic, străbătătoarele rădăcini ale vieții. Dar e așa de distins să-ți dai ochii peste cap, să ieî o atitudine mistică, de martir al cugetării, și să șoptești în extas că: în afară de orîce se vede, se aude, se pipăie, se cugetă adecă și se simte, e undeva o fantomă incoloră, inodoră și insipidă, care tocmai de aceia e eternă și sublim de inutilă.

Dar sînt oameni cari, fără să aibă rațiuni care se țin de etnografie, privesc cu dușmănie, cu îngrijorare orîce îndemn către o literatură, o artă, o cultură românească. Și acestora asemenea sentimente pot să li vie de la generalități filosofice rău înțelese. La mulți însă se amestecă reminiscențe, mai nouă sau mai vechi, din trecutul nostru cultural, pentru a-i îndemna la împotrivirea față de un curent care e de dorit să biruiască. Pentru ei literatura națională e în legătură cu tot patriotismul de irozi care se stînge supt ochii noștri în zdrențele-i pestrițe, de șarlatan, scoțînd blesteme de melodramă. Știți: dramele istorice, în care figurile mari ale trecutului sînt personificate prin actori fără cultură și înțelegere, cari cîntă sau strigă accente de patimă falșă, expresia unor gînduri ușoare; tablourile naționale, în care aceleași figuri se înfățișează în atitudinile războinice ale soldaților de lemn, atunci cînd sentimente înnalte se poartă supt pieptul lor rotunjit, văpsit cu albastru închis; conferințile patriotice, în care apostoli cu dragoste de neam își zgîrie, își frig coardele vocale, prin care nu-și găsesc locul destul de răpede valurile de foc ale unei eloc-

venţe de Moşi. Şi bieţii oameni, cari aŭ suferit pe urma acestei direcţii, îşi fac cruce înspăimîntaţi şi spun cuvinte de apărare împotriva primejdiei...

Se mai gîndesc aceşti oameni sinceri şi cinstiţi — cari nu vreaŭ să audă de cultură naţională — la societăţile anonime pentru cultura patriotismului romîn, la unele discursuri de „Zece Maiŭ", la multele forme în care se îmbracă, fără să fie în largul lui nici într'una, patriotismul oficial, care pentru cuvinte şi declaraţii dă certificate, medalii şi înnaintări, patriotismul revistelor Ministeriului de Instrucţie, impus prin circulare către funcţionari şi constatat prin rapoartele inspectorilor.

Cultura naţională n'are a face însă cu lucrurile al căror rost la noi a fost lămurit mai sus.

Profanatorii de Voevozi, mînjitorii de pînze, dervişii urlători ai conferinţilor, aceia represintă altceva, un fenomen care se poate manifesta şi cu mai mult adevăr, cu mai multă măsură, care poate aduce la lumină şi opere frumoase. E curentul *patriotic,* care produce literatură şi cultură *patriotică.*

Este un popor în Europa care posedă o bogată literatură patriotică, relativ cea mai bogată din cîte se cunosc: poporul unguresc. De mai bine de o jumătate de veac, Ungurii trăiesc o viaţă de friguri, stăpîniţi de monomania patriotismului, şi tot ce scriŭ ei, ca şi tot ce fac, are, înnainte de toate, scopul de a arăta că în cuprinsul regatului „Magyarország" trăiesc oameni cari-şi iubesc ţara de naştere mai mult decît orice. Însă Ungurii n'aŭ, cît despre asta, o cultură

națională: tot ce ă ascris, zugrăvit, cîntat și sculptat pănă astăzi e mai mult un răsunet al literaturii și artei germane, saŭ al literaturii și artei europene în genere. Vorbele sînt naționale; fondul e de împrumut: *sentimentalitatea* rămîne, cu toată schimbarea de haine, de nume, de graiŭ, străină. E o cultură care se poate întemeia foarte răpede, aceasta; și între fruntașii ei își poate găsi locul orice cumpărat al Ungurimii stăpînitoare, orice tăgăduitor al sîngelui săŭ. E o cultură utilitară, o armă de luptă politică.

Cultura stampilată de Ministeriŭ se îmbrățișează, se „întemeiază“ și mai răpede, căci învățătorii, institutorii, profesorii, elevii aŭ nevoie de rapoartele favorabile ale inspectorilor, de notele bune ale dascălilor. Ca Minerva ea poate apărea gata înnarmată din creierul unui Joe, dar ea se poate pierde tot așa de lesne ca fantasia unui visător. Cultura aceasta oficială nu face nici cît cultura patriotică: ea pornește din interese mai mici, mai banale, și represintă și mai puțin.

Cînd însă un popor își dă seamă că viața ce bate în milioane de inimi, ce luminează în milioane de minți nu se asamănă cu viața altor neamuri și că e vrednică să fie păstrată pentru desăvîrșirea și armonia lumii, că ea cere forme particulare pentru a fi statornicită, recunoscută și admirată, cînd, după multe cercetări răbdătoare și puternice avînturi, aceste forme se află, și cînd individualitatea, neapărată, a fiecărui scriitor saŭ artist se desface din acest fond adînc și larg al rasei sale, conștientă de însușirile ei, — atunci trăiește *cultura națională*.

Pe aceasta, oglinda firiĭ întreguluĭ nostru popor, n'am avut-o încă pe deplin, și în întemeiarea eĭ ar sta, pentru timpurile de astăzĭ, *legitimarea* existenței noastre, dreptul de a trăi deosebiți de State maĭ marĭ și de popoare maĭ puternice.

1 Iunie 1903.

VI.

LITERATURĂ FALSĂ.

Fenomenele literare ce se petrec în țara noastră de o bucată de vreme sînt în adevăr unice, și cea mai mare fantasie caricaturală de aiurea nu le-ar putea inventa. Alături de un curent intelectual sănătos, normal și logic, care stă în legătură cu întreaga noastră desvoltare sufletească, apar, nu în unghiuri de umbră, ca aiurea, unde pot răsări, pentru puțină vreme, buruieni stricătoare, ci în plina lumină a ziarelor, a revistelor mari și răspîndite, lucrări de pretinsă artă și cugetare, care nu și-ar fi avut locul decît într'un îndepărtat moment al începuturilor sau nu s'ar potrivi decît cu putreziciunea generală a unei civilisații îmbătrînite [1].

Pe de o parte, efebi plămădiți din vicii infame, cu care se laudă, băieței cu creșterea nedesăvîrșită, fugari ai școlilor, fructe seci, al căror cuvînt, fără putere de talent, n'a străbătut la urechile publicului, —

[1] Și azi!

toți aceștia, legați prin păcate, prin neajunsurile ființii lor, prin același avînt nebun către o glorie care nicĭ aicĭ nu se lasă cucerită de asemenea feți-frumoșĭ, proclamă formule de artă nesănătoasă și băltăcăiesc, bucuroșĭ peste măsură, în apele necurate ce chiamă astfel de viețuitoare nenorocite.

Fără îndoială că lumea nu li învață nicĭo dată numele și nu li deschide nicĭodată cărțile de zăpăceală și desfrîŭ; dar rămîne totuși un lucru vrednic de luare aminte și de osîndă că asemenea „scriitorĭ" mai află cerneală de tipar și hîrtie pentru a transmite altor timpurĭ cunoștința nepriceperii și perversiunii lor. Într'o țară care nu prea arată că are nevoie măcar de literatură bună, e de mirare totuși că gologaniĭ aruncați acestor oameni ajung pentru a sprijini ceia ce numaĭ eĭ pot numi o „revistă".

Alăturĭ Însă de această literatură infamă, există o alta, care e și ea stricătoare, dar, înfățișîndu-se în forme obișnuite, nu se înlătură, ca literatura cealaltă, de la cetirea celor d'intăiŭ rînduri. Oameni foarte cum se cade, oameni inteligenți chiar, ocupînd o situație onorabilă în societate, sînt mușcați de șerpele ispitei glorieĭ și, lăsînd ocupațiile pentru care sînt în adevăr potriviți, părăsind cercul restrîns care poate admira în convorbirĭ de familie o vorbă de spirit, o nuanță poetică a graiuluĭ, se aruncă, fără nicĭo îndreptățire a unuĭ talent ce stăpînește și mînă sufletul, înnaintea publiculuĭ, căruia i se presintă ca poeți, ca gînditorĭ, ca oameni de știință. Un prieten, un sfătuitor se găsește pentru a presinta pe începător, fără ca acest prieten și sfătuitor să priceapă ce e frumos și ce nu

e frumos, ce e învățătură adevărată și ce e savantlîc falș, ușor, ieften; iar în alte casurĭ presintatorul lucrează numaĭ din ceia ce se numește, destul de urît, *complesență,* fără a se gîndi că e mare lucru să recunoștĭ înnaintea tuturora o descoperire de adevăr saŭ o întrupare de frumusețĕ. Publicul nostru cetește puțin, gîndește și judecă și maĭ puțin. Și iată astfel încă unul care-șĭ iea locul între fruntașiĭ intelectualĭ aĭ neamuluĭ. Și de cele maĭ multe orĭ îțĭ vine așa de greŭ să împrăștiĭ ilusiile ce s'aŭ format! Sînt atîția cari ți-ar pune în spinare cine știe ce motive, saŭ te-ar ținea de răŭ că aĭ jignit sentimente ce se cuvenia să fie cruțate...

Aceste lucrurĭ îmĭ veniaŭ din noŭ în minte la cetirea drameĭ „Chiajna și Ion-Vodă cel Cumplit", cu care se deschide n-l 4 din *Revista Idealistă* și care poartă ca iscălitură un pseudonim ce se întîlnește dese orĭ de vre-o doĭ anĭ încoace: Riria. Drama nu e nicĭ măcar rea, ci nulă, ca și întreaga activitate poetică a acestuĭ autor; părerea aceasta o aŭ toțĭ oamenĭĭ ce se pricep cît de puțin în literatură, și totuși și eĭ și eŭ ne-am sfiit multă vreme să tipărim această părere. Însă e bine ca lucrul să se spuie odată, pentru a curma, dacă putem nădăjdui, încercărĭ literare care nu pot izbuti și a lăsa înnaintea cetitorilor numaĭ poețĭ adevărațĭ, urmașĭ autenticĭ aĭ unuĭ Alecsandri și Eminescu: Vlahuță, Coșbuc, Iosif și cîțĭva cari vor putea fi numițĭ mîne.

* * *

Drama cu acest ciudat titlu îndoit vrea să zugră-

veascâ zguduitoarea carieră a unuĭ fecior domnesc din florĭ, întâiŭ pribeag în lume, pe drumurĭ de vitejie, apoĭ strîngător de bogăţiĭ, încă maĭ tîrziŭ cuceritorul prin banĭ al unuĭ Scaun domnesc, iar la urmă luptător împotriva Turcilor, cari-ĭ cereaŭ ce nu era în stare să deie, saŭ maĭ bine să ceară dela ţara sa: învingător şi mucenic în scurtul soroc al cîtorva lunĭ de vijelie sîngeroasă. Acesta a fost Ioan-Vodă fiul luĭ Ştefancel-Tînăr şi al Armenceĭ, învingătorul de la Jilişte, cel spintecat de cămile după capitularea dela Roşcanĭ: o figură tragică a trecutuluĭ nostru. În jurul luĭ răsar chipurĭ tot aşa de răspicate: Ieremia Golea, boier moldovean, tovarăş de rătăcire al lui Ioan, trădător al fratelui său de nenorocire şi de putere; Chiajna, fata neînfrîntuluĭ Petru Rareş, mama luĭ Petru-Vodă Munteanul, deosebit de alt Petru, cel slăbănog, bicisnic şi Şchiop[1]—Chiajna, căreia cruntul eĭ bărbat, Mircea Ciobanul, îĭ lăsase ca moştenire pofta neogoită a stăpînirĭĭ cu preţ de sînge; plăpîndul domnişor Petru şi fratele său după tată, Alexandru, Domn muntean. Şi alţiĭ. Alexandru a scos pe Ioan pentru a face loc luĭ Petru: Ieremia şi-a vîndut Domnul şi prietenul. Doamna luĭ Ioan-Vodă, care înlocuia pe o alta, moartă departe, în neştirea soţuluĭ eĭ, împreună cu un fiŭ pe care Ioan îl credea în viaţă şi-l pomenia duios scriindu-ĭ numele cu mîna luĭ în josul hrisoavelor,— Doamna aceasta nouă trecu de-a dreptul de la peteala de aur a nunţiĭ la vălul negru al uneĭ văduviĭ înstrăinate. Aceştĭ oamenĭ aŭ jucat atuncĭ, în vremea lor, din care aŭ rămas numaĭ

[1] S'aŭ introdus schimbărĭ după starea de azĭ a cunoştinţelor istorice.

praf de oase, clădirĭ gîrbovite şi rînduriĭ viĭ de serisoare omenească, ce n'aŭ murit, — o straşnică tragedie. Şi, coborîndu-se într'un suflet de poet, această tragedie poate trăi din noŭ înnaintea noastră, zguduindu-ne de admiraţie, de înduioşare, de groază şi de milă.

Dar cine încearcă o astfel de înviere, trebuie să ştie de ce e vorba şi să aibă în el viaţa ce a plecat din ţerna luptătorilor, a jertfelor şi martirilor.

Eĭ bine, de aşa ceva nu poate fi nicĭ vorbă în lucrarea ce avem înnaintea noastră (treĭ acte numaĭ, dar ajunge pentru a judeca şi ce maĭ poate să fi rămas). În adevăr, autorul n'are nici o cunoştinţă despre subiect, şi informaţia unuĭ Bolintineanu e o minune pe lîngă informaţia pseudonimuluĭ de astăzĭ. Acesta crede că Ţepeş a fost Domn al Moldoveĭ (p. 13) şi socoate că „Ştefan şi Mihaĭ" aŭ domnit amîndoĭ înnainte de Ioan-Vodă, pe cînd acesta a murit în 1574, iar Mihaĭ Viteazul a ajuns Domn abia peste *douăzecĭ* de anĭ! Obiceiurile, ideile timpuluĭ îĭ sînt cu totul necunoscute. Pescariĭ din Moldova vorbesc despre Traian, ca despre somn, morun, chitic saŭ calcan-balîc; Ioan, bastard de Domn şi rîvnitor de Domnie, se încumetă a veni în ţară şi se împodobeşte aicĭ cu pietre scumpe la „fes, cealmà şi chimir", (ciudat costum!); o fată de pescar îĭ place, el încearcă s'o fure în condiţiile cîrcserdarilor, aşa de vestiţĭ, aĭ d-luĭ N. D. Popescu, şi eroina, Ioana Schipor, urmăreşte ast-fel pe unealta celuĭ ce s'a îndrăgostit de dînsa:

Cred ruşinea c'a făcut-o Dumnezeŭ pentru tot omul:
Şi, de-ĭ haină oblicită s'o îmbrace bogătaşul,
Apoĭ cel sărac într'însa cată a-şĭ afla sălaşul...

Eŭ te rog să plecĭ îndată; nu sînt Eva, nicĭ nu-ĭ pomul
Şarpe 'nveninat, acuma pierĭ din mica mea colibă.
De nu vreĭ ca mîne popa să-ţĭ mănînce din coliv㠡!
Ce mai staĭ?, etc [1].

Ioan, văzînd prada prinsă, îĭ cade în genunchĭ, şi atuncĭ Ioana începe a-ĭ vorbi de Dochia luĭ Traian:

Te poftesc pe tine să nu uiţĭ că-s Romîncă
Viteaza-ni străbună s'a prefăcut în stîncă,
Cînd un Traian cu zorul îĭ puse jugul greŭ,
Căcĭ nu-l văzuse 'n mînă ţinînd un curcubeŭ.
De-atuncĭ a Dochieĭ umbră cioplește tot din stîncĭ
Bucăţĭ de inimĭ mîndre ce pune în Romîncĭ.

La urmă se face totuşĭ o logodnă, şi tata socrul, pescarul, are ideia, neapărat sublimă, de a cere să i se aducă o verigă cu totul specială:

Verigă! O verigă s'aducă de la jug,
S'o facem din tînjala ce trage-al nostru plug!

Dar Ioan se amestecă, amintind că, dacă e vorba de verigĭ neobişnuite, apoĭ Ioana are „roţĭ rotunde 'n păr". Ea însăşĭ făgăduieşte astfel:

O da, tu aĭ dreptate: am s'o rătez din frunte!

Şi oferta încălzeşte aşa de mult pe Ioan, încît el strigă, tot sublim:

Prin capete să facem a inimilor punte!

Actul al IĬ-lea. Ioan e Domn: el vorbeşte boierilor de luptele româneştĭ cu... cu Slovacĭĭ! El pune la un loc „boierĭ şi plăieşĭ", cari ar fi tot acelaşĭ lucru. Lupu

[1] Scriitorul rînduieşte versurile ca linĭĭ de proză; noĭ li restituim forma obişnuită de sutele de anĭ de cînd se face poesie în lume.

Stroicĭ, boier-plăieș, încălzit și el, ca toțĭ ceĭlalțĭ, de ideia Uniriĭ principatelor, strigă: „Trăiască Moldova, trăiască România". Pescarul cu pricina e făcut apoĭ Serdar, și gînduri de însurătoare cuprind pe Ioan. Dar un alaiŭ înnaintează, și în fruntea luĭ stă Chiajna. E o femeie „blondă", foarte rea, care cere viitoruluĭ eroŭ dragoste cu topuzul, pentru mulțămirea eĭ și... pentru Unirea principatelor. El nu vrea însă s'audă de a „Sabatuluĭ regină, mergînd spre Solomon", și tragedia e gata. Chiajna face singurul lucru ce-ĭ rămîne: vrea să meargă acasă; dar vede pe pescăriță. Atuncĭ îșĭ pune un „hobot negru pe cap", se preface în vrăjitoare, spune o sumă de comèdiĭ Ioaneĭ, o îmbată cu nu știŭ ce otrăvurĭ și apoĭ... o pune într'o ladă, o trimete la Constantinopol, o dă Sultanuluĭ, reservîndu-șĭ dreptul de a lua copilul (cu Ioan-Vodă) ce va naște odalisca. Ioana însă ajunge favorita luĭ Selim al II-lea: cînd Chiajna vine să ceară de la favorită mazilia luĭ Ioan-Vodă, ea găsește pe victima eĭ din ladă. Urmează apoi, nu știŭ cum, o vînzoleală cu niște Turcĭ, o luptă, o suire într'o barcă, și luntrea se depărtează în strigătul de... „Trăiască România" (șireți fugarĭ Ioana și fratelĕ eĭ!). Ce-a maĭ fi, s'a vedea!

Dar noĭ am văzut destul. Bătrîna Chiajnă prefăcută în adorabilă Megeră cu părul blond, o femeie, o Doamnă venind să-și cerșească un bărbat, un Seraiŭ turcesc cu porțile deschise, răpirĭ în ladă... Acesta e *adevărul*, și aceasta e *acțiunea*. Cît privește forma, găsim — singura originalitate — versurĭ scrise ca prosă. Versurĭ rele scrise ca prosă nu devin însă versurĭ bune. Iar,

cînd se adaug comparații ca acelea citate mai sus saŭ ca acestea:

..Vreie Domnul ca scînteile aprinse ce sar din sufletu-mĭ ce arde ca stejarul, să se înfigă în sufletul vostru, aprinzîndu-l;

Saŭ

...Chiajna e femeie,
Femeie care are în pieptu-ĭ de oțel
Un clopot de aramă în loc de suflet slab,
Și clopotul teribil, etc.;

frumusețea nu crește de sigur.

* * *

Cam așa sînt și celelalte lucrărĭ ale pseudonimuluĭ, căruia nu i se poate acorda nicĭ cel maĭ mic talent și nu i se poate da alt sfat decît părăsirea uneĭ ocupațiĭ pentru care nu e chemat. Pentru binele săŭ — căcĭ decepțiile literare dor răŭ —, și pentru a nu se mai încurca încă în mintea celor nepregătițĭ o literatură și așa destul de încurcată. Poețĭ adevărațĭ avem, de ce să ni creăm și poețĭ falșĭ? Și de ce, ascunzînd un adevăr, am încuraja o ilusie, care nu e de loc inofensivă? Dacă supt pseudonimul Riria nu se ascunde un bărbat, voiŭ avea și maĭ puțină părere de răŭ că am spus acest adevăr, căcĭ aureola uneĭ femeĭ ce-șĭ îndeplinește în chip curat și nobil misiunea nu scade întru nimic cînd cade de pe frunte cununa de laurĭ de hîrtie pe care a crezut că trebuie s'o depuie o mînă îndatoritoare, dar stîngace, de prieten.

22 Iunie 1903.

VII.

MEMORIĬ.

Generaţiile se perîndează şi ni lasă, pentru a şti ce fapte aŭ îndeplinit şi de ce simţirĭ aŭ fost însufleţite, acte oficiale moarte şi gazete nesincere. Memoriĭ nu se scriŭ, chiar de aceĭ ce s'au împărtăşit maĭ mult la viaţa timpuluĭ lor, şi fiecare, cînd se duce, iea cu sine acolo de unde nu maĭ vin ştirĭ, icoane preţioase din mişcarea oamenilor şi vremilor, lămuririĭ şi fapte.

Uniĭ, ceĭ maĭ mulţĭ, nu se apucă a-şĭ înşira amintirile, fiindcă *nu se cere,* fiindcă n'aŭ cuĭ vorbi. Ca şi cum, în orĭce fel de literatură, şi maĭ ales în acesta, s'ar scrie numaĭ pentru un timp, care se poate să nu fie tocmaĭ doritor de a afla lucruriĭ petrecute saŭ de a se încălzi la cetirea unor paginĭ frumoase. De fapt însă, e altfel. Cine poate şi cine ştie, e dator să prefacă în slove trainice inima, gîndul şi amintirea unuĭ timp, ce trăieşte cu mai multă conştiinţă în acest fericit ales. Nu poate fi vorba, prin urmare, de falşa ruşine de a vorbi despre sine însuşĭ; aceasta e un lucru secundar, pe lîngă cel de căpetenie, care e păs-

trarea unuia din chipurile în care a trăit omenirea, pentru ca urmașiĭ să se lumineze și să învețe.

În ceĭ din urmă anĭ aŭ apărut două volume de amintirĭ, dăruite nouă celor de astăzĭ, ca și celor de mînĭ, de două persoane care n'aŭ avut o viață mare, frămîntată, dramatică. Unul dintre eĭ nicĭ n'a maĭ fost scriitor până la alcătuirea opereĭ sale autobiografice; iar cellalt, de și un însemnat nuvelist, nu-și iea cîtuși de puțin aiere literare în memoriile pe care, de curînd, le-a dat la lumină. Cu toată deosebirea de cultură, de puterĭ și de renume, ceĭ doĭ povestitorĭ aĭ lucrurilor făcute, și maĭ ales văzute, de dînșiĭ, samănă între sine: e același tip de bătrîn cuminte ce urmărește în trecutul, înfășurat acuma în blînde negurĭ albastre, cît se maĭ poate vedea dintr'însul și-l spune, nu onoratuluĭ public, de care nu-ĭ prea pasă, nu prietenilor, — ci maĭ mult șie însuși. Pe urmă, amîndoĭ sînt Moldoveni: un Sucevean dela Munte și un Tutovean din țara dealurilor, și în ce zic eĭ, așa de liniștit, de iertător, de senin, cu o atît de frumoasă albă veselie de moșneag, răsună așa ceva ca graiul bătrînuluĭ strămoș Neculce, ce și-a scris în slove tremurate, cuprinzînd însă cuget drept, povestea vieții.

Pe timpul războiuluĭ Crimeiĭ, un fecior de boier care nu era prea fericit în casa tatăluĭ săŭ, a plecat în lume cu banĭ de furat—, ceĭ d'intîiŭ și ceĭ din urmă. A mers la Constantinopol, a trecut la Marsilia, unde a putut pune în sfîrșit pe cap doritul chipiŭ de soldat împărătesc al Franciei glorioase și mîntuitoare, a stat

în ploaia de apă și în ploaia de foc supt zidurile eroic apărate ale Sevastopolei, s'a bătut cu „Nemții" Împăratului Franz-Joseph, — între cari erau și atîția Romîni, — pe cîmpiile bogate ale Lombardiei, a dus viață veselă și viață primejduită, cu vin, dragoste și holeră, în margenea pustiului african. Apoi s'a întors acasă, s'a bătut și pentru țara lui, care-l cîștigase din nou și, într'un târziu, a scris pentru toată lumea ceia ce va fi spus de atîtea ori prietenilor: isprăvile sale de viteaz rătăcitor. Un întîiu volum a ieșit în Bîrlad, și el a fost intîmpinat cu vorbe bune și călduroase de un judecător al frumosului literar ca I. L. Caragiale. Era vorba că noul autor, totuși destul de bătrîn pentru un debutant, maiorul Pruncu, să dea la tipar și ce va fi scris despre războiul *nostru*, după războaiele *lui*. Dăunăzi însă am auzit că voiosul povestitor a murit, și nu știu dacă moștenitorii săi, măcar, urmașii lui sînt dintre aceia cari păstrează evlavie pentru scrisul înnaintașului ce s'a dus, și caută să-l răspîndească.

Cellalt povestitor al trecutului său e d. N. Gane, nuvelistul cu graiul simplu și simțirea neprefăcută, povestitorul ale cărui spuse aŭ fost totdeauna pe înțelesul oricui, aŭ răzbătut departe și aŭ făcut, fără îndoială, mult bine. De curînd d. Gane a dat la lumină un volum de „Zile trăite".

Cîți dintre puținii ce le-aŭ cetit, în aceste timpuri de pretenție, vor fi strîmbat din supțirile lor nasuri artistice! În adevăr, în cea din urmă scriere a d-lui Gane nu sînt nici lucruri strașnice, nici revelații de mare interes, nici atacuri împotriva oricui ar fi, nici

frase cu efect, nicĭ declamaţiĭ. Nu e nicĭ scop, nicĭ plan: niciun artificiu, şi, într'un fel, nicio *artă*. Scriitorul nu scotoceşte şi nu înţelege nimic, ci lasă amintirile să se desfăşure în voie: unele zugrăvesc, altele schiţează numaĭ; unele privesc o mare personalitate istorică, precum e Brătianu, înfăţişat ca omul providenţial ce a fost pentru cea maĭ mare parte din contemporaniĭ măririĭ sale; altele cuprind numaĭ o excursie, o anecdotă chiar, o anecdotă din „Junimea" veselă şi harnică de la Iaşĭ saŭ din viaţa de pasionat vînător a scriitoruluĭ. Bucăţĭ înnălţătoare de suflet, ca descrierea îngropăriĭ detronatuluĭ de la Florica, staŭ alăturĭ cu bucăţĭ naive. Toate alcătuiesc însă o lucrare sănătoasă în simplicitatea eĭ, binefăcătoare, ca o cîmpie fără podoabe meşteşugite, străbătută de vînturĭ largĭ... Ar fi de dorit ca aceste paginĭ să fie citite mult, în multe părţĭ, şi într'o stare a sufletuluĭ tot aşa de liniştită ca şi aceia din care aŭ pornit.

Se vor mai lua bătrînĭ pe urma d-luĭ Gane, pentru a-şĭ înfăţişa cu tot atîta adevăr, dacă nu cu acelaşĭ talent, viaţa străbună?

29 Iunie 1903.

VIII.

UN NOŬ VOLUM DE POESIĬ AL D-REĬ VĂCĂRESCU

(LUEURS ET FLAMMES ; PARIS, 1903.)

Versurile domnișoareĭ Văcărescu sînt totdeauna desăvîrșite, și astfel sînt și cele din acest al treilea volum al poesiilor sale. Ca și în volumele precedente, și maĭ mult decît în ele, comparațiile, puternice saŭ fine, se găsesc din bielșug: maĭ ales comparațiile fine, personificările aeriene, înfățișarea în icoane a mișcărilor delicate ale sufletuluĭ. În sfîrșit, și aicĭ avîntul e puternic, vehement une orĭ, și astfel gingășia unor bucățĭ se găsește alăturĭ de țesătura ușoară, aleasă a altora.

De mult încă, criticiĭ francesĭ s'aŭ pronunțat asupra valoriĭ estetice a opereĭ d-reĭ Văcărescu, și firește că noĭ, ceĭ de aicĭ, nu putem judeca maĭ bine decît dînșiĭ frumusețea celor scrise în limba lor.

Dar noĭ putem spune altceva, pe care eĭ, criticiĭ cunoscuțĭ în cercurĭ largĭ europene, fiindcă scriŭ într'una din cele maĭ răspîndite limbĭ de cultură, nu pot să-l știe și să-l spuie. Fără cea maĭ mică sfială saŭ fricâ de a greși, putem afirma că, dacă viața d-reĭ Văcă-

rescu s'ar fi desfășurat în alte împrejurări, dacă nu i s'ar fi impus oarecum de mediu întrebuințarea limbii francese pentru a exprima sentimente energice și cugetări puțin obișnuite, dacă am fi avut bucuria, noi, acest mic popor, cu puțini oameni aleși, ca una din femeile ce au fost, printre noi, mai mult stăpînite de spiritul creator al artei să ni vorbească nouă, iar nu celor mulți, depărtați, obosiți și desgustați, — ei bine! atunci de sigur că însăși opera poetică a d-rei Văcărescu ar fi căpătat o valoare interioară mai mare.

În adevăr, e imposibil să nu se recunoască lupta pe care poeta o duce astăzi, și a dus-o totdeauna, cu materialul rebel, neîndestulător, nepotrivit, absolut străin, al limbii ce întrebuințează.

Oricît ne-ar uita, fără voia ei în mare parte, d-ra Văcărescu e totuși Romîncă în suflet, și poesia pe care o înfățișează în acele desăvîrșite versuri francese, nu e alta decît o manifestare mai înnaltă a poesiei stîngace, rătăcind între poesia populară și între poesia ușuratecă, falsă, de salon fanariot, a celor trei strămoși pe cari-i pomenește scriitoarea, închinîndu-li acest ultim volum. Poeta încoronată de Academia din Paris are în strigătele de pasiune, în șoaptele doruluĭ, în plînsetele părerilor de rău, în încleștarea de dinți a mîndriei învinse, nota noastră, a țeranilor noștri, cari, în cursul veacurilor, au cuprins acest fel de simțire în gloriosul vers al cîntecelor lor. O Romîncă înstrăinată pentru neamul său, strămutată pentru totdeauna în alt cerc de viață omenească, dar, netăgăduit, o Romîncă.

Acum, sentimentele acestea românești vin să se exprime în limba cea mai puțin potrivită pentru poesia intimă, sinceră, limpede, din cîte limbi sînt pe lume. La toate popoarele europene, din cunoașterea poesiei poporului, în ultimul veac, forma poetică s'a prefăcut cu totul; s'a făcut mai colorată, mai felurită, mai adevărată, — potrivită pentru înțelesul și nevoile sufletești ale maselor adînci, însetate de mîngîierea și îndreptarea poetului, care vorbește astăzi către dînsele. Însă Francesii n'au o adevărată poesie populară. Transformarea hainei poetice a stat la dînșii mai mult în adăugirea unor podoabe voite, bătătoare la ochi, grele și false. Și, fiindcă limba franceză e cea mai bogată în termini abstracți și în cuvinte șterse, și fiindcă dorința de noutate frămîntă pe scriitori acolo ca și aiurea, își poate cineva închipui ce risipă de abstracții clocotite, ce lux de pose, de schime, de gesturi se întîmpină în Parnasul contemporan al Franciei!

Pe cînd noi ținem la dispoziția poeților o limbă care e aceiași pentru toți, care nu s'a specialisat după genuri, o limbă familiară și puternică, capabilă de toată gingășia, de toată expresia, de toată energia; limba în care Eminescu a dovedit ce capodopere, nouă-nouțe în scrisul omenirii, se pot înjgheba de cine-i cunoaște tainele.

N'am de loc gîndul de a sfătui pe d-ra Văcărescu să scrie în românește, — cum a încercat și, pentru un începător, foarte bine. Poetul are toate drepturile în alcătuirea operei sale, și e o pretenție absurdă a încerca să-l duci de mînă. Am vrut numai să exprim o

părere pe care și autoarea acestor luminoase „Luciri și flăcări“ o va recunoaște adevărată. Încolo, se va sfătui cu sufletul ei, care până acum, ce e dreptul, nu i-a dat sfaturi folositoare literaturii noastre.

Și, la sfîrșit, încă o constatare. E de mirare ce aptitudine pentru operele spiritului arată femeile acestui popor românesc, care n'a avut totuși în trecut, ca altele, saloane literare și inspiratoare care să le conducă. Graiul dulce al femeilor noastre se preface răpede în cîntec, sincer și trainic. Numai lipsa de recunoaștere, de interes în public taie prea răpede unele cariere de scriitoare. Ce simțită poesie lirică intimă a scris în timpurile mari ale „Junimii“ d-na Matilda Cugler-Poni! Ce duios e răspunsul Veronicăi Micle către puternicul glas din înnălțime al mareluĭ poet prieten! Acum în urmă, Ardealul românesc are în Maria Cioban și Maria Cunțanu cîntărețe de care se poate mîndri.

Ce bine i-ar fi stat d-șoarei Elena Văcărescu, urmașa a trei rînduri de poeți din începuturile culturii noastre, între aceste tovarășe, de ieri saŭ de astăzi, cu care atît de armonios i s'ar fi contopit cîntecul!

6 Iulie 1903.

IX.

POLITICĂ ŞI CULTURĂ LA ROMÎNIĬ NELIBERĬ.

Acum cîteva lunĭ, un tînăr advocat din Ardeal, doctor al Facultăţiĭ din Budapesta, d. Aurel Vlad, a fost ales, contra voinţiĭ Guvernuluĭ, dar fără o luptă prea îndîrjită, ca deputat romîn al unuĭ cerc electoral din Sud-Vestul Ardealului. Alegerea a provocat un mare entusiasm printre aceĭ cari o puseseră la cale saŭ o duseseră la capăt. D. Aurel Vlad a mers în Capitala regatuluĭ Ungarieĭ, a luat parte la şedinţele Parlamentuluĭ şi a ţinut, în tumultul schimbăriĭ de regim de maĭ dăunăzĭ, un discurs prin care-şĭ afirma credinţile şi rostul. Cuvîntarea a fost înnainte de toate foarte îndrăzneaţă şi şi-a făcut loc voinicește prin întreruperile injurioase saŭ batjocuritoare, ironice saŭ violente, totdeauna însă hotărît vrăjmaşe. Deputatul „naţionalist“ romîn a găsit accente înnalte pentru a răspunde atacurilor ce plouaŭ împotriva sa, şi culmea a fost atinsă de tînărul luptător fără sfială şi frică atuncĭ cînd din buzele sale a ieşit limpede marele adevăr, pe care, pentru sine, îl cred şi Ungurĭĭ: că adecă de

la Dumnezeŭ vin, veșnice ca și dînsul, neamurile ce alcătuiesc omenirea.

În anumite grupărĭ politice de dincolo acest „eveniment“, un Romîn care a vorbit în cuvinte ungurești *românește* în mijlocul represintanților legalĭ aĭ poporuluĭ dușman, a cășunat o mare bucurie, și către îndrăzneala, către talentul și patriotismul d-luĭ Aurel Vlad tovarășiĭ aŭ ridicat imnurĭ de laude. Din alte cercurĭ, ale *pasiviștilor,* cari se țin de vechea hotărîre ca Romîniĭ, deposedațĭ, prin Constituție, legĭ și aplicarea legilor, de drepturile lor logice și istorice, să nu stea la taifasul unguresc din Budapesta, din aceste cercurĭ s'aŭ auzit aspre glasurĭ de mustrare. Și la noĭ, cu neînțelegerea obișnuită pentru lucrurile românești de peste hotarele Regatuluĭ, s'a vorbit destul despre discursul d-luĭ Aurel Vlad și despre triumful *activiștilor.*

Să fie însă îndreptățit tot acest zgomot, toate aceste certurĭ, atîtea speranțe și atîtea temerĭ? Poate aduce un folos trainic, e un pas spre drum lung și cu noroc alegerea d-luĭ Vlad? Saŭ Romîniĭ de dincolo, — ca și, în mare parte, ceĭ de dincoace, cum am spus maĭ dăunăzĭ, — să aibă nevoie de altceva decît de manifestațiĭ politice, încununate saŭ ba de biruință?

* * *

Povestea d-luĭ Aurel Vlad nu e de loc nouă. Ea s'a petrecut tot așa: cu hotărîrĭ bărbățeștĭ, cuvinte îndrăznețe, curat patriotism, iar, la sfîrșit, prigonire și ruină, acum vre-o sută cinzecĭ de anĭ. Aurel Vladul de atuncĭ, care nu era așa de tînăr ca acel de astăzĭ, dar avea inima tinerețelor sale, care i-a și rămas

totdeauna, n'a fost ales deputat, demnitate ce nu era pe atunci, ci a devenit baron și membru în dieta Ardealului, — pierdută astăzi pentru cea, generală, din Budapesta, — prin faptul că voturile clerului românesc unit îl înnălțaseră pe Scaunul de primejdie și umilință al Vlădiciei. Vlădica Inochentie Clain, om războinic și neînfrînt, suflet înfocat al întregului său neam, alcătuit pe atunci aproape numai din iobagi, s'a dus între Unguri din dietă, a vorbit latinește (prost, pe cînd d. Vlad a fost lăudat pentru puritatea retoricei sale maghiare), a primit în piept necuviințe și amenințări mult mai grosolane decît cele din Parlamentul din Budapesta, nu s'a înfricoșat a le răspinge, și a stîrnit printre credincioșii și conaționalii săi bucuria cu care se primește un Mesia răscumpărătorul. Mai mult: Curtea „Împăratului" bun pentru toate neamurile sprijinia pe episcopul „valah" care cerea drepturi omenești și naționale în folosul alor săi. Și la sfîrșit ce a fost? Nici o cerere de dreptate n'a găsit ascultare; un zid de dușmănie a primit neclintit toate sfaturile, rugămințile creștine și amenințările. Curtea s'a dat în lături, și episcopul, care nu voià să-și părăsească idealul, a fugit, și-a pierdut cîrja arhierească și a murit în sărăcie, la Roma.

Dar, peste cîteva zeci de ani, un nepot al lui, Samuil Clain, și tovarășii de vrîstă, de studii, de călugărie și preoție ai acestuia au pornit altă luptă, pe care n'o putea împiedeca nicio Dietă ardeleană și nicio ură națională. Ei au creat cultura românească mîndră și conștientă, care a dat o viață sufletească iobagilor din Ardeal și, întinzîndu-se asupra întregului neam, i-a adus ziua de astăzi.

Cine a făcut mai bine: îndrăznețul Inochentie sau răbdătorul Samuil? Oricine va răspunde: de sigur că Samuil, cu harnica și roditoarea lui răbdare...

* * *

Pe d. Vlad l-au lăudat unele ziare ungurești fiindcă a vorbit într'o ungurească pură, altele și-au arătat speranța că deputatul naționalist romîn, trăind printre Unguri, își va face mai bune gînduri despre dînșii. Ca un vechiu popor domnitor, Ungurii au, fără îndoială, însușiri aristocratice plăcute în societate; iar, cînd sînt Evrei, au mlădiere și dibăcie pentru a cuceri. D. Vlad cunoaște din studiile sale Budapesta, și-i va face plăcere să se ridice prin noua sa situație în straturile înnalte ale Capitalei. Personal pentru d-sa poate fi foarte bine. Dar, să stea o sută de ani, între prietenia falșă și vorbele de momire ale străinilor de acolo, de cîte ori va veni în Parlament și va vorbi despre neamul său, se va lovi de vechiul zid neclintit. Nu va găsi nici ascultare, nici aliați. Interesul de rasă al Ungurilor cere aceasta, și, dacă ei s'ar purta altfel, ar dovedi că energia lor națională e în scădere.

Iar după d. Vlad, cel discutat, combătut, apreciat de ziare, încunjurat de farmecul Capitalei, vor veni și alții, tot mai mulți din tinerii romîni ce învață dreptul la Pesta sau la Cluj, și vorbesc curat ungurește. Ei vor fi tot mai puțin combătuți[1], și se va constitui în Parlamentul unguresc un grup „național-valah", cu

[1] Maghiarii au fost destul de stîngaci pentru a *nu* face așa (1913).

care nu se va alia însă nimeni, în vecii vecilor. Dar, cînd forțele mai bune se vor duce acolo sau vor pregăti acasă alegeri, atunci pentru locurile din cler și din învățătorime, la muncă și sărăcie, vor ieși înnainte tot mai slabi, oameni de a doua mînă. Vor ceti și vor scrie românește tot de aceĭ ce nu s'ar putea avînta spre înnălțimile mănoase și luminoase ale politicei.

Și așa cum sînt astăzi lucrurile, nivelul cultural în Ardeal mi s'a părut că scade. Cărțile nu se cetesc decît foarte puțin, pe cînd ele sînt chemate a hrăni conștiința națională; scriitori de acolo cari să *rămîie acolo,* sînt atîția cîți să-i poți număra pe degete. O renaștere culturală e și acolo ca și dincoace, mai mult decît dincoace, o *necesitate națională.* Și, cînd sămînța bună e așa de rară, nu e păcat să se arunce încă dintr'însa pe stînca stearpă a politicei „național-valahe“ în Parlamentul pan-maghiar din Budapesta?...

La biserică, la școală, la ziar, la carte, la bancă, numai acolo se poate lucra cu folos. Restul e înșelare de sine sau neastîmpăr ambițios. Căci vremea luptelor politice izbînditoare e încă departe, și n'are a face cu Parlamentele.

20 Iulie 1903.

X.

D. A. D. XENOPOL ŞI PEPINIERA DE POEŢĬ DIN IAŞĬ.

Într'o revistă din Bucureştĭ — să-ĭ zicem pe nume: *Revista Idealistă* — s'a publicat dăunăzĭ, supt toate reservele redacţieĭ, de altmintrelea, un articol extraordinar. Autorul luĭ pretinde să zugrăvească „Mişcarea literaturiĭ la noĭ“ şi subtitlul vorbeşte chiar de „diferitele curente“ care aŭ să fie caracterisate. Pentru aceasta, după ce face un număr de consideraţiĭ foarte necăjite despre mediul cultural românesc, criticul se pune pe discuţiĭ metafisice, de cel maĭ... ciudat interes, discuţiĭ care aŭ de scop, nicĭ maĭ mult nicĭ maĭ puţin, „a croi un noŭ drum cercetărilor întreprinse asupra operelor literare“. Treĭ file ajung pentru ca să se atingă acest măreţ resultat, şi cine a străbătut (cine?!) până la p. 401 din anul I-iŭ al „Revisteĭ Idealiste“ are asupra celorlalţĭ oamenĭ avantagiul colosal de a cunoaşte cel maĭ noŭ şi superior chip de a se înţelege critica literară.

O metodă nouă aduce însă resultate nouă. E lucru firesc decĭ ca, atuncĭ cînd reformatorul criticeĭ literare

își aruncă ochii asupra celor ce se scriu în timpul de față, el să vadă în alte proporții și în altă legătură decît oamenii obișnuiți, normali, trivialî. Și ne găsim astfel înnaintea următoarelor curente poetice; *a)* „d-nii Caion, M. Dimitriad, D. Munteanu, D. Karr și alții" (n'ar fi fost mai simplu să se zică de la început, fără paradă de nume proprii și mai ales improprii, „și alții" ?); *b)* „poeta de la Iași" (pe care o fi știind-o cine locuiește acum la Iași, dar noi n'am auzit de așa ceva), dd. St. O. Iosif („qu 'allait-il faire dans cette galère ?") și G. Tutoveanu (probabil „poetul de la Iași"). Apoi curentul *c)* „domnii Florian Becescu, Bour (vorbim blason?), Codreanu, Bosnief și Paraschivescu, R. Rosetti și alții". Și alții, și alții. După care răspînditorul de lumină își „reservă dreptul de a vorbi aparte într'unul din numerele viitoare" despre mai multe figuri literare.

Vedeți: asta e literatura romînă. Domnul care o vede așa a fost un prețuit colaborator al „Archivei" d-lui A. D. Xenopol, care-i descoperise însușiri rare; e un om așa de vestit, încît semnătura-i desprețuiește orice nume de botez și proclamă ca un *nom de guerre* numai familia. Reformatorul criticei e prin urmare unul din represintanții „curentului ieșan", descoperit și oploșit la zisa „Archivă", și despre acest curent vin să vorbesc astăzi, cu toată nepărtenirea, mai mult, cu toată cruțarea unui Moldovean care n'a îmbătrînit destul, nici nu s'a „înstrăinat" destul ca să-și uite amintirile ce i s'au întipărit în suflet acolo, în școlile și în întreg cuprinsul de bătrînă poesie romantică al Iașului.

* * *

Între marile noroace ale trecutului nostru a fost și acela că încă de acum patru veacuri am avut prin cărțile bisericești aceiași limbă literară pentru toți Românii și că ne-am ținut de dînsa, cu toate șovăirile trecătoare, până în ziua de astăzi. În aceiași limbă și-au alcătuit lucrările toți scriitorii noștri, fără deosebire de locul nașterii sau al petrecerii lor. Iar acești scriitori, cari au fost numai ca oameni: Moldoveni, Munteni, Ardeleni, Bănățeni, pe cînd în scrisul lor erau numai Români, au putut să-și aibă leagănul și sălașul cînd într'un loc, cînd într'altul, după capriciile firii, fără ca aceasta să aibă prea însemnate urmări.

În timpurile mai nouă, împărțirea Românilor de dincoace în două principate a putut să isoleze oarecum pe un Eliade de un Asachi, dar tinerimea ce a venit pe urma acestora n'a vrut să recunoască nicio graniță, și nici de departe nu se poate vorbi de un curent literar moldovenesc, ci numai de un larg curent de înfrățire. În epoca intelectuală săracă și rătăcită care a urmat îndată după Unirea principatelor, iarăși, n'ar putea descoperi nimeni asemenea linii cît de puțin divergente.

Dar, pe cînd literatura noastră era astfel pierdută, afară de cîțiva oameni cuminți ca Odobescu, pe drumuri false, întîmplarea a făcut ca la Iași să se găsească între tineri un om de geniu ca Eminescu, oameni de talent ca Ion Creangă, Nicolae Gane și cîțiva alții, în stare să producă o frumoasă literatură plină de sănătate și de trăinicie. Era o întîmplare. O altă întîmplare a fost că în jurul lor au stat fără patimi mici, fără invidie și porniri de dușmănie, un cerc larg

de oameni culți, pricepători și prieteni. Iarăși o întîmplare, ce n'are a face nici cu aierul local al Iașilor, nici cu însușirile speciale ale Romînilor de acolo și din Ținuturile vecine. S'a găsit în sfîrșit — lucru de căpetenie — cineva, un om de învățătură solidă și de fin gust estetic, un cugetător, care să trezească activitatea literară și s'o sfătuiască bine: d. Maiorescu, pe atunci profesor ieșan, de și născut la Craiova din părinți ardeleni. Presența acestui *duca e maestro* era iarăși o întîmplare.

Au apărut atunci în Iași, ca organ al societății „Junimea", „Convorbiri literare", și puterile intelectuale din această revistă au cucerit într'un marș triumfal cetățuile de limbă stricată, artificială, ale Bucureștilor și Blajului, — întemeind graiul de astăzi, care nu e însă decît tot vechiul graiu al scriitorilor noștri.

Apoi, prin deosebite împrejurări: strămutări, bolĭ, morți înnainte de vreme, treceri în tabăra bine-nutrită a politicianilor, curentul „Junimii" a slăbit, a dispărut apoi. În Iași se păstra însă amintirea biruinții. Și de aici se născu ideia absurdă că Iașul — un fel de concept metafisic — e chemat totdeauna a face ce făcuse „Junimea", și, cu mai multă sau mai puțină conștiință, d-nii X și Y începură a se cerceta de aproape dacă nu sînt și ei cumva niște noi Maiorescu, avînd, cum se credea fals despre autenticul Maiorescu, darul, nu de a recunoaște numai, ci chiar de a fabrică talente și reputații.

Prin anii '80 a apărut astfel „Contemporanul", revistă științifică-literară ieșană, care avea misiunea de a introduce realism în fondul operelor literare, mol-

dovenism dialectal în forma lor, materialism în cugetarea generală și cinste în cărțile de școală. Succesul s'a căpătat numaĭ față de cărțile de școală, și revista s'a cetit puțin în Bucureștĭ, iar, peste hotar, de loc.

Trecură zece anĭ („Contemporanul" tot vegeta) și d. A. D. Xenopol, profesor de istorie în Iașĭ, începu să publice, la intervale bine determinate, volumele uneĭ marĭ *Istoriĭ a Romînilor,* în care era fără îndoială mult talent, multă judecată dreaptă, o formă măsurată și curgătoare. Iașul s'a simțit mîndru de apariția acesteĭ cărțĭ în adevăr moderne, care a străbătut răpede, cu toate defectele, ce nu se puteaŭ vedea atuncĭ, în toată Romînimea. Profesoriĭ ieșenĭ întemeiară atuncĭ o publicație științifică — eraŭ în comitet Cobîlcescu geologul, filologul Tiktin, chiar d. Philippide, care se ținuse totdeauna la o parte —, *Archiva.* Dar peste cîțiva anĭ Cobîlcescu muri, Tiktin se retrase, d. Philippide nu se amestecă unde era chemat să vie. Pe de altă parte, marele curent renovator al d-luĭ Gherea se pierduse răpede în nisipurĭ. Atuncĭ d. Xenopol prinse a se întreba: oare nu e și d-sa un Maiorescu, putînd *fabrică* talente?

„Archiva" trecu în sama istoriculuĭ din Iașĭ, și deveni o revistă tot maĭ mult literară. Podidiră versurile, toate, firește, de oamenĭ noĭ, prosa literară tot de oamenĭ noĭ, abia *descoperiți.* Pe lîngă poetul Laur, aspectul poetic al d-luĭ Xenopol însușĭ, niște domnĭ Muscă, Iamandi, și aș maĭ spune nume dacă nu mi-ar fi să nu supăr oamenĭ foarte cum se cade, cari nu sînt de loc vinovați că d. Xenopol i-a descoperit și i-a pus la „Archivă". D. Xenopol era sincer, *călduros* sincer,

dar gustul literar îi lipsia cu totul. Și astfel noua literatură ieșană se ridică abia până la mediocru.

Dar d. Xenopol nu s'a dovedit om stăruitor numai în scrierea Istoriei Romînilor și în elaborarea reputației sale dincoace și dincolo de hotare. Odată devenit „Maiorescu", d-sa era hotărît să nu lase rolul să-i scape. Uitînd de o parte valorî ca a lui A. C. Cuza, d-sa continuă cu o înduioșătoare rîvnă explorarea talentelor. Și într'o zi directorul „Archiveî" avu în sfîrșit în mînă doî oamenî genialî — *doî!* —, pe d. Vojen-Shakespeare și pe pseudonimul Riria, nu mai puțin Shakespeare. Atuncî se dădu vestea în lume: „Evenimentul", „Conservatorul", ziarele ultimei nuanțe politice a d-luî Xenopol, fură înștiințate zilnic, trusturî formale fură încheiate cu revistele bucureștene *Literatura și artă* și *Revista idealistă* (căcî „Archiva", glorioasă „Archivă", se stîngea). În zgomot de surle și gonguri, marea școală ieșană porni, cu d. Xenopol-„Maiorescu" înnainte.

Eî bine! ziarele scriu, dar școala nu prinde. Aceî tinerî n'aŭ talent, și conducătorul lor nu e de loc „Maiorescu", dar de loc... Și invocarea trecutului literar al Iașului nu poate constitui o legitimație. „Spiritul suflă unde voiește." Azî la Bucureștî, mîne poate iar la Iașî, poimînî poate iar la Blaj. Nimenî nu-l poate opri, și nimenî, din motive personale, n'are dreptul de a-l contraface.

27 Iulie 1903.

XI.

ROSTUL ÎNCHIPUIT ȘI CEL ADEVĂRAT AL LITERATURIĬ

Întrebați ce rost are literatura—scrierea, tipărirea și răspîndirea de poesiĭ și povestirĭ ale unor lucrurĭ care s'aŭ întîmplat orĭ nu în lumea realităților, — pe poetul care trece în anul 1903 pe una din stradele Bucureștilor, prin rîndurile mulțimiĭ nerecunoscătoare, care se uită la el ca la un exemplar oarecare al specieĭ sale. Poetul, tînăr saŭ bătrîn, te va privi cu ochiĭ săĭ inspirați, va trece odată cu mîna-ĭ palidă prin șuvițile lunguluĭ păr ce-ĭ acopere divina scăfîrlie, va ofta din adîncurĭ ca un preludiu de protestare față de timpurile grosolane și nemernice și va lăsa să cadă — precum din stelele de sus cade lumină — această revelație:

Literatura e o artă, ca și pictura, musica, sculptura. Artele toate, surorĭ ce cîntă acelașĭ cîntec din alte alăute, urmăresc îndeplinirea aievea a frumosuluĭ. Frumosul e ceva care se scrie cu literă mare. Flosofiĭ cari vorbesc despre dînsul pentru a-șĭ arăta fiecare o

înţelepciune deosebită, se înţeleg totuşĭ, cu toate diferenţele necesare şi radicale ale sistemelor, asupra acestuĭ punct de căpetenie: că Frumosul e ceva care, cînd se scrie, cere la început o literă mare. Poetul, din partea luĭ, ar fi dorind o literă maĭ mare decît literele marĭ vulgare, o literă foarte mare, enormă, care ar fi poate şi în relief şi s'ar zugrăvi cu aur, pentru cinstea lucruluĭ represintat. Căcĭ el, poetul, ştie, înţelege — cu inima, nu cu mintea ca filosoful, — că Frumosul e ceva supranatural, în afară de lume, ceresc, divin: musica, pictura, sculptura, literatura arhanghelilor din cerurĭ, cu aripĭ albe, e prototipul, pe care poetul îl gîceşte numaĭ aice jos. Dar, gîcind aceste taine ce strălucesc în lumină doar maĭ presus de norĭ, el e un ales (tot cu literă mare), un profet, un *vates*, un sfînt, într'o haină de ţărînă, care-ĭ împiedecă alt zbor decît al gînduluĭ. El şi ceĭ ca dînsul (o puţinĭ! căcĭ duhul luĭ Dumnezeŭ se coboară de cîteva orĭ numaĭ într'un veac, şi totdeauna asupra pletosuluĭ ce-ţĭ stă înnainte), el decĭ şi ceĭ puţinĭ ca dînsul se găsesc în mijlocul unuĭ inel mistic, şi de jur împrejur bat valurile vulgare ale vieţiĭ, care-ĭ pot distruge, daŕ nu-ĭ pot mînji. Ce de-a burghesĭ stupizĭ, ce de-a burghesĭ: ţeranĭ, lucrătorĭ, negustorĭ, funcţionarĭ, politicianĭ, învăţaţĭ... Toţĭ aceştĭ oamenĭ de rînd se trudesc pe miile de drumurĭ ale traiuluĭ, muncesc, aleargă, se ţin îndărătnic pe urma unuĭ scop pe care-l ating orĭ ba, rămîind însă, şi într'un cas şi în altul, tot aşa de proştĭ... Ca să se apere de molipsire, ca să se păstreze alb, curat, luminos, poetul murmură evlavios cuvintele sacre: el cîntă. Din mulţimea zgomotoasă, pripită, icĭ

și colo aude cîte unul: prins de farmec, el se oprește, cade în genunchi, iar poetul, îndurător, îi așează ca o binecuvîntare, piciorul pe creștet. Căci ce nu e permis oare acestui Supra-Om (Nietzsche, poetul-filosof, a și găsit cuvîntul și a făcut oarecum filosoficește, în orice cas, în prosă, doctrina)? Datorie, cuviință, morală nu există pentru dînsul. El poate batjocuri, minți, înșela; poate sfîșia inimi josnice de femei pe care le-a distins o clipă prin favoarea lui, poate trage focuri de revolver ca Verlaine, ucigîndu-se și pe dînsul la urmă, ca von Kleist, poate săvîrși ticăloșii contra naturii ca Oscar Wilde din Londra și Iacob Adelsward din Paris... Și, dacă societatea îndrăznește a condamna, e fiindcă toți sînt burghesi proști...

Ce rătăcire făcătoare de rău se găsește în asemenea doctrine și purtări! Ce neînțelegere a meniriĭ adevărate a unui poet în *toate* timpurile, și *mai ales* astăzi...

Odată, în Grecia veche, care a izvorît arta din stînca pămîntului său și n'a adus-o cu ulcioarele de aiurea ca Roma, pe urmă, ca Europa Renașterii și veacurilor următoare, — în acea Grecie, model al neamurilor, poetul *abia-și dădea samă de individualitatea sa.* Sufletu-i sorbia ideile din aier, inima-i bătea de ritmul tuturor inimilor, și, cînd zbura versu-i înnaripat, către lumina de unde pornise, cînd răsuna, înfrățindu-se cu dantul și cu statuile albe, în piața publică, lăcaș al conștiinții comune, sau în teatrul ce primia fără plată pe toți de-avalma, atunci nu mai era revărsarea unei singure ființi, ci întruparea uriașă a gîndului, a simțirii tuturora. Literatura ca și arta propriu zisă își'

îndeplinia adevărata și marea ei misiune: ea reunia pe oameni, înnălțîndu-i, apropiindu-i de lumină veșnică, din raza căreia pornesc toate. Poetul nu strîngea ca un egoist răŭ, ca un avar cu mînile ascuțite, ceia ce-i venise pe rînd, îngrămădindu-se în suflet, de la părinții umili, de la tovarășii de copilărie, de la atîția cari aŭ lovit în inima luĭ, încă fără izvor de cîntare, cu toiagul fericirii saŭ al durerii, al iubirii saŭ a urii, de la firea ce-și serba pentru dînsul zorile sfioase și trufașele apusuri, ce-l învăța să cînte, prin ciripiri, șoapte de apă și freamăt de frunze. Nu: el era ca zeul păzitor al izvoruluĭ, prin pieptul căruia saltă, limpezi, undele răcoritoare pentru orice drumeț. Era un Vistier al frumosuluĭ, cu mîna totdeauna deschisă, sămănătorul neobosit al luminiĭ...

Mai tîrziŭ, lumea s'a făcut mai multă la număr, mai bogată în știință și în avere, mai stăpînă pe tainele naturei. Ce uriașă viață clocotește într'o singură zi de astăzi! Dar, în vălmășag, frăția bună a creștinismuluĭ, venită acum două mii de ani, pentru a înlocui buna frăție, fără poruncă dumnezeiască, a epocei clasice, a fost călcată în picioare. Și oamenii, împărțiți în clase, societatea pulverisată în indivizi lacomi, mîndri și răi, se luptă necontenit pentru ca fiecare să prindă cît mai mult din comorile, săpate pătimaș, ale firii; fiecare-și încoardă puterile, deșteptăciunea, șiretenia, împinge în dreapta și stînga, — și strivește.

Pentru acești atleți ai cîștiguluĭ și faimei lor, cerurile nu mai aŭ poruncĭ și societatea nu mai poate găsi stavilă. Dar ceia ce nu pot face alții, poate face

poetul, al căruĭ cuvînt farmecă şi se înrădăcinează în suflet. El trebuie să stea cu luare aminte, ca unul ce ar aştepta să i se coboare o revelaţie, pentru a cuprinde în el sufletul celor din ţara, din neamul, din vremea luĭ şi, exprimîndu-l, să deştepte în inimĭ frăţia adormită.

Şi pare că sînt semne de îndreptare. De acolo unde iadul de muncă şi de zavistie vuieşte maĭ puternic, din practica Americă de Nord, printr'un poet isolat, ciudat în rimă şi ritm, vin vorbe ca acestea:

Îu acest ceas mă desfac de hotare şi graniţĭ închipuite,
Mergînd unde mă chiamă.—stăpîn pe mine, întreg şi desăvîrşit,
Ascultînd la alţiĭ, luînd bine aminte ce spun eĭ,
Oprindu-mă, cercetînd, privind, contemplînd.
Încet-încet, dar cu o neînfrîntă voinţă, desbrăcîndu-mă de tot [ceia ce se ţine numaĭ de mine.
Sorb spaţiĭ largĭ.
Răsăritul şi Apusul sînt ale mele, şi Miazănoaptea, Miazăziua [tot ale mele;
Sînt maĭ puternic, maĭ bun decît cred, —
N'am ştiut până acum că e atîta bunătate în mine.

Toate lucrurile mi se par frumoase:
Aş putea spune oricuĭ, oamenilor, femeilor: Mi-aţĭ făcut atîta [bine, şi eŭ voiŭ cerca să vă fac tot atîta.
Voiŭ strînge pentru mine şi pentru voĭ mergînd,
Mă voiŭ răspîndi între voĭ, bărbaţĭ, femeĭ, mergînd;
Voiŭ revărsa o nouă bucurie şi asprime între voĭ:
Cine mă tăgăduieşte, nu mă tulbură;
Iar cine mă primeşte, acela saŭ aceia să fie binecuvîntaţĭ, şi — [să mă binecuvînteze...,

Walt Whitman, poetul pentru toţĭ, a murit. I se aşteaptă urmaşiĭ, unde a trăit el, şi aiurea.

24 August 1903.

XII.

CELLALT POMPILIU ELIADE

D. Pompiliu Eliade, autenticul, e profesor de limba franceză, pe care o cunoaşte în perfecţie, la Universitatea din Bucureşti; un învăţat modest şi muncitor şi un om de gust, cum s'a mai spus în această revistă.

Dar de un timp, în ciuda legii numelui, un alt Pompiliu Eliade tipăreşte lucrări care nu pot decît să păgubească, în mintea celor ce nu cunosc o dualitate pe care o denunţăm aici, reputaţia bine întemeiată a d-lui profesor Pompiliu Eliade. O scriere asupra fabulelor lui La Fontaine a atras o crudă dare de samă a d-lui Şt. Orăşanu în „Convorbirile literare"; mai ieri, o conferinţă de 10 Maiu a făcut pe d. I. Scurtu să rîdă. Acum iată că şi eu aflu într'un lung articol foarte ciudat, un apocalips cu formule chimice, iscălit Pompiliu Eliade *(cellalt),* traduceri din franţuzeşte care arată oarecare necunoştinţă a acestei limbi din partea autorului. Spre desăvîrşita dovadă, punem aici poesia francesă, traducerea ei exactă şi traducerea greşită a *celuilalt* Pompiliu Eliad:

Puisque j'ai mis ma lèvre à ta coupe encore pleine;
Puisque j'ai sur tes mains posé mon front pâli;
Puisque j'ai respiré parfois la douce haleine
De ton âme, parfum dans l'ombre enseveli;

Puisqu'il me fut donné de t'entendre me dire
Les mots où se répand le coeur mystérieux;
Puisque j'ai vu pleurer, puisque j'ai vu sourire
Ta bouche sur ma bouche et tes yeux sur mes yeux;

Puisque j'ai vu briller sur ma tête ravie
Un rayon de ton astre, hélas! voilé toujours;
Puisque j'ai vu tomber dans l'onde de ma vie
Un feuille de rose arrachée à tes jours;

Je puis maintenant dire aux rapides années:
— Passez! passez toujours! je n'ai plus à vieillir!
Allez-vous-en avec vos fleurs toutes fanées:
J'ai dans l'âme une fleur que nul ne peut cueillir!

Votre aile en le heurtant ne fera rien répandre
Du vase où je m'abreuve et que j'ai bien rempli.
Mon âme a plus de feu que vous n'avez de cendre!
Mon coeur a plus d'amour que vous n'avez d'oubli!

„Chants du crépuscule".

Pe românește:

Fiindcă mi-am pus buza pe cupa-ți încă plină
Și-am răzimat pe mîna-ți îngălbenita-mi frunte.
Fiindc'am sorbit vre-odată ușoara aburire
A sufletului tău, mireazmă în umbră 'nvăluită.

Fiindcă-mi fu dat să te aud spuindu-mi cuvinte
În care inima plină de taine se revarsă,
Fiindcă am văzut plîngînd, fiindcă am văzut zîmbind
Gura ta pe gura-mi și ochii tăi pe ochi-mi.

Fiindc'am văzut lucind pe fruntea-mi pierdută'n bucurie,
Din soarele-ți o rază, ascuns vai! totdeauna,

Fiind-c'am văzut cum cade pe valul vieţiĭ mele
O frunză de trandafir smulsă din viaţa ta.

Pot zice astăzĭ anilor fugarĭ:
Puteţĭ trece acum: eŭ n'am să aştept bătrîneţă-
Voĭ mergeţĭ cu florile voastre veştede-veştede:
În suflet am o floare ce n'o poate lua nimenĭ!

Ciocnindu-l, aripa voastră nu va vărsa nimic
Din vasul ce m'adapă şi ce-am umplut deplin.
Maĭ mult foc am în suflet decît e'n voĭ cenuşă:
Maĭ multă iubire are inima mea decît aveţĭ uitare.

Saŭ:

J'aime mieux un ruisseau, qui, sur la molle arène,
Dans un pré plein de fleurs lentement se promène,
Qu'un torrent débordé, qui, d'un cours orageux,
Roule, plein de gravier, sur un terrain fangeux.
(Boileau, *L'art poétique.*)

În româneşte:

Maĭ bine vreaŭ un pîrăŭ care, pe nisipul moale,
Printr'un cîmp plin de florĭ se primblă încet,
Decît un şivoiŭ ieşit din albie, care, în curs furtunos,
Trece, plin de prund, pe o albie mocirloasă.

Iată acum şi traducerea d-luĭ Eliade al doilea.

„Fiindcă *mi*-am atins buzele *mele (!)* de cupa ta plină încă; fiindcă *mi*-am pus *(!)* fruntea *mea* (!) palidă (!) în mîinile tale; fiindcă *am respirat (!) cîte odată dulcele suflu al inimiĭ tale (!)*, parfumul pierdut *(sic)* în umbră; — fiindcă mi-a fost dat să te aud *zicindu*-mĭ cuvinte de *acelea* (foarte poetic!) în care se răspîndesc tainele sufletuluĭ; fiindcă te-am văzut plîngînd, fiindcă te-am văzut zîmbindu-mĭ (!), *gură în gură, ochĭ în ochĭ (!);* — fiindcă am văzut strălucind de-asupra capuluĭ mieŭ o rază din *steaua ta...* vaĭ *aceperită acum pe vecie;* fiindcă am văzut *curgînd* în unda vieţiĭ mele o frunză de trandafir smulsă din zilele

tale, — pot zice de acum înnainte anilor trecători: *Duce-vă-ţi, duce-vă-ţi într'una;* n'am să mai îmbătrînesc niciodată; *duce-vă-ţi cu toate* florile *voastre vestejite (!):* am în sufletul meŭ o floare pe care nu o poate *culege* nimenĭ! — Aripa voastră, *lovind* vasul din care mă adăp şi pe care l-am umplut pănă în vîrf. nu poate să verse dintr'însul nicĭo picătură! E mai mult foc în inima mea decît cenuşă de-a morţilor (!) *înŭuntrul* vostru; mai mult amor *în suflet la mine* decît uitare la voĭ.

Apoĭ:

„Imĭ place *mai bine* (corect: mai mult) un rĭuşor, care se plimbă potolit (!) pe *prundul moale* (!!) într'o *livadă* plină de florĭ, decît un şuvoiŭ ieşit din albie, care îşĭ *rostogoleşte* apele *luĭ* pline de *pietriş*, pe un pămînt de mocirle, în mersul luĭ *năbădăios* (!!)."

Unĭĭ vor zice: e bună şi traducerea d-luĭ Pompiliu Eliade II. Susţinem că nu: întăiŭ, sînt greşelile de traducere pe care le-am subliniat şi care nu se pot tăgădui. Apoĭ, în toată traducerea, e acel păcat al profesoruluĭ de liceŭ din timpurile vechĭ de a traduce dînd echivalentul cuvîntuluĭ fără a se preocupa dacă, în limba în care se traduce, acel cuvînt se poate înfăţişa într'o anumită legătură. Adecă e o traducere etimologică, nu o traducere sintactică.

Din prosa originală, din însuşĭ Apocalipsul, am cetit sfîrşitul, şi mi-am întărit siguranţa că articolul nu poate fi de d. profesor-agregat Pompiliu Eliade.

În adevăr, auziţĭ ce se afirmă „d-lor studenţĭ" (pentru a întări confusia cu d. profesor Eliade, al doilea Pompiliu Eliade se face a vorbi studenţilor):

a) Că pesimismul nu se transmite decît sufletelor

predispuse la dînsul. — Dar pesimismul poate deveni o modă, și atunci nu e vorba de predispoziție.

b) Că el îndeamnă la „lucru și la sociabilitate pentru uitarea relelor existenței". — E atunci un gen nou de pesimism, fiindcă cel vechiu condamnă viața în principiile, în izvorul ei și în țintele ei *toate*. Viața e rea, nu face s'o trăiești: ți-o iei singur sau te dai înlături, tăind cît mai multe legături cu dînsa. Autorul judecă așa: un bolnav caută să tușească, pentru a mai uita de oftică!

c) „Poate orice sentiment sincer are dreptul, are datoria de a fi exprimat în literatură și în artă." — Și, să zicem, iubirea contra naturii, și lăcomia de binele aproapelui, și nerecunoștința, etc.?

d) „Eminescu a introdus o ruptură regretabilă între elementul musical și cel literar.... Poesiile lui nu suportă o lectură cu glas tare.... E vre una din bucățile lui care să suporte în această privință o serioasă critică?"

e) Tot lui Eminescu i se datorește că „s'au scos la modă cuvintele de fond și de formă la noi în țară", pe cînd

f) Alecsandri „introdusese un regretabil gol sufletesc într'o sonoritate decadentă, și de rime care lasă puțin de dorit".

Însă: arare ori vre-un poet a atins efecte de armonie așa de fine, așa de rare ca Eminescu, al cărui ritm, nu numai că te farmecă, dar pare a te desmierda cu supțiri și calde mîni de femeie iubită, pare a-ți înfășura sufletul într'o voluptate a sunetelor. Rima lui, căutată cinstit și răbdător, scăpărată din învălmă-

șala bogată a cuvintelor ce-ĭ roiaŭ în vasta minte, rimă prinsă și fixată cu o mînă îndrăzneață, e o rimă originală, personală, rară. Alecsandri e nedesăvîrșit ca epoca sa: cugetarea și simțirea nu sînt atît de mult ale luĭ; vorbele sînt puține — doar era numaĭ un boier moldovean, pe cînd Eminescu stăpînià graiul Romînimiĭ întregĭ! —, rima înșiră forme gramaticale și e culeasă totdeauna cu o mînă leneșă. Orĭcare dintre „domniĭ studenți“ care are ceva-ceva gust, știe foarte bine aceasta.

Iar forma și fondul s'aŭ deosebit totdeauna, de toate popoarele cugetătoare. În adevăr, fondul se manifestă prin formă, de care e indisolubil, — dar numaĭ în acest sens că există o formă necesară pentru orĭce fond, dar nu o află orĭcine și orĭcînd. Și de aceia oamenĭ sînt deprinșĭ a găsi o disproporție între ce s'a spus și ce trebuie să se spuie, și vorbesc, firește, de fond și formă.

Cînd traducĭ răŭ, aĭ stricat și fondul altuia, dacă acesta era bun. Aceasta s'a văzut maĭ sus.

Dar, orĭcum s'ar traduce... fonduri ca acelea din articolul de care ne ocupăm, nu va fi nicĭo pagubă.

Traduse orĭ ba însă zisele fonduri..., ele fac mare pagubă d-luĭ profesor Eliade, care ar trebui să reducă la tăcere pe pretențiosul și puțin solidul săŭ omonim.

24 August 1903.

XIII.

DESPRE PRESA ROMÂNEASCĂ.

În zilele din urmă s'a discutat iarăşĭ în ziarele noastre, cărora li lipseşte pentru moment o actualitate maĭ „politică“, chestia valorifĭ preseĭ de astăzĭ faţă de cea dintr'un trecut maĭ îndepărtat. Dintr'o parte, s'a pus faţă în faţă ziaristul sentimental, romantic, convins, de odinioară şi gazeta sa, ce se putea ceti ca o Biblie în cercul curat al familieĭ, şi ziaristul cinic din momentul de faţă, ţiind asupra trecătoruluĭ încredinţat vitejieĭ sale revolverul fără greş al calomnieĭ de ultim model. La aceasta s'a răspuns aducîndu-se înnainte studiile *(sic)* gazetarilor contemporanĭ, talentul lor, care se distinge maĭ bine, firește, între confraţĭ, limba maĭ bună, alcătuirea maĭ variată şi înfăţişarea grafică maĭ plăcută a „organelor opinieĭ publice“ de astăzĭ.

Întrebarea are o însemnătate deosebită din punctul de vedere al culturiĭ româneştĭ, al evoluţieĭ obiceiurilor noastre sociale şi al progreselor naţionalităţiĭ noastre. Se cuvine decĭ ca ea să fie discutată fără

părtenire și personalității, într'o publicație periodică culturală precum e aceasta.

* * *

Presa noastră nu e veche și n'are tradiții glorioase. De mult de tot, cînd sufletul conștiinței scînteià abia în ochiĭ unuĭ corp pe care nu putea să-l miște, în perioada uitată a visătorilor, profeților fără ucenicĭ și mucenicilor fără prietenĭ, s'aŭ făcut cîteva încercărĭ de ziare pentru literatură și gospodărie țerănească. Ele n'aŭ izbutit. Întemeietoriĭ preseĭ noastre sînt treĭ fruntașĭ scriitorĭ: Eliad Rădulescu, Asachi și Gheorghe Barițiu, redactorĭ aĭ *Curieruluĭ*, *Albineĭ* și *Gazeteĭ de Transilvania*. Eliad și Asachi se puseră întâiŭ la lucru, dar supt un îmbold practic, supt un îmbold străin, care nu li face tocmaĭ multă cinste: ziarele lor apărură pe vremea cînd, după pacea de la Adrianopol și în așteptarea Domnilor după sistemul noŭ al Regulamentuluĭ Organic, oaste rusească stătea în amîndouă Principatele de atuncĭ și generaliĭ Împăratuluĭ Nicolae comandaŭ în Iașĭ și Bucureștĭ. Foile celor doĭ conductorĭ aĭ literaturiĭ timpuluĭ lor trebuiaŭ să împărtășească publicului, înnainte de toate, izbînzile stăpînilor, ceremoniile oficiale și afacerile zilnice ale uneĭ Cîrmuirĭ transformate. Elementul cultural a venit pe urmă, și, o bucată de vreme, pănă după sosirea Domnilor, el se ținu, sfios, de o parte, în anexele buletinuluĭ oficial. Numaĭ de la 1836 „Curierul“ se anunță „jurnal literal“, pe cînd în amîndouă Capitalele iese un *Buletin* deosebit al administrației.

Pănă în 1848, n'a fost cu adevărat un ziar politic:

politica, supraveghiată de aproape, se făcea în Adunările legiuitoare și în literatură. Zgomotosul an de eliberare aduse în București, unde se ajunsese la stabilirea unuĭ Guvern revoluționar, ivirea unuĭ număr de gazete foarte călduroase și destul de naive, a căror grijă o aveaŭ oamenĭ ca Rosetti și Bolintineanu.

Curmarea stăpînirĭĭ Națiunĭĭ prin Națiune aduse și încetarea imnurilor zilnice către dumnezeiasca Libertate. Se întrâ iarăș în era buletinelor administrative, foilor de „soțietățĭ" științifice, vestitoarelor de cursurĭ comerciale și folositoarelor reviste pentru sate. Gazeta care se încumeta a face discuțiĭ politice era închisă răpede „din înnalt ordin". Așa a fost pănă la Unire, cînd ne străbătu o tresărire de viață, și gurĭ, încleștate pănă atuncĭ, putură striga iarăș pătimașe cuvinte de adevăr.

Presa Unirĭĭ: *Zimbrul, Steaua Dunărĭĭ, Romînul*, a fost o presă bună. După alegerea luĭ Cuza, presa s'a desvoltat în acelaș sens de *pasiune sinceră*, — numaĭ cît ținta națională dispăruse, lăsînd în loc, pentru a fi urmărită tot așa de aprins, ținta de partid și, adesea, ținta personală chiar. Violența era într'o necontenită creștere, și ziare clandestine, ce se strecuraŭ cu toată paza poliției Domnuluĭ — „Domnitoruluĭ", se zicea pe atuncĭ, într'o limbă stricată —, acoperiaŭ de nevrednice batjocurĭ persoana alesuluĭ din 1859. Cînd regimul luĭ Cuza se năruĭ și începu o nouă viață politică, garantată prin Constituția de la 1866, cînd se organisară solemn partidele și haitele lor, pentru a impune unuĭ popor, întrerupt astfel în desvoltarea luĭ, ca singur ideal alternarea la putere a asociațiilor pentru cul-

tura budgetului —, se urmâ, cu ştirea Guvernului, ceia ce se făcuse până acum mai ferit. Peste puţină vreme, principele Carol, care nu putea mulţămi atîtea ambiţii ce se excludeau între sine, fu lovit, nu numai în purtarea sa ca şef de Stat, ci în caracterul său, în familia sa, din străinătate şi din ţară, Astfel culeseră trist laurî G. Dem. Teodorescu, N. Orăşanu şi B. P. Hasdeu.

De la *Romînul* lui Rosetti, la *Epoca*, la *Naţiunea*, la *Voinţa Naţională*, curentul de luptă fără cruţare între partide *nejustificate* din punctnl de vedere superior românesc, — urmează: o excepţie ar face numai corecta *Romînie Liberă*.

De la 1890 însă începe o nouă presă, care e şi cea de astăzî, şi, pentru a o preţui după cuviinţă, trebuie a însemna şi foloasele vechii prese.

Aceştî ziarişti ce nu respectau nimic aveau două îndreptăţirî. Întâiu, că erau cu *totul* sincerî: erau nişte fanaticî Rosetti e un frumos tip în această privinţă—, şi fanaticul se iartă adese orî pentru credînţa lui. Dacă, apoî, pe unii îî mînă ambiţia, pe nimenî nu-l momise cîştigul, simbria *altui* ambiţios: a lăuda şi batjocuri cu atîta pe lună era încă o meserie necunoscută. Pe urmă, ziarele acestea făceau ca şi literatura timpului; erau după diapasonul parisian: modelul Romînului era al-de *La Lanterne* sau *Le Nain Jaune*, furioase pamflete contra Împăratului Napoleon.

Ziarele aduceau însă şi un netăgăduit folos, şi iată de ce. Ele erau pe atuncî ale lui Rosetti, ale lui Boliac, ale lui Hasdeu. Toţi treî erau oamenî săracî,

cari nu puteaŭ tocmi pe alțiĭ ca să robească la eĭ. Ziarul lor era *opera* lor: de la articolul de fond pănă la anunciŭ; cîte un prieten se maĭ adăugia doar, saŭ un colaborator de ocasie, om cinstit și cu nume, cu situație. Dar toțiĭ aceștiĭ *autorĭ de gazete* eraŭ poețiĭ, arheologĭ, istoricĭ: să meargă din om în om ca să prindă știrea interesantă că d. cutare a plecat în cutare loc, că alt domn a fost numit copist, că al treilea și-a furat logodnica saŭ și-a ucis nevasta, — aceasta nu era de obrazul lor. Decĭ după articolul de fond, după note de politică exterioară, după desbateriĭ ale Camerilor, veniaŭ articole de literatură și știință, foarte bine scrise și care luminaŭ, încălziaŭ, îndemnaŭ publicul. Cine nu crede, — meargă să vadă!

Încă de pe la 1880 însă, după modelul frances, luat și el din Anglia, informația — folositoare, indiferentă saŭ stupidă, falsă, otrăvitoare — îșĭ luă locul în ziarele noastre. Cînd d. Cazzavillan întemeiè „Universul“ și-ĭ dădu o răspîndire neauzită, cronica accidentelor și crimelor, faptelor de sensație după obiceiul foilor italiene din Sud, se adăugi. Conductoriĭ intelectualĭ aĭ ziarelor văzură că eĭ se pot mărgeni a scrie articolele de fond. Pentru rest se cumpărară foarfece și se tocmiră studențiĭ. Partea literară serioasă, pe care n'o puteaŭ face nicĭ foarfecele, nicĭ studențiĭ — dispăru. *Epoca* din 1886 a fost ultimul ziar jertfind pentru cultură.

Maĭ era însă un „progres“ de realisat. Spoiala de cultură întinzîndu-se tot maĭ mult, oameniĭ politicĭ — cari și eĭ nu maĭ eraŭ scriitorĭ — crezură că se pot scuti și de munca articoluluĭ de fond. Ziare ca vechiul

Timpul, ca vechea *Voință,* în care mai toată partea politică era a unor oameni ca Eminescu saŭ Delavrancea, rămaseră o amintire de copilărie a arteĭ. Simbriașiĭ făcură acuma tot ziarul. Se ajunse astfel la presa violentă și insultătoare, mincinoasă —, reprezintată prin atîtea din ziarele de astăzĭ, *fără* convingere, fără folos cultural drept compensație[1].

Acum, cetitorul poate să mai judece și el singur.

31 August 1903.

---

[1] Cît privește presa din Ardeal, Ungaria, Bucovina, ea sufere numaĭ în parte influența presei de aicĭ. Acolo, după *Tribuna* d-luĭ Slavicĭ și *Gazeta Bucovineĭ* a d-luĭ Bogdan-Duică, lipsesc mai mult puterile și orientația decît credința, iubirea de cultură și bunăvoința.

XIV.

IARĂȘĬ CULTURĂ ȘI POLITICĂ.

CHESTIA MACEDONEANĂ.

Departe, peste granițĭ pe care nicĭ nu putem să ne gîndim a le desființa, căcĭ ar fi o nebunie, bande sălbatece merg spre un viitor de lungĭ și înviersunate lupte la lumina unuĭ ideal înțeles primitiv și nedesăvîrșit. Bulgariĭ macedoneniĭ, cu saŭ fără stagiu de slujbe, oaste și vagabondagiŭ politic în principatul bulgăresc, aruncă poduriĭ în aier, fac să sară trenuriĭ. ard și ucid, pentru a înspăimînta pe ceĭ de aproape și pe ceĭ de departe, chemînd în ajutorul raseĭ lor prin țipetele de durere ale jertfelor ce fac. Ceĭ ce pat pe urma acesteĭ haiducĭĭ cu dinamită și puștĭ de ultim sistem, sînt Turcĭ cu uniformă și țeraniĭ turcĭ cari nu pricep această urgie, Sîrbĭ, Grecĭ, Dar, pe lîngă dînșiĭ, sînt ruinațĭ și distrușĭ cînd nu vreaŭ să lupte pentru alțiĭ saŭ să hrănească lupta cu banul lor, Romînĭ, Macedo-Romînĭ, represintanțĭ ca și noĭ aĭ vasteĭ romanităților orientale de odinioară, pe care aŭ sfîrcuit-o în fășiĭ, aŭ mărgenit-o în hotare înguste re-

vărsarea furioasă a barbarilor. Limba lor nu li-o înțelegem cu totul, țara lor, pe care n'o locuiesc numaĭ eĭ, n'o putem reuni cu a noastră, silințĭ venite din partea lor nu se unesc cu silințile noastre spre cultură. Dar inima ne doare de dînșiĭ, — maĭ mult, de sigur, acelora cari nu iese pentru a cuceri Macedonia—ce absurditate de ignoranțĭ și desorientanțĭ!— cu acelașĭ steag de paradă care, cum se știe, ni-ar fi dat Ardealul, dacă veciniĭ noștri ar fi fost tot așa de puțin serioșĭ cum eraŭ expansiviĭ lor dușmanĭ.

Să lăsăm însă în uitarea pe care o merită îndemnurile înflăcărate — une orĭ naive, alte orĭ șirete saŭ plătite — ale celor cari doresc ca numele bun al Romănieĭ să piară într'o luptă de Gasconĭ. Ce e însă *chestia* aceasta—dacă n'avem izbînzĭ, știm să fabricăm și să întreținem „chestiĭ“ —, care cere de mulțĭ anĭ banĭ și care pretinde astăzĭ, prin graiul înflorit al represintanților eĭ, acel lucru scump care e sîngele ostașilor noștri?

* * *

Ce să fie alta? *E istoria uneĭ greșelĭ*, o odiseie a ignoranțeĭ, un triumf al trufieĭ zădarnice.

Macedonia (care înseamnă și mult și puțin, care e pentru unĭ pămînt bulgăresc, pentru alțiĭ pămînt sîrbesc orĭ grecesc) cuprinde în ea și un element asemenea cu al nostru. Acest element, compact icĭ, răspîndit dincolo, n'are tocmaĭ acelașĭ graiŭ pretutindenĭ. Comunele, grupele nu sînt legate între ele printr'o conștiință românească, fie și ura locală, obscură. Ceĭ maĭ bogațĭ, maĭ activĭ, maĭ agerĭ emigrează din munțĭ

la văĭ, la şesurĭ: sînt hangiiĭ tuturor drumurilor peninsuleĭ, meşterĭ harnicĭ şi agerĭ negustorĭ prin tîrgurĭ şi oraşe. În casa lor, economia grămădeşte banul, şi gospodăria lor curată e vestită prin acele părţĭ.

Maĭ de mult, cînd, la Dunăre, Romîniĭ trăiaŭ fără ideale şi numaĭ în Ardeal începea să se facă de ziuă, uniĭ dintre negustoriĭ romînĭ din Macedonia, ceĭ maĭ îndrăzneţĭ şi maĭ avuţĭ dintre eĭ, îşĭ lăsaseră vetrele departe în urmă pentru a se face, la Pesta, la Viena, mijlocitoriĭ de schimb între Răsăritul turcesc şi Apusul creştin al Europeĭ. În aceste centre de cultură, eĭ se întîlniră cu ceĭ d'intăiŭ profeţĭ aĭ redeşteptăriĭ noastre naţionale, şi se încălziră de vorba acestora. Uniĭ scriseră despre dialectul lor şi arătară în ce chip ar trebui el să se prefacă pentru ca unitatea poporuluĭ romîn să nu fie jignită; alţiĭ se făcură Mecenaţiĭ săracilor preoţĭ şi studenţĭ ardelenĭ cari scriaŭ cărţile nouă. Această fasă a relaţiilor noastre cu consîngeniĭ din Balcanĭ era *normală*.

Dar înfrîngerea trufieĭ turceştĭ, deschiderea pentru mărfurĭ a drumurilor din peninsulă, întemeiarea consulatelor imperiale stricară rostul mare economic al Macedonenilor din Ungaria şi Austria. Pe de altă parte, marea generaţie a Ardelenilor nu lăsă vrednicĭ urmaşĭ literarĭ. Mişcarea de cultură prinse şi se desvoltă aicĭ la noĭ. Fasa de care am vorbit, trebui decĭ să se încheie.

Macedoneniĭ din Pesta şi Viena deveniră Grecĭ saŭ Nemţĭ, şi numaĭ ca o tîrzie curiositate apare tipărirea cărţiĭ despre Adam-Clisĭ cu cheltuiala unuĭ Mecenate de origine macedo-romînă.

Văzînd însă propășirea noastră, unii Macedoneni își mărturisiră din nou naționalitatea, dar pe pămîntul nostru, unde făcură danii (Cozacovici, Zappa). Era iarăși *normal*.

Atunci unii oameni puțin serioși de la noi fură de odată cuprinși, între anii 1860-80, de dragostea și pentru acești „frați". Începură albumurile, tînguirile, articolele de gazetă. Dar trebuia ceva mai mult.

Firesc ar fi fost ca noi să ne punem în legătură cu fruntașii de acolo cari s'ar fi simțit Romîni în mijlocul maseĭ ce vorbia românește, dar simția grecește. S'ar fi dat de la București sfaturi; la nevoie, intervenții pe lîngă Turci și bani (să nu uităm însă că nu avem a face cu oameni săraci). S'ar fi întemeiat școli cu caracter modest și practic, potrivite cu nevoile unuĭ popor de păstori, de mici meșteșugari și negustori. În cele mai înnalte s'ar fi propus și limba romînă literară din Dacia, pentru a strînge legătura. S'ar fi stabilit consulate *comerciale*. S'ar fi dat Macedonenilor rolul de mijlocitori ai negoțuluĭ nostru. S'ar fi provocat și ajutat în tot chipul trecerea lor la noi, unde aveau de luat locul Bulgarilor, Grecilor și Evreilor.

În loc de aceasta, — ce s'a făcut? Am potrivit pasul după al Bulgarilor, Grecilor, Sîrbilor, cari, aceștia, aveau putința uneĭ anexări, pe cînd noi n'o aveam și n'o avem. S'au făcut școli nepractice, cu limbă dacoromană, cu programul ca dincoace de Dunăre. S'au pus profesorii în atîrnarea directă a Ministeriuluĭ de Instrucție romîn, în atingere deci cu partidele noastre.

S'a luat de acest Ministeriŭ *toată* cheltuiala. Și gospodăria de ciocoĭ s'a încheiat aicĭ.

Și acum ce se întîmplă? După Grecĭ cu gura mare, aŭ răsărit în Macedonia, ca dușmanĭ, Bulgarĭ cu pumnul tare. La Romînĭ acești crunțĭ „liberatorĭ", aŭ găsit școlĭ goale, dascălĭ liberalĭ saŭ conservatorĭ îndușmănițĭ între eĭ, biețĭ simbriași de propagandă; iar conștiința națională abia mijind. Ceĭ maĭ bunĭ ucenicĭ aĭ noștri nu sînt *acolo*, ci *aicĭ*, și duc sărăcia trufașă a funcționarilor, așa încît, să vreie, n'aŭ de unde ajuta.

Și să ne maĭ mirăm după aceasta că steagul roșu al bandelor fîlfîie asupra centrelor românești din Macedonia, supuse, cîștigate saŭ inerte, și că el chiamă ruina, ca la Crușova? Dar noĭ am rătăcit și maĭ mult o biată poporație cu viitorul primejduit, aducîndu-ĭ o lumină care nu deschide niclun drum și care nu străbate!

Cultura care e numaĭ de formă și de banĭ nu poate să fie decît stearpă, și progresul politic nu poate porni de la dînsa.

7 Septembre 1903.

XV.

ORIGINEA ȘI MARGENILE POLEMICILOR.

Binevoitorĭ aĭ acesteĭ reviste, cari sînt în acelașĭ timp și apostolĭ desbrăcațĭ de patimĭ aĭ culturiĭ românești, aprigĭ apărătorĭ aĭ bunelor moravurĭ și bunelor maniere, ne-aŭ înfruntat adese orĭ, spre învățătura noastră și folosul preseĭ literare, pentru nedreptatea și lipsa de cuviință a atacurilor noastre. Am fi adecă, între neprihăniții și nepărtenitoriĭ noștri confrațĭ zilnicĭ, săptămînalĭ, lunarĭ și maĭ rar decît lunarĭ, niște perverșĭ rătăciți, fără măsură în niște lupte literare lipsite de rost. Și e un strigăt de uimire indignată printre surate, o fățarnică arătare cu degetul, un dopros și o pîră pornite din inimĭ tot așa de curate ca a nevesteĭ luĭ Putifar, care, cum se știe, a pîrît și ea...

Aceasta mă îndeamnă a vorbi despre regulele polemiceĭ corecte și demne.

Polemică înseamnă luptă. Polemisează omul cinstit care descopere o faptă rea saŭ o socoteală șireată, o momeală cu meșteșug. Polemisează acela care se vede atacat fără dreptate și-și apără numele bun. Pole-

misează acela care înfățișează ideĭ ce i se par mîntuitoare, dar a căror izbîndă o vede amenințată de cine nu înțelege saŭ nu vrea să înțeleagă. Polemisează omul de gust împotriva celor ce mint lumea cu frumusețĭ falșe și nesănătoase. Polemisează omul de știință serios contra flecarilor. Aceasta e polemica *bună*, pe care aĭ datoria de a o începe, de a o urmări, de a o duce la capăt. E ca un fel de poliție socială, literară, științifică.

Ea n'are nimic a face cu polemica intereselor personale jignite saŭ a vanităților atinse, cu aceia care se războiește din invidie, din josnic simț de răsbunare, saŭ chiar din mania vrednică de milă de a face răŭ. Asemenea luptătorĭ n'aŭ steag, saŭ nu îndrăznesc să scoată la iveală pe cel adevărat. E o zădarnică sfărîmare a păcĭ dintr'o societate, un tăraboiŭ ordinar, o zgomotoasă petrecere de tîrîie-brîŭ. Dacă acel care săvîrșește delictul e un om deștept, un scriitor de talent saŭ un glumeț cu haz, lupta e dusă cu știința efectuluĭ ce se urmărește și poate să ajungă scopul nevrednic de a terfeli o reputație în ochiĭ celor mulțĭ, cari socot că adevărul strigă maĭ tare decît minciuna; dar ea rămîne, fără deosebire de însușirĭ la represintanțiĭ eĭ, o faptă *rea*, urîtă.

Aceasta în ceia ce privește motivele.

Cît despre hotarele peste care luptătorul nu ar fi îngăduit să treacă, ele *nu* se schimbă după împrejurărĭ, care sînt felurite. Dacă un agent al puterĭ publice e dator să fie omenos și față de cel maĭ cerbicos pungaș, polemistul care denunță și înfierează e ținut să înlăture orĭce slăbiciune cînd își împlinește

datoria, care e distrugerea *totală* a nedreptății, neadevărului și urîciunii. Căci nu e vorba de d. X sau Y, care e bălan sau brun, care e tînăr sau bătrîn, care îți este rudă ori nu, de la care te poți aștepta la sprijin în carieră sau la huiduituri de stradă, ci de lucruri care *nu* se cade să fie, fiindcă sînt urîte, fiindcă sînt false, fiindcă sînt nedrepte și otrăvesc lumea în care se strecoară. Poate fi vorba atunci de răutate sau de cruzime?

Însă, alături de fapta ce chiamă distrugerea dreaptă asupră-i, e omul care a scris, a spus, a făcut acel neadevăr, acel monstru estetic, acea falsificație. Osînda trebuie să-l cuprindă și pe dînsul, și în ce măsură?

Polemistul se poate afla și înnaintea unui om cu intenții bune. A judecat greșit, socotind că făptuiește bine, a muncit din greu, socotind că în fundul stăpăturilor sale a găsit un bulz de adevărat aur, sau, într'un nobil avînt către frumos, s'a înșelat, luînd focuri rătăcitoare drept lumină trainică. Firește că oricine trebuie să-și aleagă ținta după puteri. Dar e așa de ușor să-ți cîntărești prea mult puterile, și aceasta se întîmplă mai ales în societățile cu o cultură începătoare, unde critica de sine însuși e prea puțin răspîndită și lumea nu îndreaptă pe cei prea cutezători printr'o judecată fără părtenire. Poate cel ce n'a izbutit e chiar în stare să-și găsească altă dată mai bine drumul. În asemenea casuri, așa de dese la noi, omul trebuie să fie cruțat, și dojana trebuie să cuprindă mai ales sfaturi bune, îndrumări folositoare.

Lucrul se schimbă cînd ai înnainte un om care e lipsit de orice naivitate și stîngăcie, care-și dă seamă

de rătăcirile sale, pe care, înfățișîndu-le ca singurul drum potrivit, le întrebuințează ca să culeagă de la ceĭ ispitiț vama uneĭ reputațiĭ nemerite, unuĭ cîștig material răŭ cîștigat. Și încă maĭ aspru trebuie să cadă critica răsplătitoare asupra aceluia ce se îndărătnicește în păcatul săŭ, fiindcă are interesul s'o facă.

Cu cît talentul saŭ energia vinovatuluĭ sînt maĭ marĭ, cu cît situația luĭ e maĭ înnaltă, cu cît vrîsta-ĭ dă maĭ multă autoritate și lumea e maĭ deprinsă a-l asculta, cu atît maĭ puțin se cuvine a-l cruța. Adese orĭ se impune să explicĭ cartea saŭ fapta rea prin întreaga viață publică a omuluĭ pe care trebuie să-l atingă, spre binele tuturora, o puternică lovitură de dărîmare. Așa se regenerează vremile rele și se pregătesc altele maĭ bune, iar nu prin compromisurĭ, combinațiĭ și bineț falșe de omenĭ atît de „bine cresçuțĭ", atît de afabilĭ și de plinĭ de fățărnicie, încît putrezește sufletul într'înșiĭ.

Imoralitatea intelectuală, falsificarea științifică, insanitatea literară sînt negațiĭ care cutează să se acrediteze ca afimațiĭ și care trebuie desvelite în toată negativitatea lor vrednică de despreț. Și, dacă păcătosul nu vrea să fie viŭ, cine poate învinui pe cel ce ar cere și „moartea" acestuia? Căcĭ în ființa incapabilă de îndreptare a unuĭ asemenea vinovat se află ascunsă o întreagă sumă de fapte asemenĭ, și aceste fapte se cuvine să se împiedece prin sfărîmarea desăvîrșită a treceriĭ față de public și a încrederiĭ în sine pe care le-ar fi avînd omul ce pregătește, chiar fără voia luĭ, acte publice dăunătoare pe

terenul educației, literaturii și științii. Zeițele acestea rămîn fără prihană la popoarele sănătoase și înfloritoare, care aŭ, pe culmile lor ideale, un templu pentru dînsele.

Acestea ca o lămurire, din partea mea și a celor ce lucrează aicĭ împreună cu mine, în ceia ce privește atacurile ce aŭ pornit din aceste coloane, pentru a birui maĭ curînd saŭ maĭ tărziŭ, și acelea ce vor maĭ porni, neapărat și în afară de orĭce considerațiĭ de persoane, de orĭce slăbiciunĭ, cum le aŭ numaĭ oameniĭ comozĭ și fricoșĭ, în ciuda tuturor împroșcăturilor de tină ale vrăjmașilor ce-șĭ mînîncă inima de ură și a săgeților trimise pieziș de unĭĭ prietenĭ ce nu încap de persoana noastră iubită, — de cîte orĭ se va cere înlăturarea cu cruțare saŭ înfierarea dureroasă a unuĭ lucru ce nu se cade să fie, a uneĭ persoane ce nu e chemată să influențeze spiritul public, viitorul nostru național. Și astfel, în toată măsura puterilor noastre, vom fi slujit cu credință neamuluĭ, care-șĭ va aduce aminte de noĭ.

28 Septembre 1903.

XIV.

CĂRȚĬ POPULARE

Am înnaintea mea o cărticică cu copertă galbenă, destul de răŭ tipărită în Bîrlad, la „tipografia cu motor“ a d-luĭ Cațafani, dar care, fiind o carte foarte folositoare pentru „publicul“ căruia i se adresează, costă, potrivit cu mijloacele de a cumpăra literatură a acestuĭ „public“, numaĭ 50 de banĭ. Se chiamă „Călindariul gospodarilor sătenĭ pe anul 1904“ și are drept autorĭ maĭ mulțĭ „feciorĭ de gospodarĭ“, cari se îndreaptă către rude de ale lor rămase la țară, către „cinstițiĭ gospodarĭ“, atîția cîțĭ sînt în tot largul cuprins al pămîntuluĭ românesc. Cum îĭ chiamă pe aceștĭ sfătuitorĭ cu adevărată rîvnă aĭ țerănimiĭ din care școala, leafa și portul nu i-aŭ desfăcut și sufletește, aș putea spune, fiindcă știŭ, dar nu vreaŭ s'o spun, și sînt sigur că nicĭ lor nu li-ar face o deosebită plăcere dacă li-aș destăinui numele.

Meritul cărțulieĭ, care e menită să facă bine un an de zile, nu e că aŭ alcătuit-o cutare și cutare, ci că, pentru întâia oară în forma practică a unuĭ calendar,

țeranĭ cărturarĭ vorbesc — în cel maĭ desăvîrșit graiŭ țerănesc — țeranilor maĭ puțin cărturarĭ despre toate nevoile marĭ, despre toate țintele înnalte, despre tot înțelesul cuminte al vieții. Se daŭ învățăturĭ, sfaturĭ și pilde pentru alegerea hraneĭ, îngrijirea caseĭ, paza bună a sănătății, folosul economiilor și fericirile luminiĭ. Iar, maĭ presus de toate, se arată oamenilor, în cuvinte simțite, călduroase, bune, că eĭ fac parte, nu dintr'o gloată nenorocită și osîndită, de puterĭ ce nu se pot învinge, la veșnica sărăcie și la veșnicul întunerec, ci dintr'un *singur* popor cu aceĭ cari știŭ ceti și scrie, cari nu muncesc cu mînile și totușĭ stăpînesc țara, că această țară nu e „Statuluĭ“ lacom de birurĭ, de lacrămĭ și de sînge, a boierilor neapărat dușmanĭ, ci a tuturora, și că orĭunde, cu socoteală luminată, găsești locul pentru a o sluji, slujindu-țĭ și ție și celor maĭ de-aproape aĭ tăĭ.

Și „Călindariul gospodarilor“ nu e o lucrare isolată, făcută, într'o clipă de nădejdĭ zădarnice, de așa cîțiva oamenĭ lesne-crezătorĭ. Buna cărticică face parte dintr'un întreg curent, care se luptă astăzĭ și va fi învingător mîne, pentru mîntuirea unuĭ întreg popor. Din toate părțile răsar acum oamenĭ cari vorbesc din inimă și pe înțeles mulțimilor. Unĭĭ, precum sînt mulțĭ din colaboratorĭĭ colecțieĭ „Steaua“, nu nemeresc tonul potrivit; alțiĭ, ca autorĭĭ „Călindariuluĭ“, sînt deprinșĭ, prin tot traiul lor, să-l întrebuințeze. Unĭĭ tipăresc pe socoteala și cu răsplata Ministeriuluĭ de Instrucție saŭ pentru societățĭ sprijinite de cercurile oficiale; alțiĭ, ca tinerĭĭ de la „Călindariŭ“, n'aŭ decît binevoitorul concurs al motoruluĭ domnuluĭ Cațafani. Dar prin toate

deosebirile de chemare, pricepere și motive străbate scopul, care e în adevăr vrednic de laudă.

Siliți de o nevoie mai tare decît toate mofturile goale și înfumurările proaste, ne întoarcem astfel la izvorul de adevăr, de frumuseță, de bogăție și de putere care e poporul, și nu suprapușii cu haine de împrumut — valurile vii, și nu spuma pîngărită de praful drumului.

*

Ca de cîte ori facem un lucru înțelept, real, urmăm căi străbune, cu toate că de multe ori nu ni dăm sama de aceasta. Nu mai departe, cu un veac în urmă, oricît s'ar rîde de cei cari judecă o societate după felul cum se încalță, se îmbracă, își acopere capul (pe atunci: papuci, giubea și işlic), formam un singur popor, aici la Dunăre și în toate unghiurile Romînimii, — și scrisul celor aleși era pentru toată lumea. Literatura de căpetenie, Cuvîntul lui Dumnezeu și toate îmbielșugatele tîlcuiri la care a fost supus, vorbia pe înțelesul oricărui credincios de limba noastră, și cîtă muncă cinstită se cheltuia în mănăstirile harnice pentru a se atinge acest scop! Letopisețul, „scrierea anilor", a faptelor și a simțirilor era izvodit astfel, încît să poată fi drama plină de înțeles și îndrumare a oricărui urmaș, și cel mai simplu popă, care-i deslușia înțelesul, slovenind din greu, înțelegea cu bucurie că acele mari lucruri ale Domnilor și Împăraților fuseseră scrise și pentru dînsul. Poesia, cîtă ce încerca, era un umil cîntec, care, dacă era izbutit, abia spus, se contopia cu poesia cea mare a poporului. Capii învățatei școli ardelene — și ce erau ei? călugări, pro-

topopi, învățători pentrn copiii săracilor — puneau și dînșii toată greoaia lor erudiție la picioarele încălțate cu opinci ale țeranilor.

În mișcarea lor de luminare, ce rol mare au jucat frumoasele calendare din Buda, prin care, timp de atîția ani, s'au spus toate pentru toți!

* * *

Numai veacul al XIX-lea, pentru noi veac de mari străduinți disarmonice, a sfășiat tunica fără cusutură a neamului. Și aici, și în Ardeal, și în Bucovina (nu mai vorbesc de Basarabia înnomolită), cărturarii, fuduli că și-au însușit roadele desvoltării seculare a Apusului, s'au despărțit în castă.

Dregătorii, mari și mici, din Bucovina n'au mai văzut nimic de pe înnălțimea eroică a funcțiunii lor. Ardelenii au născocit o complicată ortografie, care smulgea poporului putința de a scrie, și au copleșit limba cu vorbe latinești a căror cunoaștere o putea da numai o școală mai înnaltă. Iar noi, cești de aici, întrecînd pe toți în rău, am creat o păsărească franco-latină, cu sintaxă curat franțuzească, așa de ciudată, încît un prieten îmi spunea de un țeran care, ascultînd-o cum izvora din suptiri buze boierești, a întrebat, în toată curăția sufletului său: „ce limbă poate să fie aceasta" pe care o vorbesc învățații și puternicii Romăniei.

Apoi, în această nevrednică tărcătură, fără gingășie și putere, s'a scris și se scrie încă, pe alături de îngustul, dar veșnicul rîu adevărat, o întreagă literatură maimuțărind — une ori, mă rog, pe temele cele mai în

dîrjit naționale — simțiri și gînduri străine. S'a mers până acolo, încît limba aceasta a ziarelor, a științii, a poesieĭ, a nuveleĭ, a legilor și a regulamentelor, limba neînțeleasă, a luat în stăpînire, răpindu-le astfel priceperii poporuluĭ, până și Cărțile Sfinte: am rămas uimit dăunăzi auzind cum un preot bucureștean de modă nouă cetia cele maĭ frumoase rugăciunĭ în jargonul de jurnalist pe care l-ar fi impunînd Sf. Sinod.

Kogălniceanu, cel maĭ luminat bărbat politic pe care l-am avut, democrat fiindcă era naționalist, a zis odată, în vremile de întemeiere, cam așa: „cu cîteva miĭ de boieri nu se face un popor". Ci noĭ zicem astăzi: cu cîteva sute de cetitoriĭ, ceĭ maĭ mulțĭ scriitoriĭ și eĭ, nu se face o literatură. Și nu înțeleg o literatură pentru un popor bătrîn, ca acel frances, în care e cîte o literatură deosebită, mercantilă înnainte de toate, pentru fiecare strat al burghesieĭ stăpînitoare. Înțeleg literatura cea mare, puternică și bună, care ajunge semnul de înfrățire, conștiința comună, sufletul uneĭ societăți naționale.

Aceasta trebuie s'o facem, aceĭ cari nu punem scrisul nostru în slujba uneĭ nemernice iubiriĭ de faimă. Drumul se tot deschide....

28 Decembre 1903.

XV.

LITERATURĂ „PENTRU BĂCANĬ"....

Un prietenŧal mieŭ are slăbiciunea de a stŗînge toate prostiile cu privire la literatură care se publică în ziarele noastre. Maĭ trebuie să maĭ spun că e una din cele maĭ bogate colecțiĭ ce se pot închipui ?

Dăunăzĭ văzuiŭ pe masa luĭ numărul literar proaspăt al uuuĭ ziar politic din Bucureștĭ, în care se vorbia pe larg despre un băcan, domnul Nae, despre revista „Sămănătorul" și despre persoana mea. Autorul, din nenorocire anonim, al articoluluĭ găsia că este o mare asămănare între principiile conducătoare ale zisuluĭ domn Nae, ale „Sămănătoruluĭ" și ale mele.

Și avea dreptate: între băcanul Nae de o parte, această revistă și mine, de alta, există o mare asămănare de principiĭ. Și, din potrivă, există un adînc antagonism între ideile luĭ Nae, ale „Sămănătoruluĭ" și ale mele, și ceia ce s'ar putea numi, cu o incomensurabilă indulgență, „ideile" d-luĭ fără nume.

Pe d. Nae băcanul l-am cunoscut și eŭ, și pot să daŭ despre anumite însușirĭ și pățaniĭ din viața luĭ știrĭ care aŭ scăpat agereĭ privirĭ a redactoruluĭ literar ce și-a pierdut numele.

Domnul Nae e fiul unuĭ mic funcționar. A făcut școala primară și numaĭ două clase de liceŭ. Părinții ar fi vrut ca el să le facă pe toate și să ajungă apoĭ funcționar, politician, advocat, medic saŭ scriitor romîn. O ambiție legitimă, căcĭ tînărul Nae nu era cel maĭ puțin înzestrat dintre colegiĭ săĭ. Dar, stupid de cinstit, Nae nu copià tesele, nu trăgea cu urechea la șoaptele din băncĭ, nu mĭnția, nu lingușia, ca atîția copiĭ de sama sa, cari stăteaŭ pe aceleașĭ băncĭ. Decĭ el a rămas repetent, pe cînd ceĭlalțĭ aŭ trecut. Cînd s'a aflat lucrul acasă, tatăl săŭ funcționarul i-a spus cu multă indignare: „Veĭ merge la prăvălie!“.

Un altul s'ar fi crezut jignit de această nouă destinație. Nae a stat însă și s'a gîndit că școala cea mare nu e pentru dînsul, că nu poate face acolo în chip cinstit ceia ce se cere pentru a cîștiga locurile de sus ale lumiĭ. Seara, a mers decĭ la tatăl săŭ funcționarul și i-a spus: „Vreaŭ să merg la prăvălie!“.

L-aŭ dat băiat la băcănie. A fost foarte mulțămit de viața ce i se deschidea înnainte. N'a înșelat pe stăpîn, care n'a avut nevoie să-l bată; a fost cuviincios cu clienții, a fost harnic și strîngător. Peste zece anĭ de ucenicie a deschis el singur băcănie, din economiile sale. A luat o fată săracă și a avut mulțĭ copiĭ, pe cari-ĭ crește bine. În mintea luĭ simplă, el găsește o mare mulțămire în îndeplinirea desăvîrșită a sarcineĭ pe care i-a dat-o viața.

Și iată că, acum cîtăva vreme, se înfățișă la dînsul un om de vrîsta luĭ, cu umbletul și ochiĭ de cerșetor, cu fața stoarsă a unuĭ stricat. D. Nae n'are astfel de cunoștințĭ, și crezu întăiŭ că are a face cu un pungaș·

Dar visitatorul își scoase pălăria de bandit sicilian, își scuturâ pletele de demon, zîmbi curtenitor din buzele-i albastre și se recomandâ ca un prieten de copilărie: Calpurniu Ghițescu. Domnul Nae își aduse aminte de Calpurniu: cel mai leneș, cel mai mincinos, cel mai fanfaron dintre colegii săi de liceu, dar care trecea totdeauna, undeva la coada clasei.

Calpurniu ceru un împrumut. Era acum un om cu faimă, poet romîn decadent, critic științific; o lume întreagă-l încunjura de admirație, și ar fi fost gata să-l ajute; dar el nu voià ajutorul acestor străini, ci s'a gîndit la bunul tovarăș de odinioară, la fratele de bancă, la domnul Nae.

Domnul Nae declarâ scurt că nu împrumută de la nimeni și nu împrumută nimănui. Toate încercările colegului rămaseră zadarnice. Inimă de băcan, ce vrei? Dar, văzînd fața pofticioasă cu care Calpurniu se întorcea cînd la butoiul cu sardele, cînd la rotocoalele de caşcaval, crudul băcan puse să se aștearnă pe o mesuță o față de masă mult mai albă decît gulerul înnalt al poetului și-l cinsti cu un dejun cum nu văzuse acesta nici în visele sale. Ce vrei? Tot e ceva să găsești, chiar supt formă de poet, pe cine ți-a stat ani de zile cot la cot...

Calpurniu mîncâ, bău și murdări un șervet alb ca zăpada, cînd trecu cu dînsul peste mustățile sale țepoase de flămînd și de bețiv. Apoi întrebă, cu o sfială neobișnuită la dînsul:

— Tu mănînci totdeauna cam așa?

— Da, doar este din bielșug...

— Dar..., dar calfele tale?

— Şi ele.

Poetul rămase pe gînduri.

— Şi unde staĭ tu?

— Aicĭ, avem două odăĭ curăţele în dos. Uite, le vezĭ de acolo.

— Dar calfele?

— Şi ele aŭ una, cam tot aşa de curăţică, în curte.

Luĭ Calpurniu pare că-ĭ veni să strănute, căcĭ se strîmbă răŭ la nas şi la gură. Şi de-odată izbucni cu hotărîre:

— Mă, iea-mă calfă la tine!

Domnul Nae se uită cu multă luare aminte la oaspetele săŭ, aşa cum e deprins să se uite cînd cineva îĭ propune o cumpărătură însemnată; dumnealuĭ nu prea se înşeală cînd face astfel psihologie practică. Omul nu se prefăcea: era sătul de a minţi, de a înşela, de a injura. În mintea luĭ pătrunsese în adevăr conştiinţa că, dintre eĭ doĭ, colegul îşĭ chibzuise maĭ bine puterile şi-şĭ găsise maĭ bine rostul.

Bine, rămîĭ; să vedem...

Şi atuncĭ naţiunea romînă pierdu un poet şi critic, tocmaĭ ca acela care a dat pretext la acest articol.

11 Ianuar 1904

EXPOSIȚIA GRIGORESCU

Acel rege-al poesiei, veșnic tînăr și ferice...

După ce Ateneul din București a adăpostit sarbedele amintiri de școală ale profesorilor de desemn și pretențioasele producte de modă, cu Veneții de noroiu și plumb și, în schimb, cine știe ce Londre de azur și aur, ale imitatorilor picturii celei mai nouă, mai ciudate și mai șirete din bătrîna străinătate, un răspînditor de lumină, de poesie, de fericire se coboară. Grigorescu a luat în stăpînire sala exposițiilor.

Tablourile s'au înșirat din bielșug pe pereții vulgari, și modesta sală a suferit o prefacere minunată. Soarele de iarnă, care abia era îngăduit să pătrundă, e uimit de bucurie, că în această vreme de moarte a munților, cîmpiilor și apelor, el poate să desmierde cu slabele-i raze geroase priveliști adevărate ale primăverii. Și în sufletul tuturor oaspeților acestui palat al vrăjitorului bun se coboară ca o solie de mulțămire senină.

*

Sînt multe tablouri nouă, unele din ele necunoscute, iar altele pe care le-a creat bătrîneța puternică a pictorului. Poate chiar în această nouă expoziție—cele multe înnainte!—e o nuanță nouă: lîngă visul singuratec

al păstorului în natura blîndă, mînioasă saŭ împăcată după o furtună, lîngă rătăcirea patriarhală a carelor pe drumurĭ și potece, iea astăzĭ un loc maĭ mare *casa*, bordeiul sărac năbușit de buruiană, căsuța gospodarului, albă supt căpița bălaie a stuhului, locuința chiaburului care zimbește prin ferestĭ largĭ și se încunjură de cingătoarea strălucitoare a florilor de grădină.

Maĭ departe decît dînsa maĭ este ceva: munca grea, mulțămirea puțină, bojbăirea în întunerec a celuĭ ce păzește oile supuse, ce mînă boiĭ răbdătorĭ și înnalță cu mînile sale nedibace părețiĭ de vergĭ și humă aĭ colibelor. Pictorul pastoraleĭ zimbitoare, albeĭ idile nu se amestecă însă în aceste lumĭ tulbure, unde e chemat să pătrundă alt suflet, chinuit și el și întunecat. Din lumea țerănească răsar deosebĭ în afară de cadrul fermecător al naturiĭ numaĭ cîte un obraz roșcovan de bade, cîte o fetiță trandafirie, cu ochiĭ naivĭ supt genele de aur,—un tip, acesta din urmă, care te privește drept în ochĭ din toate colțurile expoziției, fără sfială și fără curiositate, cum te-ar privi o rază saŭ o floare. Înnaintea lumilor nenorocirĭ, ale muncĭ și păcatuluĭ, acest cîntăreț al celuĭ maĭ curat ideal se oprește.

Și din această nouă desfășurare a mareluĭ săŭ talent cinstit, pictorul din Cîmpina apare cu aceleașĭ treĭ marĭ însușirĭ, pe care pănă acum nu le împarte, nicĭ în cea maĭ mică măsură, cu nimenĭ.

Cea maĭ însemnată din ele, nota dominantă a sufletuluĭ săŭ de artist, e *adevărul*. Tablourile sale sînt reale, autentice, cu totul în acelașĭ înțeles în care e autentic un vechiŭ hrisov, cu scriptura sa deosebită,

cu podoabele sale particulare, cu stilul său anumit, cu pecetea sa, ce nu se poate născoci de un interesat. Aceste lucruri au fost și sînt, — dar noi am știut de ele, de și trăim în mijlocul lor, numai cînd acest pictor a venit să ni spuie, — pe cînd atîția mîzgîliau din amintire sau din fantasie,—că țara noastră, țara neamului nostru are *acest* cer, *această* lumină, *aceste* perspective și că fiii ei cei mai adevărați, supt pînzăturile lor aspre, au, cînd sînt veseli, *acest* zîmbet, și *acest* înțeles în ochii adînci atunci cînd îi fură taina vieții sau a firii.

Grigorescu nu caută, nu combină, nu potrivește prin nicĭun meșteșug, măcar din cele mai îngăduite și mai întrate în obiceiul tuturor pictorilor. El nu se gîndește că din potrivirea cutăruĭ grup cu o anumită natură ar putea să resulte un efect, care poate să intereseze și să placă. Goana după subiect, după subiectul nou, cum se zice, îi e cu desăvîrșire necunoscută și, de sigur, neînțeleasă. *Noul* e în ochii săi, în aceĭ ochi străbătători, de diamant negru, și acel *nou* nu e momeală, ingeniosiĭate, prefacere sau prefăcătorie, ci e *adevărul:* mărimea sufletuluĭ său curat se înfrățește de-a dreptul cu aceiași mărime curată a naturii. Mîna se mișcă de la sine, și bucata de pînză se preface într'o destăinuire fermecătoare a amănuntuluĭ de viață ce a răsărit în calea pictoruluĭ. El n'ar ști să deosebească însă partea lui în această veșnicire a unuĭ colț din lumea noastră. În frăția de toate zilele cu natura, nu s'a gîndit niciodată să facă o hotărnicire a stăpînirii sale. Ce e al eĭ, e și al luĭ; ea-l împărtășește cu toate frumusețile; el le privește pe toate, le reproduce cu o măreață su-

punere, care-l înnalță mai mult decît orice invenție trufașă. Arta lui, totuși așa de puternic personală, prin osteneala îndelungată, prin jertfa de o viață întreagă cu care a cucerit-o, ajunge la acea culme, păstrată pentru foarte puțini aleși: impersonalitatea. Nu zici alta decît că: e așa, și e foarte frumos, pentru aceia. Natura binevoiește a iscăli ceia ce a ieșit din mîna închinătorului ei celui mai sincer.

A doua însușire e *poesia*. Există o poesie fabricată, o poesie de manufactură, care se înjghiabă lesne în afară de lucrurile care sînt, poesia decorurilor de carton și subiectelor rare, străine, vechi, fantastice. Dar e și o alta, o mare poesie sfioasă, pentru găsirea căreia se cere și vitejia, și răbdarea, și nevinovăția unui Făt-Frumos al poveștilor. Cea d'intăiu trebuie necontenit reînnoită, dreasă, spoită; cealaltă e de o credință veșnică și nu se deslipește niciodată de cel ce a cucerit-o. Ea se îmbină de acolo înnainte cu gîndul, cu spusa saŭ fapta cuceritorului. Din tablourile lui Grigorescu ea nu s'a despărțit și nu se va despărți niciodată, și pare așa de simplă, încît neînțelegătorul își închipuie poate că se găsește pentru orice trecători la răspintie, pe cînd pentru a o găsi și robi trebuie tot avîntul neobosit al unui suflet mare.

Grigorescu e fecund, *bogat*,—nemărginit în această însușire a lui. Bătrînețea sa e aproape tot așa de harnică precum i-aŭ fost anii tinereței. Unii pot găsi că el a făcut multe tablouri. Pentru dînsul, cred că această noțiune nu există. El ascultă de chemări ce nu se discută, și aceste chemări îi vin așa cum voiesc ele. Nu se teme deci, și nu se laudă pentru îmbielșugarea operei sale.

Pentru a fi însă astfel, îĭ trebuie viața pe care o are, pe care și-a făcut-o. Cetitorule al ziarelor pline de informațiĭ despre oameni, omuleți și neoameni, ce știĭ despre ceia ce s'ar putea numi biografia luĭ Grigorescu? Auzit-aĭ vre-odată că a mărturisit cuiva principiile sale estetice, că a vorbit de alcătuirea uneĭ lucrărĭ a sale, că și-a trîmbițat isprăvile saŭ planurile? Îl știĭ că e prieten cu X și dușman cu Y?

Nu, nimic din toate acestea. Ce minunat s'a strecurat din viață și ce deplin l-a înghițit arta! Când te gîndeștĭ la el, pe care-l cunoștĭ poate, dar pare că tot nu-l cunoștĭ, că nu ți-a stat pe scaun, că nu ți-a strîns mîna, că n'a vorbit în auzul tăŭ,—ți-l închipuĭ undeva departe, cu părul cel maĭ alb și ochiĭ ceĭ maĭ tinerĭ, bătrîn, frumos și bun, primind în loc de prietenĭ, cu o nesfîrșită iubire, fiecare zi care-ĭ bate la fereastă cu noutatea eĭ desăvîrșită, și mulțămind pentru acest dar de viață prin zilnica-ĭ confundare cu natura în aceiașĭ operă de artă.

18 Ianuar 1904.

DOĬ PARISIENĬ: DD. CATULLE MENDÈS ŞI IONESCU-GION

D. Catulle Mendès, scriitor de la Paris, ni-a făcut onoarea de a visită Bucureştiĭ, acest centru latin în Orient, pentru a ţinea două conferinţe cu plată.

D-sa e un Proteŭ intelectual de o rară elasticitate, versatilitate şi multiplicitate. Cînd vrea, e poet, cînd vrea, e critic, cînd vrea, nuvelist, cînd vrea, cronicar. Une orĭ ţi se pare că face prosă şi sînt versurĭ, alte orĭ ţi se pare că-ţĭ dă poesie şi în realitate e cea maĭ autentică prosă. Critica sa e poesie lirică, poesia sa lirică are un gust critic. Face rapoarte Ministeruluĭ de Instrucţie din patria sa şi gîdile simţirea cam tocită a burghesilor ce petrec bine, prin bucăţile sale erotice, care s'ar numi imorale, dacă autorul lor n'ar vădi atîta talent. D. Mendès, obişnuit să învingă totdeauna greutăţile, saŭ măcar să le înfrunte cavalereşte, ţine şi conferinţe, de şi nu are glas decît pentru urechile atente ale prietenilor săĭ.

Acesta e d. Mendès. La Bucureştĭ îl cetia foarte multă lume, dintre aceĭ oamenĭ cu simţ ales pentru frumuseţă, dintre acele fine doamne, care răsping cu despreţ hrana vulgară de sănătate banală pe care o pot

da grosolanĭ ca I. L. Caragiale, Barbu Delavrancea, Alexandru Vlahuță și Gheorghe Coșbuc. Cîte inimĭ mișcate de un sînge generos, bulgar, grec și armean, nu băteaŭ pînă maĭ ierĭ cînd se gîndiaŭ la nemărgenita plăcere de a vedea aievea, cu ochiĭ trupuluĭ, nu numaĭ cu pofticioșiĭ ochĭ aĭ mințiĭ, pe acest mare și curat apostol al arteĭ, d. Catulle Mendès. *Oh ! mon cher ! Oh, ma chère ! Oh mes chers ! Oh mes chères !*

Și iată-l că a venit. Ca omuluĭ de la Paris, i s'a părut orașul meschin; stradele pustiĭ, oamenĭĭ încetineĭ la mers, podoabele prea cu toptanul aruncate. Ce limbă vorbiaŭ, de unde să știe bietul om celebru care e de pe timpul cînd compatrioțiĭ săĭ nu învățaŭ *de loc* geografia ? Ce-am fost și ce sîntem, nu se poate afla într'o clipă, nu *rentează* apoĭ cînd vine omul pentru cîștigul mărunt a două singure conferințe, din spre Pesta și către Constantinopol; și, în sfîrșit, ce maĭ trebuie să cerceteze cineva, măcar din curiositatea intelectuală de a înțelege o țară pe unde ajungĭ a trece, — cînd știe doar orĭce Frances din Paris că în România e un rege german, politicianĭ prietenĭ aĭ Tripleĭ Alianțe, boierĭ valahĭ, moldavĭ, moldovalahĭ foarte bogațĭ, Evreĭ cari servesc pentru alimentația publică și țeranĭ *du Danube,* cu părul de trestiĭ ? D. Mendès maĭ știe — de unde ? — că nouă ni place melodrama — căcĭ sîntem sentimentalĭ ca un *toreador* olog,— opereta—căcĭ nu e unul dintre noĭ care să nu viseze de la cinsprezece pănă la optzecĭ de anĭ altceva decît picioare de baletiste!—și literatura specială în care d-sa e un maestru.

Ilustrul călător ni-a spus că maĭ este și altă literatură, pe care d-sa n'o face, dar despre care scrie ra-

poarte Ministeriuluĭ din Franța. Și, la sfîrșit ne-a lămurit că există un oarecare Wagner, care a compus foarte frumoase opere (băgațĭ de samă, nu *operete*).

Autorul acestor rînduriĭ n'a plătit pentru a se împărtăși de „visita“ d-luĭ Mendès. Dacă însă ar fi plătit, ar fi ascultat cu toată răbdarea omuluĭ care a găsit ce-a căutat și, întors acasă, n'ar fi zis nimic împotriva poetuluĭ călător, care n'a nemerit un compliment pentru oaspeții săĭ saŭ a socotit că aŭ venit prea puținiĭ ca să-și dea osteneala să-l caute.

Dar publicul nostru a fost jignit, și în mijlocul luĭ cine putea să se înroșească maĭ mult supt ofensa neglijăriĭ din partea acestuĭ „frate maĭ mare“ latin care e d. Mendès decît acel apostol al latinității care e d. Gion? D-sa e și un om de un gust foarte fin, un cunoscătoĭ adînc al literaturiĭ francese clasice, o încîntătoare subretă care ascultă, rîzînd cu gropițe în obrajĭ, la toate ușile modeĭ, suverana sa; d-sa e cel maĭ parisian dintre locuitoriĭ Românieĭ, Bulgarieĭ, Serbieĭ și, într'un cuvînt, aĭ întreguluĭ Orient!

Și, spre nenorocirea luĭ, d. Mendès nu știa aceasta. Vorbind, trufașul Frances credea că privește numaĭ capete greoaie de Orientalĭ apaticĭ, și nu deosebia în mulțimea desprețuită agera privire de Parisian muscător a d-luĭ Gion!

Dar fie că a și fost pedepsit! În *La Roumanie*, campionul nostru a executat pe insultătorul națiuniĭ într'un limbagiu atît de parisian, încît sîngele ți se suie în față... de mîndrie.

Se zice că, de frica d-luĭ Gion, Catulle Mendès nu va maĭ veni la Bucureștĭ, dar sîntem positiv informațĭ

că d. Gion, a cărui cronică a produs o colosală impresie în Paris, e chemat de urgență acolo — și pe viață — pentru a face din toți Francesii adevărații Parisieni.

E bună o veste, dar... mai bună cealaltă!

18 Ianuar 1904.

REVISTE, ATENEE ȘI MUSEE DE PROVINCIE.

Provincia românească — termenul se întrebuințează la noĭ în înțelesul franțuzesc și stîrnește o sumă de aprecierĭ maĭ mult saŭ maĭ puțin hazliĭ, care nu se potrivesc totdeauna cu adevărul—, orașele noastre de provincie nu prea joacă un rol în viața noastră culturală. Aparențele ar dovedi contrariul : în multe reședințĭ de județ apar, dispar și reapar, — pentru redactoriĭ lor, tinerĭ ambițioșĭ cari pescuiesc cîțĭva abonațĭ prin legăturile lor de familie, prin prieteniile lor, prin compătimirea unora pentru slăbiciunile lor de autor și prin inerția atîtora cari nu trimet înnapoĭ caietele de hîrtie maculată de care n'aŭ nicĭo nevoie, — reviste, maĭ totdeauna și literare și științifice și, de un timp, sociologice și chiar istorice. Acelașĭ avînt către faima și mărirea literară al unor tinerĭ cetățenĭ de familie bună, cu titlurĭ academice și înfățișarea poetică, se înfrățește apoĭ cu un alt puternic factor literar, pentru a produce *ziarele* de provincie: printr'un astfel de ziar bine ghintuit, bine ținut poate stoarce maĭ lesne un noŭ-venit în viață înnaltul loc administrativ saŭ politic

pentru leafa, cîștigurile și strălucirea căruia îșĭ simte o neînvinsă chemare; astfel se servește o proză de luptă cu fel de fel de sosurĭ literare și științifice, care are meritul de a fi manufactură locală.

Și, iarășĭ, de cîte orĭ nu vedețĭ în gazetele din Bucureștĭ lista, tipărită cu slova mică ce corespunde unuĭ prea bogat cuprins, a conferințelor, eminamente educătoare, ce se țin maĭ nu știŭ unde, într'un colț uitat de Dumnezeŭ al țerĭ noastre! Ierĭ, alaltăierĭ, am aflat pe această cale, cu o deosebită bucurie, că în Hîrșova

înțelegețĭ: Hîrșova în Dobrogea, un tîrgușor pe stîncă în margenea Dunărĭ puternice, un cuib de Turcĭ, Tatarĭ și cîțiva Romînĭ, se împărtășesc cu dărnicie, unuĭ auditoriu setos *tocmaĭ* de hrana aceia, cele din urmă cunoștințĭ cu privire la filosofie, la fisică, etc., pomenindu-se cu laudele cuvenite numele marilor descoperitorĭ, cugetătorilor dominanțĭ aĭ epocеĭ noastre. Un joc ca acesta se chiamă *a face Ateneŭ*. Profesorĭ, funcționarĭ cari aŭ trecut prin minunatele noastre Facultățĭ de Drept, văd nevoia neapărată de a împărți, în redingotă, lîngă o masă, înnaintea rîndurilor de scaune pe care le ocupă tot ceia ce localitatea are maĭ frumos, maĭ ispititor, maĭ cuceritor, cunoștințĭ prin care Hîrșovele din cutare saŭ cutare Ținut al Patrieĭ pot să ajungă centre de civilisație. Une orĭ conferințele Ateneelor de provincie aŭ succes, și conferențiarul se însoară bine saŭ, în casurĭ maĭ puțin fericite, cîștigă procese, bolnavĭ saŭ alegătorĭ.

Toate acestea însă n'aŭ nicĭo valoare în silințile neamuluĭ românesc spre adevărata cultură. Ele nu sînt alta decît vulgare acte de imitație. În străinătate

Decĭ ucigașul din Varșovia nu fusese nebun, și el nu va maĭ fi fost nebun, de sigur, cînd alte gloanțe de revolver, acestea înțelepte, disciplinate și disciplinatoare, ale jandarmilor, l-aŭ trîntit acoperit de rănĭ, pe balconul crimeĭ sale, de unde a fost luat pentru a ispăși păcatul ce făcuse.

Cînd am cetit veștile despre această faptă nebună, mi s'aŭ trezit în minte cu o putere neașteptată și într'o lumină de înțeles maĭ deplin, pare-că, cele ce le-am văzut în această Varșovie de procesiĭ patriotice ruseștĭ și de conțĭ polonĭ ce cad nebunĭ de odată, — acum doĭ anĭ de zile.

Ce frumos oraș, și cît de greŭ aĭ găsi chiar în Apus un altul care să i se asemene! Lăsînd la o parte cartierul evreiesc, care nicĭ el nu poate să se puie alăturĭ cu ghetturile noastre din Moldova, pretutindenĭ case înnalte, curate se ridicaŭ de amîndouă laturile străzilor de o strălucită lărgime.

Din acest punct de vedere decĭ, un oraș modern de mîna întăiŭ. Dar, în acelașĭ timp—ceia ce e maĭ rar,— din alt punct de vedere, Varșovia e încă un elegant oraș al secoluluĭ al XVIII-lea. Acest veac, cu gustul pentru ce e mărunt, drăguț, împodobit, căutat, trăiește și astăzĭ în cutare grădină făcută de unul din ultimiĭ regĭ aĭ Polonieĭ, cu un falș templu antic ridicîndu-se din mijlocul arborilor, în unele biserică prefăcute pe acea vreme, în multe din palatele cu fațada așa de cochetă și de primitoare. Tonul acesta de secol al XVIII-lea e cea din urmă găteală pe care mînile iubitoare ale Polonieĭ neatîrnate aŭ pus-o pe acest co-

pil răsfățat al ei, Crăiasca Varșovie. Și pare ca te aștepți ca din boschetele verzi, din porțile sculptate să vezi ieșind spre trăsurica aurită, bogată în stucaturi alegorice, în mătăsuri de colori vesele și în oglinzi scumpe, un elegant în haine de satin cu galoane și nasturi de pietre scumpe, cu coada pudrată supt pălăriuța-i de femeie, cu pantofașii terminați cu călcîie înnalte, ducînd de braț, în ciripituri franțuzești, o păpușă de femeie numai în horbote, panglici, pudră și benghiuri.

O, trezește-te din idilă! Căci duhul ce domnește aici, în splendidul oraș cu stradele largi și casele mîndre, nu e un duh de idilă, de pastorală, ci unul de tragedie. O tragedie fără strigăte de patimă, fără lovituri de sabie, fără căderi teatrale, care se mulțămește a strivi, a *mînca* sufletele oamenilor din nea m în neam, încet tăcut, cu rînduială.

Varșovia polonă are o Universitate rusească. Școlile ce duc la dînsa sînt rusești—și ce falnică se ridică una din ele, dăruită orașului de o înnaltă mărinimie!—copiii poartă șăpcile stăpînilor. Teatru polon nu e; dar ce frumoasă e Opera de unde nu se pot răspîndi ideï, ci se revarsă numai, în serile de representații luminoase și bogate, valurile fermecate ale musicii care mîngîie, înșeală, slăbește și adoarme. Adormiți cu toții, oameni ce purtați nenorocirea strămoșilor, lumina conștiinței voastre dureroase stîngă-se; adormiți: Cîrmuirea e bună. Dar nu visați, pentru Dumnezeu, căci veți ajunge ca nebunul acela din balcon care a ucis ca să fie ucis.

O bibliotecă națională nu e. Archivele sînt conduse de funcționari cari au dat dovezi că sînt scutiți, prin

mulţa lor iubire pentru ştiinţa pură—trăiască ştiinţa pură!—de orice rătăciri vrednice de pedeapsă. În cîte un colţ numai al palatelor vechi, ajutorul majoratelor—trecerii averilor asupra fiului celui mai mare, cu anumite îndatoriri veşnice de cultură şi binefacere—mai păstrează cîte o bibliotecă polonă, în care găseşti cărţile pe care a cetit un Zamoyski, marele general ce s'a bătut cu Mihai al nostru, volumele şi pachetele de hîrtii ce cuprind o poveste, nespus de frumoasă, de glorie în lupte, de civilisaţie, de înflorire, dar care, cînd îţi arunci ochii asupra stradei de astăzi, ţi se pare aşa de veche, încît mai nu crezi că a fost. Une ori poarta de întrare la aceste comori e închisă cercetătorilor, sau li se spune, întredeschizînd-o, că n'au la ce se osteni; alte ori vezi numai, în atîtea săli mari, umbroase, prin care se pot mişca în voie strămoşii în adîncimea nopţilor de iarnă, cîte un bătrîn custode, vre-un student sfios, care răsfoieşte cîteva pagini, şi se duce.

Lîngă multele biserici catolice, pe treptele de piatră înnegrită, lîngă Madona ce binecuvintează din ocniţa luminată de candelă, se roagă oameni săraci, cu o credinţă fără de margeni. Prin uşile totdeauna deschise se înfundă alţi credincioşi din toate treptele societăţii polone spre a depune la picioarele lui Dumnezeu o rugăciune, pe lîngă cuvintele obişnuite ale căreia se strecoară poate şi altceva. Ici şi colo tronează bisericile ruseşti, nouă, în piete largi, la întretăieri de drumuri, în mijlocul primblărilor celor mai frecventate diu aurul ce căptuşeşte vîrful turnurilor de piatră sculptată, soarele smulge zîmbete de despreţ, fulgere de ameninţare.

Ziarele sînt sarbede; reviste însemnate nu apar: celor din Galiția—unde Polonii trăiesc liber supt stăpînirea priincioasă a Austrieĭ—li se smulg toate paginile ce vorbesc despre suta de anĭ din urmă. Nicĭun scriitor vestit nu trăiește aicĭ, unde putea să lucreze pentru mărirea numeluĭ polon numaĭ pictorul Siemiradzki, pe care toată Varșovia, tăcută, supusă, cum s'a deprins să fie, l-a petrecut la mormînt, înnecînd stradele late cu nesfîrșite mulțimĭ negre, ca pe un Împărat. Dar bunul bătrîn Siemiradzki zugrăvia zeĭ, eroĭ, Cesarĭ, curtesane, viață romană și viață grecească, din priveliștea cărora se poate scoate numaĭ admirația pentru civilisațiĭ moarte, mulțămirea senină pentru un frumos ce a fost odată în oamenĭ și lucrurĭ, și atîta!

De la înnăbușirea revoluțieĭ din 1863, care a trimes și la noĭ atîția pribegĭ, Varșovia, ca toată Polonia rusească, e liniștită, supusă. Oamenĭĭ nu fac politică: nu sînt cluburĭ, nu sînt societățĭ, nu sînt măcar cafenele. În această Arcadie pașnică lumea merge la cofetărie: fiecare-și bea cafeaua sau ciocolata, își mestecă prăjitura, și, uitîndu-se în golul din jurul său, se duce. Nu se formează grupe, și se vorbește foarte puțin. Și în strada pe care se îngrămădesc trecătoriĭ, e o tăcere! Fiecare merge singuratec, după afacerile sale, ca un om cu socoteală ce este. În mijlocul trăsurilor stă jandarmul, mare, puternic, răzimat pe sabie, maĭ încolo încă unul, și încă unul; la răspîntiĭ cîte un ofițer. Infanteriștiĭ înnaintează greoiŭ, lălîĭ, în haine albe murdare, cu o pușcă cu baionetă ce pare că nu se maĭ sfîrșește; cîte un Cerchez cu căciula greoaie

trece iute pe calul său mic pe care-l înghit falduriĭ lungiĭ mantale.

*

Vaĭ, morțiĭ aceștia, cari se primblă prin grădiniĭ, privesc fără scop în odăile cofetăriilor, umblă după afaceriĭ, scriŭ gazete ce nu cuprind nimic, muncesc în ateliere și fabriciĭ în care nu se făurește bogăția neamuluĭ lor, — întocmaĭ ca oameniĭ viĭ de aiurea, dar cari nu sînt, fiindcă li lipsește sufletul, pe care l-aŭ confiscat jandarmiĭ și-l păzesc Cazaciĭ și Cerchesiĭ !

Și iată că într'o zi mînia a dat viață unuia dintre dînșiĭ. Un sînge viŭ a aprins lumina conștiinței : procesiunea aceia patriotică ce se îngrămădia cîntînd rugăciuni de biruință, călca în picioare patria moartă, Polonia pîngărită, despoiată, cu coroana smulsă. Astfel contele D. a nebunit, și s'a făcut ucigaș !

15 Februar 1904.

BOIERIMEA FRANCESĂ DIN ROMÂNIA

O societate de binefacere, „Leagănul Sf. Ecaterina", care se îngrijește de soarta copiilor sărmanĭ, a hotărît dăunăzĭ să dea o represintație de teatru pentru sporirea fondurilor eĭ. Societatea e alcătuită din persoane bogate, care fac parte, toate, din lumea de unde maĭ ales se ieaŭ miniștriĭ, deputațiĭ, senatoriĭ, înnalțiĭ funcționarĭ aĭ Statuluĭ, din lumea despre strălucitoarele petrecerĭ ale căreia se aude și se cetește maĭ mult, —„aristocrație" pentru unĭĭ cari nu știŭ bine genealogiile și aŭ uitat împămîntenirile, maĭ nouă saŭ maĭ vechĭ, „lume bună" pentru aceĭ cari socot că „bunătatea" stă în lunecușul meșteșugit al mersuluĭ, vorbelor și faptelor, „elită" pentru aceĭ cari recunosc alegerile noroculuĭ și cărora nu li dă mîna să recunoască alegerile talentuluĭ, — iar pentru noĭ, cărturarĭ săracĭ cari n'am schimba totușĭ cu nimenĭ : lumea bogată care știe să petreacă. Toate popoarele cu un trecut aŭ o astfel de lume, care e și o necesitate a vieții de astăzĭ, și o avem și noĭ, lumea cu palate, trăsurĭ, lacheĭ, recepțiĭ și baluri.

E frumos cînd o societate de oameni bogați crede că există săraci pe cari n'au curajul să-i vadă și cînd se gîndește să ajute pe aceia al căror noroc a trecut la norocul învingătorilor. Chemarea contribuțiilor fiecăruia se face mai plăcut și mai politicos (ce cuvînt grecesc urît și acesta!) prin poftirea la o represintație de teatru, unde biletele, mult mai scumpe decît cele obișnuite, nu pot să pară însă scumpe celor ce cheltuiesc lesne și se mîndresc a cheltui, se întrec în a răspîndi banul. Represintația firește n'o dau actori de profesie, tocmiți pentru aceasta, ci binefăcătorii săracilor înșiși, cari se jertfesc și prin înfățișarea unui joc neapărat mai stîngaciu decît al acelora ce au chemarea și deprinderea.

Pănă aici toate sînt bune, și oricine găsește cuvinte de laudă pentru organisatorii serbării din Februar 1904. Cînd însă afișe în două limbi; în franțuzește și în românește, au anunțat că se va juca într'o singură limbă, care nu e cea românească, a țerii, a poporului nostru, cînd s'a auzit că acea comedie ușuratecă, *Madame Flirt—flirt* înseamnă aparențele iubirii neîngăduite, fără iubirea care, ea, poate face să ierte multe; un joc foarte complicat, șiret și amarnic de dibaciu, cetitorule, această întindere necontenită a piciorușului elegant spre o urîtă prăpastie neagră, unde zac oameni pe cari nu-i mai poți primi, pentru cîtva timp, la recepții și baluri!—, decî că acea comedie ușuratecă se va juca la Teatrul Național, atunci s'au ivit nemulțămiri. Unele din aceste nemulțămiri au stat în casă și, vorbind numai cu sine, și-au zis că tot trebuie să mai treacă vreme pănă vom fi cu toții așa

cum trebuie să fim ca să ni poată zice lumea că sîntem un popor; alții aŭ scris prin ziare, ca să fie desaprobați a doua zi saŭ dați afară, cu arătarea vinovăției lor; alții, oamenî mai tinerî, cu inima mai călduroasă și cu voința mai răpede, aŭ mers în Piața Teatruluî și aŭ început spectacolul fluierînd și scoțînd alte sunete care nu plac niciodată aceluî contra căruia se adresează. Acești manifestanți, mai mult studenți—cari aŭ șuierat destul pentru toate partidele, cu plată, ca să li se îngăduie să șuiere măcar odată, cu siguranța bătăiî, pentru Romănia, pentru neamul românesc și idealele luî—, acești manifestanți aŭ aclamat cu entusiasm pe Măria Sa Regina și pe Alteța lor Principiî Moștenitorî, cînd aŭ venit, nu pentru limba, pentru subiectul pieseî, ci pentru binefacerea ce trebuia să vie din represintație, nu pentru artiștiî amatorî, ci pentru săracî, pentru micuții copiî săracî cari nu vorbesc încă nicî o limbă înțelesă și cari nu vor ști poate în toată viața lor ce bun lucru e *flirtul!* Apoî aŭ venit jandarmiî: jandarmî pe jos, jandarmî călărî, și sergenții de oraș, Aŭ fost îngrămădeliî, ghiontiriî, după datină. Ordinea a învins, cum trebuie într'un Stat bine organisat, și, în aplause, *Madame Flirt* a avut onoarea represintației la Teatrul Național din Bucureștî.

* * *

Cred că e una din acele biruințe, scump plătite, care nu se mai repetă.

A fost o vreme cînd noul Teatru din Bucureștî era în adevăr Național: era vremea, cînd nu i se zicea încă așa *(lucus a non lucendo)*. Pe atunci, între 1830

și 1840, toată boierimea—pe atunci „lumea bună“ era boierimea, *numai* boierimea de țară—simția, vorbia și lucra românește. Scriitorii traduceau operele mai însemnate ale literaturilor străine — care toate erau de o potrivă de străine — fiindcă altfel nu le înțelegeau decît foarte puțini. *Perioada întâiu*, va să zică.

Pe atunci noi n'aveam școli, și una din cele mai frumoase însușiri al Romînilor a fost totdeauna iubirea de lumină. Bunii Romîni ai boierimii noastre de la 1830 1840 și-au trimes copiii spre învățătură în țara cea mai vestită prin civilisația ei, în Franța, în cel mai strălucit oraș de pe lume, în Paris. I-au trimes de băiețandri, fiindcă n'aveam măcar liceie, gimnasii, în sfîrșit nicio școală mai înnaltă. Ei s'au întors, astfel, tineri cum nu se mai văzuseră la noi, în haine franțuzești, cu cărți franțuzești și vorbind aproape franțuzește. Așa au crescut, așa au trăit, așa au murit. Revoluționarii de la 1848 își scriu mai mult în limba francesă, corespondența lui Bibescu, lui Barbu Știrbei, Grigore Ghica e numai în această limbă, pe cînd Domnii de înnaintea lor, un Alexandru Ghica (acesta făcea cinci greșeli de franțuzește într'un bilet de șepte rînduri, stîngaciu cît se poate), un Mihai Sturza, erau Romîni de modă veche. Cuza a scris numai în această limbă, în care Alecsandri îi trimetea strengării, iar Costachi Negri îi adresă rapoarte diplomatice (ca în Prusia lui Frederic al II-lea). Alecsandri a lăsat o bogată corespondență franțuzească ; limba pe care o întrebuința mai mult era limba francesă ; el a scris—el, poetul național—*Les bonnets de la comtesse*. Înrudirile cu Francesii au fost căutate cu patimă.

Călătoriile s'aŭ făcut tot acolo (în Italia d. e. de loc). Statul romîn s'a clădit de sus până jos după norme francese. Aceasta a fost *perioada a doua.*

Firește că acești oamenĭ și-aŭ trimes copiiĭ în Franța, unde stăteaŭ cît puteaŭ maĭ mult eĭ înșiĭ. De acasă, prin exemplul părintesc, prin mediul care-ĭ încunjurase, prin guvernanta care li servise de mamă, eĭ eraŭ minunat pregătiți pentru a fi cea maĭ desăvîrșită contrafacere de Francesĭ ce se poate închipui. Aŭ și ajuns să fie astfel. S'aŭ văzut atuncĭ Romînĭ cari aŭ stat cea maĭ mare parte din viața lor într'o altă țară; Romînĭ cari aŭ scris aproape numaĭ, saŭ chiar numaĭ în franțuzește; Romînĭ cari și-aŭ lăsat legea și s'aŭ făcut catolicĭ numaĭ ca să dispară singura deosebire ce-ĭ maĭ despărția de Francesĭ; Romînĭ cari și-aŭ stîlcit și schimbat numele ca să nu sune întru cîtva franțuzește; Romînĭ, și maĭ ales Romînce, cari n'aŭ știut românește nicĭ cît Evreul care n'are drepturĭ politice și de care rîd copiiĭ de pe stradă cînd vorbește Aceasta e *a treia perioadă.*

Maĭ e încă un lucru, de care trebuie să se ție seamă. Părinții, ceĭ din perioada a doua, așa cum eraŭ eĭ de imitatorĭ aĭ Francieĭ în toate, aŭ dat marĭ dovezĭ de iubire de țară. Tinerĭ de la 1848 aŭ întemeiat România modernă. Fiiĭ celor maĭ vechĭ familiĭ aŭ alergat la 1877 supt steagurĭ lîngă opincariĭ vitejĭ. Aceștia aŭ făcut jertfe și silințĭ, încît li se pot ierta multe, și aŭ cheltuit atîta talent, încît li întrece păcatele și slăbiciunile.

Vezĭ însă că aceia eraŭ drepțĭ Romînĭ și drepțĭ boierĭ. Dar luptele de partide dintre 1860 și 1890 aŭ

adus întemeiarea unei nouă clase stăpînitoare. Din ea făceaŭ parte oamenĭ îndrăzneț, plinĭ de viitor, dar fără niciun trecut. Cîțĭ dintre dînșiĭ nu purtaŭ în fața și în sufletul lor pecetea obîrșieĭ grecești, bulgărești, ba chiar semite! Și ce bucuroșĭ aŭ fost eĭ cînd aŭ văzut că pot fi ceva în România fără a-și da osteneala de a învăța românește decît atîta cît se cere de la un advocat, de la un „represintant al națiuniĭ“ și maĭ ales fără a se încerca să simtă românește! Aceștia aŭ fost poate ceĭ maĭ convinșĭ francomanĭ, căcĭ lor li venia maĭ bine la socoteală francomania, fără de care s'ar fi găsit une orĭ în situațiĭ foarte grele.

Imitatoriĭ culturiĭ și obiceiurilor francese, *plagiatoriĭ* aceștia de civilisație, aveaŭ însă și o puternică îndreptățire peutru fapta lor de înstrăinare. Eĭ eraŭ Francesĭ în gînd și în inimă, ca și în scris și în vorbă. Afară de milioanele de țeranĭ, de cari se ținea seamă numaĭ pentru a face cu privire la dînșiĭ socialism, democratism, radicalism, tocmaĭ așa cum se făcea pentru lucrătorĭ în Franța, afară de milioanele de vite omenești inchise în ocolul foameteĭ și sălbătăcieĭ, nu maĭ eraŭ însă în România decît oamenĭ crescuțĭ în școlĭ de model frances, cetitorĭ aĭ literaturiĭ francese, imitatorĭ aĭ eĭ într'o limbă înțesată cu neologisme francese, al căror număr se putea spori orîcît, după voia și toanele fiecăruia. De ce să înveți în țară o școală care urmărește, dar nu poate ajunge modelul din Franța? De ce să cetești versurĭ și proză care se agață de coada mișcăriĭ literare francese de astăzĭ? De ce să vorbești o limbă în care poțĭ amesteca orĭ-

cîtă franțuzească vreĭ, o limbă fără coloare și fără energie ?

De vre-o zece anĭ însă, lucrurile se schimbă. Școlile noastre nu sînt luate după ale altor popoare, ci se tot apropie de nevoile noastre. Un spirit românesc —nu de paradă, ci de credință, de convingere—străbate pe încetul în Universitățile noastre, unde sînt profesorĭ ce nu se recunosc întru nimic maĭ prejos de colegiĭ lor din străinătate. Mișcarea „Junimiĭ“ a întors limba literară spre popor. Legăturile de cultură cu ceĭlalțĭ Romînĭ, din Ardeal, din Bucovina, se fac tot maĭ puternice. O literatură nouă trăiește astăzĭ începînd dela Eminescu, urmîndu-se prin Treimea de la 1890: Caragiale, Delavrancea, Vlahuță, și ajungînd la scriitorĭĭ de astăzĭ, care literatură înfățișează viața noastră adevărată, într'un spirit care nu e împrumutat de nicăirĭ, ci e spiritul, descoperit în sfîrșit și așezat în Scaunul strămoșesc de Domnie, al neamuluĭ. Cele cincĭ milioane și jumătate de țeranĭ romînĭ din Româ-, nia, cele patru milioane de țeranĭ romînĭ de peste hotare, aceia, desmorțindu-șĭ gîndul, stăpînesc tot maĭ mult vremile nouă ale poporuluĭ nostru.

Și, în numele acestor vremĭ, se cer măsurĭ necruțătoare pentru orĭcine, trăind între noĭ, *din munca noastră*, cea cu sapa saŭ cea cu mintea, nu vrea să știe de noĭ, ci caută legăturĭ care, așa cum sînt organisate astăzĭ toate popoarele lumiĭ, strîns, îngust, *orb* naționalicește, se asamănă cu acte de trădare.

Iată ce măsurĭ anume, pe care, maĭ ierĭ, le-aŭ luat Rușiĭ, spre binele lor.

Taxe pe cărțile de literatură (nu de știință) străine, taxe pe ziarele străine — ca în Austria —, taxe pe

trupele străine, cărora se cuvine a li se arăta de la Teatrul Național drumul care duce la Teatrul Maican și la Teatrul Jignița. Taxe, strașnice taxe pe cei ce stau în străinătate și-și culeg de pe moșii lucrate în sudori de sînge de țeranii noștri veniturile cu care caută a speria Apusul: în legea pensiilor s'a făcut un început bun, silind pe pensionari a sta mai mult în țară (trebuia: *totdeauna* în țară, cum se făcea odată— poate și acum — în Austria). Și în sfîrșit nerecunoașterea absolută a diplomelor de învățătură străine, căci avem profesori, avem învățați, avem școli, care ne costă o groază de bani, și care nu sînt făcute numai pentru mitocani și pentru săraci.

Un Ministru sfios va trece, va veni altul sfios și va trece și acela. Apoi într'o zi se va găsi *un om,* care va pune piciorul în prag, și, sigur de sprijinul mulțimii adevăraților Romîni, nu se va teme de revoluția boierilor, de ocările ciocoilor și de blăstămele veneticilor ci va face ceia ce stă scris mai sus.

Atunci mulți vor găsi că obrazul lor supțire se ține cu *prea* multă cheltuială. Și înstrăinarea de astăzi va rămînea numai ca o amintire urîtă a trecutului,—una *foarte* urîtă!

22 Februar 1904.

POVESTITORIĬ DE IERĬ ŞI CEĬ DE ASTĂZĬ: NUVELIŞTĬ ŞI SCRIITORĬ DE SCHIŢE.

I.

Pentru cine priveşte cu interes, fără prejudecăţĭ de duşmănie şi dorinţă de a înjosi pe ceĭ ce trăiesc împreună cu el şi-l pot supăra astfel prin însuşirile lor maĭ marĭ, o mişcare se desface în ceia ce priveşte alegerea genuluĭ literar, din literatura foarte bogată şi felurită şi de un înnalt preţ artistic care se scrie de o bucată de vreme încoace, în ciuda pizmătareţilor şi neînţelegătorilor.

E înmulţirea povestirilor vioaie, sănătoase care privesc drept în ochĭ viaţa de astăzĭ şi o înfăţişează cu cinste şi cu măsură.

Nuvela e un gen noŭ în literatura românească, îndreptată multă vreme pe alte drumurĭ, pe care ea trebuie să fie totuşĭ urmărită şi cetită. Cele d'intîiŭ nuvele se scriŭ în vremea cînd începem să primim înrîurirea Apusuluĭ: şi în ceia ce priveşte spiritul literaturiĭ, şi în ceia ce priveşte formele eĭ moderne. Maĭ întăiŭ a încercat astfel de povestirĭ maĭ scurte, fără

dialogurile dramatice ale romanului, un începător în multe direcții: bătrînul Asachi. El trăia în vremea, iubitoare de trecut până la idolatrie, a romantismului, și deci a scris nuvele istorice. Nu cunoștea însă aproape de loc timpurile în care-și mișca eroii și, pe lîngă aceasta, de multă vreme secase în el izvorul de viață al poesiei. Scrisele lui nuvelistice sînt foarte sarbede.

Peste puțin Kogălniceanu a dat la lumină cronicele Moldovei, în *Letopisițile* sale. Trecutul s'a desvălit întreg, măreț ca Ștefan-cel-Mare în Scaunul său, viteaz ca zilele de la Valea-Albă și de la Cozmin, duios ca boierii pribegi în lume, ca miile de mii ale țeranilor striviți de biruri și înjugați în șerbie. Costachi Negruț (Negruzzi) a zugrăvit, cu o minunată măsură și așa de viu parcă ar fi spus ce i s'a întîmplat lui însuși cu vre-o zi în urmă, scene de lupte și de nelegiuiri din comoara amintirilor noastre.

Alecsandri, care nu mi se pare de loc poetul național, ci tot mai mult poetul boierimii și poetul de Curte, s'a ferit a se atinge de figurile din cronici, pe care, de alminterea, trăind între cine a trăit, în țară și peste hotare, nu le-ar fi priceput. Cînd a stat să scrie nuvele, instinctul de imitație a învins la dînsul, și el a dat, pentru cîteva sute de cetitori aleși, cunoscători ai lumii largi, „Buchetiera din Florența". Pe același timp însă micul funcționar, cîntărețul la strană Filimon a avut îndrăzneala de a se apropia de trecutul bogat în colori, și de a-i smulge un așa de larg tablou de moravuri cum e cel d'intăiu roman al nostru: *Ciocoii*

vechĭ și noĭ, pe lîngă care abia se văd cele cîteva schițe ale aceluiașĭ autor.

Un timp, naratoriĭ fură îndrăgostițĭ apoĭ de *povestea* măreață, în lumĭ de veșnică minune, în care firea n'are legĭ și voința unuĭ suflet mare nu se lovește de nicĭo piedecă neînvinsă pentru slăbiciunea omuluĭ. Eĭ culeseră, întregiră, restituiră, împodobiră basmul poporuluĭ și răspîndiră astfel, pe lîngă iubirea pentru acest mare povestitor și mare poet, și cunoștința, întrebuințarea de cărturarĭ a uneĭ proșe cu alte cuvinte și cu altă înlănțuire decît cea de pănă atuncĭ; rîul slobod al graiuluĭ românesc prinse a curge în spnsele cărturarilor. De la Ispirescu, de la Creangă chiar, putem spune că aceasta a rămas: poveștĭ.

Pe aceiașĭ vreme, d. N. Gane înjgheabă în stil ușor și plăcut, fără adîncime și fără patimă, dar cu o măsură care nu venia din voință saŭ din meșteșug, ci dintr'un suflet curat și naiv, nuvele de toate felurile: nuvele istorice, scene de vînătoare, amintirĭ, schițe satirice. Iar d. Slavicĭ scrise cele d'intăiŭ nuvele țerănești, icoană a unor suflete sfioase, adîncĭ și împletecite ca un codru neumblat, neînfrînte în hotărîre și păzite în mărturisirea gînduluĭ, care arde ascuns în fund.

* * *

O nouă generație dădu pe Caragiale și Delavrancea.

Caragiale e înnainte de toate un meșter, un virtuoz neîntrecut al arteĭ voite, pregătite, cîntărite, refăcute și prefăcute, cu o conștiință neadormită, cu un simț de o fineță rară, cu o știință ce nu se poate întrece. Simțirea luĭ n'a scăpat nicĭodată de controlul aspru al

voinții; fantasia a fost, de la început, pusă în lanțuri. Ochii pătrunzători au căutat atunci în lumea de astăzi, în lumea de aici, cu o răbdare fără pereche, au păstrat icoane de un desăvîrșit adevăr, și numai atunci condeiul a început schița, cu pază bună și cu o adevărată evlavie pentru ceia ce este și poate deveni, prin măiestrie, artă. Nu e cea mai mică schiță a acestui scriitor, care să nu dea o forță nouă a vieții.

Delavrancea e într'o privință un pictor care a scris, precum Lamartine e un musicant care a făcut poesii. O impresie a lui e de o bogăție extraordinară și de o noutate care uimește. Ceia ce el vede și poate reda prin cuvinte rari, care se leagă între ele ca niște cununi de flori, scapă privirilor oricăruĭ alt scriitor. În altă privință, el e un sentimental și un fantast, care nu-și robește sufletul și nu scrie nici pentru contemporani, nici pentru urmași, ci numai și numai pentru el—, pentru el în clipa aceia în care a scris. Și, în sfîrșit, un moralist care colorează alb și negru faptele omenești, care se coboară în colțurile ticăloase ale vieții pentru a trezi groază și desgust acolo unde acel Frances din secolul al XVIII-lea care e Caragiale aruncă un zîmbet de milă pentru vulgaritatea proastă a unui viciu, care, în alte proporții, ar fi așa de interesant [1].

II.

Supt înrîurirea acestor scriitori, supt înrîurirea străină a literaturilor francesă și rusească (prin traducere franceză) s'au format nuveliștii ceĭ noĭ.

[1] Emineseu și Vlahuță nu pot fi clasați printre nuveliști: tonul liric și sentimentele liriculuĭ li stăpînesc și prosa.

Ei samănă între dînșiĭ prin faptul că, afară de unul singur, o singură dată, și nu cea maĭ fericită, eĭ văd numaĭ lumea de astăzĭ, și lumea din această țară. Dacă nu maĭ sînt „Ciocoiĭ vechĭ și noĭ“—, ceia ce e o lipsă—, nu e nicĭ „Buchetiera din Florența“—ceia ce e un cîștig. Nuvela, schița a devenit la dînșiĭ românească și modernă. Li-am zice *realiștĭ*, dacă aceasta ar însemna ceva.

Ceĭ maĭ mulțĭ, ceĭ maĭ tinerĭ și ceĭ maĭ bunĭ nu caută nimic alta decît să dea lucrurĭ pe care le cunosc bine, le înțeleg desăvîrșit, împreună cu răsunetul deosebit pe care ele-l aŭ în sufletul lor. Nu sînt nicĭ satiricĭ, nicĭ filosofĭ, nicĭ moraliștĭ, ci povestitorĭ, numaĭ povestitorĭ.

D. Duiliu Zamfirescu merge spre cinzecĭ de anĭ, dar va părea totdeauna maĭ tînăr decît Caragiale și Delavrancea. Maĭ harnic decît orĭce povestitor romîn de pănă acum, trăind în împrejurărĭ care-ĭ îngăduie o activitate literară neîntreruptă, mărginit la un singur gen—căcĭ de la un timp a încetat ca poet—, d. Zamfirescu stă la o parte față de povestitoriĭ de astăzĭ. De mulțĭ anĭ de zile d-sa locuiește aproape numaĭ în străinătate, ca secretariŭ al Legațieĭ românești din Roma; cînd a rupt contactul zilnic cu cercurile intelectuale de la noĭ, Caragiale, Delavrancea, Vlahuță eraŭ încă scriitorĭ contestațĭ, și chiar stăpînirea luĭ Eminescu, în care d. Zamfirescu n'a crezut la început, era de tot nouă și se întemeia cu greŭ în mijlocul batjocurilor și hohotelor de rîs protestĭ. D-luĭ Zamfirescu i-a rămas cu totul necunoscută schimbarea nouă care

s'a făcut de vre-o zece ani încoace, iubirea fanatică pentru neam și țară, în realitatea, în trecutul și idealele lor, inspirația nouă ce s'a trezit și se împuternicește zi de zi din cunoașterea întreagă a literaturii, a cînteculuĭ poporuluĭ, din desgroparea răbdătoare a trecutuluĭ, îmbielșugat în mîndrie și în durere, din înfrățirea tot maĭ deplină a Romînilor din toate țerile, din revelația uneĭ vechĭ literaturĭ cu legăturĭ, tradițiĭ și cetitorĭ plinĭ de dragoste, a uneĭ limbĭ literare care e o minune pe care trebuie s'o cercetăm, s'o înțelegem, s'o imităm, a uneĭ culturĭ neîntrerupte, care s'a îmbrăcat în așezăminte, în viață socială, în operele de artă ale săpătoruluĭ, zugravuluĭ, cusătoruluĭ cu mătăsurĭ și aur. Tot așa din descoperirea caracteruluĭ dumnezeiesc de blînd și bun al naturiĭ ce ne înfășură, așa cum ea răsare din tablourile de lumină albastră și aurie ale luĭ Grigorescu, răspîndite acum cu sutele în toate colțurile țeriĭ. Și în sfîrșit din dragostea, adevărată și arătată prin fapte, pentru fratele țeran, pentru fratele maĭ mare, pentru „badea", spre sărăcia și neștiința căruia ne coborîm, apropiind de buzele luĭ arse păharul de aur cu băutura fermecătoare, de întinerire, a sfinteĭ culturĭ. Acestea toate le-a auzit d. Duiliu Zamfirescu, dar n'a putut să le simtă deplin. Și de aceia producția d-sale literară: largĭ romane, cu paginile subtile, străbătute de cunoașterea multor țerĭ și multor civilisațiĭ, cu multe înțelesurĭ de critică și îndreptare, cu multă atmosferă filosofică, ne lasă—fiemĭ iertat a o spune, cu toată recunoașterea față de însușirile scriitoruluĭ—recĭ, ni par artificiale.

III.

Încă de pe la 1890 s'a manifestat d. I. Brătescu-Voineștĭ, astăzĭ advocat în Tîrgoviște. D-sa a pornit din umbra luĭ Eminescu. E un povestitor foarte limpede, de o gingășie superioară, zugrăvind din vîrful peneluluĭ. Personagiile sale de căpetenie sînt totdeauna simpatice, și scriitorul încunjură cu o palidă aureolă de milă pe acești păstrătorĭ aĭ amintirilor ce dorm în sufletul lor ca moaștele sfinților în mătasa întinsă peste aurul stropit cu pietre scumpe, pe acești linĭ drumeți aĭ vieții, carĭ plîng zilnic la căpătîiul unuĭ dor ce a murit de multă vreme, luîndu-li și o parte din viața lor, pe acești înfrînțĭ cari tac înnaintea oamenilor și, cînd se iubesc, înțeleg maĭ mult să se mîngîie împreună. Sînt unele schițe scurte ale acestuĭ scriitor, ca tînguirea ce se smulge de-odată, zguduită ca de hohote de plîns, din inima părinteluĭ al căruĭ copilaș și-a pierdut mîna, care fac parte din mărgăritarele proseĭ românești[1].

Tot de pe atuncĭ scriŭ d. Al. Hodoș (I. Gorun) și d-na Constanța Hodoș. Cel d'intăiŭ, poet une orĭ duios, de și fără multă noutate și putere, dă maĭ mult schițe care arată împrejurările în care se ivește un sentiment saŭ împărtășesc, în cuvinte minunat alese, impresia nelămurită, dar care vorbește drept inimiĭ, a aceluĭ sentiment. Paginile de puternică suggestie care mărturisesc simțirea deșteptată în acest suflet de Moț, tăcut și adînc, de cutare colț de Moldovă înstrăinată, rămîn în suflet pentru totdeauna și te urmăresc orĭ-

[1] *Nuvele și schițe*, 1903.

cînd te mai găsești înnaintea unei priveliști cuprinse supt aceiași tainică simțire de revoltă a rasei[1].

Povestirile d-nei Constanța Hodoș n'au cîștigat încă în public prețuirea pe care o merită. Dacă în construcția nuvelelor și schițelor d-sale se pot vedea neajunsuri, mai ales întreruperi abrupte și lipse de proporții,—din propozițiile scurte, hăcuite, din vorba lor, puțină și înfrînată, se desface o neobișnuită putere de impresie; toate cuvintele ating sufletul. Aceasta nu numai cînd se dă în două-trei rînduri o înfățișare a naturii care nu samănă cu alta, sau cînd se notează printr'un gest, printr'o întorsătură de vorbă, un sentiment care șovăiește să se mărturisească, ci chiar atunci cînd povestirea d-nei Hodoș, ca în admirabilul *Pămînt și apă,* care n'are totuși nici titlu, nici schelet, se ating prin cît se poate mai puține cuvinte—o înrîurire a lui Caragiale—expresia sentimentelor celor mai puternice și mai înnalte ce pot zgudui o ființă omenească: umilința, durerea și setea de răsbunare pentru un neam întreg[2].

Multe schițe ale d-lui Basarabeanu (V. Crasescu) au de sigur interes, dar nu atîta măiestrie și stil[3].

D. I. Basarabescu, ale cărui schițe se cetesc așa de mult, nu e de loc un sentimental, dar nu e nici un analist al vieții de o seriositate științifică, putînd să se compare—cu toată deosebirea talentelor—cu serio-

[1] *Alb și negru*, 1902.
[2] „Sămănătorul", an. I.
[3] *Schițe și nuvele*, 3 vol., 1903.

sitatea luĭ Caragiale; și, iarăși, cu toate că se rîde la cunoștința eroilor săĭ, d. Basarabescu nu e un satiric, nicĭ un Homer al micĭĭ prostiĭ a mahalálelor prelinse de cultură, precum în teatrul său de comediĭ Caragiale *e* acest Homer. Stîngăcia aceasta a mahalalelor poate avea părțiĭ adînc duioase, fiindcă ridicolul poate fi maĭ mult în vorbă, însă, iarăși, această duioșie lipsește la d. Basarabescu. El e un realist fără intențiĭ și fără alusiĭ, un realist care dă pe scurt situațiĭ ridicole.— situațiĭ, nu suflete, nu împrejurărĭ. Nu e nicĭ pregătire, nicĭ meșteșug, nicĭ exagerație; fondul lipsește cu totul; schița, foarte vioaie, e cu creionul. Poțĭ rîde, dar scriitorul n'a rîs și poate nicĭ n'a avut în gînd să te facă să rîzĭ [1].

La d. Vasile Pop sufletul e cu mult maĭ complicat. E un umorist,—un umorist, și nu un scriitor cu haz. Zimbetul care-țĭ răsare pe față e provocat cu o mare finețĭ, cu un meșteșug de felul meșteșuguluĭ luĭ Caragiale. Și zimbetul acesta nu e niciodată singur: cînd zimbeștĭ la vederea Țigănașilor ce trag pe rînd cu arcușul pe vechea dîblă de furat, cu zimbetul se amestecă și o duioasă recunoaștere pentru iubirea de frumos ce trăiește, în frig și în dogoare, în foame, în sete, în oboseală, în bătăĭ și în despreț, la aceștĭ frumoșĭ copiĭ oacheșĭ aĭ mareluĭ Răsărit asiatic, unde s'aŭ născut ceĭ maĭ mîndri zeĭ aĭ raseĭ noastre ariene. Alte orĭ zimbetul trezit de curtea stîngace pe care un tînăr o face feteĭ văzută atuncĭ întîiașĭ dată, de la o fereastă de vagon la alta, se preface într'un adînc

[1] *Nuvele*, 1903.

simț de compătimire cînd tînărul sare jos ca să prindă o floare căzută și nu mai poate ajunge trenul, — cu care zboară și numele și tot ce l-ar putea face să găsească din nou în miile de mii ale oamenilor pe acea frumoasă și zimbitoare fată de care i-a rămas legată inima. Saŭ cît farmec nu se desface din acea seară de Crăciun, în care colindătorii la casa bătrînilor singuratecĭ nu sînt alții decît fata care a fugit și n'a fost iertată, copiii pe cari bunicii nu i-aŭ cunoscut pănă atuncĭ: zîmbetul se răsfrînge aicĭ în lacrimă ca o rază de soare într'o picătură de rouă.

Mai puternic decît toți cei mai tineri prin bielșugul producției sale fără pripă și fără zăbavă, liniștită și sigură, prin mlădierea care îi îngăduie să înfățișeze viața supt toate aspectele ei, de multe ori în aceiași mică schiță saŭ scurtă nuvelă, e Mihail Sadoveanu, care, din cei douăzecĭ de ani abia trecuți ai săĭ, poate vedea o strălucită carieră înaintea sa. El are, în afară de aceasta energie creatoare, care clădește jucîndu-se, însușirĭ care lipsesc celorlalți povestitorĭ, tovarășii săĭ. Îi e dragă natura, de o dragoste care nu se cheltuiește în descrierĭ isolate, ci leagă viața omenească, bucuriile și fapta ei, în fiece clipă, de clipa încunjurătoare din marea viață a lucrurilor, care de și neînsuflețite, cîntă, plîng, șoptesc, mîngîie, îndeamnă, îngrozesc și al căror suflet vorbește adese orĭ prin graiul nostru și se face prin noĭ faptă omenească. Apoĭ el e stăpîn pe lumile fantasticului, — nu al unuĭ fantastic străin de viață, încleiat, văpsit și lustruit în lumile de păpușerie ale artificialuluĭ ușor, ci un fantastic din care pornește

și spre care se întoarce viața: ca în acea capodoperă care e Zîna Laculuĭ, o zînă care e, de sigur, zînă și, iarăși, de sigur fata moraruluĭ cu ochiĭ vicleni, care vrea să știe ce visează oaspetele vînător supt lumina stelelor. Și, în sfîrșit, Sadoveanu are simțul trecutuluĭ, un simț cu totul special, care te face a povesti lucrurile de atuncĭ într'o surdină misterioasă. Îĭ lipsește numaĭ cetirea trebuitoare pentru a înfățișa acest trecut *pentru el,* ca un lucru viŭ, rupînd legătura de duioșie ce ne unește cu dînsul, părăsind punctul de razim în viața de astăzĭ.

D. Ioan Adam, care a tipărit pănă acum maĭ multe volume de nuvele și romane chiar, e dintre toțĭ povestitoriĭ tinerĭ acela care jertfește maĭ mult admirațieĭ pentru literaturile străine, adecă, maĭ bine, pentru cea francesă. De aicĭ aplecarea spre descrierĭ foarte amănunțite care însă n'ajung de cele maĭ multe orĭ să învie o icoană nicĭ cît acele puține cuvinte pe care le întrebuințează d-na Constanța Hodoș; de aicĭ căutarea cuvintelor dialectale neobișnuite, de aicĭ, în sfîrșit, dorința de a zugrăvi marĭ tablouri sociale, pentru care d-sale îĭ lipsește încă experiența. Talentul i s'ar putea înneca desăvîrșit prin această iubire pentru artificialitate, prin acest estetism de împrumut.

D-niĭ I. Ciocîrlan și C. Sandu sînt amîndoĭ — cu toate schițele din străinătate ce le-a dat d. Sandu — scriitoriĭ vieții de la țară, pe care o daŭ în schițe, care sînt cu atît maĭ bune, cu cît sînt maĭ concise. Natura e pentru dînșiĭ în locul întăiŭ ; sufletele nu se

închiagă înnaintea noastră cu deosebirile lor. Și poate chemarea amîndurora ar fi să adîncească tot mai mult, păzindu-se de cochetăria cu vorbele rare, viața nesfîrșit de bogată a lucrurilor neînsufletite.

Ca mai tineri decît toți apar d-nii Cercel și N. N. Beldiceanu, acesta din urmă fiul cunoscutului poet din Iași. Mahalaua și viața de sat sînt domeniul literar al amîndurora; din ea cel d'intăiu scoate mișcătoare scene de sărăcie supusă, de lungă muncă răbdătoare și fără folos, iar cel de-al doilea a dovedit că poate fixa într'o limbă căreia nu-i face nicio silă și nu-i anină nicio podoabă, și duioșia petrecerilor de familie în căsuțele zguduite de iarnă, și hazul traiului din margenea orașelor, unde tipuri pline de coloare și putere așteaptă încă să fie prinse, înnainte de a se stînge înnaintea prefacerilor sociale.

* * *

Cine va zice că o literatură de povestiri care număra atîția și astfel de scriitori e—după clișeul obișnuit—săracă și decăzută, lipsită de talente? Dacă se mai poate spune așa prin critica ușoară a unora dintre ziare, aceasta se datorește unui îndoit păcat: inima rea care face pe cei mai mulți dintre noi să nu vadă ceva bine de cît într'un mic cerc de prieteni, cari sînt unii astăzi și mîne alții, iar poimîne poate tot cei d'intăiu, și pe urmă trîndăvia scriitorilor, cari trăiesc îmbălsămați în pretenții totdeauna geniale, în disprețul față de o societate care nu plătește și nu răsplătește destul, în hotărîrea, vrednică de cele mai aspre cuvinte,

de a nu profana arta, unindu-ĭ cultul cu îndeplinirea unuĭ rol social care dă hrana,—atuncĭ cînd un popor aşteaptă să fie chemat la viaţă şi puterea fermecătoare o aŭ în rîndul întăiŭ scriitorĭ.

O viaţă bogată şi interesantă vi se desface înnainte, glasurĭ iubite chiamă din trecutul fără măsură de roditor. Povestitorĭ, povestiţĭ! Povestiţĭ în graiul tuturora, din toată curăţia sufletuluĭ, cu toată căldura inimiĭ, lucrurile marĭ şi bune pe care le aşteaptă de la voĭ *miĭ de oamenĭ!*

12 Mart şi 4 April 1904.

CUVÎNTAREA REGELUĬ LA ACADEMIE

În Dumineca Floriilor M. S. Regele a vorbit la Academia Romînă despre treĭ marĭ momente din istoria legăturilor noastre cu cetatea dunăreană, cu mîndra cetate de stîncă prădalnică a Nicopoleĭ, pornind de la 1395 ca să ajungă la anul trecut, cînd s'a serbat amintirea a douăzecĭ și cincĭ de anĭ încheiațĭ de la războiul Neatîrnăriĭ.

În frase largĭ, rostite limpede și puternic, Regele Carol a vorbit înnaintea acelor mulțĭ cari, ascultînd pe Suveranul lor, ascultaŭ și pe un povestitor sobru și interesant, despre vitejiĭ din al XIV-lea veac și despre vitejiĭ din 1877, despre bătrînul Mĭrcea și despre anĭĭ săĭ de tinereță, despre marile și sfintele silințĭ, îndreptate în vremĭ așa de îndepărtate către acelașĭ scop, de viață românească, de viață creștină și mîndră.

* * *

Întăia luptă de la Nicopol s'a dat într'o zi de Joĭ, la 28 Septembre 1396. Ca și în 1877, Romînĭĭ nu eraŭ singurĭ peste Dunăre, ci cu altul mult maĭ puternic,

dar nu mai viteaz și mai bucuros de moartea pentru țară. Regele Ungariei Sigismund, care a fost apoi și Împărat în Germania, chemase creștini din toate colțurile lumii, ca să împiedece luarea în stăpînire de către Turci a Dunării și căderea Constantinopolei, care ar fi fost și ruina Ungariei. Căci marele Sultan Baiezid năvălise în țara lui Mircea, nu-l putuse bate, dar îl putuse goni la Brașov, în 1394, după lupta de la Rovine, și-i putuse da ca urmaș pe păcătosul ce-și zicea Vlad Voevod și înfățișa interesele păgîne. În zădar venise Sigismund, îndată după aceasta, ca să înlăture pe Turcii Sultanului: el îi izgoni numai din cetatea cea nouă a Turnului, în fața Nicopolei, pe care ei o clădiseră tocmai atunci; dar, la întors, Vlad, care se ținea în munte, acoperi cu săgeți ucigătoare pe Ungurii ce treceau prin pasurile primejdioase ale Carpaților. Împăratul păgîn însuși încunjura cetatea împărătească a Răsăritului, de unde chema în ajutor Manuil Paleologul, Împărat grecesc al acestei Rome Nouă.

Și iată că, la glasul lui Sigismund, se adunară Francesii, cu fiul ducelui de Burgundia, Ioan, căruia i s'a zis „fără frică", Germani, printre cari Ioan burgravul de Nürnberg, apoi cuib al Hohenzollernilor, și Frederic de Hohenzollern însuși, cumintele și credinciosul întemeietor al măririi casei sale,—strănepotul, de acum jumătate de mie de ani, al Regelui. Mircea fu așezat în Scaun de Voevodul Ardealului și veni și el, lacom de răsbunare, mînat de strașnice nevoi ale țerișoarei sale, precum ceilalți erau aduși de datoria față de Cruce, sau, ca Burgundul, de setea glorii.

Sigismund trecu pe la Orșova. El luă Vidinul Bul-

garilor şi Rahova Turcilor, care trezesc şi ele în mintea noastră amintiri de dăunăzi. De bună samă la Nicopol oastea cea mare se uni cu mica oştire a lui Mircea. Cetatea, sus, pe dealul gîrbovit, se împotrivi mult timp şi dădu astfel Sultanului vreme să alerge. El veni foarte iute, abia în două săptămîni, fără pregătiri nouă, cu ce oaste avea pe lîngă el; nu uită să cheme şi pe Sîrbi, cari încă din 1394 se luptaseră supt Baiezid şi împotriva lui Mircea.

Lupta, care putea hotărî toată soarta Răsăritului, se dădu supt cetate, dar nu către Dunăre, ci dincolo. Creştinii eraŭ siguri de izbîndă: n'aveaŭ nici pod, nici corăbii, şi în spatele lor cetatea duşmană. Mircea îşi ceru dreptul de a porni cel d'intăiŭ, nu pentru vitejia-i, pe care o ascundea bucuros, ci pentru cunoştinţa oamenilor şi împrejurărilor. Regele ar fi voit să-i dea cinstea primejdiei, dar mîndria Francesilor nu suferi. Călări, ei se aruncară asupra Turcilor. Aceştia se dădură în lături, cu pierderi; dar săgetătorii, întăia linie turcească, li uciseră caii; spahiii călări, a doua, se închiseră asupra lor, iar, în fund, răsări Sultanul, în lagărul înconjurat de pari, între Ienicerii de oţel, pedeştri, ca falanga şi legiunea. Sigismund cercă să-i scape, dar era în zădar. Aĭ lui şi aĭ lui Mircea se frînseră la rîndul lor de Ienicerii neclintiţi ca stînca: Francesii fură ucişi saŭ prinşi, ca şi foarte mulţi Unguri; Romînii trecură înnot saŭ pe luntri înapoi acasă; iar Sigismund, apărat de principii germani, se strecură pe cîteva micii corăbii la Chilia şi de-acolo la Constantinopol.

Peste cîteva luni Mircea răbdătorul își cîștiga singur țara îndărăt, pentru toată viața sa.

* * *

Drept ca un stejar, cu toți cei șeizeci și cinci de ani ai săi, stăpînind cu ochii pătrunzători și vioi, de vultur, în fața tînără, pe care o împodobia fără a o îmbătrîni barba albă, Regele Carol vorbia, cu o măreție liniștită, cu o solemnitate senină, despre Mircea Bătrînul, căruia „cu dreptul i s'a zis cel Mare", despre străvechiul Hohenzollern, care n'a fugit, nu s'a lăsat prins, și nu și-a părăsit căpetenia de oaste, despre marea nenorocire glorioasă care a înfrățit acum cinci sute de ani vremile vechi ale Regelui cu vremile vechi ale poporului nostru, în luptă și în suferință.

Tot în luptă și în suferință s'a sfințit la 1877 unirea dintre Măria Sa și noi. Aceste povestiri veniau la rînd în paginile cuvîntătorului. Un spirit de evlavie domnia în sala largă, cînd glasul puternic începu iarăși să însemne în cuvinte răspicate ca o comandă, în frase fîlfîind ca steagurile, noua poveste războinică. Înnaintea zilei de astăzi ca și înnaintea tuturor vremurilor, Regele Carol primia răspunderea faptelor îndeplinite, și atunci cuvîntul „eu" se desfăcea scurt și mîndru de pe buzele bine păzite. Încolo, ca și pe vremea lui Mircea, cellalt glorios bătrîn, era vorba de țară, — de țară și de vitejii ei.

De vitejii cari trăiesc, cu mulțămită, și cu o nespusă duioșie de vitejii cari au murit. Pe aceștia, căpitanul lor a fost să-i vadă, la mormîntul din valea de sînge a Plevnei, în care s'a luat prin acea jertfă a mulți-

milor umile fier veșnic pentru Coroana regală. Și, urmînd șirul trecutului său, cuvîntătorul rosti vorbele Mitropolitului bulgar din Vrața, care în acea zi pioasă de amintire a luptelor învingătoare chemă din pămînt pe morții din Plevna ca să se bucure de venirea Domnului lor. Și, pe cînd, în ochii vorbitorului, o lacrimă tremura, la gîndul acelor mii de țerani cosiți în floarea tinereții, de o moarte grozavă, pe pămîntul străinătății, sala întreagă se ridică în picioare, închipuind în acea clipă întregul popor românesc. Era pentru dînșii, și pentru Dînsul. Regele stătu în loc: glasu-i era vădit zugrumat, oprit de una din cele mai puternice emoții ce pot stăpîni un suflet, și, cînd el se desfăcu iarăși singur și limpede, Carol I-iu încheie cu pomenirea „celor ce au murit pentru Neatîrnarea Romăniei".

Trăiască Regele!

28 Mart 1904.

ȘCOALA LUĬ ȘTEFAN-CEL-MARE

La 2 Iulie 1904 se împlinesc patru sute de anĭ de la moartea luĭ Ștefan-cel-Mare. El a stăpînit din Suceava, a purtat Coroana Moldoveĭ, a păzit la granița de la Nistru, a pus și scos Domniĭ în Țara-Românească, și-a ținut pîrcălabiĭ la Ciceŭ, în părțile Bistrițeĭ ardelene, și la Cetatea de Baltă, de pe Tîrnave, a chemat pe Secuĭ la luptele sale, a poruncit peste dînșiĭ și a întemeiat cea d'intăiŭ episcopie pentru Romînĭ din Ardeal. Nu numaĭ atît: el a cioplit piatra scumpă a vitejieĭ românești, care a scînteiat în focul războaielor drepte și cuminți cu atîta strălucire încît a uimit neamurile. El a înnălțat maĭ multe biserici marĭ și mănăstirĭ decît tot ceĭlalțĭ Domnĭ împreună, și pe acea vreme mănăstire însemna unirea tuturor podoabelor arteĭ și întemeiarea odihneĭ roditoare pentru singuriĭ cărturarĭ aĭ neamuluĭ. Astfel Ștefan, unicul chip armonios, desăvîrșit, împărătește întreg printre Romînĭ, înfățișează, prin raza în care a întemeiat și a călăuzit, Romînimea toată. Nu e unul din Ținuturile românești, din Românița liberă, din Austria, din Ungaria, din Rusia, care să nu

întîlnească în trecutul său local sceptrul său de poruncă şi de îndreptare.

De aceia e şi firesc lucru ca din toate unghiurile pămîntului pe care-l locuim să se audă îndemnuri pentru celebrarea — noi să zicem cu o vorbă veche care, aceia, are un răsunet în inimile mulţimilor—, pentru prăznuirea măreţului moş Ştefan-cel-Sfînt.

*

În România a orînduit ministrul de Instrucţie Publică: se va scrie pentru popor o carte despre viaţa lui Ştefan, se vor culege şi tipări toate hrisoavele de danie şi întărire rămase de la dînsul, multele pergamente cu slova frumoasă, se vor aduna poveştile, cîntecele şi amintirile poporului despre acel părinte al lui cu mîna blîndă şi vorba bună pentru ai săi; la 2 Iulie 1904 copiii de şcoli vor veni să primească răsplata sîrguinţei lor în daruri care pomenesc pe strămoş, şi o slujbă de pomenire se va face în bisericile oraşelor şi în acelea ale miilor de sate, pentru ca, închinîndu-se lui Dumnezeu, ţeranul să se gîndească la ţară şi la aceî cari i-au lăsat-o.

În Pesta, studenţii caută să urmeze exemplul acelor înnaintaşi din 1871, de la Viena, cari au pus la cale şi au dus la capăt, supt povăţuirea unor oameni ca Mihail Eminescu şi Ioan Slavici, serbarea veselă prin care s'au pomenit cei patru sute de ani de la clădirea mănăstirii lui Ştefan-cel-Mare, Putna bucovineană. S'a alcătuit, după cît se ştie, un comitet pentru a lua măsuri, care nu se cunosc pănă acum.

În Bucovina chiar, Romînii cei buni — căci slavă

Satanei, zeului ambiției și izbîndei personale cu orice preț mai sînt și alții—, deci Romînii cei buni s'au și gîndit să dea o strălucire cît mai mare și mai vrednică parastasului ce se va face, după datină, la 2 Iulie, pe mormîntul ctitorului Putnei, care e și ctitorul Moldovei, ctitorul, într'o largă măsură, și al neamului românesc. Baronul de Hurmuzaki, care poartă un nume ilustrat în silinți pentru neam și în munca pentru cunoașterea trecutului nostru, a fost pus în fruntea unui comitet de inițiativă, și Guvernul țerii, întrebat, n'ar fi arătat nicio împotrivire pentru îndeplinirea acestui proiect, odată ce avea a face cu oameni cari garantaŭ prin seriositatea și tactul lor că nu vor fi lucruri neplăcute [1].

Acestea toate sînt semne bune. Mai sînt și altele însă, mai puțin bune, și de ele vreaŭ să vorbesc acum înnainte de a veni la o propunere, care nu e a mea decît pănă vor primi-o, cum doresc, alții.

Mai e vorba de un album cuprinzînd înfățișarea mănăstirilor și bisericilor pe care le datorim lui Ștefan și acest album ar fi să aibă, după cum am cetit, și un text de lămuriri și povestire, pentru scrierea căruia s'a făcut un comitet. Dacă-mi aduc aminte bine, în

[1] Mi se spune că serbarea ar fi sorocită pentru luna lui August, punîndu-se astfel în legătură cu întemeiarea mănăstirii. Dar aceasta s'a mai serbat odată, pentru aniversarea de patru sute de ani, la 1871. Acum e însă în veacul nostru anul ce răspunde anului din veacul al XV-lea cînd a murit Ștefan. Nu se poate pune o serbare la data alteia, odată serbate, și o pomenire de moarte într'o zi de bucurie.

acel comitet sînt multe persoane zeloase, dar nu sînt istorici și nici scriitori. Comitet deci, fără istorici, pentru o lucrare istorică, și o lucrare istorică despre Ștefan-cel-Mare, care a fost hotărît Sfînt de poporul românesc și al cărui nume deci nu trebuie a se lua în deșert, — să nu se supere inițiatorii, dar îmi pare nu știu cum....

S'a mai întemeiat apoi, de cîteva luni, o societate numismatică, cu doi numismați, dd. Suțu și D. Sturdza, și cu o mulțime de oameni cari nu sînt numismați. Această societate a votat baterea unei medalii pentru Ștefan, și inscripția, redactată de un om căruia i s'a bătut și lui o medalie fiind în viață — cine mai are această onoare decît d. Gr. G. Tocilescu? — spune lămurit că Ștefan a domnit în Moldova de la 1454 la 1904, ceia ce ni se pare cam mult. Apoi proiectele trebuie supuse de artiști unui om total lipsit de simț artistic. Și, cu o astfel de inscripție, cu o astfel de cîntărire ,— e vorba de Măria Sa Ștefan-cel-Mare. Semn rău!

Apoi de pe acum încep să răsară oratori pentru pomenirea de la Putna. Toate orașele — Iașul însuși asupra căruia am strămutat amintirile mari ale Sucevei,—tac; societățile, de care avem destule, nu se mișcă; scriitorii privesc fără interes, ba unii din ei poate zimbind, la străduințile Ministeriului, care face patriotism cum e dator să facă. Și din această Mare Moartă răsar grozave stafii de oratori, dintre cari unii au și călătorit la Cernăuți, .cu numele lui Traian pe buze, ca să-și comande scîndurile represintației de

limbuție.... Oratorĭ? Doamne păzește-ne! Asta ni trebuie nouă? Și, mai ales, asta-i trebuie Luĭ?

Căcĭ ce poate fi în acele cuvîntărĭ cu care sîntem amenințațĭ și care ar cuteza să se reverse asupra mormîntuluĭ de la Putna? Plîngerĭ? Căinărĭ? Plîng Evreiĭ la zidurile Ierusalimuluĭ, fiindcă știŭ că în vecĭ vecilor nu se vor putea apropia decît cu lacrimĭ de nevolnicĭ și neputincioșĭ de dînsele. Noĭ trebuie să ne amintim, dar nu se cuvine să plîngem. Saŭ, atuncĭ, sunete de trîmbițe, imnurĭ, marșurĭ de glorie? Vor fi însă acolo oamenĭ în uniformă neagră cu lampasurĭ verzĭ, cu pene de cocoș la pălărie de vînător, cu pușca pe spinare — jandarmiĭ bucovinenĭ —, înnaintea cărora mărturisesc că astfel de cîntece viteze se par și nepotrivite și ridicule: strămoșul se va vîrcoli în pămînt de rușine!

Și apoĭ din acel mormînt se desface astăzĭ înnainte de toate sfințenia. Cînd creștinĭĭ Apusuluĭ, în alte împrejurărĭ, aŭ întrat în biserica Sfîntuluĭ Mormînt din Ierusalim, eĭ aŭ fost fără îndoială bucuroșĭ peste orĭce măsură și plinĭ de o nemărginită evlavie. Dar nimenĭ nu s'a gîndit la profanarea prin discurs a aceluĭ lăcaș: preoțiĭ aŭ slujit, și mulțimea s'a închinat cu inima, recunoscătoare și tăcută.

Altfel îmĭ închipuiŭ serbarea de la 2 Iulie: miĭ și miĭ de oamenĭ, din Tisa în Nistru și din Maramurăș în Dunăre, liniștițĭ și tăcuțĭ, pe cînd egumenul Putneĭ, un Romîn pănă astăzĭ, și un bun Romîn, care ne va înțelege, va rosti rugăciunile pomenirĭĭ pentru Ștefan-cel-Mare.

*

Dar înfrînarea vorbeĭ nu opreşte *fapta*.

El, Ştefan, a fost un om de fapte: nu i-a plăcut a vorbi mult, a desbate prea pe larg lucrurile, ci i-a plăcut a făptui fulgerător şi a nu-şĭ opri loviturile până nu şi-a atins întreg scopul. De aceia ni e aşa de drag pentru că înfăţişează aşa de bine poporul nostru şi al Luĭ, în munca răbdătoare şi plină de jertfă, care nu se vesteşte d'innainte şi nu se laudă pe urmă.

Să-ĭ dăm ce ni-a dat. Romînĭ din toate unghiurile, *o faptă pentru Ştefan-cel-Mare!*

*

Dacă ar fi fost cu o sută de anĭ în urmă, încă aş fi putut zice: să fie o biserică, o biserică a Sfîntuluĭ Ştefan pe locul de biruinţă de la Podul-Înnalt, care e fără niciu urmă, pe locul de suferinţă de la Războienĭ, unde de cîţiva anĭ se ridică un monument, făcut de ofiţerĭ romînĭ.

Acum însă, cea maĭ mare biserică e *şcoala*. Să facem şcoala luĭ Ştefan-cel-Mare!

Aceasta n'ar fi o şcoală cum sînt celelalte. Romîniĭ, cari încep să aibă aceiaşĭ cultură, trăiesc risipiţĭ uniĭ de alţiĭ şi nu se pot cunoaşte în de ajuns, — căcĭ n'ajunge scrisul numaĭ, trebuie căldura cuvîntuluĭ şi încercarea ochilor. Atîţia n'aŭ putut să audă niciodată măcar o frumoasă limbă literară. Înnainte de a se arunca în viaţă, unde aŭ şi misiunea de a-şĭ păstra caracterul lor românesc şi de a lucra pentru înnaintarea neamuluĭ lor,—ceĭ maĭ bunĭ studenţĭ din Bucovina, din Banat, din Maramureş, din Ungaria proprie, din Basarabia ar trebui să stea cîteva lunĭ, de recunoaştere şi orientare, în oraşul unde bate astăzĭ

inima Romînimiĭ, în Capitala Regeluĭ Carol, aicĭ, în Bucureștĭ. O școală, un adăpost ar trebui aice ca să-ĭ primească, după cercetarea din partea unor oameni competenți a scopuluĭ și a puterilor acestor oaspeți. Cît n'ar înnainta prin această sălășluire împreună idealul de înțelegere a sufletelor românești, și ce amintirĭ ar lăsa, care nu s'ar putea șterge niciodată !

Ca pe vremea cruciatelor, cînd se adunaŭ astfel miĭ de galbenĭ pentru lupta la Locurile Sfinte, să fie un trunchiŭ de prinosurĭ la Putna, lîngă acel mormînt care ne va aduna acolo. Fiecare va lăsa în el ce poate și ce-l lasă inima pentru neamul săŭ. Și cutare om foarte bogat s'ar gîndi la strămoșiĭ săĭ cari și-aŭ făcut un nume veșnic înnălțînd ziduri trainice de biserică saŭ mănăstire, și, maĭ făcînd o minune și făcătorul de minuni din mormîntul de la Putna, ar pune hîrtiĭ de cîte o mie de leĭ lîngă lețcaia țeranuluĭ sărac care înțelege și prețuiește ce e școala. Dacă va voi, acel binefăcător al Romînilor își va spune numele; dacă nu—va fi maĭ frumos.

Și se va pomeni atuncĭ din veac în veac că poporul românesc, că bogațiĭ și boierĭ poporuluĭ românesc de la 1904 și-aŭ iubit neamul și aŭ știut să se închine prin faptă luĭ Ștefan-cel-Mare [1].

11 April 1904.

---

[1] Nu s'a făcut nimic. Nație vrednică!.... *N. I.* (1913).

„AUR" DE CONSTANȚA HODOȘ.

Drama d-neĭ Constanța Hodoș, *Aur*, cuprinde, în cele patru acte ale eĭ, scene foarte puternice. În cel d'întăiŭ vedem pe un zgîrcit ce moare cu gîndul la baniĭ ascunșĭ; pentru aceștĭ baniĭ se zbuciumă și toată lumea în jurul luĭ; și vechea servitoare, Ana, care e sfătuită să fure, de bărbatul eĭ, cîrciumarul satuluĭ, și care trăiește numaĭ pentru a înnălța cît maĭ sus în școlĭ și, decĭ, în societate pe fiul eĭ, Petru, și sora bolnavuluĭ, o trufașă văduvă, care se înbunează pe lîngă el, chemată și iertată numaĭ în ceasul din urmă, tot pentru baniĭ din cutie. Ana fură; d-na Cozma, sora, se răpède pentru acelașĭ scop și anunță prin ocărĭ în fața fratelui ce s'a lăsat furat, descoperirea: el moare, trăsnit.—În al doilea, tablourĭ de dragoste curată alternează cu pregătirĭ întunecate, de conspirație. D-na Cozma stă la curte, tot nemîngîiată pentru baniĭ pierdutĭ; Petru a putut ajunge studènt și e pentru moment acasă; D-na Cozma, care bănuiește pe Ana, are o frumoasă fată, Cornelia, pe care o iubește Petru: atuncĭ d-na Cozma pune la cale o comedie de iubire,

menită să aducă descoperirea hoţilor de „aur"; actriţa joacă superior: Petru-ĭ e drag în adevăr.—În al treilea se face logodna. Petrecerea e întreruptă de vestea grozavă că tălharii aŭ intrat în sat, călăuziţi de o slugă a mortuluĭ, care poate să fi gîcit în mîna cuĭ e aurul cel mult. Al patrulea act cuprinde desnodămîntul: toţi aŭ mers la cîrciumar şi-l chinuiesc: Ana-ĭ înşeală dîndu-li aramă acoperită numaĭ cu aur. Între ceĭ ce năvălesc însă, e şi Petru, care e străpuns de un glonţ de puşcă. Cornelia moare lîngă dînsul. Vaĭ de cele două triumfătoare pentru „aur": Ana şi d-na Cozma!

Sînt caractere (caracterul luĭ Petrŭ şi al Cornelieĭ e că se iubesc), dialogurile sînt foarte naturale; limba e tot aşa de frumoasă ca şi în celelalte opere ale autoareĭ.

În total însă, ca dramă, lucrarea are unele slăbiciuniĭ. Drama trebuie să desfăşure o acţiune, care, cu saŭ fără voia noastră, să ne amestece şi pe noĭ, să ne facă părtenitoriĭ uneia saŭ alteia din fiinţele care se luptă şi, la urmă, să ne împace prin seninătatea, prin restabilirea de armonie a uneĭ încheieriĭ logice, drepte. Saŭ, în aşa numitele *Schicksaltragödien*, cînd omul se luptă cu puterile marĭ, nevăzute ale lumiĭ şi e învins de ele, pe drept saŭ pe nedrept, înfrîngerea luĭ ne împacă totuşĭ, de şi simţim milă; ne împacă pentru că aşa e *necesitatea* care nu se poate înlătura, ne împacă în acelaşĭ chip ca şi gîndul la moartea noastră însăşĭ.

Însă în „Aur" nu putem avea simpatiĭ răspicate pentru nimenĭ, afară de ceĭ doĭ tinerĭ, cari nu sînt

luptătorĭ, ci se află în afară de dramă oarecum. D-na Cozma are nevoie de „aur“, pentru a trăi în lux, mîndrie și risipă; Ana nu poate șterge prin iubirea eĭ de mamă—care se arată numaĭ în dorința de a da o carieră fiuluĭ iubit—sentimentul de răspingere pe care-l inspiră actul josnic al furtuluĭ, chiar de la un zgîrcit. Faptele rele marĭ, îndrăznețe, pentru scopurĭ foarte înnalte, nu împiedecă iubirea noastră pentru acela care le-a săvîrșit, jertfindu-se oarecum pe sine, jertfind liniștea și norocul său; dar furtul nu poate ajunge tragic, nu poate sta la temelia unei încleștărĭ de suflete, cum e drama. Pentru ca „aurul“ însușĭ să devie eroul, ca o manifestare a soarteĭ, a necesităților totdeauna biruitoare, ar trebui o altă întindere și alt ton în expunerea conflictuluĭ dramatic. Desnodămîntul, foarte energic, nu împacă: amîndouă părțile luptătoare sînt lovite, și lovitura aceasta nu vine de la păcatul însușĭ, de la greșeală, de-a dreptul, logic, ci printr'o întîmplare.

Ceia ce nu împiedecă de loc că „Aur“ e cu adevărat o lucrare frumoasă și că pe scenă chiar ea poate mișca și zgudui,—dacă ar fi jucată cu toată tragerea de inimă, de actorĭ cari și-ar iubi rolurile.

PIERRE LOTI DESPRE PERSIA.

Bogata literatură francesă s'a mai îmbogățit cu o frumoasă carte: *Vers Ispahan* („Către Ispahan") a lui Pierre Loti.

Între scriitorii pe cari-i are Franța astăzi, cei mai mulți caută să povestească într'un stil nou, rar, foarte complicat, casuri de dragoste cum nu se întîlnesc în toate zilele. Rafinări de simțire amoroasă și rafinări de stil, acestea sînt caracterele operelor lor: versuri lirice, nuvele și mai ales romane. Nimeni n'are curagiul de a spune simplu lucruri simple, așa cum face, de pildă, chiar în bătrîneța sa stăpînită de ideale puțin cam ciudate, marele Tolstoi din Rusia.

Loti nu e un povestitor. Dacă ai zice că e un scriitor de călătorii, nu l-ai defini mai bine. Subiectele scrierilor sale sînt în adevăr drumuri în lungul și în largul lumii, pe care le-a străbătut mai mult decît orice scriitor. Dar Loti nu caută atîta să spuie ce a văzut, ce este pe unde a fost — chiar dacă nici n'a văzut bine acele lucruri—, ci el caută a mărturisi ce a *simțit* el trecînd și stînd în locuri foarte depărtate,

neobișnuite și, după felul nostru de a judeca, sălbatece, pe care le caută înnaintea oricărui oraș modern. Simțirile sale sînt foarte delicate și fine și, ca să le exprime, el și-a creat o limbă de o musicalitate rară, în care la fiece pagină culegi versuri întregi, mirositoare ca o floare rară. Va fi fiind în acest stil pregătire, vor fi fost intențiî inițiale urmărite cu multă stăruință, autorul va fi avînd, cu lunga sa activitate literară, o mare știință a efectului. Dar, oricum, întipărirea ce se desface din paginile sale e simplă, liniștită, curată și bună.

Persia de astăzi e pătrunsă numai în parte de civilisația europeană, pe care Loti o urăște, fiindcă e prea mult aceiași pretutindeni, fiindcă ea nu vădește popoare și nu mai poartă, în amănuntele ei, nici pecetea individualităților. În Nord, pînă la Teheran, în partea cu climă aproape europeană, binecuvîntată de ploi și de vegetația pe care o trezesc ploile, sînt drumuri făcute și păzite de Ruși, case de cărămidă, călători în trăsuri. Capitala are un palat european, și de la Nasr-eddin, Șahul ucis mai dăunăzi, Suveranii Persiei poartă hainele noastre și cetesc cărțile franțuzești care apar zi de zi. Ca și Nasr-eddin, fiul acestuia, Muzafer-eddin, care domnește astăzi, petrece luni întregi de zile în Europa, pe care o sperie prin enormele și limpezile pietre scumpe ce-i acopăr uniforma. Prințul moștenitor crește și el în asemenea apucături.

În Sud, însă, de-asupra platourilor înnalte, e altă viață. Pe drumuri de stînci ce se ridică aproape drepte în văzduhul de foc, oaze se răsfață în mijlocul copacilor din țerile calde, în mijlocul cîmpiilor de grîne și

de macĭ albĭ. Cele maĭ multe dintre aceste oaze nu cuprind decît sate saŭ tîrgușoare cu casele de vergĭ și lut. În cîteva, la Șiraz, la Cum, la Ispahan, dintre aceleașĭ case, care sînt acum în număr mare, despărțite prin grădinĭ minunate și legate prin strade acoperite, care duhlesc a moarte și ciumă, se îndreaptă spre cer cupolele de smalt albastru, galben, verde, și minaretele moscheilor bătrîne. Ruine, care vorbesc de un trecut foarte îndepărtat, se prefac în pulbere în cîte un colț de pustiŭ, unde aŭ stat Împărațĭ aĭ Răsăritulŭĭ, în timpurile de egemonie universală a Asieĭ.

Acestuĭ Sud persan, de florĭ, moscheĭ și ruine, îĭ e închinată maĭ ales cartea luĭ Loti. De mînă cu acest poet, ajungĭ a cunoaște una din țerile care trăiesc maĭ răzlețe în mișcarea puternică a lumiĭ de astăzĭ.

CORURI.

Un scriitor frances, care fără îndoială că nu iubește pe Germanĭ, a călătorit într'un rînd peste Rin, puțină vreme după acel războiŭ care e și astăzĭ durerea cea mare a Francieĭ. Oamenĭĭ i s'aŭ părut bădăranĭ ca trup și suflet—eŭ spun ce spune el—, și Francesul a fost cuprins de desgust la vederea uneĭ cochetărĭĭ în tren, între un om simplu și o femeie simplă, cari nu știaŭ să tragă cu ochiul făcîndu-se că se uită pe fereastră și să strecoare complimente părînd că vorbesc despre cine știe ce lucrurĭ depărtate. Apoĭ el a nemerit într'o ospătărie: oamenĭ îmbujorațĭ la față, fum de lulèle, *Krügel*-e de bere prea marĭ și prea des schimbate; iarășĭ dezgust din partea finuluĭ scriitor frances! Dar iată că de-odată unul dintre grosolanĭĭ aceia a lăsat halba din mînă, s'a uitat înnainte fără să caute a vedea pe cineva și a prins să cînte. Nu un cîntec de beție, un cîntec de petrecere, un cîntec de desfrîŭ, saŭ un cîntec de lume, sarbăd și trivial; Neamțul cînta musică veche clasică. Și nimenĭ n'a rîs de toana care apucase pe „bețiv", ci toțĭ s'aŭ ridicat de pe scaune

şi aŭ cîntat, pănă şi burtosul cîrciumar, pănă şi chelneriţa cu obrajiĭ înroşiţiĭ de pişcăturĭ, şi din gîtlejurile spălate cu bere ale acesteĭ gloate de oameni ordinarĭ se desfăcu puternică o înnaltă şi gravă armonie, care părea că preface pentru cîteva clipe berăria în biserică. În adevăr ceva dumnezeiesc trecuse prin aceştiĭ oameni înfrăţiţi printr'o tainică Împărtăşenie cu idealul curat zburînd în sunete. Francesul fu mişcat şi-şi schimbă părerea: deci învingătoriĭ aceştia n'aŭ numaĭ puterea brută, ci şi altceva..., Maĭ ştiĭ? poate... o superioritate sufletească!

La aceste note de călătorie mă gîndiam ascultînd un concert coral de copiĭ în sala Ateneuluĭ din Bucureştĭ.

În redingotă şi cu mustăţi era numaĭ conducătorul profesorul de musică I. Costescu: un Basarabean cu faţa blîndă şi aşa de bucuros de cîntecul just, cald, cuminte al elevilor luĭ! Încolo, eraŭ băieţeĭ micĭ de tot, alţiĭ maĭ marĭ şi cîţiva flăcăĭ: în uniforme de la treĭ şcolĭ pe care uniĭ, *maĭ ales ceĭ micĭ*, le purtaŭ cu un vădit simţ de mîndrie, ca o uniformă de războiŭ. Eĭ cîntaŭ, fără dorinţa de a străluci—pe care o arătaŭ uniĭ din ceĭ marĭ la declamaţiile de poesiĭ ce se amestecaŭ în cîntece—, fără frica de profesorul care poate da note rele, fără plictiseala uneĭ datoriĭ neplăcute; cîntaŭ frumos: drepţi şi seninĭ, cu multă luare aminte. Auzim astfel bucăţi de musică străină, compuneri de-ale conducătoruluĭ coral şi de-ale altor maieştri romînĭ, motive populare pe care le întovărăşia une orĭ danţurĭ.

Era musică, musică bună şi bine executată, după

hîrtiuțele de note ce se țineaŭ în mînĭ. Dar maĭ era ceva: era îndeplinirea uneĭ armoniĭ a sufletelor nevinovate (decît doar de lecțiĭ neînvățate saŭ de florĭ rupte prin grădele saŭ de alte păcate marĭ), era conștiința folosuluĭ legăturiĭ dintre oamenĭ, era spontaneitatea unuĭ avînt care se ivia de-odată, vădindu-se prin căldura cînteculuĭ, prin puterea gestuluĭ, prin strîngerea maĭ aproape a rîndurilor. Aceĭ copiĭ înțelegeaŭ,—pănă la ceĭ maĭ mărunțeĭ, cari căscaŭ marĭ ochiĭ limpezĭ asupra ceruluĭ roșu și auriŭ al clădiriĭ Ateneuluĭ,—că mersul înnainte al poporuluĭ, că înnaintarea lumiĭ se razimă pe buna orînduială, pe jertfirea de sine, pe unirea tuturora pentru scopurile înnalte ale viețiĭ. Și privirile ce se opriaŭ asupra cîntăreților n'aveaŭ numaĭ luarea aminte cu care se urmărește cutare virtuoz galben-vînăt, cu ochiĭ ieșițĭ din cap, care-și scutură scripca și pletele: ele se făceaŭ duioase, umede!

Și pe această cale a învățămîntuluĭ și răspîndiriĭ musiceĭ educația nouă națională, care va schimba cu *desăvîrșire* acest popor, își face drum.

* * *

Odată oamenĭĭ marĭ ascultaŭ melodiĭ străine cîntate de maieștri străinĭ, veniți pentru cîteva serĭ saŭ așezați chiar în țară. Interesul era slab; aceleași lucrurĭ se puteaŭ asculta maĭ bine în străinătate. Musica populară nu putuse fi cunoscută așa de răpede, și îmbrățișată cu atîta căldură ca poesia poporuluĭ. Mulțĭ nicĭ nu-și dădeaŭ samă de ce poate fi în această musică.

Cît despre oamenĭĭ micĭ din școlĭ, lor li se preda,

pe lîngă desemnul în teorie și gimnastica în teorie,— musica în teorie. Ei învățaŭ notele, semnele, terminiĭ, dar nu învățaŭ cîntecul. Cu atît maĭ puțin putea fi vorba de o clasă de musică instrumentală în liceiele în care s'a stîns în zădar atîta putere din viața generațieĭ de astăzĭ. Maiestrul de musică—el se rușina de acest titlu, și ar fi voit mult maĭ bine să i se zică: profesor—nu era folositor și prin urmare ajungea desprețuit. Am cunoscut odată unul care era maĭ mult maiestru de ștrengăriĭ.

Mișcarea cea bună a început din Romînimea neliberă. Un Ciprian Porumbescu, născut în Bucovina, a propoveduit cu căldură iubirea musiceĭ naționale, înnălțarea eĭ la gradul de artă. În școlile „de dincolo", în Brașov, în Sibiiŭ, supt influența săsească, în locul rețetelor de teorie musicală, era de multă vreme *cultul* musiceĭ. Aicĭ coruriĭ, la care se înfrățiaŭ întru îndeplinirea frumuseții prin notele glasuluĭ omenesc, oameniĭ din toate clasele societățiĭ, se întemeiaseră de mult și răspîndiaŭ ca o licărire de ideal asupra valurilor cenușiĭ ale traiuluĭ de toate zilele. Dincoace, nu era nimic, și serbările cele maĭ marĭ din aniĭ șeptezecĭ și optzecĭ s'aŭ desfășurat fără consfințirea prin acea musică a cîntărilor, în care se vădesc sentimente și ideĭ, care se întăresc, vădindu-se.

Gavril Musicescu, mort dăunăzĭ—un Basarabean—a introdus cel d'întăiŭ, în Iașĭ, puternica manifestație a corurilor: el a cercetat musica populară, s'a pătruns de dînsa și a pregătit-o pentru corul care era menirea de căpetenie a vieții sale. Îmĭ aduc aminte cu cîtă mirare bucuroasă ascultarăm noĭ, ceĭ maĭ mulțiĭ,

dintre studenții ieșenĭ de pe la 1890, aceste două revelații în sunete: doina smulgîndu-se dureroasă, frîntă de hohote de plîns, de pe vioara unuĭ rar coleg sosit din Ardealul iubiriĭ adînc pentru neam și speranțelor nemărgenite, și cîntecele de țară pe care le înnălța cu glasul și cu inima un ucenic al luĭ Musicescu, alt coleg, din Moldova aceasta.

Acum elevĭ cîntă just, frumos și limpede orĭunde maiestrul de musică e un om noŭ; cîntă, alăturea de cîntecul lor, solidaritatea, legătura bună dintre oamenĭ și, maĭ ales, fiindcă în cîntec e un ton deosebit și se amestecă vorbe într'o anume limbă, legătura sfîntă între ceĭ de acelașĭ neam. Concerte ca ale d-luĭ Chiriac se unesc cu concertele școlare ale d-luĭ Costescu, și lumea—nu lumea strîmbăturilor franțuzeștĭ, ci lumea serioasă—primește tot cu maĭ multă plăcere liturghia artistică a armonieĭ. Iar visite triumfale ca a cîntăreților D-luĭ G. Dima din Brașov dăunăzĭ, sînt semne de recunoaștere în drumul spre întemeierea adevărateĭ unităților culturale românești.

2 Maiŭ 1904.

EXPOSIȚIA SOCIETĂȚIĬ „FURNICA“ ȘI VEȘMÎNTUL ROMĂNESC.

Societatea pentru industria casnică „Furnica“ a organisat în April o exposiție pentru cunoașterea și vînzarea produselor de îmbrăcăminte ale țerănimiĭ noastre care se află depuse în magasinele eĭ.

Două din salele Ateneuluĭ Romîn eraŭ prinse de stofe și țesăturĭ de tot felul, cum Bucureștiĭ nu maĭ avuseră prilejul să vadă la un loc. În sala cea mare din mijloc eraŭ așezate în cerc îmbrăcămințĭ întregĭ, din fiecare Ținut al Roïmănieĭ și al întreguluĭ pămînt locuit de Romînĭ. Se vedea acolo cojocul cusut cu florĭ și sumanul cafeniŭ al Moldoveanuluĭ, lunga haină de postav cu cîrpelĭ roșiĭ și albastre a Bucovineanuluĭ din părțile năpădite de Rutenime, scurteica și fota neagră, desăvîrșit de simple, care înfășoară așa de gingaș peste pînzeturile albe trupul puternic și mlădios al femeilor din părțile Sibiiuluĭ, cămășile supțirĭ, ales împodobite, și fotele roșiĭ, albastre, scînteietoare de fluturĭ ale portuluĭ din Gorj, Argeș și Muscel, județele de mîndru meșteșug al cusăturilor; apoĭ lucrările maĭ

simple, mai întunecate ale părților sărace sau năpădite de străini, până la nădragii tărcați cu fel de fel de sucituri și șerpuituri bătătoare la ochi ai țeranilor șesului, înrîurit de Bulgari.

În cealaltă odaie erau atîrnate scoarțele făcute după icoana cîmpilor în floare și în roadă, scoarțele care apropie cu gust și cu știință colori pe care numai arta de a împodobi a ultimelor timpuri a îndrăznit să le înfrățească; apoi valuri de pînză, pachete de postavuri, băsmăluțe, pungi, năframe.

Meșterele negustorese care au fost doamnele mari au răspîndit în toate părțile atîtea din aceste lucrări alese ale mînilor dibace din sate. Expoziția s'a închis, și de acum înnainte va urmă iarăși numai vînzarea în mic din prăvălia, puțin strălucitoare, de pe Calea Victoriei.

*

Dar din această scurtă vădire a uneia din fețele arteĭ populare, răsare o îndoială și o întrebare. Toate aceste lucruri sînt frumoase, unele foarte frumoase; în aceste linii, în această potrivire de colori se înfățișează sufletul românesc cel adevărat în silințile sale către un frumos care nu se învață în altă școală decît în larga școală a lui Dumnezeu supt tot cerul albastru și pe altă carte decît pajiștile, pădurile, livezile și ogoarele. Că, în loc de cine știe ce alcătuiri hîde ca la mai toți vecinii noștri, femeile romînce s'au priceput a lucra astfel, aceasta e o dovadă de originalitate isteață, de născocire bogată, de talent și aristocrație de rasă.

Dar,—cît vor dăinui aceste frumuseți? Se vor înnoi

ele, an de an și veac de veac, saŭ vor rămînea în muzeele unde se păstrează lucrurile ce nu mai trăiesc orĭ aŭ ieșit din întrebuințare ?

În toată lumea este acum o luptă oarbă între deosebitele popoare care se întrec în producerea și răspîndirea bogățiilor. Din toate părțile tăbărăsc asupra noastră cu urîte haine ieftene, care se fac fără să se întrebe gustul nimănuĭ, dar în așa chip, încît orĭcine să se poată mulțămi la nevoie cu ele. Pînzăturĭ de mașină, postavurĭ de fabrică, cituri cu florĭ grosolane și cu florĭ fine, tulpane de toate colorile, covoare care țin de azĭ pînă mîne năvălesc pe toate granițile, tot maĭ multe, și tot maĭ ușoare de cumpărat. Lupta cu aceste roade vulgare ale muncĭĭ industriale, la care robesc milioane de oamenĭ, e grea pentru industria casnică a țeranuluĭ nostru, care produce cinstit și original, dar încet și mult maĭ scump. Apoĭ brațele încep să aibă preț, cu cît înnaintează lucrul pămîntuluĭ: cînd se aduc într'una Bulgarĭ și Rutenĭ pentru a munci pe ogoarele boierilor și arendașilor, maĭ pot fi lăsate femeile caseĭ în pacea senină a odăiĭ de țesut? Și mîne industria va răscoli toate colțurile Romănieĭ, cerînd pe orĭcine pentru lucrul cel noŭ, care răsplătește bine. Și atuncĭ ce va face această artă strămoșească, această mîndrie a războiuluĭ și a aculuĭ ? Uitați-vă ce s'a ales din vechiul port în partea Moldoveĭ de spre Prut, în multe părțĭ ale Bucovineĭ. Haina bărbatuluĭ a scăzut pînă la cel maĭ simplu acoperiș aĭ trupuluĭ; iar femeia poartă bariz de tîrg, polcuță și rochie de cit saŭ de postav de tîrg.

Portul românesc nu poate fi păstrat la țară, chiar

în părțile de unde-l gonesc nevoile. Pentru nimic în lume nu se poate cere omului sărac să plătească mai mult saŭ să înlăture un prilej de a cîștiga mai bine: niciun sfat nu-l va îndupleca.

*

Dar din acest port, părăsit acolo de unde a pornit, s'ar putea face un semn de cinste, o emblemă națională.

Ce e dreptul, s'a încercat, supt înnalte auspicii, adoptarea lui în baluri și petreceri. Pentru cîteva momente de modă se poate; dar la urmă curentul—dăunător gustului și artei — către unificarea hainelor de ceremonie, va învinge neapărat. Și trebue să recunoaștem și aceia că, îmbrăcînd altița și strîngînd brîul peste fote, doamnele noastre nu s'aŭ supus aceluiași îndemn căruia i se supun Ardelencele, Bucovinencele cînd se înfățișează astfel în petrecerile lor, și chiar în acelea la care ieaŭ parte și străinii. Nu era vorba de o manifestare de mîndrie și de înfrățire națională. Se urmă numai un sfat pornit de sus, un exemplu căruia i se poate cineva împotrivi cu greŭ, și, pe urmă, era o fantasie, un capriciu, niște drăgălașe toane care nu țin mai mult decît de obiceiŭ: o! e atît de interesant să poarte cineva borangic supțire, salbe de galbeni vechi, aprinse postavuri de casă cu mii de fluturi sclipitori! Tot așa de interesant ca și la cîteva luni de zile o mămăligă adusă la masă de lacheul cu mustățile rase! Tot așa de interesant ca şi o excursie de plăcere în cîteva sate originale unde se trăiește cu multă muncă și se moare de prea multă muncă! Tot așa de interesant ca un cîntec românesc după o comedie franceză, ca două-trei vorbe de acasă în mijlocul fraselor

de salon străine! Însă e un fel de a batjocuri lucrurile marĭ: să le găseștĭ prea „interesante".

În oaste, veșmîntul țeranuluĭ, căciula și încălțămintea țeranuluĭ și-aŭ avut locul pînă la războiŭ. Era foarte bine: în uniforma soldatuluĭ rus se vede pînă astăzĭ o înnălțare a haineĭ țeranuluĭ; evzonul grec poartă și acum costumul popular. Dar pe urmă s'a întrodus în infanterie o uniformă cît maĭ apropiată de a altor oștirĭ și a rămas numaĭ cușma luĭ Mihaĭ Viteazul, turtită stîngaciŭ într'o parte și cu pana, o pană de orĭce fel de zburătoare, înfiptă pe lature, — ca un semn de paradă în locul boneteĭ franțuzeștĭ de toate zilele.

Maĭ rămîne portul-emblemă în manifestațiĭ rare: astfel aud că doamne romînce se gîndesc a merge la Putna în vechile costume, care li-ar sta așa de bine.

*

Dar Statul hotărăște uniformele atîtor și atîtor școlĭ. Astăzĭ el impune școlarilor șăpcĭ de hamalĭ saŭ portarĭ de otele și spențeruri și pantaloni cu lampasurĭ. Fetele se îmbodolesc în haine de bone și pun pe cap berete de excursioniste. Nu li-ar sta oare maĭ bine —întreb cu toată naivitatea cea maĭ puțin potrivită cu luminosul veac al XX-lea—în haina pe care a purtat-o neam de neamul lor și care se potrivește și cu clima? În unele felurĭ de școlĭ măcar și în unele părțĭ s'ar putea încerca. Maĭ departe, cînd mergĭ prin sate și descoperĭ clădirea, maĭ mare saŭ maĭ mică, în care se învață carte, îțĭ răsare înnainte de obiceiŭ un domn cu haina cam ieșită de soare saŭ o doamnă, o domnișoară cu o găteală de oraș ieftenă la preț și ieftenă

ca gust. Ici și colo se vede, și numai la învățători, un costum amestecat, destul de neplăcut. Oare n'ar fi mai potrivit ca luminătorii satelor să nu se deosebească prin purtarea hainei boierului, care nu deșteaptă totdeauna iubire și încredere, de ceilalți locuitori? Chiar cînd satul ar trece la haina nemțească, oare cui i se cuvine mai mult decît învățătorului să păstreze milenara uniformă de muncă și luptă a acestui popor?

Și, dacă ne simțim în adevăr un singur popor, cergile, prești, ștergarele făcute frumos și bine de cinstite mîini țerănești, comandate și desfăcute, fie de „Furnica“, fie de alte societăți ca aceasta, ar trebui să-și aibă locul în orice casă românească,—pentru însușirile lor și, nu mai puțin, ca un semn de recunoaștere și de afirmare între noi și în fața străinilor și ca un îndemn tare și statornic dat muncii de la sate.

16 Maiu 1904.

„ZECE MAIU".

„Zece Maiŭ" e acelaș, dar el se schimbă necontenit. Înfățișarea se repetă din an în an, dar înțelesul, însemnătatea serbării naționale tot crește. Și, în felul cum ea e privită, și în duioșia privirilor ce urmăresc puterea țerii ce se desfășură scînteietoare supt soarele de primăvară, și în respectul pentru persoana regală, și în căldura ce se aprinde în inimile tuturora cînd steaguri trec după steaguri —, căldură ce nu se cheltuiește, după firea aleasă a Romînuluĭ, scump la vorbă, în zgomotoase strigăte de „Trăiască" saŭ în „urale" căzăcești,—în toate acestea se vădește o înnaintare în cultura inimiĭ, în purificarea sufletuluĭ, în simțul solidarității naționale. Această schimbare trebuie recunoscută și salutată ca unul din multele semne ale unuĭ viitor maĭ bun.

*

De foarte departe, din trecutul de florĭ de April al copilărieĭ aud corurĭ naive și stîngace care vestesc unuĭ mare oraș năpădit de străinĭ neatîrnarea Țerii. Copiiĭ micĭ și maĭ marĭ străbat stradele și cîntă: e o

colindă nouă, nu la pragul vre-unuĭ noŭ an, ci la pragul uneĭ vremĭ nouă. În aceste cîntece se spune că ostaşiĭ Românieĭ aŭ învins şi că eĭ şi-aŭ învrednicit pămîntul de a fi liber. Din cutare cerdac priveşte şi ascultă, uşurat în nenorocirea luĭ, un rănit cu mîna legată saŭ sprijinit în cîrjĭ: supt chipiul luĭ glorios, ochiĭ aprinşĭ de amintirĭ, sclipitorĭ de mîndrie spun şi eĭ că da, cu adevărat România nu maĭ are stăpîn; cu siguranţa aceasta a căzut el în ziua cea mare pe roşia pajişte a cîmpuluĭ de luptă. România a înviat, spun copiiĭ, răspîndind în aierul de Maiŭ mireazma glasurilor lor dulcĭ. Cu adevărat a înviat, răspunde cine poate şti maĭ bine aceasta,—rănitul.

ncă ierĭ vremea bună şi caldă, cînd în palate, în case şi în căsuţe se sorbiaŭ ziarele pline de ştirĭ răsunătoare şi împodobite cu chipurile celor ce plătiseră cu viaţa soarta norocoasă a luptelor. Ochĭ în cari mîndria scînteià printre lacrimĭ urmăriaŭ ostaşiĭ cu opincĭ şi căciulă, cari plecaŭ, pîlcurĭ-pîlcurĭ, la drum lung şi greŭ, cu faţa adînc serioasă, întipărită de evlavia pe care o aŭ credincioşiĭ cari calcă pe lespezile pridvoruluĭ uneĭ bisericĭ. Mînile harnice făceaŭ, ziua şi seara, scamă albă, moale pentru trupurile tinere spîrcuite de săbiĭ şi străbătute de gloanţe. „Zece Maiŭ“ fusese întăiŭ în toate inimile, şi de aceia el era aşa de bine primit cînd se desfăşura sărăcăcios şi nedeprins pe stradele prăfoase ale oraşuluĭ cucerit de Evreime.

*

Peste cîţĭ-va anĭ însă, iată alt „Zece Maiŭ“. Popoarele cu cultura încă nedesăvîrşită pot să aibă frumoase

avînturĭ în clipe marĭ, dar a prăznui după cuviinţă simbolele, a-şĭ aminti cu recunoştinţă de jertfele, aşa de adevărate şi de dureroase, care s'aŭ adus, a privi în viitor, prin conştiinţa luminătoare a presentuluĭ,— această înnaltă însuşire o dă numaĭ cultura îndeplinită în chip armonic şi răspîndită asupra tuturora. Decĭ în curînd, „luptele politice", adecă hărţuirile sălbatece între cîteva miĭ de oamenĭ lacomĭ de cinste, lacomĭ de putere şi lacomĭ de banĭ, sforăiturile dramatice din Parlament, intrigile turco-greceştĭ din culise, zbieretele de aramă ale ziarelor de scandal, de minciunĭ şi ofense, frămîntările alegerilor aŭ stăpînit luarea aminte a tuturora. Eroiĭ nu maĭ eraŭ ceĭ ce întovărăşiseră la asalt pe purtătorĭ steaguluĭ tricolor, nu, ci cutare gură-mare din Cameră saŭ cutare gură-spurcată din redacţiĭ. Serbarea naţională trecuse în sama oficialilor, cari aveaŭ datoria să o facă şi pe aceasta: eĭ se îmbrăcaŭ în fracurĭ, puneaŭ clacurile în cap, se înzorzonaŭ cu decoraţiile ce răsplătiaŭ serviciĭ necunoscute. Regele era socotit că vine după program ; înnaintea luĭ treceaŭ după program trupele. Mulţimea din mahalale se revărsa la centru şi dădea lupte cu gardiştiĭ, cari se îmbrînciaŭ mitocăneşte cu mitocaniĭ. Lumea aleasă: politicianiĭ în opoziţie, intelectualiĭ (vă rog!), spiritele fără prejudecăţĭ (şi fără materia cenuşie în care, pe lîngă alte lucrurĭ ale minţiĭ, se înrădăcinează prejudecăţile), sfetniciĭ desinteresaţĭ aĭ publiculuĭ, toţĭ radicaliĭ, socialiştiĭ, anarchiştiĭ, înnaintaţiĭ, blasaţiĭ şi, într'un cuvînt, toţĭ snobiĭ, toţĭ *înfumuraţiĭ,* toţĭ puturoşiĭ, toată leota de oamenĭ marĭ neînţeleşĭ,—stăteaŭ de departe şi zimbiaŭ. „Ce guvern, ce oaste": „de ce

nu s'ar lăsa bietele ființi chinuite în casarmă la plugul, la turma și la căruța lor", suspinaŭ visătorii,— snobi și ei până peste urechi! Iar alături cu Bulgarii rahagii, cari-și strigaŭ marfa cu acele cuvinte de „rahat cu apă rece" care aŭ inspirat pe atîția bărbați duhlii, vînzătorii de gazete răspîndiaŭ foaia „Adevărul", în număr încadrat cu negru și cuprinzînd articole și ilustrații care ar fi dus oriunde aiurea pe autorii lor—cu cea mai mare dreptate—la ștreang saŭ la pușcărie!

*

Alt „Zece Maiŭ" acum cîteva zile. Încă de la ceasul hotărît, toată lumea aproape e în tribune; biletele s'aŭ împărțit răŭ, dar în îmbrăcăminte, în atitudine, se vede măsură și cuviință. Vorbește tare numai cîte un neobișnuit al serbării saŭ cîte un original: e destulă tăcere ca să se audă scrîșcatul roatelor pe nisip. Între asistenți se văd oameni politici cari nu sînt la putere și cari nu se uită pentru aceasta chiorîș la tribuna din față a oficialilor: ei înțeleg că „Zece Maiŭ" nu e pentru cutare miniștri saŭ pentru cutare partid, ci pentru tot ce am săvîrșit noi în silinți lungi de veacuri, pentru tot ceia ce am cîștigat, pentru tot ceia ce dorim și așteptăm.

Vin trăsurile diplomaților: tricornuri cu pene albe, fracuri bătute cu aur, șiruri de decorații, săbiuțe la coapse; în tribuna oficială încep presintări, conciliabule, șoapte și gesturi. Departe, tunurile sună. Alt șirag de trăsuri; vin miniștrii, cu pieptul străbătut de cordoanele roșii. Un semnal; jandarmii mătură hotărît și

răpede lumea care a străbătut fără bilete. Supt soarele voios bulevardul rămîne liber.

Trăsura strălucitoare a Curții, cu vizitiii în roșu, cu lacheii în aur, aduce familia regală. Tăcerea și atenția în public e desăvîrșită. Iată Regina, cu părul alb, cu zîmbetul alb, cu lunga haină albă; principesa Maria, care pare însăși zîna acestei luni a lui Maiu, de lumină, de albastru și de trandafiri, principele Carol, grav-grav ca un militar și ca un moștenitor de Coroană ce știe că a îndeplinit vîrsta de zece ani, principesa Elisabeta, care nu cedează în demnitate fratelui ei, pe cînd mica principesă Maria, zburdalnică și veselă ca o păsăruică din acelea ce o privesc de pe statuia lui Ioan Heliade Rădulescu, amînă hotărît pentru mai tărziu toate grijile representației.

O mișcare. Regele a sosit. Stăpînind puternic frumosul cal arab, el se așează lîngă bronzul înnaintașului său Mihai-Vodă. Chipiul cu surguciu alb stăpînește lîngă sumeața căciulă. O lumină pare că se aprinde în strașnicii ochi ai strămoșului de sus: ai zice că înțelege, că recunoaște și e mîndru; paloșul pare că zvîcnește în mîna încleștată.

Regele, avînd îndată lîngă el pe Principele Ferdinand, în haina-i de general al roșiorilor, primește defilarea.

În tactul energic al musicilor ce nu se văd, trec vînătorii grăbiți într'un fîlfîit de pene negre pe pălăriuțele rotunde, aspri, severi dorobanți în albastru-negru, cu căciula de oaie neagră; trec tunurile, obuzierele într'o zguduitură amenințătoare a metaluluĭ greoiu, pe cînd trîmbițele sună un marș legănat; trec roșiorii

de foc purtînd steguleţele în mînă, şi sumbriĭ călăraşĭ în sunetul goarnelor vioaie. E un ceas şi jumătate de cînd armele scînteie la soare, în revărsarea lor necontenită. Jandarmiĭ călăriĭ trec în sclipirea de fulger a coifurilor, şi închid defilarea.

În pasul, în faţa celor ce se întorc acasă vezĭ ca o impresie religioasă; pare că vin de la biserică saŭ, maĭ bine, pare că aceĭ ostaşĭ pe cari i-aŭ văzut, aŭ luptat şi aŭ învins în numeĭe Romănieĭ.

Şi astfel serbarea naţională se înnalţă, se purifică, se îmbogăţeşte an de an. Poate că mîne chiar se va crede că însemnătatea eĭ a ajuns aşa de covîrşitoare, încît zăgazul de oficialităte se va rupe cu totul, şi într'o largă cîmpie deschisă Regele Romănieĭ îşĭ va chema poporul întreg pentru ca să-ĭ arăte cu mîndrie şi iubire oastea, care asigură şi făgăduieşte.

23 Maiŭ 1904.

DOUĂ RAPOARTE DE PREFECȚI.

De cîteva luni de zile a apărut la tipografia Carol Göbl, fără a se pune în librărie, cred, „darea de seamă presentată Consiliului județean“ de d. Luca Ionescu, prefect de Tulcea. Cam în acelaș timp, prefectul de Putna, d. N. N. Săveanu, a tipărit o broșură despre școlile din județul său.

D. Luca Ionescu e cunoscut ca un foarte bun administrator, energic în executarea măsurilor sale, și ca un om statornic căruia nu-i place a rătăci — ca atîtora — dintr'o funcție în alta, socotind cu dreptate că a strica rostul prin multe lucruri e mult mai puțin vrednic de un om de ispravă de cît a rămînea statornic în locul pe care-l cunoaște mai bine și pentru care simte mai mult interes. Raportul d-sale, care stă de mai mult timp la Tulcea și declară că n'are de gînd a-și desface vre-odată munca, în dregătorie sau fără dregătorie, de prefacerea în sens european, modern și românesc a acestui district-provincie, e bine scris, și nu cuprinde numai statistică, ci judecata măsurilor ce s'au luat pănă acum, prețuirea situației de

astăzi, precum și sfaturi și planuri pentru viitor: e, în unele părți, un resumat istoric și un program, din care se întrevede de o potrivă un spirit luminat și patriotic, doritor de a lăsa în urma sa lucruri întemeiate.

D. Săveanu a fost profesor de filosofie, a debutat bine în Cameră: în administrație a trecut tîrziu. Prefecții prea cărturari nu sînt totdeauna cei mai buni; între altele și pentru aceia că pot vedea în această situație a lor un adăpost, o răsplată, care nu cere silinți nouă; ei își pot închipui — cea mai rea și mai făcătoare de rău dintre ilusii—că ei ar fi făcuți pentru ceva mai bun decît pregătirea alegerilor și iscălirea actelor zilnice. Numai cît nu într'aceasta se încheie astăzi în România foarte rău administrată, silită a se preface cu totul și în această privință, în timpul cel mai scurt, rostul unui cîrmuitor de județ. Nu există o activitate prea mare, o inteligență prea vie și prea originală pentru ca să nu găsească în aceste frumoase Ținuturi, așa de părăsite și de maltratate până mai ieri, o sarcină vrednică de silințile cele mai încordate. Satele, care sînt ca acelea de pe vremea lui Alexandru-cel-Bun, trebuie să iea chip de sate ale unei țeri de civilisație, spre folosul nostru; drumurile vechi trebuie îmbunătățite, atîtea alte drumuri croite din nou; pornirile păcătoase trebuie înfrînate, cu orice jertfe și cu orice preț; cu cei ce storc țerănimea, cu aliații arendașilor hrăpitori trebuie umplute temnițile, după procese răsunătoare, care să învețe minte și pe alții; pentru pregătirea unei populații rurale luminate, unei Românii

sătești liberate de prejudecăți, de temeri, de sfiala dobitocească a omului care a fost injurat prea mult, an de an și veac de veac, trebuie ridicată sus, deasupra căsuțelor albe și bogatelor livezi, cea de-a doua biserică: școala.

De școală se ocupă d. Săveanu în raportul său. Forma expunerii este simplă. Se înșiră una după alta comunele din județ, se arată populația, și bogăția fiecăreia, se înseamnă care era starea învățăturilor cînd prefectul fost profesor a început a propovedui oamenilor, cu vorbe bune și exemple potrivite, nevoia luminii, care schimbă sufletele, și prin ele — mai mult decît orice miluire oficială cu pămînturi, decît orice pomană cu porumb din grînarele Statului,—viața întreagă: apoi se arată, în cuvinte care sînt adese ori înduioșate și înduioșătoare, cum stau astăzi școlile. Se vede cum cutare sat a cerut el să fie ajutat pentru a clădi, cum altul s'a supus îndemnului, cum un al treilea s'a luptat îndărătnic pentru a nu fi cele patru ziduri zădarnice și cum la urmă a fost adus și acesta la judecata cea bună (te gîndești, cetind, la frumoasa și binefăcătoarea nuvelă pe care dăunăzi d. V. Pop o tipăria în această revistă și care s'ar cuveni să-și afle locul în toate cărțile de cetire ce merg în sate). Din toate cele spuse se desface această încheiere mîndră, pentru care trebuie să mulțămească ceĭ cari nu cred că fac parte pe un timp oarecare dintr'o alcătuire de Stat oarecare pe care aŭ datoria de a o jăfui pentru poftele lor, încheierea că: Județul Putna are școli.

* * *

Avem astfel din două județe știri nouă, dintre care cele din Putna nu privesc decît școlile. Sînt însă alte treizeci de județe despre viața cărora în anul 1903 nu s'a transmis nimic decît rapoarte confidențiale, făcute mai mult sau mai puțin pripit și ascunse pe multă vreme în Archiva Ministeruluĭ de Interne, și cifre de statistică, pe care cineva se poate răzima întru cîtva.

Atîta u'ajunge însă, de sigur, pentru ca să se lămurească acei cari peste cincizeci sau o sută de ani vor voi să studieze, nu ticăloase intrigi de cluburi, nu clevetirile nerușinate din ziare, nu mahalagismele culese în cafenele și tipărite în locurile de cinste ale foilor, nu jocul cu numirile, strămutările, înnaintările, destituirile și decorațiile, ci viața adevărată a acestuĭ popor. Și, iarăși, atîta n'ajunge pentru ca și cercurile largi cărora regimul constituțional li dă puterea de a trimete represintanți în Corpurile Legiuitoare, ori ca deputații și senatorii din aceste corpuri, cari au menirea de a hotărî prin votul lor cele mai însemnate măsuri ce se vor aplica unuĭ popor întreg, ca miniștrii cari conduc și supraveghează indeplinirea legilor și trebuie să ție în samă totdeauna realitatea asupra căreia se va coborî acea teorie, pentru ca toți acești oameni să-și dea samă în ce țară trăiesc și căror schimbări ea li este supusă.

Istoricul cultural al viitoruluĭ va putea scrie pagini hazliĭ, une ori dureros de hazliĭ, arătînd în ce chip s'a risipit în veacul al XX-lea averea poporuluĭ romîn de aceia tocmai cari aŭ avut mai puțină parte la greaua eĭ cîștigare. Un capitol va fi consacrat, neapărat,

„încurajării de publicații". Și ce se va mai vide de atîtea meghiobii pentru care s'a întrebuințat paraua noastră a tuturora!

Dacă s'ar lăsa lichelele, exploatatorii și fanfaronii să-și facă singuri, cu banii lor, sau cu banii cerșiți de la particulari, reclama! Și cu acele sume să se tipărească pe fiecare an un impunător volum pentru fiecare județ, în care prefectul sau, în numele lui, un om destoinic, să arăte ce a văzut și făcut în cursul anului, căci e pus acolo ca să vadă și ca să facă. Ce minunată bibliotecă de informații ar putea resulta astfel, și cît de lesne ar goni ea închipuirile sentimentale, anarhiste sau înveninate pe care ziarele le răspîndesc ca stare adevărată a țerii!

E o hotărîre pe care năzăjduiesc s'o văd și eu cîndva îndeplinită.

30 Maiu 1904.

ŞCRIIŢORĬ MACEDONENĬ.

Ca orĭce lucru clădit fără a se scormoni adînc pămîntul prin cercetărĭ, fără a se cunoaşte puterea de resistenţă a baseĭ şi natura împrejurărilor, învăţămîntul românesc în Macedonia a resultat şubred şi nepotrivit cu intenţiile bune, cu cheltuielile însemnate şi cu speranţele marĭ. Conducerea şi supravegherea luĭ de departe nu i-a adus fără îndoială un folos însemnat. Jertfirea dictatoruluĭ local şi înlăturarea ideiĭ unuĭ noŭ dictator ca acela aŭ fost hotărîrĭ nenorocite.

Şcoala noastră de acolo nu-şĭ atinge încă pe deplin scopul naţional, care e de a pregăti copiiĭ pentru o viaţă în sensul poporuluĭ nostru şi, în acelaşĭ timp, de a lumină pănă departe conştiinţile întunecate saŭ umbrite, prin razele limpezĭ şi calde ce pornesc de la dînsa. Din acest amvon s'a predicat prea puţin şi s'aŭ cîştigat prea puţinĭ credincioşĭ, de pe această cetate n'a fîlfîit destul de mîndru steagul. Şi poate că defectul cel mare a fost, nu lipsa de convingere, orĭ lipsa de rîvnă şi de pricepere a profesorilor — de şi pe alocurea a fost şi aceasta, ci caracterul artificial,

de lux și de trufie, al școliĭ, în care bicicletele d-luĭ Tache Ionescu ar fi fost tocmaĭ ce trebuia să fie ca să încunune o măreață operă. Căcĭ școala nu chiamă niciodată mulțimea prin strălucirea idealuluĭ la care îndreaptă, — idealul nu strălucește decît pentru ochiĭ pregătițĭ să-l vadă, precum minunile nu se împlinesc decît pentru aceĭ ce le așteaptă;—școala ispitește prin folosul practic ce iese din ea, prin ajutorul pe care-l dă pentru a înfrînge nevoile vieții; celelalte, lucrurile, marĭ, se cîștigă pe alăturea. Însă, precum se știe—dar nu în destul—școala românească din Macedonia n'a răspuns nevoilor de acolo: ea n'a pregătit pentru negoț, n'a pregătit pentru meșteșug, n'a pregătit pentru întreprindere, maĭ ales aicĭ la noĭ, pe fiiĭ unor oameni muncitorĭ și agerĭ. Înrîurită de luptele naționale înverșunate, ea n'a dat cunoștința limbilor folositoare omuluĭ practic. Răzimată pe credința că orice element românesc trebuie să fie ca acela de la Bucureștĭ, ea a jertfit fără milă, de la începutul învățăturiĭ de carte, acel dialect macedonean, așa de deosebit de graiul nostru și pe care noĭ nu-l înțelegem, dar care deșteaptă atîtea amintirĭ duioase la aceia cari l-aŭ vorbit din neam în neam, cari l-aŭ scris cu dragoste atuncĭ cînd nu știaŭ alte litere decît cele grecești, cari s'aŭ deosebit într'acest semn de popoarele încunjurătoare, ce rîdeaŭ, pentru această limbă, de „Vlah", de „Vlahul șchiop".

De și e cam tîrziŭ într'o epocă de crisă, cînd fiecare clipă își are prețul, unele din aceste greșelĭ se vor îndrepta poate. Aromîniĭ vor avea poate școala primară aromînească, oameniĭ practicĭ vor putea trimete copiiĭ lor la o școală practică. Și atuncĭ binele, acel puțin

bine la care ne putem aștepta, se va face în acelea din satele și orașele macedonene unde se vorbește o limbă romanică.

Dar aicĭ vreaŭ să ating un alt element din această nouă și interesantă problemă a culturiĭ românești: legătura pe care o aŭ și pot s'o aibă Romîniĭ macedonenĭ cu literatura noastră, care trebuie să fie floarea ultimă a vieții noastre întregĭ și testamentul pe care o generație îl lasă alteĭ generații.

*

Un exemplu:

Reții diu Alpĭ sînt o mînă de oamenĭ; eĭ staŭ sus pe munte, aŭ cîteva sate și un orășel. Bogăția li lipsește, și un viitor național nu se deschide înnaintea ochilor lor. De-o parte îĭ strîng Nemții, de alta, Italienii: oamenii din popor amestecă necontenit cuvintele străbunilor cu vorbe luate de la vecinii din Nord și de la ceĭ din Sud, și eĭ nu pot deosebi ce e moștenit și ce aŭ împrumutat, ci socot adese orĭ că spun nemțește ceia ce aŭ exprimat în străvechea lor reto-romană. Nimenĭ nu-ĭ sprijine, nimenĭ nu se gîndește la dînșiĭ în orĭce fel de combinație politică: n'aŭ nicĭun centru administrativ saŭ religios în jurul căruia să se adune, în numele căruia să se recunoască.

Totuși, există o literatură reto-romană, care vine din evul mediu depărtat și se îmbogățește în fiecare an cu cîte ceva. Filologiĭ privesc cu cel maĭ mare interes aceste ultime florĭ ce țîșnesc dintr'o sevă ce tot scade, pe un biet arbore închircit de bătrîneță, într'un unghiŭ de stîncă. Dar nu numaĭ filologiĭ se

bucură de această înflorire săracă, ci atîția oameni de țară, atîția oameni de oraș chiar, unii mari funcționari ai Elveției, cari-și zic cu ochii în lacrămi: uite așa a vorbit mama și tata și lungul șir al înnaintașilor morți!

„Dialectul macedonean" nu e o limbă rece, grosolană pietroasă: în el se zbate o viață țerănească, o milenară viață de ciobani, în care s'a prins poesia sălbatecă a munților goi, căldura văilor verzi. Și ce s'a scris într'însul? *Ceva, pentru noi, aceștia de aici.* Cîteva versuri, ca să recomande, prin această ofrandă curioasă, pe cutare tînăr de loc din Macedonia, care se înfățișa tîrînd după dînsul o prefață iscălită cu un nume cunoscut. Dar cît de colo se vede că aceste versuri eminesciane, franțuzite, imitate și contrafăcute nu sînt pentru aceia, cari, dincolo, în depărtarea Ținuturilor muntoase ale peninsulei de peste Dunăre, ar aștepta cu atîta dor un cîntec cîntat pentru ei, o poveste spusă pe înțelesul lor, de cărturari ieșiți dintre dînșii. Cutare exercițiu prin ziare care apar în București nu prinde și nu răsbate. Ar trebui cărticele simple, multe, ieftene, care să poată fi în mîna tuturora. Și acelea nu sînt încă.

*

Dar, pe lîngă această literatură, Romînii macedoneni cari au trecut prin școlile noastre superioare și s'au folosit de dînsele, ni mai datoresc ceva, pe care cei mai aleși dintre dînșii au început să-l plătească (și, pe lîngă dînșii, alții, cari sînt mai puțin aleși, și nici chiar chemați).

Ei știu limba românească de aici întocmai ca și

noĭ. Dar capitalul lor de amintirĭ, de icoane din natură, de scene din viața socială, dar timbrul sentimentelor lor sînt totuși altele, fiindcă același soare a luminat pentru dînșiĭ alt pămînt. Și ce plină de interes e această viață pe care o cunosc eĭ: o viață de sat neschilodită de cultura modernă; arhaică și primitivă, bogată în simțirĭ foarte curate și în hotărîrĭ foarte puternice, și, în același timp cu viața *aromînească*, eĭ aŭ la îndemînă viața atîtor vecinĭ, cari nu sînt numaĭ vecinĭ, ci sînt zilnic și pretutindenĭ amestecațĭ în viața lor: Slavul hursuz și crunt, Albanesul cavaler, Turcul patriarcal de la țară, Turcul putred de la orașe, Grecul viclean și fanfaron, care se coboară din Tersit și-și aduce aminte de Achile.

Într'unul din prea multele ziare macedonene care iese la Bucureștĭ, arătînd, nu atîta un mare entusiasm, cît o mare neînțelegere între sine, vedeam de o bucată de vreme un foileton de d. Nușĭ Tulliu, care a scris și cîteva poesiĭ. Foiletoanele nu le cetesc, și maĭ ales cînd aŭ urmare: e un vechiŭ defect de care nu pot să scap. Odată am cetit un fragment din romanul d-luĭ Tulliu; era o zugrăvire de mic oraș macedonean, zugrăvirea unuĭ han, uneĭ cafenele unde niște ofițerĭ turcĭ spuneaŭ lucrurĭ interesante; era bine și instructiv. Mi-a părut răŭ că această povestire va rămînea îngropată în foiletonul eĭ.

Cu o adevărată uimire bucuroasă am primit acum cîteva lunĭ, de la un fost elev al mieŭ, care iscălia cu un pseudonim pe care l-am prefăcut în „N. Macedoneanu“, o schiță din lumea macedoneană, pe care mi-o trimetea pentru „Sămănătorul“. De la acel care

se vădia acum ca scriitor de talent, îmĭ rămînea amintirea unuĭ băieţaş mărunt şi sfios, care putea ceti pe Bizantinĭ în original şi avea o mare admiraţie pentru stradele curate ale Bucureştilor. Acum însă aveam înnaintea mea pe un povestitor de tot hazul şi de tot interesul tragic în acelaşĭ timp: limba de aicĭ o mlădia ca şi bunĭ scritorĭ din Romănia, şi spunea simplu, glumeţ, vioĭŭ şi foarte iute o mulţime de lucrurĭ cu desăvîrşire nouă. Schiţe de ale luĭ aŭ apărut pe urmă—căcĭ, nu ştiŭ de ce, nouă nu ni-a maĭ trimes—prin alte reviste, prin ziare macedonene, prin ziare politice de aicĭ. Fiecare Duminecă îmĭ aduce *Romînul de la Pind,* din care cetesc exclusiv foiletonul — fără urmare, şi ca o escepţie —, foiletonul finuluĭ mieŭ (căcĭ eŭ l-am botezat literar). Nu cred să se găsească în altă literatură cu atîta humor viaţa de cafenea politică grecească: şiretenia proastă, megalomania naivă a acestor împărţitorĭ aĭ Balcanilor sînt magistral reproduse. Culegerea acestor bucăţĭ într'un volum ar impune încă un nume de scriitor literaturiĭ noastre tinere.

*

Ivirea uneĭ literaturĭ populare în dialect, publicarea în limba de aicĭ a unor astfel de schiţe macedonene, apariţia unor lucrărĭ ştiinţific de folklore şi etnografie ca ale d-luĭ Pericle Papahagi — şi ce cîmp imens e deschis cercetărilor de graiŭ, cîntec şi datină! — ar dovedi că din acest punct de vedere a resultat ceva din silinţile culturale ce le-am făcut, noĭ ceĭ de aicĭ, pentru Macedonia.

6 Iunie 1904.

ARTA LUĬ ȘTEFAN-CEL-MARE.

De cîte orĭ n'aĭ auzit, cetitorule, nu de la un călător american saŭ frances, căruia nu i se poate cere prea mult, ci de la oamenĭ serioșĭ, de la oamenĭ cu însemnătate, cari s'aŭ născut și trăiesc în Romănia, cari sînt saŭ se chiamă că sînt Romînĭ, acest mare adevăr, așa de potrivit pentru ca piepții cămășilor scrobite să se umfle, decorațiile să țăcănească mișcate, iar cozile fracurilor să fîlfîie cu avînt: „Romănia a făcut progrese uimitoare în ultimiĭ anĭ, ea s'a ridicat la înălțimea unuĭ Stat civilisat, etc., etc. Pe cînd înnainte, etc., etc. (aicĭ se grămădesc epitete sumbre, care fac pe ascultătorĭ să binecuvinteze Pronia cerească pentru că i-a scutit de a trăi pe niște timpurĭ ca acelea). De cîte orĭ, cetitorule, n'aĭ fost cuprins de o sfîntă mîndrie, judecînd cît de ticălos, cît de nemernic, cît de nedestoinic, cît de umilit și păcătoșit era neamul tăŭ pănă ierĭ saŭ alaltăierĭ și ce nație model s'a înălțat, nouă-nouță, cu ochĭ de foc și aripĭ de oțel, de pe rugul unde arsese pe dreptate tot trecutul rușinos?

S'ar putea crede însă că unuĭ popor nu-ĭ ajunge

amintirea unei generații omenești, sau a două generații, pentru a-și putea da samă de însușirile lui, pentru a-și putea descoperi scopul firesc al tuturor silinților ce le-ar face și pentru a căpăta încrederea neapărată că e în stare să-l atingă. Cum, adecă, înnainte de oarecare date mari ale veaculuĭ al XIX-lea noĭ n'am fost nimic, n'am dovedit nimic, n'am săvîrșit nimic?

Ți se va răspunde atunci de panegiristul a două generații cel mult, și iarăși camășile scrobite se vor umfla, decorațiile vor țăcăni și iarăși cozile fracurilor vor fîlfîi în vînt: „Ba da, înnainte de a fi modelul Balcanilor" — nu întrebuințez formula „Belgia Orientului" din causa întrebuințării condamnabile pe care i-o dă o anumită presă—, „înnainte de a fi copilul veșnic cuminte, Guguță cel silitor și modest al mamei Evropa, am fost „bulevardul creștinătății". Da, în depărtatul veac al XIV-lea am avut pe Mircea cel Bătrîn care a ținut cel d'intăiŭ o oaste permanentă, în al XVI-lea pe Mihaĭ Viteazul. Apoĭ" — va adăugi el mai domol — „ață mai fost Mateĭ Basarab și Vasile Lupu, cari ață introdus limba românească în Biserică, în locul slavoneĭ; am avut pe Brîncoveanu care a murit pentru legea creștină. — Și... — Cum, nu e destul?".

Nu, nu e, dragă domnule.

Întăiŭ pentru că Mircea n'a ținut oaste permanentă, pentru că Mateĭ Basarab și Vasile Lupu ață sprijinit din răsputeri limba slavonă în Stat și în Biserică, pentru că moartea lui Brîncoveanu o cunoștĭ după legenda poporuluĭ. Mihaĭ a fost un strălucit viteaz, iar în Ștefan neamul nostru a avut pe Carol-cel-Mare al

său. E foarte drept. De aici nu urmează însă alt ceva decît o mare, adevărată, adîncă datorie de recunoștință față de acești fruntași ai tuturor vremilor prin care am trecut. Mîndria *pentru noi* nu urmează însă din însușirile lor. Ca să fim mîndri trebuie alt ceva: trebuie cunoștința că de la un capăt al trecutului la altul, de la Mircea-Vodă pînă la Regele Carol, noi am avut o putere sufletească roditoare, că am produs, am primit cu bucurie, am păstrat și dus înnainte o cultură. Înțelegeți bine: o cultură *a noastră* și o cultură neîntreruptă, luminînd învingătoare prin rîndurile, menite peirii, ale oamenilor.

Și această cultură am avut-o, pănă ce ieri, în rîvna de prefacere, am pus-o, ca pe o haină prea mult purtată, pe rugul purificator al prefacerilor.

De aceasta trebuie să ni pară însă rău, să dregem întru cîtva prin căința noastră de azi greșala—fie și greșeală generoasă! — de ieri. Astăzi, cînd privighem la mormîntul lui Ștefan-cel-Mare, cînd amintirea noastră recunoscătoare îngenunche pe piatra de marmură a mormîntului de la Putna, să ne gîndim, pentru a fi mîndri, și la cultura care a împodobit acel veac puternic și fericit.

* * *

În Balcani se făcuse pacea supunerii față de Turci. Nu numai că oștile creștine nu mai mergeau supt steagurile lor, nu numai că Scaunele stăpînitorilor încoronați erau goale,—dar viața culturală fusese întreruptă aproape cu totul. Nu se mai scriau cărți, nu se mai clădiau biserici: și acesta din urmă era adevăratul semn al morții. Ardealul, zguduit adesea de răscoale,

trăia, putem zice, numaĭ prin harnicul negoț și meș-teșug al Sașilor. Partea din Regatul polon care se afla lîngă granițile noastre n'avea grijĭ maĭ înnalte decît a banuluĭ și în cetățile Craiuluĭ se străduiaŭ să cîștige, nu Polonĭ adevărațĭ, ci Germanĭ, Armenĭ și Evreĭ.

Atuncĭ Ștefan-cel-Mare, ca mulțămită și ca pomenire a biruinților sale, și-a înnălțat mănăstirile, și o puternică lumină a pornit din ele asupra țerĭ întregĭ.

Căcĭ o mănăstire din acel timp și de supt acest Domn nu e numaĭ un lăcaș pentru călugărĭ și nu înfățișează numaĭ un gînd de închinare. Clădirea de cărămidă și de piatră e o îndeplinire a Frumuseții: frumoase sînt icoanele de pe părete, acele multe icoane care îmbrăcaŭ, ca un minunat covor, *și pe din afară* biserica; frumoase sînt săpăturile, *ciubucele* împleticite de-asupra ușilor lăsate joase în părețiĭ groșĭ pentru ca închinătoriĭ să pătrundă cu frunțile plecate și sufletul smerit; frumoase sînt roatele de smalț galbene, verzĭ, cu dobitoace fantastice din zodiĭ și povestĭ, care se înșiră, cu diadema pe frunte, supt streșina ocrotitoare, șindilită cu șindilă măruntă și deasă, ca o platoșă, ca o zale de ostaș; frumoase sînt steagurile de biruință dăruite pentru cinstirea pașnică a sîntuluĭ ce are hramul, frumoase odăjdiile din vechĭ stofe scumpe, ales cusute cu fire de aur; frumoase, crucile săpate; frumoase, potirele, vasele sfinte, legăturile moaștelor, frumoasele clopote greoaie, din arama cărora se desfac măiestrite slove chirilice. Frumusețea ca și sfințenia stăpînește biserica întreagă, și casele de locuință, și zidurile împrejmuitoare, și turnurile de pază. De jur împrejur rîde un colț frumos de țară, ales de ochĭ

domneştĭ cari înţelegeaŭ frumuseţa. Şi călugărul meşter, iscusitul „tahigraf“ şi caligraf, robit de nevoia lucrurilor frumoase care se desface din tot ce se vede, se supune uneĭ chemărĭ maĭ înnalte şi, întingînd pana în aur, în albastru, în roş, în cerneala cernită, scrie—*zugrăveşte*—pe „vălul“ trainic al pergamentuluĭ luciu, în faţa căruia, dulce la pipăit, pare că maĭ trăieşte mlădierea şi strălucirea vieţiĭ, slove frumoase. Unele din ele spun numaĭ veşnicul Cuvînt al luĭ Dumnezeŭ: altele, maĭ puţine, se unesc între ele pentru a vorbi despre biruinţile ctitoruluĭ, în frase slavone scurte, dar, şi ele, frumoase.

La pomnirea din 2 Iulie 1904 a luĭ Ştefan-cel-Mare, uniĭ vin cu cărţile lor, cele maĭ multe nespus de rele, o adevărată profanaţie — dar cine ar putea să spuie cu izbîndă un

Odi profanum vulgus et arceo?

—, alţiĭ cu munca lor organisatoare, atîţia cu dorinţa de a se vorbi de dînşiĭ (represintaţie de vanitate, dată cu „binevoitorul concurs“ al luĭ Ştefan-cel-Mare). Un arhitect de loc din Bucovina, d. Vladimir Mironescu, a voit să aducă, din parte-ĭ, un volum de acvarele cuprinzînd toată moştenirea artistică ce ni-a rămas de la Ştefan-cel-Mare.

Pentru aceasta a străbătut toată ţara şi a cules în întregime munca pentru frumuseţă a Romînilor din vremea luĭ Ştefan: acvarelele sale sînt vrednice de originalele după care aŭ fost zugrăvite. Albumul e aproape gata, şi în el se cuprinde, pentru noĭ şi pentru străinătate, o mare revelaţie de veche artă românească.

Veți zice: unde e albumul? Și un cetitor la o sută va dori să-l cumpere.

Cetitor rar—unul la o sută—, albumul e la d. Mironescu. Cei ce l-au îndemnat să-l facă, nu-l pot tipări. Și d. Mironescu, care e om sărac, nu-l poate tipări, și editorii noștri, săraci sau bogați—ba unii cît de bogați!—, nu-l pot tipări. Și nici publicul nu-l poate tipări, fiindcă banii îi sînt de nevoe pentru trăsuri și rochii și drumuri în străinătate, pentru moftul obraznic și fudulia stearpă. Trebuie 40.000 de lei, și n'are cine-i da.

Deci albumul nu se va face, ci va rămînea în cartoanele d-lui Mironescu. Precum nu se va face nici școala lui Ștefan-cel-Mare, care va rămînea în trei pagini ale „Sămănătorului" și în mențiunea de contabilitate că Ministeriul de Instrucție mi-a înnaintat pentru dînsa un mandat de 500 de lei, pe care nu-l voiu încasa—căci o școală nu se face cu 500 de lei—, ci-l voiu restitui Ministeriului, care a rămas isolat în bunăvoința lui.

Ah! Doamne, cît entuziasm zace în oamenii cu carte și cu stare ai poporului românesc! Entusiasm mare, și cald, și guraliv, și bătăios.... *Și ieftin!*

20 Iunie 1904.

POLITICA NAȚIONALISTĂ NEGATIVĂ ȘI CULTURA POSITIVĂ.

Noul Ministru de Instrucție din Ungaria, fost secretariŭ multŭ ani de zile al predecesoruluĭ sĕŭ, și îndatorit acum să fie mai zelos decît acesta, a presintat un proiect de lege școlar, care interesează pe Romînii de supt Coroana ungurească într'aceia că obligă și mai mult la învățarea limbiĭ maghiare în școlile confesionale, deci și în școlile românești pe care le țin cele două Mitropoliĭ.

Opinia publică maghiară a primit cu mulțămire acest proiect, și alegătoriĭ vor avea de acum în vedere ca pe un bun patriot și naționalist pe d. Berzeviczy. Naționalitățile aŭ protestat împotriva uneĭ măsurĭ îndreptate împotriva lor. Romîniĭ și-aŭ arătat limpede părerea, și-aŭ hotărît lămurit situația și scopurile. Clerul lor înnalt a stat în fruntea credincioșilor și a vorbit răspicat în ocasiĭ oficiale saŭ solemne,—Mitropoliții și unii episcopi înfățișîndu-se ca purtătoriĭ de steag aĭ neamuluĭ: anumite din cuvintele lor, înfășurate în toată reserva cuminte care se potrivește cu vred-

nicia lor arhierească, vor rămînea înscrise în analele lupteĭ Romînilor pentru păstrarea limbiĭ și deci a sufletuluĭ lor. Și presa de dincolo a scris călduros în această nouă clipă de crisă. Articolele eĭ în această privință s'aŭ reprodus aice,—cel maĭ competent chip în care ziariștiĭ bucureșteniĭ se pot ocupa de afacerile ardelene.

Cum s'ar zice, fiecare și-a făcut datoria. D. Berzeviczy, ministrul cuceritor, și-o va face pe a luĭ, și tot astfel și majoritatea patriotică a Camereĭ: legea se va vota. Ea se va coborî apoĭ din teorie în practică. Folosul ce va putea aduce, se va vedea atuncĭ.

Folos va fi totușĭ pentru causa maghiarisăriĭ, și el va crește probabil în fiecare an,—ceia ce trebuie să se spună, oricît de dureros ar fi pentru noĭ. Dar ceĭ ce vor vedea crescînd numărul tinerilor ce-șĭ părăsesc neamul, fățiș saŭ sfios, ceĭ ce vor număra tot maĭ mulțĭ ispitițĭ și înspăimîntațĭ, ceĭ ce vor socoti astfel pagubele de oameni și de inteligență ale poporuluĭ lor, să nu învinuiască pe d. Berzeviczy, ministrul de Instrucție al Ungarieĭ, nicĭ pe atîția alțĭ Berzeviczy, cari vor veni după acesta, cu legĭ tot maĭ grele, care toate vor fi bine primite de opinia publică maghiară, votate de majoritatea Camereĭ din Budapesta, și aplicate, în oarecare măsură, spre paguba noastră. Acest ministru, acest public și această majoritate îșĭ fac datoria lor, precum îșĭ fac datoria lor Prusieniĭ cari desnaționalizează în Posen, Rușiĭ cari calcă în picioare Finlanda, cari țin streangul în jurul gîtuluĭ sîngerat al Polonieĭ; eĭ îșĭ fac datoria lor precum și-o fac ostașiĭ albĭ și ostașiĭ galbenĭ, cari se împroașcă din tunurĭ, cari se pătrund

cu gloanțele, se taie cu săbiile, se ard și se înnecă departe pe cîmpiile de orez al Manciurieĭ, și pe coasta de stîncĭ a Mareluĭ Ocean, Oceanul... Pacific. Dacă suprimătorilor de națiunĭ prin legĭ și prin poliție li se poate zice tiranĭ, călcătorĭ de drepturĭ, dușmanĭ ai libertățiĭ date de Dumnezeŭ, așa se poate zice ucigătorĭ de oamenĭ celor ce se luptă cu arma în mînă. Nu e maĭ mare riscul la care se expune luptătorul într'un fel decît în cellalt; ceĭ ale căror legĭ, a căror poliție nu vor învinge, vor pierde locul în folosul altora, și aceia li vor aplica la rîndul lor atîtea legĭ și regulamente de poliție, încît îșĭ vor mușca mînile de umilință și de părere de rău.

Decĭ ură, și vorbe învierșunate, și tînguirĭ duioase, și apelurĭ la opinia publică a lumiĭ nu se încap: poporul cel maĭ vestit ca apărător al dreptuluĭ și libertățiĭ, Englesiĭ, aŭ dus până la capăt în Africa-de-sud acea operă patriotică și civilisatoare, care din alt punct de vedere e o mare crimă, și Irlandesul poate mărturisi despre soarta unuĭ popor supus în creștinul Regat al Mareĭ-Britaniĭ și Irlandeĭ, așa de mîndru de civilisația sa, de constituția sa, de libertatea sa.

Nu, popoarele nu se luptă așa: ele nu cer dreptatea, ci o impun; ele nu se plîng adversaruluĭ, ci-l împiedecă de a înnainta.

*

Un Stat îșĭ are oastea, în care se exprimă cea maĭ înnaltă, maĭ grea și maĭ sfîntă jertfă a locuitorilor luĭ. El îșĭ cere dreptatea cînd îșĭ desfășură steagul înnaintea rîndurilor ce înfruntă moartea, arătîndu-șĭ vrednicia, dovedindu-șĭ puterea.

Altfel e însă cu o parte dintr'un popor care trăiește supt o stăpînire străină. Odată și aicĭ era mijlocul înnarmat al răscoaleĭ: acum aceasta nu se maĭ poate întrebuința decît în vre-o Macedonie răŭ stăpînită și slab apărată, și, dacă se întrebuințează și acolo, nu se are în vedere o biruință, imposibilă, ci intervenția europeană împotriva uneĭ vechĭ Împărății maĭ mult decît pe jumătate năruite, se are în vedere crearea de drepturĭ la un tratat de prefacere și împărțire, dictat de diplomații Puterilor celor Marĭ.

Rămîne însă minunata armă a culturiĭ. Dar ea trebuie ținută totdeauna strălucitoare, căcĭ trîndavul care lasă rugina s'o necinstească nu maĭ poate tăia cu dînsa, apărîndu-șĭ viața.

Se va zice din Ardeal: prin această cultură doar ne-am păstrat, și astăzĭ legile nouă lovesc tocmaĭ în cultura noastră apărătoare și ne mînă saŭ spre peirea înceată saŭ spre cine știe ce faptă desnădăjduită—la capătul căreia sînt nouăzecĭ de sorțĭ la sută să găseștĭ peirea violentă.

Nu e așa. Ceia ce ne-a apărat, în Ardeal și Ungaria, ca și în Basarabia, în Bucovina e alt ceva: *inerția omuluĭ fără cultură*, carapacea barbarieĭ relative. Dar aceasta se supțiază zi de zi, și rămîne trupul moale, slab, care nu se poate apăra, căcĭ îĭ lipsește cheresteaua osoasă a culturiĭ adevărate, răspîndite și iubite de toțĭ.

Cultura vine din școlĭ, e drept. Dar nu numaĭ din școlĭ. Irlandesiĭ învață carte englesă, Poloniĭ carte rusească. Cine ar zice că la aceste popoare minunate s'a stîns simțul naționalului?

Cultura națională se păstrează apoĭ, se va zice, prin ziarele naționale, care sînt prigonite și pot fi oprite în Ungaria. Dar în Polonia rusească, dacă apar atîtea ziare polone, aproape numaĭ ziare polone, ele nu pot sufla un cuvînt despre suferințile și idealul de înviere al poporuluĭ pentru care scriŭ. Și, totuși, cum se cetesc aceste foĭ fără interes, pline de știrĭ controlate la censură, de felurimĭ și foiletoane! Căcĭ, față de anumite nevoĭ de îndreptățire, dacă nu de nedreptate, nicĭ „puternica Rusie“, violenta Rusie nu poate porunci să nu se tipărească pe limba popoarelor supuse: foiletoane, felurimĭ și știrĭ fără niciо coloare.

În Polonia poate șeptezecĭ la sută din cărțile polone tipărite aiurea sînt oprite; revistele vin cu foile smulse. Așa de departe, n'a mers și nu poate merge un alt popor, cu cît maĭ mic și care nu cutează a zice că nu-ĭ pasă de părerea lumiĭ, pentru că ar fi avînd altă îndreptare decît dînsa. Și ce iese din aceste măsurĭ? Aŭ nu se cetește în Polonia? Fericit poporul care s'ar închina cărțiĭ sale cu atîta iubire ca poporul polon!

Decĭ nu *negativ,* ci *positiv* să se lupte pentru păstrarea neamuluĭ românesc acolo unde e primejduit. Ce program vast nu se deschide pentru generația tînără care nu e încătușată de lanțurile, acum căzute, ale romantismuluĭ sentimental, care, și în Ardeal, a făcut atîta răŭ! Școala n'are niciо putere față de familie, cînd familia *este* în adevăr și focul unuĭ ideal arde pe vatra eĭ, nestîns din vechile timpurĭ ale strămoșilor. Aicĭ în familie să se găsească limba românească ținută în cea maĭ mare cinste, aicĭ să se găsească tot ce cartea românească dă maĭ bun și maĭ sănătos, aicĭ

să se găsească adevăratul cult pentru literatura și cultura națională. Iar pentru ceĭ săracĭ și neluminațĭ de la sate rolul cultural al părinteluĭ de familie e chemat să-l aibă alt cineva: preotul, care va sluji tot românește, cu toate legile d-luĭ Berzeviczy, învățătorul, asupra căruia nimenĭ n'are nicĭo putere *acasă la el.*

Atuncĭ, dar numaĭ atuncĭ, se poate privi cu liniște la orĭce legĭ pentru desnaționalisare. Și, dacă liniștea aceasta nu se vede astăzĭ, ci bate un vînt de frică, șuierînd deznădăjduit, aceasta înseamnă că nu s'aŭ dat culturiĭ românești toate drepturile eĭ de aceia cari, altfel, în toată curăția sufletuluĭ lor, vreaŭ să rămîie Romînĭ!

27 Iunie 1904.

ÎNVĂȚĂTURĂ DIN VIAȚA LUĬ ȘTEFAN-CEL-MARE

Maĭ puțin decît de viața luĭ Ștefan-cel-Mare, cu silințile, izbînzile și suferințele eĭ, s'a vorbit de învățăturile ce se desfac din toată desfășurarea voințiĭ luĭ înțelepte. Și de învățătură e tot atîta nevoie ca și de exemple în vremurĭ ca ale noastre, cînd sînt maĭ multe cîrdurile rătăcitoare, mergînd trufaș spre peirea lor, decît aceia cari-șĭ cunosc drumul și știŭ la ce capăt bun duce.

Sînt atîția și atîția oamenĭ din viața cărora nu se pot culege decît fapte, care trăiesc în mintea rudelor, cunoscuților, ba chiar și a unuĭ cerc maĭ larg, descolorîndu-se pe zi ce merge, ca fotografiile expuse la soare. Chiar și aceĭ ce nu trăiesc numaĭ pentru dînșiĭ pot să nu dea îndreptărĭ și sfaturĭ, orîcît de zgomotoasă, de strălucitoare, de triumfătoare li-ar fi viața: eĭ aŭ mers cuminte pe drumul tuturora, al înnaintașilor și al vecinilor, eĭ și-aŭ făcut numaĭ datoria lor. Sînt oamenĭ cum se cade, oamenĭ respectațĭ, dar la mormîntul lor nu se poate gîndi nimenĭ să vie, în ceasurĭ grele saŭ în ceasurĭ nesigure, pentru a cere

deslegări, oracole. Așa cum sîntem noi acum, n'avem măcar destuĭ oameni de felul acesta, dar încă din felul, așa de înnalt și binefăcător, al veșnicilor învățători ai neamuluĭ!

Cei ce învață pe alții înnainte și după, și multă vreme după moartea lor — atunci spusele lor par a cădea din seninul cerului, ca lumina clară a unei stele eterne — trebuie să fie întâiŭ oameni originali. Pare că natura, care nu e revoluționară, ci strict legală, lasă în lungi șiruri de ani ca viața să se desfășure de la sine, formele omenești aducînd necontenit altele asemenea lor întru toate; până ce, într'o clipă, o cuprinde dorința de artist de a crea din noŭ, de a arunca în mișcarea societăților omenești ceva neobișnuit și cu totul noŭ!

Atunci iea făptuiește *însăși*, de-a dreptul, — pe cînd mașina dă înnainte opera ei de toate zilele,—un *unicum*, care nu se va înfățișa apoi supt alt nume, în alt indivíd, și nu va semăna cu alte *unice* pe care, iarăși, însăși mîna dumnezeiască făcătoare de minuni le va crea personal.

Atunci oamenii aŭ un *eroŭ:* ei nu-l văd la început, îl pun în rîndurile celor de o vrîstă, de o treaptă cu dînsul, și, cînd el se desface de la sine, firește, de ceilalți, precum se desface marmura din lut, îl urăsc chiar și încearcă a-l înjosi. Dar e în zădar; pier numai făpturile mijlocii, care zboară între pămînt și cer și care trebuie să sufere urmările acestei nehotărîri ce este în ființa lor: un Napoleon, să zicem. Cei ce sînt eroi întregi, *învinș.*

Și învingerea lor e nespus de binefăcătoare. Ceilalți

oamenĭ aŭ puterile care li trebuie lor, și, cînd ele se întîmplă să întreacă întru cîtva, la un om de talent—, el îșĭ prețuiește îndată prisosul, îl închiriază, îl vînde, îl laudă, îl împarte cu toată scumpătatea. La eroŭ o putere de viață uimitoare se desface din toată alcătuirea luĭ: în jurul frunțiĭ e lumină, lumina pe care o văd aceia cari-l cunosc și-l iubesc; de jur împrejurul luĭ, pănă la capătul societățiĭ în care trăiește, e o neoprită revărsare de putere, care preschimbă, curățĭ, înnaintează. Eroul n'o socoate: ea e fără niciun preț pentru el; dumnezeiasca luĭ mamă i-o va da din noŭ, oricînd. Și, cînd el moare, moartea luĭ nu e uciderea obișnuită a uneĭ făpturĭ omenești: Firea l-a luat înnapoĭ la sine, cu grija cu care artistul strînge opera luĭ, cea maĭ iubită; și el a adormit pe brațele eĭ puternice.

* * *

Așa un eroŭ am avut noĭ în acel Ștefan de acum patru sute de anĭ, pe care, neștiind cum să-l numească urmașiĭ l-aŭ împodobit cu numele de cel Mare, cel Bun, cel Sfînt.

Urmăriți toată vorba, toată fapta luĭ, și veți găsi eroul în acel înțeles mare și curat care înlătură zgomotul, trufia, înnălțarea de sine, viclenia celor ce se tîrăsc și mușcă unde aŭ lins, și care cuprinde în sine desfășurarea largă, îmbielșugată, senină pe care o aŭ puterile cele bune și marĭ ale naturiĭ, rîurile neobosite, noriĭ ce binecuvîntează holdele, marile oceane, „pașnice",—fraților și surorile luĭ.

E noŭ, e neobosit și e cruțat de zdreanța fudulă a

iubirii de sine, pe care o ard razele ce pornesc de la dînsul.

Venia — un tinerel fecior de Voevod, cu ochiĭ buniĭ albaștri și pletele de arhanghel zburînd în vînt—într'o țară ticăloasă, care era deprinsă de douăzecĭ-treĭzecĭ de aniĭ să se zbuciume toată pentru ca un Domn să orbească, să taie, să otrăvească pe altul, pentru ca o haită, o potaie de boieriĭ răpărețiĭ să înlocuiască pe alta în jurul Scaunuluĭ domnesc.

El veni, învinse și se așeză în Suceava. Putea să prigonească, să taie, de o parte, să înalțe în cinste, să îmobogățească, de alta. Dar el nu făcu așa: nu pentru că socoteala i s'ar fi părut rea, ci fiindcă *nu putea* face așa. Domnul gonit, care-ĭ ucisese, mișelește, tatăl, acela nu fu scăpat din ochĭ o clipă, și el peri așa cum i se cuvenia. Dar orĭce boier pocăit putu să se apropie de dînsul, și în rîndurile dese ale sfetnicilor săĭ el trecu numaĭ odată cu sabia goală: pentru a căuta niște vînzătorĭ de țară.

Dar el nu părteni pe boieriĭ și nu făcu din țară un scaun pentru ca eĭ să-și razime picioarele pe dînsul. Umiliții și smeriții, cari eraŭ și credincioșiĭ și vitejiĭ, găsiră în el pe Vodă al lor, darnic și harnic, mîndru către dușman de mîndria țeriĭ, bun față de aĭ săĭ fără deosebire, în genunchĭ înnaintea luĭ Dumnezeŭ, de la care recunoștea biruința, ca unul ce se simția eroul prin care Dumnezeŭ învinge, fiul luĭ drept și nemijlocit. Precum știa că prigonirea e stearpă, așa știa că puterile cele marĭ zac în mulțimile liniștite ale unuĭ popor, iar nu în dunga ușoară de spumă carĕ forfotește și

scînteie. Astfel el dăduse cele două marĭ învățăturĭ pentru călăuzirea uneĭ țerĭ.

Și pănă la argintul bătrînețelor celor maĭ înnaintate el dădu a treia învățătură, care privește legăturile cu străiniĭ.

Eraŭ pe atuncĭ oamenĭ mîndri, bucuroșĭ de a fi dăruițĭ și lăudațĭ, cari socotiaŭ că nu e neam maĭ priincios nouă decît Polonul. Și alțiĭ ziceaŭ : decît Ungurul. Alțiĭ : decît creștiniĭ depărtateĭ Europe apusene. Alțiĭ: decît Turcul. Și, în fundul gîndulurĭ celor ce vorbiaŭ așa, era și întredințarea că sîntem un popor nevolnic, care de la noĭ înșine și prin noĭ înșine nu putem face nimic, nu putem dăinui măcar.

Ci Vodă Ștefan-cel-Mare a zis: nu. Întăiŭ el a dovedit tuturora că poate învinge; tuturora, bătîndu-ĭ pe rînd. Și cum s'ar fi avîntat după aceasta altul spre cuceriri, spre faimă, spre strălucirea locurilor înnalte, unde nu este lumină adevărată! Dar el nu făcu așa, ci, înfigînd sabia-ĭ curățită de sînge, el se propti în ea, veghind. Orĭcine i-a fost drept vecin, l-a avut vecin drept și pe dînsul, dar el n'a iubit pe nimenĭ decît pe aĭ săĭ, căcĭ iubirea adevărată e puțină într'o inimă de om, și ea nu se răspîndește.

Iar o a patra și cea din urmă învățătură a luĭ se vădia în zilele cînd, la hramurĭ, țerănimea biruitoare se grămădia în cuprinsul mănăstirilor întemeiate de el. În acele zile, clopotele ce se avîntaŭ în înnălțime spuneaŭ nevoia luminiĭ adevărate, luminiĭ cîștigate prin muncă, și nu împrumutate de aiurea, a luminiĭ

răspîndite asupra tuturora, și prin care se înfrățește și se întemeiază bine un popor.

Acestea le spune viața lui Ștefan-cel-Mare, acestea le spune de patru veacuri mormîntul său, celor puțini sau mulți ce au venit la dînsul. Ele erau ieri o mustrare, astăzi sînt un îndemn. Și mîne.... În noi stă să cîștigăm acel *mîne !*

4 Iulie 1904.

ȘTEFAN-CEL-MARE ȘI POPORUL ROMÂNESC

I.

În toate colțurile Românieĭ serbarea luĭ Ștefan-cel-Mare s'a desfășurat într'un chip vrednic de eroul serbătorit.

Ministerul de Instrucție a luat numaĭ inițiativa comemorăriĭ și cheltuiala în unele locurĭ. Oricît de bune ar fi fost măsurile oficiale, ele n'ar fi avut însă niciun preț adevărat, ci ar fi înțepenit în ghiața formelor moarte dacă la îndemn n'ar fi răspuns de pretutindeniĭ un răsunet, un larg și puternic răsunet, în care se uniaŭ glasurile tuturora.

Însemnătatea serbăriĭ stă în acest răsunet, în acest ton cald, armonios, în acest ton vibrant, de argint și de aur, prin care sufletul poporuluĭ românesc liber a răspuns la atingerea cu varga fermecată a numeluĭ luĭ Ștefan-cel-Mare. Pomenirile de pretutindeniĭ, cu atîtea cortegiurĭ pompoase, cu atîtea discursurĭ, și maĭ bune și maĭ rele, se vor povesti în cartea ilustrată pe care o scoate tot Ministeriul de Instrucție [1], care are

[1] *Pomenirea luĭ Ștefan-cel-Mare*, Bucureștĭ 1904.

în fruntea sa pe d. Haret. Aicĭ, îndată după măreaţa şi adevărata vădire a iubirĭĭ Romînilor pentru trecutul lor în cea maĭ strălucită înfăţişare a luĭ, se va vorbi numaĭ despre felul, neaşteptat de înţelegător şi de vrednic, în care s'a petrecut serbarea.

În Bucureştĭ, lumea a fost neobişnuit de tăcută şi de cuminte. Ziarele vestiseră destul de rece aniversara de jale şi de mîndrie, în articole stîngace prin care se zăria ambiţia aceluĭ „mititel" care se slăvia pe dînsul însuşĭ, de care vorboşte Eminescu. Cetitorĭĭ aŭ luat ce li trebuia: ştirea că la 2 Iulie se vor face rugăciunĭ pentru odihna sufletuluĭ aceluia care a luptat —a luptat şi *a cugetat*—maĭ mult decît orĭcine pentru păstrarea, pentru mărirea, pentru cinstea neamuluĭ românesc. Şi aŭ venit astfel, cu o aşteptare din zilele marĭ, dar maĭ cucernică decît orĭcînd.

În tribuna oficială, Arhiereiĭ în odăjdiĭ strălucitoare se aşează înnaintea mormîntuluĭ de lemn, de teiŭ spoit, care înlocuieşte în închipuire pe cel adevărat, care se află departe, peste hotar (o clipă-ţĭ trece gîndul că atîta parte din măreţia maĭ nouă e faţă de cea veche, a luĭ Ştefan, ca acest lemn de teiŭ văpsit faţă de veşnica marmură a mormîntuluĭ din Putna). Se încep rugăciunile morţilor. Între ceĭ de faţă, foarte mulţĭ vorbesc între dînşiĭ, — pe cînd afară mulţimea stă liniştită şi plină de evlavie. Arhiereiĭ îngenuuche, şi principiĭ Ferdinand şi Carol sînt ceĭ d'intăiŭ cari pleacă genunchiĭ lîngă dînşiĭ. Tot de afară se ascultă cu maĭ multă luare aminte cuvîntările.

Defilările vin la rînd. Între ceĭ d'intăiŭ cari trec sînt purtătorĭĭ unuĭ steag pe care se deosebeşte în litere

de aur cuvîntul Sibiiŭ, pe cînd de-asupra fîlfîie panglicĭ cu colorile Italieĭ: e un gînd trist de departe, care stă ascuns în cutele acestuĭ steag ce nu samănă cu celelalte; puținiĭ cari aŭ băgat de samă trecerea steaguluĭ răzleț îșĭ simt ochiĭ plinĭ de lacrimĭ. Apoĭ școlile, cu copiiĭ marĭ și micĭ cari trec, în uniformele lor, ca niște adevăratĭ ostașĭ, pe cînd tricolorul luminiĭ care-ĭ unește pare un îndrăznet tricolor de biruință, trezesc în mersul lor aplause, care n'aŭ nimic formal și nimic impus.

Tăcerea se face: locul dintre tribune e gol. Corurile care s'aŭ înnălțat adinioarea ca o mulțămită cătrecerul de unde s'a pogorît sufletul erouluĭ, aŭ amuțit. Școlariĭ, mulțimea, lumea oficială așteaptă ceva care nu e de toate zilele: închipuirea vremurilor moarte care va trece, în armele eĭ, în purpura eĭ, în mătasa, catifeaua și aurul eĭ, între rînduriĭ țerănești de astăzĭ care sînt chemate a spune prin veșmînt ce aŭ fost glorioasele rînduriĭ țerănești de altă dată, de *atuncea*.

Buciumașiĭ trec: buciumele sînt mute, căcĭ stafiile nu cîntă. Dar un cîntec, un mare cîntec se pregătește în inimĭ, în acele multe inimĭ ale oamenilor de astăzĭ prin care trece viața veche, viața veșnică a neamuluĭ: un cîntec de părere de răŭ, un cîntec de mîndrie, un cîntec de nădejde. Trec călărețiĭ în rînduriĭ, trece steagul, trec copiiĭ de casă.... Scînteietoarea întrupare a luĭ Ștefan însușĭ trece. Și un nemărgenit freamăt de aplause se ridică din marea mulțime tăcută pănă atunci, pe cînd ochiĭ în lacrimĭ aĭ oamenilor ce nu se cunosc între sine se caută pentru a-și mărturisi bucuria că aŭ văzut măcar atîta din ceia ce a fost: vrăjirea

prin aur și stofe scumpe, prin mersul solemn al unuĭ mîndru călăreț pe calul, împodobit cu harșale, a luĭ Ștefan străbunul.

Și în acest timp clopotele sunaŭ în tot largul Romănieĭ, clopotele grele din bisericile orașelor, clopotele umile care chiamă pe sătenĭ la slujbă. Din Bucureștĭ venise un îndemn pentru o serbare, dar dragostea fiecăruia a dat în fiecare loc o altă înfățișare acesteĭ serbărĭ și fiecare a fost mîndru că a găsit ceva noŭ pentru a cinsti pe Ștefan-cel-Mare. Unĭĭ—ca la Rîmnicul-Sărat—aŭ scos un ziar anume, alțiĭ — ca la Burdujenĭ - aŭ poftit toată țerănimea din împrejurimĭ la o pomenire împreună în umbra codruluĭ, care știe așa de bine de luptele și jertfele noastre; la mănăstirea Agaftonuluĭ, micĭĭ școlarĭĭ s'aŭ prefăcut în ostașiĭ luĭ Ștefan. La Borzeștĭ, unde legenda pune leagănul eroului, miĭ și miĭ de oamenĭ, în haine nemțeștĭ și în sumane și cămășĭ albe, aŭ îngenunchiat împreună supt cerul albastru pentru pomenirea luĭ Ștefan. La Botoșanĭ, la Iașĭ, cortegiĭ istorice aŭ trecut înnaintea privitorilor,—mișcațĭ cînd eraŭ Romînĭ, ca și în capitala țerĭĭ.

II.

La Putna, clopotele sună de cu seară, în turnurile care sînt poate prea bine drese și văpsite ca să poată aminti după cuviință trecutul, precum mormîntul e prea acoperit de podoabe pentru ca să se vădească deplin celor așa de mulțĭ cari ar voi să-l vadă. Din unghiurĭ de munte, din așezările albe ale văilor, din orașele năpădite de alte neamurĭ aŭ venit drumețĭ fără de număr. Pletele lungĭ flutură pe umerĭĭ voinicĭ, ochiĭ

țintesc mîndri înnainte, în căruțele ușoare care duc pe sătenĭ, pe ceĭ maĭ adevărațĭ, maĭ sigurĭ urmașĭ aĭ luptătorilor Voevoduluĭ Moldoveĭ triumfătoare.

O zi intreagă eĭ aŭ stat acolo, țeraniĭ, — așteptînd tăcuțĭ rîndul lor ca să facă rugăciunea pentru Ștefan și ca să aprindă lumînarea lor de zece crăițarĭ între cununile scumpe și grele. Aŭ venit, și-aŭ făcut cruce, aŭ văzut aprinzîndu-se lumina care închipuia recunoștința lor, și s'aŭ dus acasă, fără să cumpere de la negustoriĭ de oglinzĭ și cioburĭ, de la „propinatorul" cu vin și rachiŭ, cari-ĭ așteptaŭ. Am auzit că doĭ dușmanĭ s'aŭ împăcat pentru că nu se cuvine să se apropie cineva cu inima plină de ură de mormîntul luĭ Ștefan. Și, după aceștĭ călătorĭ, aŭ venit alțiĭ și alțiĭ, în toată ziua de Duminecă, pănă ce fiecare sat și-a văzut sfîntul din Putna.

Și eŭ cunosc și o altă pomenire. Undeva, într'o largă și frumoasă țară. Ce greŭ e drumul la Putna, greŭ prin cheltuială și greŭ prin piedecĭ, care nu se pot înfrînge! Prin tăcerea dimineții limpezĭ pare că vin de departe, de foarte departe glasurĭ de clopote, sunet de buciume, tropot de caĭ și zingănit de arme; pare că în zare flutură steaguri. E astăzĭ, a fost ierĭ, va fi mîne?... Ochiĭ se pleacă pe rînduri de carte, și o lacrimă cade, o lacrimă caldă,—o lacrimă roditoare.

Mărire Ție, strămoș sfînt și mare, așa de puternic și după moarte!

18 Iulie 1904.

O COMUNĂ RURALĂ DIN ROMÂNIA

De curînd s'a luat măsura de a se alcătui monografiĭ ale comunelor rurale. Măsura e bună dintr'un punct de vedere: din acel ştiinţific, pentru că astfel se va şti odată ce e şi acest pămînt necunoscut pe care patrioţiĭ de profesie îl numesc cu ifos „ţara noastră", cum ar zice: „oaia noastră", „boul nostru" ş. a. m. d.; apoĭ — şi aceasta s'a avut, firește, mult maĭ mult în vedere —, din punctul de vedere practic, pentru a se căpăta astfel o basă pentru schimbările ce trebuie să se facă, multe, hotărîtoare şi răpeziĭ.

De planul Ministruluĭ de Interne de a căpăta descrierea satelor românești s'a vorbit la început, cu laudele cuvenite. De cărţile ce aŭ căutat să îndeplinească acest plan. s'a vorbit maĭ puţin. Totuşĭ aŭ apărut cîteva, şi o broşură, două cu tiparul urît al Imprimerieĭ Statuluĭ s'aŭ putut descoperi pe un colţ de masă la vre-o Bibliotecă. La Ministeriŭ vor fi fost cetite aceste monografiĭ geografice, dar publicul n'a căpătat ştiinţă de ele, nicĭ prin ziare, nicĭ prin vitrinele librăriilor.

Cele maĭ multe nicĭ nu meritaŭ cinstea de a fi

semnalate. Ideile cele mai bune cad încă la noi de cele mai dese ori în prostie saŭ în speculă. Precum se organisase odinioară o adevărată companie de exploatatoŕi, în parte străini, pentru dicționarele Societății Geografice, așa se vor face și asociații pentru monografiile rurale. Din cîteva tablouri statistice, mai mult saŭ mai puțin desăvîrșite — și care se puteaŭ primi și direct de la notari—, din cîteva note istorice false și judecăți părtenitoare și ușuratece se pot face broșurile, din care urmașii vor fi adușĭ a judeca aceia ce a fost satul Peritorii-de-foame, satul Murdarii, satul Storșii și Vînduții la începutul veaculuĭ al XX-lea, veac de mare lumină pentru Omenire.

Între astfel de cărticele pentru cîștig—și chiar fără comparație cu dînsele—se înfățișează în felul cel mai avantagios cartea, de curînd ieșită, a d-luĭ A. V. Gîdeĭ. D. Gîdeĭ a făcut și cercetări istorice, a ținut cursuri libere la Facultatea de litere și a tipărit acum în urmă cîteva broșuri, scrise foarte frumos, pe înțelesul poporuluĭ, pentru a-l dezbăra de acea dragoste pentru bunii creștini ruși care dăinuește încă în multe părți și se mai adauge pe lîngă atîtea rătăciri și primejdii de la sate.

Satul ce și-a ales d. Gîdeĭ e așezat destul de aproape de București: Bragadiru (numele-i vine de la un Ghica, proprietar al moșieĭ, care Ghica, Constantin Ghica, a fost brigadir în oastea rusească), Bulgaru și Cornetu, reunite într'o singură comună, supt numele de Bragadiru-Bulgaru, avînd „1541“ de suflete, se află numai la opt chilometri de bariera Capitaleĭ Regatuluĭ romîn, liber, civilisat și democratic (o! mai ales, — pentru

toată potaia cluburilor). Nimeni nu poate avea pretenția să găsească aici, lîngă Dunăre, nu departe de Balcani, sate ca acele așezări omenești înfloritoare ce încunjură orașele mari, capitalele Europei centrale și apusene. Dar s'ar putea crede totuși, fără multă îndrăzneală și naivitate, că în raza Bucureștilor traiul țerănimii trebuie să fie bunișor, mai bun, orișicum, decît în altele din satele șesului.

Cartea d-lui Gîdei risipește această ilusie.

În comuna Bragadiru-Bulgaru sînt oameni cari stau în tainițe cu un singur mic ochiu pentru lumină, sînt odăi, în care dorm la un loc trei familii pănă la *unsprezece* inși, în care, în camere scunde cu lut pe jos, aproape fără ferești, groaza de frig închide în cursul iernii de șase luni pe toate acele nenorocite făpturi, aproape animale, care și-au întovărășit sărăcia. Sînt acolo plapome care par „unse cu păcură", perine negre, paturi de scînduri goale, pereți goi; ca vecini stau iarna vitele, porcul și păsările. Sînt oameni cari muncesc din greu din zori și pănă în noapte și cîștigă pentru aceasta șepte gologani de aramă. Sînt prînzuri, veșnic aceleași, cu ceapă, mămăligă și conserve în oțet care dau gastrită: carnea pe care o înghit acești săteni sînt fărîmile porcului de la Crăciun. Grădinile sînt pustii; toată iarna trece fără nicio muncă, toți acești nenorociți stînd ca niște dobitoace amorțite în nespusa duhoare a speluncii. Dacă se află țerani bogați cu miile de lei, țerani cari știu ceti și scrie (nici 40 la sută bărbați, nici 12 la sută femei), nu e niciunul care să nu doarmă la un loc cu toți copiii lui. Nu e niciunul în care să se vadă energie, inițiа-

tivă, încredere, o scînteiere de lumină, o încordare de mușchi spre o stare mai bună. Se pare chiar că rasa decade: fetele de 15 ani arată ca și cum ar fi de 11 femeile de 30 sînt bătrîne, muncitorii fabricii de spirt sînt răpede toropiți de muncă și fabricantul aduce pe alții cu șelele mai bune.

Dacă întrebi pe acești oameni ce e de făcut, ei aŭ un singur răspuns să li se dea pămînt. Dar cu acest pămînt nu știŭ ce să facă: zarzavaturile sînt doar treaba „Sîrbilor"; alte întrebuințări ale țarinei sînt treaba Nemților.... Vînzarea produselor se face fără niciо socoteală, cu prețuri proaste. Iarna nu se găsește niciun fel de lucru. Toți sînt ca împlîntați în solul satului; ce este ceva mai departe, nu știŭ. De țară, n'aŭ niciо ideie limpede; nu iubesc nici „Guvernul", nici pe Rege, de care știŭ și mai puțin și-l asămuiesc cu Alexandru al III-lea, Țarul.

* * *

Orice generalisare a acestor condiții ar fi pripită, greșită și făcătoare de răŭ.

Dar totuși care om de inimă, care om cu prevedere, care om cu frică pentru viitor nu va zice, față de această precisă constatare locală: „trebuie făcut ceva". Dar care *ceva?*

Răspunsul nu poate să fie decît unul singur: e nevoie de organisare și de lumină.

Și cartea veche a adus oarecare folos: viața tinerilor arată să fie ceva mai aplecată cătră îmbunătățiri și prefaceri decît a bătrînilor. Școala nouă, practică, poate face și mai mult. În satul de care e vorba, cu

un învățător osîndit pentru furt, e, în adevăr, ceva mai greŭ. Dar, cînd omul va înțelege că viața e făcută ca s'o trăiești, nu ca s'o *suferi*, cînd va înțelege că drepturile „albăstrimii" îi sînt asigurate și luĭ, cînd își va da samă că bogăția nu vine de la noroc și de la hrăpire, ci de la munca luminată, atunci va fi altfel și în Bragadiru-Bulgaru. Pentru ca aceste schimbări în suflete să se petreacă, trebuie să se amestece învățătorul și preotul, mîne poate și notariul cel noŭ, și nici o măsură nu poate fi prea aspră pentru a-i aduce la datoria lor[1].

Organisarea e chemată a desăvîrși opera luminiĭ. Banca populară e deocamdată organisarea, oricît de criticabilă, a micilor capitale. Întinzîndu-se obiceiul de a se lucra pămîntul în de-avalma, supt ocrotirea administrației, s'ar face încă un mare pas de organisare. Ideia d-luĭ Gîdeĭ de a se crea *burse ale muncii*, care să arăte săteanuluĭ unde i se cere munca, e și ea foarte bună, și realisarea eĭ ar aduce și însemnatul folos că nu s'ar mai hrăni Bulgariĭ, Sîrbiĭ și Rutenii într'o țară aĭ căreia fiĭ muncitoriĭ mor de foame. Și n'ar putea oare acel „Stat", acel „Guvern", care e și al țeranilor, fiindcă eĭ îl plătesc mai mult și cu o jertfă mai mare, să organiseze desfacerea cu prețul potrivit— să zicem : tot prin Băncile populare—a produselor ce se risipesc acum pe prețuri de nimic în folosul licheleloŕ evreiești, grecești și bulgărești?

25 Iulie, 1904.

[1] E de mirare cît de puțin a făcut oastea pentru a deprinde pe tineriĭ țerani cu nevoile cele mai rudimentare ale culturiĭ.

CORESPONDENȚA LUĬ ALECSANDRI.

Întăia parte din corespondența luĭ Vasile Alecsandri a apărut supt îngrijirea d-luĭ Il. Chendi și a d-reĭ E. Carcalechi[1].

Cine s'ar aștepta să găsească părerile poetuluĭ asupra chemărilĭ sale literare, ideile sale asupra marilor întrebărĭ ale vieții, portrete bine schițate ale contemporanilor, descrierĭ meșteșugite, judecățĭ despre cărțile văzute de dînsul, s'ar înșela. Alecsandri făcuse studiĭ foarte ușoare, pe care nu le-a complectat niciodată, într'un traiŭ din care distracțiile luaŭ cea maĭ mare parte. Cetirea sa era de tot restrînsă; vara întreagă

[1] Socec, 1904.—Se daŭ și note folositoare. O bibliografie foarte completă și îngrijită se află înnaintea volumuluĭ. Al doilea trebuie să cuprindă scrisorile francese, multe la număr, ale poetuluĭ. Cred că n'ar :rebui să se reproducă precum s'a făcut cu corespondența luĭ M. Kogălniceanu, apărută în „Convorbirĭ literare"—chiar textul în limbă străină, căcĭ, oricît de multă obișnuință ar fi avut Alecsandri în vorbirea limbiĭ francese, el o scria slab și fără coloare; dacă s'ar face altfel, atîția cetitorĭ n'ar putea deschide volumul. O ediție francesă cu traducere ar costa prea mult și n'ar răscumpăra cheltuiala printr'un mare folos. De sigur că la sfîrșit vom avea și un indice de nume.

Astfel pentru întăia oară se va înfățișa într'un chip cu totul vrednic corespondența unuĭ scriitor romîn.

și-o petrecea privind din cerdacul caseĭ sale din Mircești frumusețea, totdeauna aceiași, dar veșnic nouă, a cerurilor de Iulie și August. Cărțile clasice ale tuturor literaturilor aŭ rămas închise pentru dînsul, și din literaturile contemporane el cunoștea numaĭ, într'un chip ușor, pe cea francesă, începînd de la romanticiĭ ceĭ marĭ, pe cari a căutat, după puterĭ, să-ĭ imite. Cărțile eraŭ pentru dînsul un mijloc de trecere a timpuluĭ: niciodată ele nu i-aŭ stors un strigăt de admirație, niciodată ele nu i-aŭ impus să cugete maĭ multă vreme la înțelesul lor, să scoată din ele învățăminte și îndreptărĭ. Veselul ciripitor n'avea privirea pătrunzătoare a vulturuluĭ, nicĭ nevoile acestuia de aier mult, de lumină bogată, de înnălțime, spațiu și raze.

Nicĭ oameniĭ nu-ĭ eraŭ bine cunoscuțĭ, — afară de un mic cerc de prietenĭ, între cari se simția bine și pe cari-ĭ chema cu bucurie acasă la dînsul, în zîmbitoarea locuință de țară. Politică a făcut puțină și fără multă tragere de inimă: îl încălzia doar cutare chestie specială saŭ chestia evreiască, în care era antisemitul cel maĭ hotărît.

N'a prea călătorit. În străinătate a căutat numaĭ orașele unde se duc de obiceiŭ boieriĭ noștri și care-ĭ eraŭ așa de cunoscute, încît nu maĭ vedea nimic în ele. Paginĭ ca acelea ale schițelor de drum în Maroc, alcătuite în tinerețĭ, nu se maĭ întîlnesc în opera luĭ. Îĭ plăcea să se strămute numaĭ în locurile unde era sigur să găsească tot confortul și mulțămirĭ fine pe care nu le putea da țara.

Tot *boier moldovean* tipic era el și în ceia ce privește legăturile sale cu trecutul și cu acea parte a

presentului care e viața țerănimii. Scrierile istorice le privia ca făcînd parte din domeniile specialității. Cu sàteniĭ săĭ va fi fost bun, dar mîndria stăpînuluĭ de pămînt, a domnuluĭ de oameni nu l-a lăsat să-și plece privirea până la smerita bogăție de simțiri a țeranuluĭ. Cel ce a strîns și a prelucrat poesia populară, n'a știut, de fapt, ce se petrece în inima celor de cari a fost încunjurat mai mult în viață.

Deci corespondența lui trebuie să aibă mai mult un interes biografic decît unul literar. Și așa și este.

Ea se împarte în acest d'intăiu volum, astfel: scrisori către d. Maiorescu, scrisori către d. Iacob Negruzzi, scrisori către Papadopol-Calimah și scrisori către d-na Paulina Alecsandri.

Cele d'intăiu sînt de tot puține. Alecsandri s'a raliat la mișcarea „Convorbirilor", dar n'a avut legături personale cu conducătorul „Junimii". El se adresează d-luĭ Maiorescu mai mult ca ministruluĭ, cerîndu-i anumite măsuri și hotărîri. Scrisoarea-raport despre biserica romînă din Paris, scrisoarea-schiță despre biserica din Mircești sînt dintre cele mai întinse și mai îngrijite ale colecțieĭ Chendi-Carcalechi.

Din potrivă, poetul a scris foarte des d-luĭ Negruzzi, ca redactoruluĭ „Convorbirilor". Pentru producția literară a luĭ Alecsandri chiar, pentru felul cum el judeca scrisele altora — în general într'un chip foarte ușor, dar mai totdeauna prietenos pe cît se putea, chiar iertător cînd era vorba de cineva care-l jignise — aceste scrisori aŭ o mare însemnătate. Se vede mai ales cît de fără pregătire, fără cugetări îndelungate

asupra unuĭ subiect și felulu cum el s'ar putea lucra maĭ bine, începea Alecsandri scrierile sale. Se vede însă iarăș ce însemnătate punea el pe unele semne de recunoaștere din partea lumiĭ, care de cele maĭ multe orĭ n'aŭ niciun preț: complimente de salon, laude ale confraților, ș. a. m. d. I s'a părut totdeauna că premiarea sa de Felibriĭ din Sudul Franciei, cari — fără a discuta seriositatea lor—aclamaŭ pe un Latin de foarte departe, i s'a părut că această premiare e o mare izbîndă și un mare noroc, nu numaĭ pentru el, ci și pentru țara. pentru neamul săŭ. Tresarĭ de uimire cînd îl vezĭ punînd odată alăturĭ luarea Plevneĭ și încoronarea luĭ la Montpellier.

Papadopol-Calimah era, în adevăr, un prieten intim și, față de acest coborîtor de Domn, Alecsandri iea un ton maĭ cald și se spoveduiește maĭ deplin. Iarăș, foarte multe știrĭ despre viața zi de zi a poetuluĭ. Multe aprecieri cam exăgerate ale însemnătățiĭ literare a corespondentuluĭ săŭ. Plîngerĭ mișcătoare, din anii din urmă, pentru moartea fratelu săŭ Iancu, pentru boala sa proprie, pentru neplăcerile șederiĭ în Paris supt cerul răŭ, fără lumină, al iernii nordice, în isolarea strașnică a marilor mulțimĭ străine, în ocupația fără plăcere a visitelor goale, a prînzurilor de gală, în care el, ministrul unuĭ Stat mic și privit cu bănuială, se simția așa de puțin, pe cînd era deprins să fie așa de mult în palatul din Sinaia al Regeluĭ Romănieĭ, unde Regina-cîntăreață îl privia ca pe un maiestru în arta amîndurora.

Ceva desplăcut e, aicĭ, stăruința cu care Alecsandri cere luĭ Papadopol-Calimah să-ĭ dovedească în public

presupusa — și cu totul neadevărata — obîrșie din nobilii Alessandri ai Veneției.

Față de d-na Paulina Alecsandri, poetul se arată un soț plin de cea mai adevărată iubire și de îngrijirile cele mai delicate. Scrisorile vin din străinătate, din Sinaia, din București, pentru a face ca soția rămasă în Mircești să se bucure și ea de cinstea ce se face soțului glorios, de izbîndele pe care el le cîștigă.

Cetitorii volumului I-iu din această Corespondență nu vor afla un Alecsandri nou, dar, alături de multe noutăți din viața lui Alecsandri, colțuri simpatice din sufletul celui mai bogat și mai zîmbitor dintre poeții literaturii noastre mai vechi.

1 August 1904.

MAMA LUĬ ȘTEFAN-CEL-MARE.

Ștefan-cel-Mare a întovărășit în tinereță pe tatăl său Bogdan, atuncĭ cînd el apăra pe cîmpiĭ de luptă cinstea Moldoveĭ și numele eĭ bun. Dar în Scaunul Moldoveĭ nu stătea lîngă Bogdan-Vodă, ca Doamnă, înnaintea căreia să se plece frunțile, mama luĭ Ștefan. Numele eĭ de Oltea, în mirenie, iar în viața călugărească Maria, nu se întîmpină decît în pomelnicele și hrisoavele amintitoare ale fiuluĭ care n'a uitat-o. Se maĭ știe că fratele eĭ se chema Vlaicul și era decĭ un Muntean. Dar cine a fost ea, din ce loc anume și din ce părinți, care i-a fost soarta afară de iubirea domnească, ce a luminat-o o clipă ca o rază trecătoare, în ce împrejurărĭ s'a stîns, nu se poate spune. Și astfel nu vom cunoaște poate niciodată femeia care a dat luĭ Ştefan cucernicia luĭ, bunătatea față de ceĭ de aproape și de ceĭ de departe, pietatea față de strămoșĭ, gustul pentru lucrurile frumoase și putința de a uita de sine, care încununĕ pe oamenii în adevăr marĭ.

Acum cîteva săptămînĭ, am aflat însă, printr'o scrisoare a d-luĭ C. Moisil, profesor la liceul din Tulcea, că la mănăstirea Pobrata, zisă astăzĭ Probota, se vede

încă piatra ce acopere cenușa Oltei. Pe ea sînt scrise aceste cuvinte, în slavonește, limba Statului, a Bisericii și a învățăturii pe acea vreme : „Aceasta este groapa roabei lui Dumnezeŭ Oltea, maica Domnului Io Ștefan-Vodă, [care a murit] în anul 69..., Novembre în 4". D. Moisil nu cetise anul și nu dădea nici descripția pietrei. Din comunicarea d-sale ieșia deci că Oltea a murit saŭ a fost strămutată în acest mormînt cîndva în Domnia fiului ei.

În călătoria ce fac prin țară pentru alcătuirea cărții mele „Sate și mănăstiri" am ajuns, într'o caldă, senină și frumoasă zi de Iulie, și la Pobrata. Am văzut mormîntul Olteĭ, am cetit pisania lui în întregime și vin să vorbesc astăzi cetitorilor despre Oltea care a născut pe Ștefan-cel-Mare.

Pobrata, despre care se va vorbi pe larg în cartea pomenită chiar acum, e o mănăstire părăsită, ale cării chilii aŭ ars și nu s'aŭ mai făcut de loc. Focul a cruțat însă, din fericire, biserica, una din culmile la care s'a ridicat în vremile cele mai bune meșteșugul de clădire al strămoșilor noștri. Un turn elegant, suptțire și gingaș, se ridică de-asupra unei puternice clădiri, care impune prin înnălțime, prin grosimea zidurilor și farmecă prin măsura aleasă a tuturor proporțiilor. Ea a fost făcută de Petru Rareș, fiŭ din flori al lui Ștefan, și de Doamna sa, Elena, ale căror morminte de marmură, măiestru lucrate, se văd într'o despărțire anume a bisericii, menită de la început odihnei Domnilor din sîngele ctitorilor.

Dar Pobrata e mai veche decît Rareș. Încă de pe vremea lui Alexandru-cel-Bun, bunicul lui Ștefan-cel-

Mare, era în mijloc de codru o biserică a Sfîntului Nicolae din Poiană. Şi astăzi i se văd ruinele în vale. Cînd Petru-Vodă şi-a ridicat prinosul de închinare sfîntului ierarch, el a strămutat aicĭ pietrele de morminţe puse de înnaintaşiĭ săĭ pe gropile rudelor lor şi, împreună cu ele, de sigur, şi rămăşiţele scumpe ce acoperiaŭ. Astfel s'a adus aicĭ piatra unuĭ Petru-Vodă, fiul luĭ Ştefan „cel vechiŭ" şi nepotul de fiŭ al luĭ Alexandru-cel-Bun: ea e în pridvor, între pietrele boierilor din deosebitele vremĭ, Astfel s'a adus şi piatra ce acopere pe Oltea.

Ea se află afară din biserică, lîngă zidul ce stă în faţa chiliilor arse, între o lespede de pomenire din 1467, care pare şi ea domnească, de şi nu a unuĭ Domn, a unuĭ fiŭ legiuit de Domn saŭ a uneĭ Doamne purtînd cunună, şi între alta din 1606, a unuĭ Vornic. E o piatră, dar o piatră bună, tare, care se apropie de marmură: slovele sînt marĭ, foarte lămurite, săpate fin şi deslușit; lipseşte numaĭ colţul de jos, din dreapta, unde era scris sfîrşitul însemnăriĭ luĭ Ştefan, adecă două litere şi titlul de „Voevod", apoĭ cuvîntul „a murit". În mijloc, ca de obiceiŭ, sînt săpate frunze întreţesute. Totul e mic, simplu, dar foarte cuviincios.

Inscripţia, *pisania* e aceia ce am dat maĭ sus, iar pe slavoneşte următoarea: „să estŭ grobŭ | rabi bjiia Oltea mtre gna Io Stef[an Voevoda] | preastavis]e vleato 6973, Noemvri 4". Decĭ avem data sigură a morţiĭ—a morţiĭ, nu a strămutăriĭ în mormînt, cum am crezut aiurea. Ea este aceasta: 4 Novembre 6973 de la Facerea Lumiĭ, saŭ de la Hristos—cum socotim astăzi—1465. În adevăr la 1466 Ştefan, făcînd o danie

tocmai Pobrateĭ vechĭ, pomenește între morțĭ, pe lîngă părintele său Bogdan, și pe mamă-sa Oltea (Maria).

Ea a murit decĭ după opt anĭ de la venirea în Domnie a fiuluĭ său și a simțit bucuria celor d'intăiŭ biruințe ale luĭ Ștefan ; ea a trăit să vadă pe iubitul eĭ răsbunat împotriva aceluĭ ce-l ucisese și-ĭ răpise stăpînirea dreaptă asupra Moldoveĭ. Ea închise ochiĭ cîteva lunĭ numaĭ după ce Ștefan luă Chilia și atinse astfel una din țintele Domnieĭ luĭ; ea închise ochiĭ în mijlocul desăvîrșiteĭ siguranțe, din lăuntru și din afară, cîștigată cu armele. Ea nu plecă de lîngă fiul eĭ înnainte ca acesta să-și fi întemeiat casa, aducîndu-și de la Chiev întăia soție, pe fata de cneaz Evdochia, și în tînărul fiŭ de Domn Alexandru, care purta numele venerat al luĭ Alexandru-cel-Bun, îĭ rîdea un nepot.

Atuncĭ mănăstirea Putna nu se clădise încă, și astfel cea maĭ vestită dintre mănăstirile domnești era această Pobrată, cea din urmă din ctitoriile bătrînuluĭ Alexandru. Aicĭ i se făcu loc, de sigur chiar în biserica veche, și se scrise inscripția, care nu dă răposateĭ decît acest titlu, așa de smerit și totuși așa de mare: „mama luĭ Ștefan-Vodă".

Mica piatră nu maĭ poate sta unde este[1]. Am rugat pe vrednicul preot de la Pobrata s'o strămute în locul de cinste ce se cuvine, lîngă Voevodul Petru, ce era carne din carnea eĭ, și lîngă Doamna luĭ, Elena. Dar aceasta n'ajunge. Cînd strămutarea se va face, luîndu-se și pămîntul în care s'a prefăcut trupul blagoslovit, oameniĭ marĭ și multĭ să vie acolo, pentru ca și astfel

[1] S'a mutat în biserică, și o piatră nouă s'a adaus, din ordinul ministrului Spiru Haret, cu o inscripție, ce mi s'a făcut onoarea de a mi-o cere.

să se arăte recunoștința poporului românesc pentru Ștefan-cel-Mare. Femeile neamului nostru, cari au știut să serbeze prin daruri de mormînt întâia pomenire a lui Ștefan-cel-Mare, să acopere cu prinosul lucrului lor mica piatră pe care stă scris numele maicei lui Ștefan-cel-Mare, și din banul ce l-ar strînge ele s'ar face cel mai frumos acoperemînt de marmură pentru locul de odihnă al Olteï. Și, astfel, supt lespezile lor greoaie, Voevozi, Doamne și boieri vor tresălta de bucurie simțind iarăși viață în lăcașul pustiu, o viață de aduceri aminte, de încredere și de avînt.

8 August 1904.

DOBROGEA DE ASTĂZĬ

Prefectul județuluĭ Constanța, d. Scarlat G. Vîrnav, tipărește, într'un mare și bogat volum de 219 paginĭ în folio, expunerea asupra „situațieĭ generale a județuluĭ în anul 1904".

D. Vîrnav e inginer și a condus maĭ multă vreme Școala de Podurĭ și Șosele din Bucureștĭ. Socotelile și tablourile statistice îl interesează maĭ mult decît pe cetitorul obișnuit, și ele ocupă cea maĭ mare parte din carte, formînd un element de informație de cel maĭ mare preț. Cu atîta maĭ mult, cu cît ele daŭ la lumină pentru întăia oară resultatele noiĭ cercetărĭ și conscripțiĭ făcute în 1902 și care va schimba în unele puncte părerile de pănă acum cu privire la județul Constanța.

În expunerea d-luĭ Vîrnav se arată, în acelaș timp, lucrările făcute și se anunță programul celor ce se aŭ în vedere pe acest teren unde munca, atît de mult cerută, poate aduce foloase așa de marĭ.

***

A fost un timp cînd nu găsiam destule cuvinte pentru a ne plînge de acea pacoste căzută asupra capetelor

noastre nevinovate care ar fi fost Dobrogea: pămînt de bălți, de stuhuri, de pustiu, prin care la căldura strașnică șerpele își încălzește inelele verzi; pămînt de locuitori sălbateci, neîmpăcați cu stăpînirea noastră: spioni ruși, Bulgari iredentiști, Tatari mai răi decît dobitoacele, Turci îndărătnici cari n'au alt gînd decît să agonisească plata pentru corabia ce-i va duce în pămînturile pe care le stăpînește încă Padișahul. Ce se putea face acolo, pe un astfel de sol, cu astfel de oameni și între astfel de vecini: sus, Muscalul și jos mezinul lui, Bulgarul? Numai două feluri de oameni erau ispitiți să meargă în acest Ținut de nenorocire, două foarte interesante categorii sociale din România de la sfîrșitul veaculuĭ al XIX-lea. Întăiu — înșirîndu-i după rang—membrul din „elita", politică și socială, care știa că se pot căpăta acolo pe prețuri de nimic moșii destul de întinse și locuri pentru clădit vile în vederea Mării: cîți nu și-au îndeplinit acest scop și se găsesc astăzi foarte bine! Apoi funcționarii cari găsiau leafa singură prea mică pentru înnaltele lor nevoi culturale de oameni cu vicii civilisate, precum și aceĭ funcționari cari erau luați pe fugă din toate părțile, pentru nepricepere sau purtări rele, și cari căutau un colț de umbră unde să-și poată adăposti neajunsurile și păcatele: ce recomandație au fost aceste tipuri netrebnice sau conrupte pentru noua stăpînire românească, înțelege orișicine.

Despretul pentru Dobrogea venia dintr'un îndoit motiv: Pe de o parte, era durerea pentru pierderea Basarabieĭ, care nu era răscumpărată prin cedarea către noi a unui pămînt aproape cu totul străin. Era

apoĭ desăvîrșita necunoștință a împrejurărilor dobrogene. Înnainte de 1877 n'avusem niciun gînd asupra acesteĭ coaste a Măriĭ Negre, care trebuia să ne ispitească totușĭ așa de mult, — știam despre sangeactatele de Tulcea și Chiustenge cît știm și astăzĭ despre Ținutul Nicopoleĭ saŭ al Rusciuculuĭ. După 1877, aŭ apărut—mulțămită număruluĭ celuĭ mic și lenilor celeĭ marĭ a scriitorilor noștri și, nu maĭ puțin, apatieĭ asiatice a publiculuĭ—numaĭ foarte puține cărțĭ despre Dobrogea : și acelea aveaŭ un caracter cu totul special, și, precum nu eraŭ complete, așa ele nu vorbiaŭ decît unor cetitorĭ foarte rarĭ, cînd s'ar fi cuvenit ca toțĭ să știe ce am cîștigat.

Pe acest timp însă, cînd noĭ nu prețuiam cucerirea noastră, alțiĭ rîvniaŭ la dînsa. Bulgariĭ aŭ introdus de la început în cărțile lor de școală obiceiul, pe care l-aŭ păstrat și pănă astăzĭ, de a trece Dobrogea deosebit de Romănia, ca o țară „locuită de Bulgarĭ“ și deslipită de Bulgaria pe nedrept, prin tratatul de la Berlin, care încheie războiul „ruso-turc“. Nicĭ despre aceste pofte, noĭ nu știam nimic.

Bulgariĭ dobrogenĭ, maĭ mulțĭ în părțile Tulciĭ, fiind acolo în legătură cu coloniile bulgărești din Sudul Basarabieĭ, cumpărară și eĭ, cu lăcomie, din foastele pămînturĭ ale Statuluĭ turcesc, pe care acum noul Stat românesc le vindea pe-un cap, cu prețul cu care un risipitor împrăștie o moștenire. Eĭ se făcură astfel proprietarĭ de moșioare pe care le lucraŭ bine și cu folos. Ceĭ din orașe văzură crescînd negoțul, măcar în unele centre. Și unĭ și alțiĭ constatară cu plăcere că li se îngăduie să-șĭ vorbească limba—așa de mult

încît nu li s'a cerut să învețe și pe a noastră, pe care și astăzi n'o știu vorbi 4.000 de locuitori ai județului Constanța —, că li se lasă libere școlile. Deci, pe cînd Turcii, pe cari nu era nimeni ca să-i lumineze, zburătăciau în lume, Bulgarii rămaseră. Și tot așa făcură Nemții din colonii, Grecii din porturi, cărora noua dominație li vestia numai bine.

Încă de mult Dobrogea, ca și Bărăganul, ca și șesul Brăilei. era un pămînt clasic pentru pășunarea oilor Mocanului din Ardeal. Mocanul înstărit se face însă plugar. ceia ce e idealul oricărui țeran romîn. Unde se găsise atîta pămînt pentru Bulgar, se găsi și pentru Mocanul nostru. Și se găsi și pentru țeranul muntean saŭ moldovean, pe care sărăcia-l gonia de dincoace, din „țară".

Starea cea nouă a colonieĭ, locuință de micĭ proprietarĭ de toate neamurile, era astfel fixată. Și mica proprietate. bine asigurată, așezată în apropierea Mării și a Dunării, își aduse roadele obișnuite. Pămîntul se dovedi fericit, ridicînd holde frumoase. Pe dealurĭ se culegeaŭ struguri și în adîncimile lor se scotocia pentru piatră.

Față de marele avînt economic al locuitorilor, Administrația rămînea însă necontenit în urmă.

O singură dată ea se gîndi să *naționaliseze*, și pentru aceasta întrebuință calea răpede și violentă, ale cării foloase se văd la Ungurĭ. Pe cînd trebuia cîștigarea locuitorilor prin binefacerĭ și impunerea culturii noastre prin vădita ei superioritate.

La acest program s'a venit tîrziŭ. Din el s'a aplicat numaĭ partea întăiŭ.

Pe cînd profesoriĭ şi oameniĭ de carte din Dobrogea nu se pricep şi n'aŭ tragerea de inimă ce trebuie pentru a răspîndi cultura românească, pe care eĭ înşişĭ n'o cunosc, în cea maĭ mare parte, decît neîntreg şi superficial — fac o escepţie hotărîtă pentru d. Moisil, directorul din Tulcea —, ceĭ doĭ prefecţĭ de acum îşĭ înţeleg misiunea şi se străduiesc a o îndeplini.

D. Vîrnav a înmulţit şcolile şi bisericile, a crescut cu mult reţeaua de şosele şi e pe cale de a transforma oraşul, care trebuie să fie vrednic de splendidul săŭ port. Şi statisticele publicate acum mărturisesc despre ceia ce s'a îndeplinit.

O stabilitate desăvîrşită ar garantă şi maĭ mult aceste resultate, şi poate ar fi o măsură cuminte aceia care ar da în mînile Regeluĭ de-a dreptul atribuţia de a numi pe prefecţiĭ dobrogenĭ, cari lucrează la înfrumuseţarea unuĭ Ţinut ce întrece şi astăzĭ că bogăţie şi fericire a populaţieĭ pe cele maĭ multe din vechea noastră Românie.

15 August 1904.

DOĬ POVESTITORĬ.

Tipografia „Minerva“ a tipărit în acest an „Povestirile“ și „Șoimiĭ“ d-luĭ M. Sadoveanu, iar o firmă din Ploieștĭ, care încearcă de-o bucată de vreme și editura, alegîndu-șĭ une orĭ maĭ bine, alte orĭ maĭ răŭ cărțile, a pus în mîna publiculuĭ un noŭ volum al d-luĭ Vasile Pop: „De dragul celor micĭ“. Cărțile d-luĭ Sadoveanu aŭ fost bine primite și fără îndoială că pe d. Vasile Pop lumea noastră cetitoare îl va înțelege și-l va răsplăti prin înțelegerea eĭ mișcată.

D. Sadoveanu are o rodnicie vrednică de talentul săŭ; după cărțile pe care abia le-a dat la lumină, el se va înfățișa, în scurt timp, printr'un volum de schițe din viața de războiŭ a țeranuluĭ romîn în 1877, și părțĭ din această lucrare aŭ și apărut aicĭ și în revista „Luceafărul“ din Pesta. Tînărul scriitor și-a făcut despre cariera sa o ideie care nu samănă, din fericire, cu a înnaintașilor săĭ: i se pare, cu dreptate, că orĭcine are puterĭ trebuie să le cheltuiască și să le cheltuiască bine, adecă în așa fel încît să atingă cît maĭ deplin idealele sale de frumuseță și să folosească pe cît se poate maĭ mult oamenilor între cari trăiește, conaționalilor și contemporanilor săĭ, — altĭĭ venind

numaĭ în planul al doilea. El poate închipui lucrurĭ pe care, cînd le povesteşte el, le crezĭ adevărate şi le judecĭ maĭ frumoase decît lucrurile adevărate pe care le aĭ zilnic supt ochĭ: de ce şi-ar înfrîna darul numaĭ pentru ca din partea unor oamenĭ pretenţioşĭ să i se aducă lauda că se destăinuieşte rar, decĭ, zic eĭ, într'un chip maĭ impunător, maĭ vrednic, maĭ desăvîrşit?

Nicĭ d. Vasile Pop nu e un lustruitor fără odihnă al lucrurilor ce de la sine apar lustruite; şcoala producţieĭ chinuite, tulburate de auto-critica exagerată care trece prin năluĉirea că s'a îndeplinit în chip tainic o operă desăvîrşită şi veşnică, pentru ca la urmă să se ajungă la vădita neputinţă de a scrie, — această şcoală nu e a sa. Fără a ţinea în seamă răceala cu care ceĭ maĭ mulţĭ aŭ întîmpinat începuturile sale, şi învingînd, după cît ştim, grele împrejurărĭ, d. Vasile Pop n'a contenit pănă astăzĭ manifestaţia sa literară, şi acum, cînd el e chemat să-şĭ iea locul ce i se cuvine în literatura tinerilor, scrisul i se va face, de sigur, încă maĭ bogat, nevoia de-a se împărtăşi altora în ce gîndeşte maĭ ales şi spune maĭ frumos va fi maĭ puternică.

În aceştĭ doĭ povestitorĭ maĭ ales—şi, pe lîngă dînşiĭ în N. N. Beldiceanu, dacă va şti să se mărgenească în subiectele ce se potrivesc cu sufletul său şi nu va fi ispitit de nota sentimentală, în I. Ciocîrlan, în C. Sandu, în Cercel, în N. Macedoneanu (Bataria), dacă nu se va înstrăina, prin ocupaţiile sale nouă, de literatura românească,—generaţia care se recunoaşte, se uneşte, se îmbărbătează şi luptă împreună astăzĭ, iar

mîní va fi stăpînă pe viața neamului nostru, și-a găsit nuveliștiĭ și romancieriĭ ceĭ noĭ.

Orícine vede că această generație are un caracter deosebit, de care nu se poate despărți, pe care nu-l poate preface și în numele căruia va învinge. Ceĭ ce s'aŭ strecurat de la 1880-90 încoace s'aŭ putut mulțămi cu imitațiĭ, cu contrafacerĭ, cu variante; acestora-lalțĭ li trebuie ceva în adevăr noŭ în toate. Povestitoriĭ de cari am vorbit daŭ, împreună, cu toată lămurirea și puterea trebuincioasă, această notă nouă.

* * *

Generația de astăzĭ are privirea îndreptată asupra neamului întreg: în toată întinderea luĭ geografică, în toată alcătuirea luĭ socială, în toată desfășurarea luĭ istorică; pe dînsa o interesează toată Romînimea cîtă este orĭunde și orĭ în ce strate, toată cîtă a fost, în oríce vreme. Oríce datină, oríce amintire, oríce colț umil al sufletuluĭ mulțimilor ferite în graiul lor are preț pentru dînsa. Și luarea aminte a eĭ nu e rece, curioasă, abstractă, ci caldă, frățească, bună.

Decĭ în alegerea, în gradarea pe care o face, ceĭ d'întăiŭ loc îl ieaŭ aceia cari aŭ avut saŭ păstrează maĭ mult firea neamuluĭ, fire anumită și originală, care-ĭ e cel maĭ puternic drept la traiŭ. Alțiĭ aŭ avut, dăunazĭ, slăbiciune pentru tipurile de tinerĭ moderní, din cale afară de moderní, cu mintea în plete, inima în toane și talentul în mofturĭ ciudate, pentru naturile bolnave, nenorocite saŭ ticăloase care se pot ivi în aierul greŭ al orașelor marĭ, supt înrîurirea unor civilisațiĭ străine, putred de bătrîne. Nouă, cestor de

azĭ, nu ni maĭ trebuie băieţandriĭ cu nevricale, băieţoiĭ cu strîmbăturĭ, băieţeiĭ cu visărĭ goale ca experienţa lor de lume şi de viaţă; în lăturĭ urîtele figurĭ de carton spoit, maimuţoiĭ de mucavà! Prin literatură voim să trăim în noĭ o adevărată viaţă şi o viaţă scumpă nouă, şi ştim acum unde se găseşte ea, şi ştim cine o culege şi are puterea să ni-o înfăţişeze.

D-luĭ Vasile Pop îĭ plac „ceĭ micĭ", decĭ ceĭ mulţĭ şi, dacă te uiţĭ bine, ceĭ bunĭ, ceĭ naivĭ, ceĭ curaţĭ, chiar dacă aŭ pelita smolită a dănciucilor ce se luptă din arşice ca să ştie care din eĭ va fi „Împărat", saŭ încearcă ce poate spune din inima unuĭ om o coardă întinsă pe un piept de lemn uscat. Trecutul îĭ lasă hotărît la o parte; nu l-a văzut luptînd, nu l-a auzit plîngînd, n'a mers cot la cot cu dînsul pe aceleaşĭ drumurĭ grele, mîngîindu-l şi ajutîndu-l, şi decĭ îl lasă la o parte. Îl lasă la o parte şi pentru alte cuvinte: d. Vasile Pop nu descrie, ci, ca maestrul săŭ Caragiale, lasă să se înţeleagă, atinge numaĭ; strălucirea de veşmînt a vremurilor ce s'aŭ îngropat în aurul şi purpura lor nu-l ispiteşte. Apoĭ fapta—ceia ce cunoaştem maĭ bine, maĭ de-a dreptul, maĭ sigur de la aceĭ oamenĭ—nu-l priveşte, căcĭ nu se încălzeşte cînd ea se desfăşură, mîndră ca un steag, în luptele ce s'aŭ potolit de mult. În sfîrşit, nicĭ dialogul nu e ceia ce-ĭ place maĭ ales să dea—cu tot dialogul dibaciŭ din „Cerşitorii", cu toată precisia de ton din schiţele ţigăneştĭ, cu toată notaţia gingaşă a vorbirii ţeranilor înduioşaţĭ în „Domniţa". Nu,—acest scriitor trage cu urechea la mişcările ascunse ale inimiĭ, el pîndeşte înnaintarea gîndurilor; el e un psiholog răbdător, modest şi simplu,

— şi de aceia se îndreaptă spre ceĭ cari aŭ simţirea maĭ adevărată şi maĭ gingaşă.

Dar nu ca să scrie, ca Prosper Mérimée, ca I. L. Caragiale, opere de artă îngrijit săpate într'o marmură frumoasă şi rece. D. Vasile Pop e un sentimental. Un adevărat sentimental timid, care se roşineză şi se ascunde, şi nu un sentimental de paradă, totdeauna cu tirada 'n gîtlej. Sentimentalul e însă foarte adeseorĭ, în cealaltă manifestare a sa, un humorist. Şi astfel şi este un humorist d. Vasile Pop, dar iarăşĭ un humorist discret, care subliniază, fără a zîmbi, lucrurĭ care sînt însă şi foarte duioase. Ce poate fi şi maĭ vesel şi maĭ duios decît dulcile, curatele, albele sale povestirĭ din viaţa copiilor?

Şi M. Sadoveanu a scris despre „ceĭ micĭ". Ce sînt alta decît „ceĭ micĭ ţeranĭ bătrînĭ cari ospătează într'o zi de serbătoare în bordeiul lor fără veselie pe tînărul străin şi vorbesc apoĭ înnaintea oaspeteluĭ adormit de fiul lor mort, care era cam aşa, dar..., dar *maĭ frumos;* ce sînt alta sfinţiĭ ţeranĭ cari în primejdia morţiĭ de mînă duşmană desfăşură, în şanţurile umede, recĭ, otrăvite ale Plevneĭ cele maĭ alese simţirĭ de frăţie omenească, cea maĭ nobilă şi maĭ tăcută jertfire de sine, cea maĭ curată veselie a unor suflete ce aŭ rămas limpezĭ ca ale copiilor? Dar altceva îl chiamă în acelaşĭ timp: din trecut îl chiamă umbre, şi el, romantic, dacă voiţĭ să-ĭ ziceţĭ, dar romantic în această parte a creaţiuniĭ sale—, el le urmează. Sînt umbre care plîng vechĭ durerĭ, umbre desnădăjduite ce nu se pot odihni, sînt umbre blînde care par că n'aŭ trăit niciodată; dar acelea care stăpînesc maĭ mult sufletuĭ

scriitoruluĭ sînt umbrele în zale ruginite, umbrele pătate de sînge, umbrele care aŭ *făcut fapte* cînd eraŭ între oamenĭ, care aŭ petrecut, aŭ băut, aŭ iubit, aŭ luptat, aŭ cucerit și răsbunat. În veșminte din toate vremurile, în situațiĭ din toate treptele, Voevozĭ, boierĭ vechĭ, boierĭ noĭ, haiducĭ — pe aceștia ni i-a dat povestitorul într'un curent care se vestește puternic ca acela al povestirilor — inferioare ca valoare artistică firește — ale bătrînuluĭ Alexandre Dumas, care, între altele, a fost profesorul de istorie al poporuluĭ frances.

În puține cuvinte, aceștia sînt ceĭ d'intăiŭ povestitorĭ tinerĭ aĭ poporuluĭ romîn de astăzĭ, și norocul a voit ca scrisele lor să fie astfel încît orĭcine din neamul lor îĭ poate înțelege și se poate încălzi de poesia sănătoasă din sufletele lor.

22 August 1904.

„CÎNTECELE DE VITEJIE“ ALE LUĬ GHEORGHE COȘBUC

Gheorghe Coșbuc a dat la lumină, culegînd din reviste care nu se prea cetesc, din reviste care se uită și din manuscriptele sale, despre care prietenĭ spun că ar fi multe, un volumaș alb, de o sută și cîteva foĭ, pe care l-a intitulat „Cîntece de vitejie“.

Apoĭ el s'a întors la ocupațiile sale de funcționar. pe care i-ar fi îngăduit să nu le iubească, dar din care maĭ mult decît din strălucita luĭ poesie vine pînea de toate zilele pentru el și pentru aĭ săĭ. De soarta cărticeleĭ pe care a făcut-o să zboare în lume nu-ĭ va fi păsînd mult luĭ, nepăsătoruluĭ poet, în desprețul căruia pentru reclamă, pentru recunoaștere și prețuire chiar, în neîncrederea căruia pentru prietenie, în izolarea desăvîrșită a căruia zace și o picătură neagră de amărăciune.

Între fabulele nesărate ale poetuluĭ de salon Florian e una care vorbește de soarta deosebită a două păsărĭ, prinse în cușcă, precum poetul cu sufletul liber e prins în zăbrelele lumiĭ și-și cîntă de năcaz luĭ, făcînd astfel bucurie lumiĭ, la care nu s'a gîndit. Una din acele păsărĭ era o mică pasăre sură, care a murit

fiindcă nu i s'a auzit glasul. Iar cealaltă, care trăiește până la sfîrșitul fabuleĭ, care e veșnică, croncănește fără încetare din marele-ĭ plisc lacom de corb nesățios: pas să-l uite cineva pe acesta și să nu-ĭ dea de zece orĭ cît îĭ trebuie ca să maĭ slăbească puțin cu cîntecul!

Cu cîtă căldură n'a vorbit presa noastră, prietenoasă pentru anume poeți cari se înțeleg lesne și ca oameni și ca scriitorĭ, de cutare corb cu glasul funebru saŭ de cutare gaiță cu pene de împrumut, cu cîtă bucurie n'a vestit neamuluĭ românesc noua operă a neobosituluĭ maestru! Iar, cînd se întîmplă așa o nimica toată ca un volum noŭ al luĭ Coșbuc, atuncĭ e o liniște, o tăcere... Dușmaniĭ de altă dată nu se maĭ văd, dar prieteniĭ scriitoruluĭ romîn sînt așa de discreți... Și apoĭ cutare domnișor care știe toate intimitățile literare ale scriitoruluĭ cu care s'a întîlnit de cîteva orĭ la cafenea, te va trage la o parte și-ți va spune, cu toată cruțarea șopotitoare a „prietenuluĭ“ față de prietenul săŭ, că e pe sfîrșite cu talentul luĭ Coșbuc, care se maĭ încearcă numaĭ din causa comandelor oficiale.

Tăcerea cu care aŭ fost primite „Cîntecele de vitejie“ nu e de loc îndreptățită și, dacă — din motive care se pot înțelege, dar nu se judecă, — poetul a pierdut marele săŭ avînt cuceritor din vremurĭ, conștiința fecundă că el se găsește între aĭ săĭ cari-l iubesc, îl admiră și-ĭ așteaptă cu nesaț cuvîntul,—opera sa din urmă e întru toate vrednică să stea alăturĭ cu celelalte.

* * *

„Cîntăreți de vitejie“ am maĭ avut noĭ, dar nu-ĭ

prea cetim, fără a fi vinovaţi de uitare nemeritată şi de nerecunoştinţă. Pe la 1860 cînta din trîmbiţa veche a baladelor Dimitrie Bolintineanu: el făcu să răsune în auzul unor cetitorĭ cari preţuiaŭ foarte mult această musică patriotică şi războinică, isprăvile luĭ Mircea Bătrînul, şi ale luĭ Ştefan-cel-Mare, şi ale luĭ Mihaĭ Viteazul, şi ale altora maĭ micĭ. Intenţiile cîntăreţuluĭ eraŭ foarte bune şi faima luĭ pătrunsese pretutindenĭ: dar noĭ cari trăim, astăzĭ, în vremurĭ cînd admiraţia vine maĭ greŭ, găsim că balada de la 1860 era cam slabă, că sămăna prea mult cu o tînguire de păstor, şi nu a unuĭ păstor care să fi păscut în adevăr oile la munte, ci a unuĭ păstor de pe scenă care plînge sentimental în poalele onorabiluluĭ public.

Nu trecu mult şi, pe vremea războiuluĭ, Alecsandri luă asupră-şĭ sarcina de a cînta pe luptătorii ce mergeaŭ, cu primejdia vieţiĭ, să smulgă din mînile duşmanuluĭ bronz pentru coroana Regeluĭ neatîrnat al Romănieĭ. El n'a făcut balade romantice trecutuluĭ, ci a socotit că poate făuri o strălucitoare platoşă de aur pentru eroul ce stătea viŭ cu sabia în mînă. El a scris povestirĭ din luptele cu Turcii şi a dat recunoştinţiĭ noastre pentru ostaşĭ, mîrdrieĭ noastre pentru biruinţă, încrederiĭ nouă în viitor aripile largĭ ale odeĭ. Şi Curtea şi naţia i-aŭ mulţămit destul pentru aceasta.

Dar, cînd ajungĭ astăzĭ la această parte din opera luĭ Alecsandri, nimic nu ţi se mişcă în suflet şi lacrămile nu se coboară în ochĭ. Şi totuşĭ „poetul naţional" îşĭ dăduse toate silinţile, făcuse ce credea el că poate face maĭ bun pentru a răspunde aşteptărilor ce se formaseră, încrederiĭ ce se pusese în el. Causele neiz-

bîndeĭ luĭ eraŭ acestea: lipsa statornică de putere, de energie a talentuluĭ săŭ, plăcut, armonios, dulce — căcĭ alțĭ plămînĭ trebuiaŭ pentru a scoate sălbatecul chiot al biruinței muncite! — și, apoĭ, deplina necunoștință a luĭ, înstrăinarea luĭ față de țeranul romîn, care, el, biruise: marele proprietar Alecsandri nu era de sigur acela care putea vorbi în numele acestuĭ țeran și pe înțelesul luĭ.

Puterea luĭ Coșbuc e însușirea luĭ de căpetenie, o putere grămădită, încleștată, care zbucnește în puține cuvinte zguduitoare saŭ care, deslănțuită, ca în zugrăvirea strălucită a năvaleĭ luĭ Mihaĭ în lupta de la Călugăreni, samănă cu căderea prăpăstuită a uneĭ năprasnice furtunĭ. Aceasta nu e nicĭ un *pastor fido* modulînd din fluierașul sentimental o serenadă pentru strămoșĭ, nicĭ un fin om de salon, un înnalt funcționar literar care, cu toată conștiința însemnătățiĭ sale, depune cununĭ de mărgele și florĭ de mătasă pe groapa, bine spălată de sînge, și presărată cu nisip, a voinicilor. Nu, acesta e urmașul unuĭ șir de preoțĭ de sat de acolo de sus de supt munte, unde e viața grea și unde a fost totdeauna muncă multă și luptă destulă, acesta e un aspru țeran cu sufletul de stîncă. Cînd ajunge să vorbească de trecutul mare, în sufletul luĭ care se deschide bate ca un larg vînt de mîndrie, de sălbatecă bucurie, pare că și el ar fi fost dintre aĭ luĭ Basarab bătrînul, „păstorul de oĭ“ care a răpus pe Carol-Robert,

stăpînul țeriĭ feudale,

ca și cum și el ar fi purtat arcul și sulița și spada pe urmele, săpate adînc de mînia răsbunătoare, ale

luĭ Ştefan şi ale luĭ Mihaĭ, strămoşiĭ, de fapta cărora se împărtăşeşte cîntînd-o tare, limpede în auzul ţeriĭ întregĭ şi a neamuluĭ întreg. Iar, cînd se coboară la luptele cele din urmă, pe care le-aŭ dus Ardeleniĭ supt steagul Austrieĭ, Romîniĭ de aicĭ supt flamura neamuluĭ lor, supt liberul tricolor, el nu strigă în gesturĭ teatrale, precum ar face-o orĭce tîrgoveţ aprins prin închipuire, ci el, ştiind bine ce s'a putut petrece în sufletele, împărţite de multe simţirĭ, ale unora ca dînsul, se opreşte înduioşat până la lacrămĭ şi, cînd răsună cîntecul său, el duce plînsorĭ de doină, bocete de mamă, suspine de tovarăşĭ aĭ celor ce s'aŭ pierdut, şi le amestecă, într'o simfonie măreaţă, spre mărirea simplilor sătenĭ din neamul său cari aŭ murit pentru ţară, urmînd învăţăturile strămoşilor.

Aceasta face din „cîntecele de vitejie“ ale luĭ Gheorghe Coşbuc, cu imnurile liniştite şi mîndre, cu fragmentele din bronzul epopeiĭ, cu chemarea înnaintea noastră a morţilor ce tresaltă de tunurile zileĭ de 10 Maiŭ, amintire a fapteĭ lor cu urmărĭ veşnice, cu duioasele răvaşe şi povestirĭ ale sătenilor ce întreabă de acasă şi spun de unele şi de altele uitînd tocmaĭ ceia ce-ĭ face marĭ înnaintea tuturor timpurilor, din tot acest bogat cuprins al celor o sută şi cîteva paginĭ cartea cea maĭ oţelitoare de inimĭ pe care a scris-o un poet romîn.

29 August 1904.

ZIARELE ȘI DEBUTUL TINERILOR SCRIITORĬ.

Între neajunsurile pe care de o bucată de vreme le fac cele maĭ multe ziare literaturiĭ românești e și tiparul gratuit, îmbielșugat, fără control, fără îndreptărĭ, fără condițiĭ și răsplătit prin reclamă pe care-l pun la îndemîna orĭcăruĭ tînăr care vrea să ajungă răpede la o situație literară saŭ care vrea să-șĭ capete pe această cale maĭ lesnicioasă un nume pentru a-l întrebuința apoĭ în alte direcțiĭ, maĭ practice, ale viețiĭ.

Cutare tînăr și-a mîntuit școala. „Școala“ înseamnă astăzĭ Universitatea saŭ măcar liceul fără bacalaureat; e un semn de progres față de trecut, cînd ambițioșiĭ fiĭfiiaŭ din aripile lor ciunge îndată ce aveaŭ gimnasiul de patru clase întreg saŭ întrerupt prin conștiința că sînt pregătițĭ pentru viață (dar pe atunci eleviĭ eraŭ maĭ bătrîiorĭ așa, încît, în ceia ce privește vrîsta, nu este deosebire). El vrea să cugete, să simtă și pentru alțiĭ, cari să afle în acest chip că el cugetă și simte într'un chip superior, așa încît orice om luminat trebuie să se deprindă a-l păstra numele în amintire. Va fi, îșĭ zice el, un om de condeiŭ: bărbat de știință, poet, nuvelist, critic. O dorință frumoasă.

S'ar cuveni ca el să se supuie acuma judecățiĭ cuiva

care pricepe saŭ, dacă vrea să fie cu totul sigur, să aibă o hotărîre fără apel, a maĭ multor oameniĭ cari se pricep. Pentru aceasta nu e de nevoie să bată la uşa unuĭ judecător pe care nu-l cunoaşte şi de vederea căruia se poate sfii: dacă e un candidat pentru cariera omuluĭ de ştiinţă, îşĭ poate întreba profesoriĭ, cari aŭ avut destulă vreme să-l vadă la multe încercărĭ şi să-l preţuiască temeinic şi sigur. Eĭ îĭ vor spune saŭ că nu e chemat pentru lucrul ştiinţific, lipsindu-ĭ răbdarea, spiritul de sistemă, logica dreaptă, sîmburele de originalitate, saŭ că e potrivit numaĭ pentru anumite cercetărĭ, dincolo de raza cărora ar cădea în greşelĭ şi s'ar compromite faţă de oameniĭ serioşĭ, saŭ că e într'adevăr o putere deosebită. În acest cas — care e destul de rar — cel d'intăiŭ sfat ce i se va da de orĭce profesor cinstit şi cu iubire faţă de eleviĭ săĭ va fi să se pregătească şi să ştie aştepta. Un om făcut, o reputaţie bine aşezată, un talent ce şi-a dat probele pot scrie şi lucrurĭ mărunte pe care de multe orĭ aŭ datoria de a le scrie pentru a semnala ceva altora ce aŭ maĭ mult răgaz, pentru a îndrepta ceva, pentru a înlătura ce nu se cuvine să se creadă. Tînărul trebuie să se înfăţişeze publiculuĭ, căruia-ĭ e dator cu stimă, pentru a căpăta şi el stimă din partea luĭ, cu o lucrare mare, bine gîndită, nouă, studiată multă vreme. El e un necunoscut care nu poate veni cu poliţe şi fiţuicĭ, precum îĭ e îngăduit aceluia care răspunde cu valoarea sa recunoscută; el, tînărul, trebuie să plătească în aur strălucitor, bun şi greŭ.

Dacă însă şcolarul ajuns liber vrea să facă literatură în înţelesul restrîns al cuvîntuluĭ, el, care nu-şĭ

găsește editor și n'are poate părinți bogați, mîndri de zgomotul ce-l poate face fiul lor, are calea revistelor, a celor cîteva reviste bune. Pe acest teren nimenĭ nu-ĭ poate cere să înceapă cu o mare poemă saŭ cu un puternic roman.

A îndeplini frumusețea e maĭ greŭ decît a găsi unele adevărurĭ de preț maĭ mic: la adevărurile acestea duce un drum drept, care e bine cunoscut și pe care-l facĭ cu stăruință și știind să-ți economisești puterile și să te ferești de ispita ipoteselor zădarnice care te fură în prăpastie; la frumos duc potecĭ ascunse, multe de tot și nu-ți e îngăduit, dacă vreĭ să-ți rămîie într'adevăr numele și isprava, să te strecurĭ unde altul și-a sîngerat fața în crengĭ, și-a înțepat picioarele în spinĭ și-a ciocnit genunchiĭ de piatra goală și a făcut cale. Aicĭ nu se cere să-ți fi mers poteca până la capăt, până sus, de unde se văd largile orizonturĭ, unde răsufli aierul slobod și curat, unde razele de soare căzînd din recele cer albastru îți pun cunună pe frunte; aicĭ trebuie să se vadă numaĭ că gîcești pe unde se merge. Și orĭce om cu experiență vede îndată din cea d'intăiŭ propoziție de proză ce înnaintează, din cel d'intăiŭ freamăt de versurĭ ce vreaŭ să zboare, că are înnaintea sa pe un *ales*. Nu e, de sigur, desăvîrșirea, siguranța, nu sînt formele depline, ci încă o stîngăcie de adolescent, adesea foarte neplăcută, dar ceia ce nu poate trece nerecunoscut, ceia ce te face să îndemnĭ și să lauzĭ, e *avîntul*, puterea care caută drum.

Cînd ți s'a zis de profesor saŭ de critic că n'aĭ chemare, lasă poarta de aramă de unde începe drumul științiĭ, părăsește pajiștea cu florile înnalte de

uude începe prin zidul negru al arborilor ici și colo, pentru cine poate nemeri, suișul către înnălțimi. Aceasta nu e o înfrîngere de care să-ți fie rușine și pentru care să ții năcaz aceluĭ ce te-ar fi învins și umilit: e rușine să nu-ți fi făcut datoria, să nu-ți fi trăit viața, să-ți fi irosit ca fiul risipitor puterile pe care le-aĭ avut în adevăr, să fi fost, într'un cuvînt, din vina ta, maĭ puțin decît ce-aĭ fost chemat să fiĭ. Dar că-ți spune cineva că n'aĭ menire de învățat, saŭ de poet, saŭ de povestitor. saŭ de lămuritor al frumuseții în literatură și artă e ca și cum ți-ar spune un maestru de musică pe care l-aĭ fi 'ntrebat în treacăt, că n'aĭ glas saŭ că degetele nu-ți sînt potrivite pentru piano. Cată să fiĭ numaĭ un om cum se cade—ceia ce poate orĭcine e sănătos la minte — și cîțĭ te vor cunoaște te vor lăuda: nu e și aceasta glorie ?

Iar, dacă ți s'a spus să aștepți, aĭ acum o datorie față de tine. În sufletul tău zace un zeŭ care nu s'a trezit încă; nu-l grăbi, căcĭ o picătură de untdelemn fierbinte din lampa ta nerăbdătoare îl va face să-și destindă aripile și să fugă pentru totdeauna. Cetește mult, călătorește mult. Adună cunoștințĭ despre lucrurĭ și oamenĭ și, maĭ ales, adună cunoștințĭ despre tine. Lucrează la desăvîrșirea ta însăți, ceia ce e opera de artă cea maĭ înnaltă la care se poate lucra. Și, cînd veĭ simți că *trebuie,* vorbește, scrie!

*

Ce se întîmplă însă astăzĭ, cu obiceiurile de ușurătate ale tinerilor noștri, de o parte, și cu urîtele năravurĭ de lene și șiretenie ale ziarelor noastre. de alta ?

X a fost refusat saŭ amînat la reviste, Y a fost înștiințat de profesorul săŭ că nu e încă vremea să se manifeste saŭ că vremea aceasta nu va veni niciodată. El maĭ întreabă și pe altĭ profesorĭ, venerîndu-ĭ în tot felul, doar va stoarce o vorbă de politeță pe care el va preface-o neapărat în articol de credință, în dogmă. X va ataca o revistă după cealaltă; dacă va fi lipsit de inteligență, el va ajunge la cutare tiCăloasă foaie unde „directorii“ sînt oamenĭ de o samă cu dînsul saŭ și maĭ puțin înzestrațĭ și maĭ puțin luminațĭ decît el; acolo va fi primit în triumf și-și va începe cariera de scriitor romîn în acea taină de păcate.

Dacă însă X va fi inteligent, el îșĭ va zice: de ce aș scrie la cea din urmă dintre reviste, cînd pot scrie la cel d'intăiŭ dintre ziare, bucurîndu-mă aicĭ de o publicitate cum n'o pot avea nicĭ aceia cari m'aŭ răspins pentru totdeauna saŭ pentru cîtăva vreme, care mi se pare mie prea lungă?

Și în adevăr *poate* scrie. Ziarele noastre sînt prea marĭ, cu mult prea marĭ, pentru numărul, pentru timpul, pentru talentul, pentru hărnicia și cunoștințile ziariștilor noștri. Acești factorĭ lasă în fiecare zi un deficit de hîrtie albă care *trebuie* totușĭ înnegrită pănă la ceasul aparițieĭ. Atuncĭ, pentru a răspunde acesteĭ nevoĭ, se taie cu foarfeca, se traduce — și se traduce încă destul de prost — saŭ se caută cu nerăbdare în corespondență prosă de-a luĭ X, versurĭ de-ale luĭ Z, iar ochiĭ redactoruluĭ se umplu de lacrimile recunoștințiĭ cînd între darurile poșteĭ din acea zi se vede erudiția amiculuĭ Y. Răpede la tipar, și peste cîteva ceasurĭ

fericitul — eŭ zic: nefericitul — autor, X cel cu părul lung saŭ Y cel cu căutătura adîncă, aŭ plăcerea de a se vedea tipăriță, și eĭ știŭ cu mîndrie că măcar o parte din mulțiĭ cetitorĭ aĭ ziarului vor primi în suflet ideile și sentimentele lor saŭ măcar că eĭ vor ști cum că există X saŭ Y. Și apoĭ ațină-se redacția la pachete recomandate din partea „amicilor noștri", cari vor ajunge să dea și știrĭ despre sănătatea saŭ despre planurile lor. Iar ziaristul, bucuros că a cîștigat o umplutură permanentă, va tipări cu sfințenie, — firește fără a maĭ face corectura la tipar, ceia ce și pentru mulțĭ autorĭ e indiferent—și se va gîndi pe alăturea și la folosul ce a adus partiduluĭ atrăgînd pe „amicul" care poate fi, cine știe?, cu diploma ce are, un om cu însemnătate și un alegător, un orator, prețios.

Mulțămițĭ uniĭ, mulțămițĭ și ceĭlalțĭ; ba mulțămit și publicul, care socoate că, cetind astfel de literatură și știință, poate să nu maĭ cetească revistele și cărțile, care se vînd ca vaĭ de capul lor, ca vaĭ de obrazul bieților scriitorĭ, cari n'aŭ vrîsta și firea luĭ X și Y. Și totuși ce bine ar fi dacă în locul acesteĭ încurajărĭ demoralisatoare pentru tinerĭi ce debutează, redactorĭi fără materie ar reproduce din reviste și maĭ ales din cărțĭ,—care la cele maĭ multe ziare îșĭ lasă titlul la bibliografie și pier cu foile netăiate... Așa s'ar aduce un adevărat serviciu culturiĭ acestuĭ popor, căruia fiecare trebuie să-ĭ facem binele ce putem.

5 Septembre 1904.

SFÎRȘITUL EXAMENELOR.

O măsură ministerială a suprimat examenele la școlile secundare ale Statului.

Examen înseamnă cercetare, probă de știință prin întrebări puse la întîmplare saŭ prin compoșiții asupra unor subiecte alese la întîmplare. Chinesiĭ, popor vechiŭ, civilisat și cuminte, le aŭ pentru școlarĭ, le aŭ pentru oamenĭ în vrîstă, chiar pănă ce eĭ intră printr'un examen căruia noĭ îĭ zicem *concurs* în rîndul dregătorilor Statuluĭ, adecă al oamenilor cari pot fi obraznicĭ față de aceia cari lucrează maĭ mult decît dînșiĭ pentru ca să fie mult maĭ puțin răsplătițĭ. Pentru examene miĭ și miĭ de copiĭ, miĭ și miĭ de oamenĭ tinerĭ și de oamenĭ maĭ bătrînĭ învață cu greŭ atîtea litere și se cufundă în cetirea înțelepciuniĭ, adunată în strașnic de multe volume, a timpurilor trecute, bune și sfinte. Pentru examen aceiașĭ nevrîstnicĭ și vrîstnicĭ aŭ purtare bună și maniere alese, pentru a căpăta o diplomă că nu bat pe tatăl lor și nu-șĭ șterg nasul cu degetele și pentru a schimba această diplomă cu o leafă.

Fără să fi cunoscut pe Chinesĭ, Europeniĭ aŭ ajuns și eĭ la părerea că un examen, un concurs sînt lucrurĭ foarte folositoare, și le aŭ. La eĭ însă examenele

aŭ și un alt rost, foarte însemnat și folositor societățiĭ. Chinesul caută să treacă numaĭ la examene pentru a putea mînca fără să facă nimic; Europeanul caută să treacă examenul și să întreacă pe aceĭ ce-l trec împreună cu dînsul. El, omul alb, e ambițios, pe cînd omul galben e numaĭ practic și, altfel, cumpătat în socotelile luĭ practice. În Europa, de la șepte anĭ se deprinde omul a se crede maĭ mult decît aceia în mijlocul cărora trăiește, și pentru aceasta ce mijloc ar putea fi maĭ potrivit decît examenul întâiŭ, concursul pe urmă?

Până acum avurăm și noĭ parte de examene... Până maĭ dăunăzĭ le visam încă, eŭ, „elev bun", precum visam căderea de pe o rîpă saŭ cînele negru care mă urmăria cu gura căscată. Pe vremea cînd culegeam în școală o învățătură care valorà a zecea parte din silințile și suferințile mele, eraŭ două examene în fiecare an: unul de iarnă și unul de vară. Trebuia să știĭ întâiŭ tot ce s'a predat în patru lunĭ, apoĭ tot ce s'a predat în nouă. Să știĭ tot în amănunte, și nu să se vadă ce aĭ folosit din toate amănuntele ce s'aŭ coborît în sufletul tăŭ de copil, ce a rămas statornic și veșnic legat de ființa ta. Ți se cerea, nu să se vadă că aĭ ajuns, ci să facĭ din noŭ tot drumul greŭ prin care ajunseseșĭ la scop, la țintă.

Te învățaĭ astfel cu chinul și cu durerea. Paginile mîzgălite ale manualuluĭ se luaŭ iarășĭ în cercetare una cîte una. Unĭĭ profesorĭ eraŭ maĭ bunĭ și cereaŭ numaĭ faptele, materialul în orîce formă; aceia *știaŭ* saŭ știaŭ ceva. Dar era — din bielșug — și profesorul care nu știa nimic, și ce putea face bietul om, cum

putea să ție..., să treacă el examenul decît îndatorindu-te să spuĭ întocmaĭ ceia ce el urmă, grav, cu degetul pe carte?

Unĭ învățaŭ, adevărat și cinstit, pentru examen, și eraŭ astfel inteligențe frumoase care slăbiaŭ pentru toată viața, strivite; eraŭ trupurĭ vioaie și sănătoase care se chinuiaŭ și îmbătrîniaŭ oarecum înnainte de maturitate pentru că hrăniaŭ silințile peste fire ale sufletuluĭ chinuit. Ceĭ maĭ mulțĭ întrebuințaŭ, în războiul fără armistițiĭ dintre profesor și elev, stratageme, șireclicurĭ de războiŭ: fiindcă era o ispitire a noroculuĭ, profesoriĭ dădeaŭ să se facă *bilete*, cuprinzînd capitole din materie, întrebărĭ, și școlariĭ trăgeaŭ fiecare un bilet, două, ca la Italiencele cu papagalĭ saŭ cu șoarecĭ albĭ. Ceĭ virtuoșĭ aveaŭ o zguduire în tot trupul cînd apropiaŭ mîna, cîtva timp nesigură, tremurătoare, de maldărele de hîrtiuțe. Ceĭ mulțĭ însă eraŭ îndrăznețĭ, și privirile lor cercetaŭ cu multă luare aminte aceiașĭ sorțĭ de hîrtie albă: căcĭ scriitorul biletelor întrebuința maĭ multe felurĭ de hîrtie, foarte asămănătoare de altfel între ele, saŭ eĭ tăiaŭ în cîte două saŭ treĭ felurĭ hîrtia liniată, și cine știa meșteșugul lua cu siguranță o întrebare din partea materieĭ pe care o pregătise.

Siguranța deplină însă față de tot examenul n'o avea nimenĭ. — ceĭ buni încă maĭ puțin decît ceĭlalțĭ. Cine știe ce punct special răsare în mintea profesoruluĭ, cine știe ce maĭ întreabă *delegatul* care îl întovărășește? Cine știe ce confusie, ce oprire în loc se poate petrece în mintea împovărată, *îndopată* atîta vreme și pe care acum o fulgeră frica, paralisînd-o?

Elevul leneș — nu mai vorbesc de răsfățatul, trufașul elev cu stăruințî care e, în hainele luî nouă nouțe și așa de scumpe, de cele mai multe orî crisalida marilor canaliî —, elevul leneș înnainta une orî dintr'o săritură, împins de noroc; elevul bun, mai ales elevul stăruitor, solid, dar fără strălucire, băiatul de la sate, dădea adesea îndărăt, și mai bine decît oricuî îî mergea cutăruî fel de tîrgoveț, deprinși de acasă a se amesteca în toate și a spune la întîmplare cuvinte care poate se prind.

De aicî venia zguduirea aceleî convingerî că orice silință cinstită ajunge o țintă bine aleasă, care trebuie să pătrundă încă din ceî d'intăiu anî de conștiință în mintea tuturora și să fie puternica temelie a uneî vieți de societate sănătoasă, de unde vine apoî puterea și mărirea unuî popor. Și, iarăși, de aicî venia părerea, primejdioasă, disolvantă, că lucrurile se învață, nu pentru a se ști, nu pentru a se întrebuința, ci pentru a se arăta, pentru a se specula o clipă și a se uita pe urmă. Căruia dintre ceî mai buni școlarî i-a părut vreo-dată rău în adevăr, cînd a văzut că pierde, cîteva zile după ce căpătase nota frumoasă și gradul înnalt în clasificație, cunoștința materieî, adecă rodul unuî an întreg de muncă?

Astăzî examenul s'a dus; învățămîntuluî secundar i s'a tăiat coada chinezească și i s'a luat nasturele de cristal colorat. Aceasta este un bine și poate fi un foarte mare bine, dar numaî atuncî cînd profesoriî vor fi convinși de scopul noŭ al învățămîntuluî, care e să ajute pe copiî cu toată iubirea, să-î cruțe pe cît se poate și să-î pregătească, desprețuind formele, scoarța ce nu hrănește, pentru stăpînirea asupra vieții și întrebuințarea rodnică a cunoștinților cîștigate,—și păstrate.

19 Septembre 1904

REGELE LA IAȘĬ.

Regele Românieĭ a intrat în triumf la Iași, Scaunul cel vechiŭ al Domnieĭ moldovenești, care a trecut asupră-ĭ în opera mare și sfîntă, începută la 1859, de întregire politică a neamuluĭ românesc, întreg de mult cu sufletul.

Ceĭ ce vor fi fost de față, vor fi știind acum să povestească despre mărețele serbărĭ ce s'aŭ desfășurat acolo. Miniștrĭĭ, deputațiĭ, senatoriĭ, înnalțiĭ funcționarĭ, fruntașiĭ politicĭ, codașiĭ aceleiași politicĭ, poftițĭ și găzduițĭ, ca uniĭ ce staŭ în rîndurile d'intăiŭ ale poporuluĭ nostru, aŭ văzut și pot să spuie cît îĭ taie capul—pe uniĭ maĭ mult, pe alțiĭ maĭ puțin, pe atîția frăcuițĭ din zilele marĭ, de loc — despre cele ce aŭ văzut, înțeles și simțit. Noĭ ceștialalțĭ, plevușca școlilor și scrisuluĭ românesc, am cetit cu nerăbdare, cu mîndrie, cu înduioșare prosa descriptivă pe care corespondențiĭ evreĭ aĭ ziarelor din Bucureștĭ aŭ trimes-o cu acest strălucit prilej. Prosa era cum putea să fie, dar avem puterea de a face transparent acest văl grosolan și de a vedea cu inima aceia ce a fost.

Decĭ printre rînduri de mulțime deasă, a cărĭĭ viață întreagă se grămădia în ochiĭ lacomĭ, aprinșĭ, alaiul

regal a trecut, în sunet de muzică și bubuit de tunuri, strălucind din aurul bogat al podoabelor și din oțelul sever al armelor. El a străbătut vechile strade reînnoite, a intrat în vechile biserici reparate, a înviat marele oraș mort al trecutului nostru. Umbrele nemîngîiate ale strămoșilor încununați s'au potolit o clipă în durerea lor de înstrăinare și supt pietrele prăfuite ale vechilor morminte a trecut ca un fior de viață, zguduindu-le.

Regele a intrat ca un adevărat triumfător. El nu se luptase cu dușmanii țerii și nu aducea rămășițe de oști supt steaguri rupte, încununate de gloria celei mai mari jertfe ce se poate face pentru neam. Ceasurile acelea de luptă grea au fost de mult, și ele pot fi iarăși numai la chemarea celor mai puternice și neînlăturate nevoi și primejdii, cînd Dumnezeul răsbunării și al dreptății smulge săbiile cele mai cu înțelepciune păzite. Carol I-iu, cel d'intăiu rege al Romăniei unite, învinsese într'un războiu mai greu pentru dînsul decît multe altele și cîștigase o biruință mai rodnică decît cutare izbîndă de trufie zădarnică asupra străinului. Bucuria cu care a fost primit astăzi mărturisește că el a cucerit împotrivirile cele mai îndărătnice, că a încălzit sufletele cele mai reci, că a dat viață inimilor celor mai amorțite și că a impus rînduială destrăbălării celei mai îndrăznețe. Prin puterea unei demnități împărătești, a unei nepărtiniri neclintite, a unei desăvîrșite jertfiri a tuturor jignirilor, el a ridicat Coroana de Oțel la acea înnălțime senină unde nimic n'o poate înnegura și a făcut dintr'însa

semnul văzut al legăturiĭ tuturor celor de aice, semnul văzut al viitoruluĭ celor de aiurea.

Căcĭ îmĭ aduc aminte de o altă primire, acum șaptesprezece anĭ, care va rămînea ca o pată pentru toțĭ aceia, din așa-numita „opoziție“ și din „guvern“, cari aŭ știut, prin păcătoșia unora și nemernicia altora. s'o pregătească Suveranuluĭ în care totdeauna, la orĭce popor luminat și cumințe, se întrupează Patria.

Regele venia în 1887 ca să sfințească Mitropolia. Pentru a treia oară Iașul îl vedea ca rege, după ce-l cunoscuse de mult ca prinț tînăr. Nicio mișcare din inimă nu vestia momentul istoric. Gazetele prost scrise ale liberalilor repetaŭ pentru nu știŭ a cîta oară frasele de ghiață ale tipiculuĭ, ce păreaŭ scoase dintr'un manual de corespondență. Profesoriĭ noștri îșĭ făceaŭ lecțiile ca de obiceiŭ, și nu ni se dădea altă pregătire (pe atuncĭ încă sufletul școlarilor nu era recunoscut oficial) decît împărțirea pușlilor strĭcate pe care trebuia să le presintăm, dragă Doamne, la trecerea Suveranuluĭ. La Universitate, acelașĭ lucru ca și la liceŭ. Ba încă s'aŭ găsit de acolo cîțiva generoșĭ profesorĭ, cu mintea plină încă de amintirĭ revoluționare parisiene, cari aŭ îndemnat, printr'un manifest tipărit, iscălit și lipit pe strade, pe „cetățenĭ“, studenții și nestudenții, aĭ Iașuluĭ să se dea înlăturĭ înnaintea Regeluĭ care sprijine pe Ion Brătianu împotriva „voințiĭ țerĭ“. Ziarele conservatoare aveaŭ și maĭ puțină pază la gură.

Cu pușlile la umăr, am văzut trecînd alaiul pe lîngă poarta vechiĭ Academiĭ Mihăilene. Eraŭ mulțĭ asistenții

reci și nerespectuoși. Regele privia înnainte, deprins cu astfel de oameni. Penajele albe ale jandarmilor călări, cari-i urmau trăsura, se pierdeau acum către clădirea puternică a Otelului Traian și tropotele, foșnetele, zingănitul se îndepărtau, cînd ca o zguduitură se făcu în mulțime. Caii se dădură înnapoi speriați, mulțimea avu un freamăt de mirare spăimîntată, porțile școlii se deschiseră supt apăsarea ei subită: trăsura regală se oprise. Peste cîteva minute, ca să ni putem formă o bună educație cetățenească, aflam ce fusese: „opoziția" aruncase cu mere stricate asupra cortegiului ce cuprindea pe Suveran. Și, peste cîteva zile, de la ferestile liceului, văzurăm, într'o rece și tristă dimineață, aceiași trăsură mergînd răpede spre gară fără altă întovărășire decît a gardei și a nnor golani cinici, cari înțelegeam bine supt ce impuls gîfîiau strigînd: „ura"!

Potrivit cu aceste exemple, peste vre-o doi ani studenții Universității cari se învredniciau de cinstea visitei regale—acum Regele presinta Iașilor pe moștenitorul său în Domnie — uitau să-și scoată țigara din gură și pălăria din cap la apropierea Suveranului.

*

Astăzi această eră e închisă, și triumful Regelui e desăvîrșit tocmai acolo unde a trebuit odată ca el să se înfășure cu mai mult despreț.

Dar venirea Regelui în Iași mai are un înțeles, care vorbește tuturor inimilor românești.

Iașul e locuit pe trei sferturi de Evrei. Bogăția, viața, mișcarea lui e a lor. Flacăra zionismului s'a aprins și arde mai puternic acolo. Noi avem în Iași numai două

lucruri: școlile, care sînt așa și așa, și bisericile, ce nu-și găsesc lesne părechea aiurea.

Și Regele Românieĭ vine în Capitala pîngărită de murdara viață de afaceri a unuĭ alt neam, nu pentru a vedea încă odată această viață modernă a „celeĭ de a doua Capitale". El vine din Ținuturi adevărat românești, străbate stradele unde să nădăjduim că aĭ noștri vor fi avut măcar locurile din față, și merge să sfințească biserici înnălțate din nou supt Domnia luĭ. El ascultă slujba creștină, slujba românească, pe locul unde aceiași slujbă a fost ascultată de strălucitul său înnaintaș Vasile Lupu, ctitorul Treĭ-Ierarhilor, de mărețul strămoș Ștefan-cel-Mare, care a clădit într'o zi după biruință biserica Sfîntuluĭ Nicolae, „arhierarhul și făcătorul de minuni". Și încă odată prinosul de recunoștință al „celuĭ d'intăiu rege al Românieĭ unite" s'a înnălțat în cuvinte călduroase, ca o mireazmă bine primită, către sufletele veghetoare ale strămoșilor. Prin aceste acte și cuvinte trecutul și presentul nostru se leagă iarăși, nedespărțite, înnaintea străinuluĭ păgîn și dușman.

Da, oricît s'ar scurge la noĭ valul necurat al vînătorilor de cîștig, pămîntul e al nostru, căci *noĭ* am arat și am luptat cu el, căci noĭ am sămănat în el bobul pîniĭ de toate zilele și sfintele oase ale ostașilor noștri morți pentru țară. Și vîntul va lua odată înnainte pleava pe care el a adus-o, iar noĭ, — noĭ vom rămînea înrădăcinați în glie!

10 Octombre 1904.

O CARTE A LUĬ I. RUSU ŞIRIANU.

O broşură despre Sf. Nicolae din Iaşi.

Redactorul *Tribuneĭ* din Arad, d. I. Rusu-Şirianu, dă Romînilor o carte foarte folositoare.

În această carte, intitulată *Romînii din Statul ungar* (334 pp. în 8°, Bucureştĭ. tip. „Voinţa Naţională"), se cuprinde întăiŭ o statistică bogată şi precisă care lămureşte îndată pe orĭşicine asupra număruluĭ, situaţieĭ şi desvoltărĭĭ Romînilor de peste munţĭ. Maĭ departe, datele sînt lămurite prin privirĭ generale şi din ele se scot îndrumărĭ pentru activitatea ce s'ar potrivi maĭ bine cu starea şi însuşirile acelor cari represintă supt stăpînirea ungurească neamul nostru.

Un spirit cuminte, o căldură patriotică discretă, fără esclamaţiĭ, oftărĭ saŭ provocaţiĭ copilăreştĭ, care totdeauna strică maĭ mult decît folosesc (dacă măcar folosesc, fie şi în cea maĭ slabă măsură), se desface din această operă de orientare şi recunoaştere, care soseşte tocmaĭ la timpul săŭ. Autorul arată o deplină încredere în viitorul Romînilor ardelenĭ şi ungurenĭ, dar această încredere nu vine din dorinţile şi sperantele luĭ, ci reiese din dovezile de fapt, din constatările prin cifre pe care le-a adus înnainte. E drept că pierdem pe încetul pe înnaintaşiĭ rătăciţĭ prin Ţinuturĭ din care n'aŭ fost în stare să înlăture pe vechiĭ

locuitorĭ (precum în Ugocia, în Bereg, în Cĭanad, cu toate că odinioară eraŭ şi Voevozĭ aĭ Romînilor ugocenĭ şi beregenĭ), e drept iarăşĭ că Ungurĭĭ stăpînĭ îşĭ fac toată datoria faţă de neamul nostru, căutînd să impuie maghiarisarea şi că, astăzĭ chiar, legea şcolară nouă a luĭ Berzeviczy sperie naţionalităţile cu stricarea şi dispariţia şcolilor confesionale, care daŭ Romînilor carte românească. Dar, în schimb, tot noĭ ne păstrăm maĭ bine, tot noĭ cucerim maĭ mult, aşa nesprijiniţĭ de nimenĭ cum sîntem, tot noĭ avem cea maĭ bună sănătate, cea maĭ răpede înmulţire şi aducem din sărăcia noastră cele maĭ marĭ jertfe pentru bisericile. şcolile şi băncile noastre. În ceĭ din urmă anĭ, Romînĭĭ de peste Carpaţĭ aŭ făcut două lucrurĭ de cea maĭ mare însemnătate: organisîndu-se pentru ajutorul bănesc între sine şi cucerind oraşe, dintre care aŭ astăzĭ cincĭ în mîna lor, şi eĭ progresează necurmat şi în atîtea altele.

Romanisarea, în margenile în care se face, aduce numaĭ folos. De multe orĭ ea vine din încuscrirĭ, aşa încît acel ce vorbeşte româneşte are şi sînge românesc. Pe cînd maghiarisarea, aşa cum o înţeleg Ungurĭĭ, e o mare primejdie pentru sufletul lor, pentru fiinţa psihică a neamuluĭ: căcĭ trebuie o puternică majoritate a elementuluĭ curat (la noĭ cel traco-romano-slav) pentru ca deosebirile de cugetare şi simţire, caracterul particular care îndreptăţeşte existenţa ca popor, să se păstreze.

Un amănunt neexact: d. Rusu-Şirianu crede că un nume de sat mixt saŭ fost mixt care are un înţeles în ungureşte şi în forma românească, analoagă, un altul, a fost întăiŭ unguresc, şi adecă un nume impus de Stat. În vechile timpurĭ, astfel de impunerĭ nu se făceaŭ ca astăzĭ. Şi e foarte cu putinţă ca forma ro-

mănească cu înțeles să fie mai veche, iar Ungurii să fi făcut ca Francesii în Algeria, prefăcînd numirea străină în alta cu sens în limba lor (de ex.: Ued-el-Aruș = Rivière de la Rousse, în Algeria; cf., în Ardeal, Pîclișa = Poklos, în ung. pokol, iad).

La sfîrșit, autorul afirmă din nou credința sa că politica de pasivitate a Romînilor trebuie părăsită. Eu opun acestei convingeri convingerea mea de mai înnainte. Se poate — ba e aproape sigur — ca în comitate, al căror rost politic e mare în Ungaria, lupta Romînilor să dea roade, făcîndu-i să aibă o largă parte în conducerea lor, dar în Budapesta, în Parlamentul de acolo, nu se poate folosi nimic, căci în lupta națională neapărată Ungurii nu pot face concesii, cum nu le putem face noi.

*

Cu prilejul sfințirii strălucitei biserici a Trei-Ierarhilor din Iași, făcută de Vasile Lupu, și a armonioasei clădiri, datorite lui Ștefan-cel-Mare, a Sf. Nicolae din același oraș, Administrația Casei Bisericii a publicat o elegantă broșură cu titlul: *Cîteva cuvinte asupra bisericilor Sfîntul Nicolae Domnesc și Trei-Ierarhi* (Carol Göbl, 1904). Partea Istorică e de d. Al. Lăpedatu: concisă, sigură și interesantă, ea face toată cinstea autorului. Partea arhitectonică e tradusă — *rău* tradusă (găsești expresii ca „vusuri mulurate"!")—după note ale d-lui Lecomte du Noüy, restauratorul celor două sfinte lăcașuri. Din ea se vde, nu numai că d-sa nu e un scriitor și un om de știință, dar îucă și aceia că ideile ce-și face despre clădirile pe care le-a reparat sau rezidit nu sînt de loc clare: d-sa nu e cîtuși de puțin lămurit asupra curentului artistic din care vin Sf.

Nicolae cel domnesc și Treĭ-Ierarhiĭ, asupra modelelor, antecedentelor, asupra meșterilor și valoriĭ de originalitate a acestor opere de arhitectură. În curînd voiŭ avea prilejul să arăt aceasta maĭ pe larg într'o „Istorie a arteĭ bisericeștĭ la Romînĭ“[1], pe care o am în lucru.

10 Octombre 1904.

---

[1] Aŭ ieșit studiile despre arhitectură și pictură, apărute în „Convorbirĭ literare“ și reproduse în „Negoțul și meșteșugurile în trecutul românesc“, București, Minerva, 1906.

CUM S'AU RESTAURAT VECHILE MONUMENTE?

Cînd am început viaţa noastră modernă, acum vreo şeptezecĭ de anĭ, aveam în mînile noastre o scumpă şi bogată moştenire a trecutuluĭ. Pe lîngă puterea de roadă a unuĭ pămînt pregătit pentru marea cultură a grînelor, curăţit, dar nu stors, pe lîngă minunatele virtuţĭ de răbdare, de supunere, de hărnicie şi de cinste ale ţerănimiĭ, ce alcătuia cu mult cea maĭ mare parte din poporaţia ţeriĭ,—aveam tradiţiĭ sănătoase, aveam caractere neînduplecate în simplicitatea lor smerită, aveam îndreptărĭ culturale, vechĭ legăturĭ care făcuseră nespus de mult bine, aveam aşezăminte care în curs de maĭ multe veacurĭ se dovediseră desăvîrşit binefăcătoare şi aveam, în sfîrşit, o strălucită îmbielşugare de monumente istorice. Toate aceste însuşirĭ eraŭ numaĭ ale noastre, între popoarele balcanice de care ne despărţia Dunărea şi ne unia atîrnarea de Împărăţia turcească. Vecinĭĭ slavĭ şi chiar grecĭ nu avuse norocul de a păstra măcar unul din aceste înnalte elemente ale vieţiĭ unuĭ popor, neapărat şi ale vieţiĭ unuĭ popor modern. Dacă luam din Apus Constituţie, parlament, mode de îmbrăcăminte, cafeneleconcert, oteluri cu chelnerĭ în frac, restaurante cu mîncărĭ străine, industrie cu capitalurile Germanilor,

Belgienilor, Englesilor saŭ Americanilor, pictură impresionistă, literatură decadentă, pornografie suptire, zile de primire, ceaiurĭ cu pesmeţĭ şi mofturĭ, cluburĭ politice, livrele care se văd şi care nu se văd, care se poartă pe trup de oamenĭ ce staŭ pe capră şi care se poartă pe suflet de oamenĭ ce staŭ în jîlţurĭ şi faetoane, dacă, va să zică, luam aceste lucrurĭ toate, puteam fi siguri că a doua zi după „liberarea" lor — adecă după ce Ruşiĭ vor fi deschis portiţa găinărieĭ Turculuĭ—vecinii, iubiţiĭ şi aleşiĭ noştri vecinĭ le vor avea pe toate.

Până la armata de sistem german, şi pe aceia. Asemenea lucrurĭ sînt marfă de import pe care fabricanţiĭ ceĭ marĭ aĭ Europeĭ civilisate le răspîndesc cu o dărnicie nespusă, al căreĭ nobil motiv e cîştigul, împărtăşirea la roada muncii ţerăneştĭ pe întinse cîmpiĭ, care se face la dreapta şi la stînga Dunării. Aşa cum am ajuns noĭ, şi nu maĭ puţin Bulgarul care ni bate grăniceriĭ, Sîrbul care-şĭ spintecă regiĭ şi dă la cap reginelor, Grecul care iea Constantinopolul cu articole de gazetă, pot ajunge mîne toate rasele galbene, roşiĭ, verzĭ, negre, pestriţe ale pămîntuluĭ. Nu ne putem mîndri cu civilisaţia pe care am plătit-o, ci numaĭ cu aceia pe care am întemeiat-o.

Aceia *era* însă: ea stătea închegată în piatra, în cărămida mănăstirilor şi bisericilor, pe lemnul icoanelor, în adîncurile sculptate ale odăjdiilor. Ea se desfăcea ca o mireazmă rară din buna viaţă de familie, din aşezămintele adevărat democratice şi binefăcătoare care puneaŭ pe Domn la îndămîna orĭcuĭ, ca un izvor de dreptate şi de mîngîiere, ea vorbia din rîndurile

cărților umile făcute pentru toți într'o limbă neschimbată în desăvîrșirea ei.

Și ce-am făcut noi cu aceste comori? Le-am risipit în vînt ca un lucru netrebnic și ne-am bucurat strașnic de hîda sălbătăcie ce săvîrșiam.

Monumentele, ca unele ce apasă greu pe pămînt și fac multă umbră pe dînsul, erau mai greu de jertfit pe altarul civilisației cu stampila de proveniență *europeană*. Și în privința lor am făcut însă destule păcate, și nu e vîna noastră că n'am făcut mai multe.

Unul din păcatele mari e că le-am lăsat pe unele să se dărîme, iar cellalt că am *restaurat* pe acelea care nu se dărîmau de la sine. Inaugurarea a două monumente „restaurate" îmi dă prilej să spun cîteva cuvinte despre acest fel de activitate, care costă mult (2.000.000 pentru Trei-Ierarchi, — peste jumătate de milion pentru Sf. Nicolae cel domnesc; Dumnezeu știe cît pentru mănăstirea de Argeș și tot el va ști cît pentru Mitropolia din Tîrgoviște) și păgubește cel puțin pe atîta.

De pe la 1855, de la războiul Crimeii, nu ne-am mai îngrijit de biserici și mănăstiri decît întru atîta că urmăriam îndeplinirea acelei nevoi financiare și naționale care era secularisarea veniturilor lor, luarea acestor venituri pe sama Statului. Trebuie să adaug că, însuflețit de cele mai bune intenții, Guvernul muntean al lui Vodă Știrbei începuse, cu meșteri din țară, cea d'intăiu campanie de restaurări, cu resultate vrednice de plîns. Așa am pierdut atîta din frumusețea Tismanei și a Dealului, așa am pierdut *cu totul* Bistrița olteană.

Decĭ ruina rămase stăpînă pe clădirile sfinte, de la 1853 înnainte. Cînd se secularisară mănăstirile închinate şi călugării grecĭ plecară, ruina lucră şi maĭ bine în pustiŭ.

Peste vre-o douăzecĭ de anĭ veni războiul şi conştiinţa de mîndrie pe care o aduse. Începurăm să ne credem cel maĭ bogat neam din lume, o ţară cu avuţiĭ nesecate. Ne gîndiam ce s'ar maĭ putea face din ele. Şi atuncĭ ne amintirăm de mănăstirĭ şi bisericĭ. Nu le cunoşteam — căcĭ pănă astăzĭ nu este o singură carte despre ele —, nu le preţuiam cu inima — căcĭ abia acum evlavia pentru trecutul nostru începe a licări în simţirea unora —, nu le înţelegeam ca frumuseţă —, căcĭ abia astăzĭ înţelegem că este o frumuseţă în afară de moda Parisuluĭ, Berlinuluĭ şi Vieneĭ; dar totuşĭ voiam să le restaurăm. Porniam de la unul din cele maĭ rele sentimente ale unuĭ popor, trufia.

Cu dînsa veniam însă — ciudată împărechere, care se lămureşte numaĭ prin anumite vechĭ cususurĭ boiereştĭ—neîncrederea în noĭ înşine. Cine dintre noĭ ar putea restaura, cine ar putea învăţa măcar să restaureze? Pentru a pune în lumină nouă arta naţională, ni trebuia, neapărat, un străin. A fost d. Lecomte de Noüy; — putea fi altul. Nu e vorba de nume, ci de sistem.

A restaura un monument istoric nu înseamnă a-l face din noŭ. Nu înseamnă a-l cîrpi. Nu înseamnă a-l îndrepta. Nu înseamnă a-l „completa“. Nu înseamnă — maĭ ales — a-l dărîma. Ce s'ar zice oare de Grecĭ dacă ar da în antreprisă unuĭ diplomat al şcoliĭ francese din Atena reclădirea Partenonuluĭ, saŭ de Italienĭ

dacă ar dispune ca un American să „completeze“ Forul?

La noĭ aşa s'a făcut. Să nu se supere nimenĭ, căcĭ *e aşa.* Bisericile aŭ fost rase până la pământ, până la temelie, ba la unele s'a făcut şi altă temelie. Anumite clădirĭ, zidite cinstit, în vremurĭ simple şi proaste şi sărace, aŭ fost date jos cu dinamită. Pietrele de mormînt — lucru sfînt pentru toate popoarele — aŭ fost scoase şi zvîrlite afară în ploaie, fără un şopron deasupra lor, ca la Tîrgovişte. Pisaniile amintitoare ale ctitorilor s'aŭ dat în lăturĭ ca netrebnice: şi astfel s'a făcut cu piatra ce pomeneşte pe Ştefan-cel-Mare. Podoabele atît de venerabile ale întăilor meşterĭ, aŭ fost *contrafăcute*, lăsîndu-se ca originalele să zacă într'o odaie oarecare saŭ supt ploiosul cer al luĭ Dumnezeŭ. Zugrăveala veche a perit şi a fost imitată numaĭ după alte procedărĭ şi pierind cu totul caracterul impunător al vechimiĭ. Farmecul pe care-l lasă atîta viaţă omenească ce se strecoară între patru pereţĭ s'a împrăştiat. Cînd şi ţerna mormintelor a fost răscolită, fără preot, fără slujbă, fără cinste, duhul bun al trecutuluĭ care ne ocroteşte şi ne îndeamnă a zburat din lăcaşurile pîngărite.

Aceasta s'a făcut; ce se poate face astăzĭ? Căcĭ nicĭun cuvînt n'ar fi prea tare dacă am rămînea în vechea rătăcire.

24 Octombre 1904.

CUM S'AR CUVENI SĂ SE ÎNGRIJEASCĂ MONUMENTELE ISTORICE?

Un monument istoric cuprinde în sine mai multe lucruri: un meşteşug de a clădi care nu se mai obişnueşte, o frumuseţă care nu se mai poate îndeplini şi, pe lîngă acestea, o sumă, mai mare saŭ mai mică, de amintiri, luptînd, trăind între acele ziduri saŭ între pereţii aceia. Pe arhitect îl interesează mai ales liniile şi legătura lor: luĭ poate să-ĭ pară răŭ că ele n'aŭ fost mai bine alese saŭ potrivite în cutare privinţă; pe privitorul obişnuit îl chiamă şi-l înduioşează toate aceste elemente la un loc: farmecul frumosuluĭ, al neobişnuituluĭ, al trecutuluĭ se amestecă pentru el într'o singură simţire care nu-şĭ mai află părechea. Pentru dînsul o astfel de clădire se înnalţă ca o înviere a morţilor.

Orĭce monument istoric e aşa de scump, încît trebuie păstrat, făcîndu-se jertfe mai marĭ decît pentru o nevoie de toate zilele a timpuluĭ nostru, căcĭ prin el căpătăm o părere mai puternică despre vechimea, despre faptele, despre drepturile şi datoriile noastre. Trebuie să-l păstrăm, plătind astfel şi ce se cuvine aceluĭ depărtat întemeietor, a căruĭ muncă a slujit şi ea ca să ne păstreze de sine stătătorĭ şi luminaţĭ.

Sîntem ţinuţĭ să-l împiedecăm să se dărîme. Piatra care cade să fie prinsă înnapoĭ, cea care a căzut şi nu maĭ este, să nu fie înlocuită prin alta, chiar întru toate asemenea, decît atuncĭ cînd lipsa eĭ ar pune în primejdie trăinicia clădirĭĭ; căcĭ un colţ atins de ruină spune maĭ mult decît o înnoire scînteind de aur saŭ înnălbind de var proaspăt. Cînd o zugrăveală nouă pe un strat de tencuială adausă acopere vechĭ chipurĭ ce nu se maĭ văd, dar pot să iasă la iveală, dărîmîndu-se ce s'a aşternut asupra lor, e foarte gingaş să se hotărască dacă zugrăveala veche trebuie chemată la viaţă prin nimicirea celeĭlalte. Cea nouă poate fi maĭ frumoasă, maĭ caracteristică. Orĭcum, ea trebuie păstrată pe deplin în reproducerĭ fotografice.

Pentru ca să se aibă acuma exemple, nu era nicĭ un motiv să se jertfească zidul de împrejmuire al mănăstirĭĭ de la Argeş, să se dea la pămînt tot ce încunjura biserica, ce răsare acum aşa de ciudat, ca un lucru veşnic neisprăvit, ca o minune căzută din cer în mijlocul întinselor locurĭ goale. Nu era nicĭo nevoie, dar nicĭo nevoie, să se nimicească puternicul turn de la poarta Treĭ-Ierarhilor din Iaşĭ, numaĭ pentru cuvîntul că n'ar fi fost frumos saŭ n'ar fi păstrat în întregime vechea înfăţişare, atuncĭ cînd atîtea întîmplărĭ din viaţa Moldoveĭ vechĭ eraŭ legate de dînsul, atuncĭ cînd ochiĭ tuturora eraŭ deprinşĭ să-l caute în mijlocul coperemintelor învălmăşite ale Scaunuluĭ Domnieĭ moldoveneştĭ. Solida Mitropolie din Tîrgovişte n'avea nicĭun păcat care să reclame neapărat desăvîrşita eĭ radere pentru ca în locu-ĭ să se dureze pe încetul, cu multă cheltuială şi fără nicĭo pietate faţă de trecutul ţerĭĭ şi faţă de sfinţenia religieĭ, o biserică bizantină nouă,

alcătuită *altfel*, într'un chip care ar corespunde, după judecata architectului, celei mai vechi înfățișări a acestei biserici. Și așa mai departe până la sfîrșit, căci șirul păcatelor făptuite, cu arhitect străin sau fără dînsul, e foarte lung, din clipa cînd ne-am simțit moderni, până astăzi.

Deci, încă odată, monumentele vechi trebuie ținute în picioare. întărite și apărate bine. Frumosul și scumpul lucru care se chiamă restaurare — și înseamnă la noi altceva decît în țerile cu socoteală la hotărîre și la ban — nu ni este de nevoie. Sîntem datori să menținem, nu să cîrpim, nu să facem la loc, nu să înnoim, să închipuim și să creăm. Oricine e slobod să facă o clădire nouă în stil vechiu, dar să nu fie îngăduit a o ridica pe locul, pe ruinele unui vechiu monument al țerii.

Pentru a menținea cît mai este vreme vechile monumente, trebuie să le știm însă cîte sînt, unde sînt și în ce stare adevărată se află, trebuie a li prețui tuturora valoarea de frumuseță și vechime. Avem nevoie de un inventariu întreg, adevărat, competent al bogățiilor de artă veche ce cuprinde țara. Fără acest mijloc de orientare, se va face și de acum înnainte greșala de a alerga acolo unde ruina era mai puțin amenințătoare și unde erau mai puține lucrări vrednice de a fi mîntuite, pe cînd alături o zidire mult mai prețioasă prin vîrsta și însușirile ei cădea la pămînt sau era înlăturată de cutare primar sălbatec, de cutare mahalagii lacomi cari (ca la Sf. Constantin din Tîrgoviște) ar dori să vadă un morman de cărămizi în locul bisericii unde nu se mai slujește, pentru ca

să cumpere ieften locul și să facă vînzarea materialelor puternice ale vechimiĭ.

Avem o comisiune a monumentelor istorice. Din ea face parte unul dintre ceĭ maĭ bunĭ gospodarĭ din țară, d. Ioan Kalinderu, care e omul socotelilor sigure și conștiincioase, și cîteva persoane speciale care nu fac *absolut nimic*. Lîngă această comisiune este Casa Bisericiĭ, care e administratoarea îngrijită a tuturor averilor bisericești din România. Lîngă comisiune și lîngă Casă este și un biuroŭ al Restaurațiilor, care funcționează cu totul independent de orĭce putere administrativă din țară, fără a întreba pe nimenĭ și a răspunde nimănuĭ, un biuroŭ care încuie, descuie, alege, execută, poftește la inaugurare cu puterĭ absolute. Casa Bisericiĭ dă socotelĭ și anunță hotărîrĭ: de la comisiunea monumentelor istorice și de la biuroul restaurărilor nu iese nimic în tipar.

La Viena însă, este o comisiune archeologică, de la care pleacă orĭce privește monumentele trecutuluĭ, și publicațiile eĭ, ce se urmează frumos, an de an, sînt o necontenită lămurire față de opinia publică și un tesaur de informațiĭ arhitectonice și istorice. În alte țerĭ de cultură și de organisare sănătoasă, tot așa este.

Și în ceia ce privește monumentele, trebuie să ne îndreptăm după ele, și aicĭ trebuie să ucidem năravurile asiatice.

Casa Bisericiĭ e, de drept, și trebuie să fie de fapt, stăpînă pe partea practică a lucrărilor. Arhitecțiĭ eĭ trebuie să fie singurĭ admișĭ a conduce aceste lucrărĭ. Dar eĭ trebuie îndreptațĭ, și pentru aceasta este de nevoie o comisiune de istoricĭ. Nu mulțĭ: doĭ-treĭ.

Dacă d. Kalinderu va consimți să-i presideze, nu poate fi decît folositor pentru activitatea comisiunii, căci experiența practică și controlul sînt oriunde bine vênite. Dar comisiunea să lucreze, să călătorească, să adune informații, să publice, — fără îndoială, necheltuindu-se cu dînsa decît ce reclamă călătoriile, socotite în chipul cel mai modest.

Numai atunci vom fi *civilisat* în adevăr și acest domeniu al vieții noastre.

* * *

Dar cine ascultă în această frumoasă Românie de la 1904 glasul isolat al unui visător zădarnic, precum e omul, fără rost politic, fără legături sociale, fără ifos și fără dibăcie, fără știință de lingușire și fără știință de obrăznicie, care iscălește aceste rînduri aruncate în vînt?

14 Novembre 1904.

CRONICA.

A murit în Iași profesorul N. Basilescu, care a dat literaturii noastre cîteva bune traduceri din poeții clasici, tipărite în *Convorbiri literare*. Acum în urmă el publicase o carte de filosofie despre Hereditate, care a fost judecată de mulți ca avînd și o adevărată valoare de originalitate. Om tînăr și stăruitor, el ar fi putut folosi și mai departe în amîndouă aceste direcții.

*

Supt titlul *La Moldavie au Concile de Florence* (Paris, 1904), harnicul director al Seminarului catolic din București, păr. Carol Auner, tipărește o cercetare, cum nu se poate mai îngrijită, asupra soliei trimeasă de Moldova la sinodul de Unire a Bisericii Răsăritului cu a Apusului, ținut la Florența în 1439, și urmărilor ce au resultat pentru Biserica moldovenească.

*

D. M. Sadoveanu dă un nou volum, care va face mult bine prin frumusețea și sănătatea ce se desfac din fiecare pagină a lui. Avem la începutul acestei cărți despre „Durerile înnăbușite“ ale vieții celor foarte umili, a căror nenorocire nu poate decît să adoarmă în brațele mîngîietoare ale morții, — marea povestire

Ioan Ursu, în care se înfățișează putrezirea unuĭ suflet țerănesc aruncat de sărăcie în zarva înnecăcioasă a fabricieĭ și care nicĭ prin cea maĭ deplină căință nu maĭ poate intra iarășĭ în seninătatea simplă a cîmpuluĭ. E pănă acum cea maĭ puternică din nuvelele acestuĭ tînăr care a trecut abia de douăzecĭ de anĭ, dar care are puterea făuritoare și conștiința liniștită a talentuluĭ său, cum se întîmplă numaĭ la scriitorĭ cari numără în urma lor lungĭ anĭ de faptă. În *Sluga* și în *Dușmaniĭ* se zugrăvesc foarte fin, cu o cucerire înceată a sufletuluĭ cetitorilor, ivirea uneĭ simțirĭ de fricĭ față de o răzbunare așteptată, care nu se îndeplinește, ci piere ca o negură mocnită. *Epilogul* începe cu un tată bețiv și bolnav și ce mîntuie cu o fată căzută fără a fi desfrînată, și fără a fi vinovațĭ unul saŭ altul. Urmează gîndurile triste ale unuĭ bătrîn prigonit de fiul și nora sa, morțĭ acuma, și care li crește copilul, prinzînd a-l iubi. Și apoĭ întîmpinĭ: copiĭ din florĭ cari robotesc ca argațĭ supt ochiĭ duioșĭ aĭ părinteluĭ vinovat, care trebuie să plătească plăcerile celuĭlalt fiŭ, celuĭ legiuit, pentru care stăruie mama; moșnegĭ singuratecĭ în pragul morțiĭ, cari-șĭ doresc baba fugită și o întîlnesc pentru a schimba două vorbe și a merge apoĭ spre moarte pe drumurĭ deosebite – admirabila povestire *Moș Simion* —; vînătoarea unuĭ lup, de care par'că țĭ-e milă, căcĭ prea sar mulțĭ ca să-l omoare pentru că trăiește viața speteĭ sale; un biet traiŭ de bețiv în cocioaba unuĭ cismar bătrîn; cu un ucenic tăcut, care moare, și o babă înrăită care-l lasă—lungă și mișcătoare povestire—, și, la urmă, păreche pentru *Ion Ursu*, înfățișarea zdrobitoarelor nenorocirĭ ale unuĭ voinic țeran păcătoșit de viața ora-

șelor. Se va putea critica slăbiciunea acțiunii, dar cei ce vor fi aplecați a o face, nu trebuie să uite că aceste povestiri nu se dau pentru a robi mintea prin țesături încurcate ale faptelor, ci pentru a coborî în suflet, prin măiestre mijloace artistice, un sentiment melancolic față de toate acele greșeli, păcate și fapte rele, care privite bine, nu sînt vinovății ale omului care le săvîrșește sau ale celor între cari trăiește, ci năpăști ale orbului noroc, pe care nu toți au lumina și însușirile ce trebuie pentru a-l învinge.

*

D. Iosif Popovici tipărește deosebit, în broșură, interesanta sa comunicație despre dialectele românești făcută la întrunirea din urmă a Asociației ardelene.

D-sa face să apară la Halle a. d. S. (Niemeyer, 1905), întâia broșură — care numără totuși 168 de pagini — din studiile sale asupra acestor dialecte. Ea tratează despre „dialectele Muntenilor și Pădurenilor în comitatul Uniedoarei“ *Rumaenische Dialekte, I, die Dialekte der Munteni und Padureni im Hunyader Komitat).* Pe lîngă observații de limbă se dau poesii populare, povești, știri despre felul de viață al locuitorilor, despre ideile lor. Autorul adauge și cîteva pagini despre onomastica românească în genere, arătînd cum se pot împărți și lămuri numele ce obișnuesc a se da în satele noastre. Din parte-mi, răzimîndu-mă mai ales pe tot materialul de mai multe mii de documente ce-am tipărit în vol. V, VI, VII din *Studii și documente*, voiu începe cu un capitol despre onomastică lucrarea asupra vieții și datinelor românești vechi pe care o am în pregătire.

14 Novembre 1914.

O CARTE DESPRE IAȘI.

— Cîteva observațiĭ și propuneri fără gînd rău împotriva nimănuĭ. —

La premiile Academieĭ, care cad une orĭ și pe cărțĭ slabe — așa încît cine n'ar avea dreptul să încerce, chiar cînd e încredințat că a dat la lumină o carte slabă, o carte rea? —, s'a presintat anul acesta și o lucrare frumos tipărită în format mare și bogat ilustrată, care poartă pe copertă, lîngă o pecete urîtă din anul 1834, titlul: „N. A. Bogdan. Orașul Iașĭ, schițe istorice și administrative; 160 ilustrațiĭ *(sic)*". Sînt în adevăr 160 de ilustrațiĭ, toate interesante, multe nouă și cea mai mare parte bine executate și un text, care se întinde pe nu mai puțin de 338 de paginĭ, format mare și literă mică.

Ce se poate cuprinde în această carte se vor fi întrebat cetitoriĭ cărora li s'a adus la cunoștință titlul de mai sus? Iată ce: o descriere a Iașilor supt raportul climeĭ și al așezăriĭ geografice și al număruluĭ locuitorilor ș. a. Apoĭ un al doilea capitol, în care se spune cît de vechiŭ e Iașul; pe urmă un al treilea, în care se arată ce s'a petrecut pe stradele luĭ înguste, între curțile marĭ cu case micĭ, pe vremea cînd orașul era, cum zice bine, cu cuvîntul vechiŭ, autorul:

„Scaun de Domnie". Apoĭ afli de dezvoltarea Mitropolieĭ care s'a așezat în veacul al XVII-lea (pe timpul luĭ Vasile Lupu) în Iașĭ și a rămas acolo până în zilele noastre. Și se arată prin cîte focurĭ și prefacerĭ a trecut Curtea Domnească, adecă zidirea în care se adăpostia bucuria și restriștea, grijile amare din ultimele timpurĭ și smerita glorie din vechile veleaturĭ, ale Domnilor Moldoveĭ. Trecĭ pe urmă la bisericile Iașilor, cărora autorul li zice „mănăstirĭ și bisericĭ", la cele 48 de sfinte lăcașurĭ pe care le poate număra acel ce a scris cartea,—48 de bisericĭ de zid, trainice și maĭ toate frumoase: strălucită moștenire a vremilor pe care le lăudăm de paradă fără a le înțelege, cînd chiar nu le batjocurim fiindcă nu le-am înțeles. Vin la rînd „așezămintele culturale", vechĭ și nouă, făcute de o potrivă cu jertte: cele maĭ de demult, trainice, celelalte, atît de trainice cît maĭ îngăduie interesul de partid, interesul personal și destrăbălarea gospodărieĭ de astăzĭ. Și iată acum expunerea Artelor Frumoase care aŭ înflorit în Iașĭ. Și, pentru plăcerea cetitorilor, paginĭ din atîția călătorĭ cari aŭ trecut pe aicĭ de la 1593 până astăzĭ (autorul știe numaĭ de la 1593) și aŭ văzut drumurĭ prăfoase saŭ așternute cu tină, albe case pașnice, boierĭ fierbînd în ifosul lor maĭ mult decît împărătesc și atîtea chipurĭ frumoase la ferestruicile cu zăbrele. În sfîrșit, șepte capitole despre Iașiĭ de astăzĭ, cu înșirarea primarilor—nume, biografiĭ, portrete — și a „oamenilor de samă" cari, binevoind a muri, s'aŭ făcut vrednicĭ de a fi lăudațĭ și datĭ în stambă de d. N. A. Bogdan.

Și acum cetitorul va zice: cine e d. N. A. Bogdan, pe care Primăria Iașuluĭ l-a învrednicit de înnalta

cinste de a strînge la un loc într'o formă plăcută ce se poate ști mai însemnat cu privire la Iași într'un volum menit să se înfățișeze familiei regale, care venia să visiteze orașul?

Colaborator al „Familiei» și al multor ziare vechi și nouă, d. N. A. Bogdan a scris anecdote și povești, poesii și piese de teatru, care n'au prins. E un Ieșan, care cunoaște bine Iașul de acum și care-l iubește de sigur. Comanda Primăriei îl va fi bucurat foarte mult, și s'a apucat de scris cu multă rîvnă. Prietenii și cunoscuții i-au pus la îndămînă vechi gravure și tablouri, portrete și fotografii. Apoi d-sa, care uitase — cui nu i se întîmplă aceasta în Romănia?— că nu e istoric, a luat înnaintea sa un studiu al d-lui Ghibănescu și a dat capitolul al II-lea, a luat *Istoria Romînilor* a d-lui Xenopol și cărticelele răposatului unchiu al mamei mele, Manolachi Drăghici, și a dat capitolul al III-lea; d. C. Erbiceanu, cu *Istoria Mitropoliei Moldovei*, i-a dat capitolul al IV-lea, și un articol al lui Papadopol-Calimah, în *Convorbirile literare*, capitolul al V-lea, și așa mai departe pănă la capitolele din urmă, unde ajutau statisticele din Archiva Primăriei. Aceasta cît privește fondul, căci forma—stil de cancelarie și multe extrase, mai ales zădarnice —, forma e a d-lui N. A. Bogdan. Și astfel autorul acestei cărți mari, frumoase și multîmpodobite se va fi mirat la sfîrșit ce lesne se poate face o carte, oricît de învățată, pe cînd sîntem totuși cîțiva în această țară cari ne mirăm la fiecare lucrare nouă de greutățile cu care ea, în fondul și forma ei, se smulge din sufletul nostru. Și iarăși va fi rămas nedumerit concurentul la premiul Academiei gîndindu-se că tot în Iași un om foarte rîvnitor și cu cu-

noștinți mai mari decît ale d-lui N. A. Bogdan, d. Gh. Ghibănescu, stă și adună de lungi ani de zile știre după știre fără să se încumete a da încă o istorie a orașului, pe care nicio Primărie nu i-a cerut-o până acuma.

Judecînd în toată dreptatea și fără supărarea nimănui, cartea aceasta pompoasă n'aduce nimica nou decît ilustrațiile. Trebuia ca lucrarea să fie dată d-lui Ghibănescu, singurul om care se mai ocupă sîrguitor de studii istorice în Iași, făcîndu-le cît poate de bine; ea se putea mărgeni la 100 de pagini in 8°; orice erudiție — adevărată, nu, ca aceasta, falșă, — era de prisos; și căldura, înduioșarea se cădea să-i fie cea d'intăiu însușire.

Volumul are 22 de coale: coala de tipar se va fi plătit, în multele exemplare care se vor fi tras, până la 100 de lei; pe lîngă aceasta vine costul ilustrațiilor. Și poate plata autorului. Iată că avem 3.000 de lei, saŭ 4.000 de lei, și chiar 5.000 de lei.

E mult. Și Iașul e sărac. Și iată ce se putea face cu 5 000 de lei spre a veșnici visita Regelui la Iași.

O bibliotecă publică, o modestă bibliotecă pentru acei ce nu sînt nici profesori, nici studenți, nici elevi de liceŭ măcar, dar vreaŭ să se lumineze din cărți care nu sînt scrise pentru mințile înnalte. E o rușine că Iașii n'o aŭ, precum e o rușine că n'o aŭ nici Bucureștii, nici Craiova, nici Brăila și că Galații o aŭ numai din pomana răposatului Urechiă și a Academiei Romîne. Orice oraș din țară — deci și Iașii — aŭ odăi goale, și chiar case aproape goale. Lemnele de foc și cîteva lămpi cu gaz costă puțin. Iar personalul... Personalul ar fi putut să fie dintre acei studenți cari

fac societăți culturale fără nicio urmare practică, și cari s'ar fi schimbat cu ziua, fără plată.

Și, dacă s'ar fi spus acest gînd înnaintea Regelui, Reginei, Principilor și atîtor puternici, atîtor bogătași ai țerii, puindu-se ca întăiu dinar cei 5.000 de lei pe cari Primăria îi avea pentru jertfe culturale, — ar fi rămas nesimțitoare inimile, și nu s'ar fi adăugat alte prinoase, de bani, de cărți, de lucruri?

Și, în Biblioteca pentru popor a Regelui Carol I-iu, alții, tîrziu de tot, ar fi binecuvîntat ceasul solemn cînd s'a întemeiat acest așezămînt.

28 Novembre 1904.

ȘCOLILE CĂLUGĂRIȚELOR CATOLICE.

Călugărițele catolice care țin școli în Romănia aŭ căpătat și cinstea uneĭ ședințe a Camereĭ. Un deputat naționalist a denunțat încă odată faptele dăunătoare de care s'aŭ făcut vinovate maicele cu capișoane albe, iar Ministrul de Instrucție a dat lămuriri care se puteaŭ prevedea cu privire la rostul școlilor catolice ale călugărițelor „Maiciĭ Domnuluĭ din Sion".

În tot cursul veriĭ s'a discutat despre maicĭ, făcîndu-se în jurul lor un zgomot de care ele s'ar fi scutit bucuros. După atîția anĭ în cari nimenĭ n'a bătut la ușa lor decît doar comisiunile examinatoare de la sfîrșitul anuluĭ saŭ cutare domn inspector foarte grăbit — cu toțiĭ persoane foarte politicoase și gata să arăte că știŭ și ele franțuzește ca și maicele directoare, profesoare și pedagoage —, a venit un ultim raport, foarte întins, în care se arăta că în această clasă de școlĭ particulare se calcă sistematic regulamentele școlare, care aiurea se observă ceva maĭ bine. După procedură maicele din Iașĭ, Galațĭ și Bucureștĭ aŭ fost date în judecată. Unele dintre ele fiind străine și cunoscînd răŭ limba țeriĭ, de care, trăind între ele, n'aŭ nevoie (și apoĭ ce om cu creștere nu știe franțuzește în Romănia și nu e mîndru peste măsură de aceasta?), s'a

cerut un advocat. Ministrul, tolerant, l-a îngăduit. Membru corespondent al Academiei din Paris, argumentator dibaciu, vechiu profesor la tot felul de școli particulare, d. A. D. Xenopol, fost rector al Universității din Iași, a primit acest rol. D-sa a vorbit cu multă convingere și a fost răsplătit cu o sumă destul de mare, ce i s'a părut apoi neîndestulătoare. Consiliul de judecată și-a dat hotărîrea. În acest timp presa romînă clocotia de veștile și aprecierea acestui proces. Ziarele de informații împărtășiau cetitorilor toate cuvintele schimbate. Unele ziare de partid au văzut îndată că maicele Sionului sînt bune conservatoare, și au deschis un foc foarte bine susținut împotriva ziarelor liberale, căci era vădit că liberalii prigoniau catolicismul, ei cari altă data îl sprijiniseră așa de mult încît Patriarhul ecumenic trebuise să intervie. Cu acest prilej s'au descoperit și alte lucruri: anume că liberalii, înțeleși cu cine știe ce factor care nu se poate numi, au plănuit să dea o lovitură de moarte culturii francese în România. S'a mai văzut cu acest prilej că sînt alte maice care țin școli la fel, dar acelea, învățînd catolicismul pe nemțește, sînt, din potrivă, liberale. Și cîte și mai cîte, într'o vreme cînd afară era foarte cald...

După aceasta a fost un moment de mare emoție. Ce va face ministrul cu hotărîrea Consiliului? Mahalagismul nu se oprește ușor în revărsările lui tulburi și încărcate cu lucruri netrebnice și nesănătoase. Ba că unul zice așa, ba că altul vrea așa, ba că un al treilea a pus piciorul în prag și a zis că, dacă, etcetera. Au trecut astfel nemiloase săptămîni de nehotărîre. Călugărițile s'au ales în sfîrșit cu un ultimat

aspru. Acuma, o nouă eră de aşteptărĭ nerăbdătoare se deschide: ceĭ ce voiaŭ să ştie ce va face ministrul cu hotărîrea Consiliuluĭ, vreaŭ să afle acum ce vor face maicele cu hotărîrea ministruluĭ. Ce lucrurĭ interesante! Şi maĭ interesante ar fi fost dacă d. A D. Xenopol n'ar fi înţeles să apere şi maĭ departe, în aceleaşĭ condiţiĭ, interesele libertăţiĭ de învăţămînt, culturiĭ de salon şi civilisaţieĭ francese, rămînînd conductorul, cum am zice vice-directoarea, şcolilor catolice-francese (nu catolico-nemţeştĭ, fereascâ Dumnezeŭ!) şi dacă această hotărîre eventuală n'ar fi fost zădărnicită de călugăriţele nerecunoscătoare, care deveniră imediat, pentru sprijinitorul lor cel maĭ convins, o primejdie naţională saŭ, ca să zicem cu un cuvînt al d-sale, care va rămînea celebru: „un tacîm de femeĭ"! Cu d-sa fugia stegarul crucĭĭ latine, şi, cum am spus, „afacerea", „afacerea tacîmuluĭ" acum, pierdea din interesul eĭ.

Mulţĭ sfînd de o parte — Romînĭ cari ştiŭ franţuzeşte, dar nu vorbesc decît româneşte cu Romîniĭ şi cu străiniĭ din Romănia; oamenĭ respectuoşĭ faţă de religia strămoşească, fără să doriască prigonirĭ pentru dînsa; spirite tolerante, care nu înţeleg însă ca toleranţa să lovească în interesele noastre, — se vor fi mirat însă de atîta zgomot, aşa de multă vreme prelungit şi vor fi socotit că maicele nu merită — ca să întrebuinţăm graiul lor — „ni cet excès d'honneur, ni cette indignité", adecă nicĭ atîta cinste, nicĭ atîta ocară, şi că, pentru un intermezzo de vară, acesta ţinea cam mult.

În adevăr, ce sînt, ce trebuie neapărat—din punctul

lor de vedere — să fie maicele? Și ce poate să li se ceară, dacă vrea să ajungă cineva la alt capăt decît închiderea școlilor, care se poate face și cu mai puține forme, dacă o are cineva ca scop?

Ele sînt niște femei care au părăsit lumea, crezînd că pot sluji mai bine astfel pe Dumnezeŭ. Slujba lui Dumnezeŭ n'o pot săvîrși altfel decît după confesia lor, care e cea catolică, pe care o cred cea mai bună, precum noi credem pe a noastră mai bună. Sînt călugărițe care se roagă, sînt altele care împart binefaceri, saŭ care caută pe bolnavi în spitale (și în așa fel, încît li rămîn recunoscători pe viață). Altele slujesc lui Dumnezeŭ învățînd pe copii. Aceasta o fac — se poate spune fără leac de păcat — cu toată iubirea.

Firește însă că ele, călugărițe, ele, catolice, ele, femei cu o cultură modestă, cu multe prejudecăți, înțeleg cultura școlii altfel decît o licențiată în litere saŭ științi, de religie ortodoxă. Ele înțeleg să formeze femei morale în sens creștin și catolic, și nu femei învățate, care să poată ocupa posturi. Mai fiind și Francese, ele înțeleg să prefacă micile Răsăritene din România în cît se poate mai desăvîrșite imitații ale Franceseĭ.

Așa fac, — și nu pot altfel.

Noi putem însă îngădui aceasta, acum cînd sîntem un Stat național, care-și alcătuiește o cultură națională și are scopuri naționale bine definite?

Să vedem. Întăiŭ, cîte fete urmează la călugărițe și din ce clasă sînt ele adunate?

Oricce s'ar zice, puține școlărițe ieaŭ învățătură fran-

cesă și catolică de la dînsele. Săteanul dă la școlĭ înnalte băieții, și nu fetele. Funcționarul vrea să le pregătească pentru o slujbă, și pentru aceasta școala maicelor, unde se învață carte puțină și cu totul neserioasă, nu e bună. Cei bogați și de neam mare nu se prea uită la astfel de instituții din țară: pănă ieri încă, ei credeau că e de nevoie creșterea fetelor la anumite școlĭ scumpe din străinătate, mai ales de la Paris. Clientela școlară a maicelor se mărgenește astfel foarte mult: ea cuprinde fetele negustorilor cu stare, ale nobililor scăpătați, fetele cure nu sînt menite a-și cîștiga singure pînea, ci a se mărita bine, într'un grad superior zestrei ce pot aduce saŭ rangului social al părinților lor. Se mai adaugă la aceste eleve și fetele acelor părinți pe cari i-a speriat lipsa de îngrijire *educativă* din școlile Statului și cari înțeleg ca școala să dea, dacă nu o inimă curată și nobilă, măcar o înfățișare și o vorbă decentă. Unde n'aŭ găsit bune institute particulare—și cîte sînt acelea în toată țara?—, ei și-aŭ înscris fetele la maice, atunci cînd nu exista neapărata nevoie de a se asigura viitorul printr'o slujbă.

Călugărițele n'aŭ chemat; ele aŭ primit. Școlile lor aŭ prins în trei orașe, și aceasta se explică desăvîrșit: În Iași, unde trăiește o aristocrație franțuzită și scăpătată, în Galați și București, unde se află negustori romîni, dar mai ales greco-romîni, bulgaro-romîni, sîrbo-romîni, armeno-romîni, chiar evreo-romîni, cari vreaŭ să pregătească fetele lor pentru o căsătorie avantagioasă, la noi tot atîta, cît și la Atena, la Constantinopol, la Sofia, la Belgrad, la Smirna saŭ la Marsilia.

Unele din eleve se fac catolice, își lasă averea că-

lugărițelor, emigrează. E adevărat. Nu catolicisarea lor ni strică, ci pierderea unei părți din averea, în bani și oameni, a țerii. Dar oare fără călugărițe n'ar face același lucru? Mergeți de Paști la biserica românească din Paris, biserică ortodoxă, vă rog, cu preot care n'are, adesea, curagiul de a se îmbrăca preoțește cînd iese pe strade, și veți vedea funcționari în congediu, pensionari ai Statului, locuitori aproape statornici ai marelui oraș al Apusului, șopotind franțuzește cît face slujba preotul în românească Sfîntului Sinod. Ceia ce fac călugărițele în opera de desnaționalisare, e altceva decît un strop în Mare?

Dar, se zice, maicele nu sînt totdeauna morale. Să se constate aceasta, și să se pedepsească în casurile adeverite! Și se mai zice: ele își permit chiar a ofensà dinastia. Un greŭ păcat, de sigur, și care trebuie urmărit. Dar, fiindcă e vorba de aceasta, n'ați întîlnit niciodată în vre-o autoritate, în vre-un vagon, supt ochii conductorului, cutare canalii insultînd ordinar familia regală fără să se iea vre-o măsură? Eŭ am văzut. Și unde se tipărește oare ziarul „Acțiunea", care pretindea să tragă urmări din ticăloșia criminală de la Belgrad? Oare să fie călugărițele catolice cei mai periculoși antidinastici din România? Și, în sfîrșit, se adauge, ele ne desprețuiesc. E drept. „Tacîmul de femei" ar fi o explicație. Și apoi reputația României nu se face cu ce cred despre dînsa cîteva femei cu cultură mediocră.

Statul are datoria de a controlà în școlile particulare trei lucruri: igiena, moralitatea și — în oarecare măsură, potrivit cu scopul mărturisit al instituției, —

știința. De spirit s'ar atinge în zădar: el poate scăpa totdeauna prin ochiurile largĭ ale celuĭ maĭ strict regulament și celuĭ maĭ sever control.

Iar, dacă i se pare că umezeala ruinătoare se ridică prea sus în ziduri, să nu înceapă prin a spoi ostentativ în afară, ci să dreagă la temelie. Și măsurĭ pentru a opri desnaționalisarea sînt (și Rusia le-a luat cu folos): taxe strivitoare pentru absenteiștiĭ ce desertează din țară, taxe pe imprimatele străine, un noŭ regim al pașapoartelor, și, *maĭ ales,* absoluta nerecunoaștere a diplomelor străinătățiĭ. Acestea ar fi în adevăr *fapte,* care pot ispiti pe un patriot și pe un îndrăzneț și ar face gloria partiduluĭ care l-ar susținea până la capăt.

12 Decembre 1904.

PROCESUL UNEÏ RĂSCOALE DE ȚERANÏ.

Acuma cîteva lunï, se vorbia cu multă patimă, cu multă fricä, cu şi maï multă fățărnicie şi cu foarte puțină înțelegere şi compătimire adevărată, despre răscoalele țerănești din Moldova de jos. Sătenïï din unele părțï ale Ținuturilor Vasluiŭ şi Roman se înțeleseseră pentru a căpăta cu orîce preț pămînt, — cum, de almintrelea, orăşenïï se înțeleg, organisîndu-se în partide politice, pentru a căpăta budget. Eï se duseseră în marï cete flămînde şi rătăcite, pentru a cere o împărțire de moşiï, — precum orăşenïï se strîng în mulțimï zgomotoase şi îndrăznețe pentru a cere Regeluï schimbarea Ministeriuluï. Deosebirea era numaï că țeraniï înțelegeaŭ să plătească pentru țarina ce li s'ar da, şi ar fi plătit-o de sigur, precum plătesc dările lor cele marï, pe cînd orăşenïï se feresc pe cît pot de a răspunde dările lor cele micï. Li s'a răspuns că nu este pămînt la Iaşï, ci să se întoarcă acasă şi să facă jalbă de acolo. Oamenï de cuvînt, eï s'aŭ dus înnapoï, şi ceï din Suhuleț aŭ cerut primaruluï să aducă din condeiŭ o plîngere frumoasă, de care să se înduioşeze acel zeŭ crunt şi atotputernic, pe care țerănimea noastră îl numeşte Guvern şi îl crede în stare să facă toate minunile. Primarul era un cămătar, care creştea

prețurile pămînturilor și pe care nu-l iubia nimenĭ din sat, nicĭ chiar rudele luĭ de aproape: cine știe ce proprietar saŭ ce funcționar de mîna a doua îl făcuse primar ca să-și poată căuta împreună de interese! Primarul maĭ era și un om cu cunoștinți de lume, care știa că la Bucureștĭ nu li place să se știe că sînt undeva oamenĭ fără pămînt, cari, neștiind altă muncă, mor de foame. El nu a vrut, decĭ, să aștearnă *suplica*. Era pe atuncĭ toiul arzător al verei; în Ținut nu se făcuse decît pînea scumpă a grîuluĭ, pe care boierul o vinde morarilor din oraș saŭ străinilor de departe; foile păpușoiuluĭ închircit se răsuciaŭ, galbene, pe ogoarele pline de pulbere: decĭ pentru iarnă rămînea mila boieruluĭ și a Guvernuluĭ, de care nu poate să fie sigur și bucuros nimenĭ. Astfel, bieții oamenĭ s'aŭ supărat pe primar, și, judecînd după vechĭ norme care aŭ fost, veacurĭ întregĭ, datină, dar acum nu maĭ sînt lege, ci păcat greŭ împotriva legiĭ, l-aŭ mazilit cu tărăboiŭ mare și i-aŭ luat din mînă pecetea, cu care, de almintrelea, nu știaŭ ce ar putea să facă. *Legal*, aceasta se chiamă o răscoală: ce ar fi, în adevăr, dacă toțĭ sătenĭĭ cărora li se impune prin o mie de mijloace un primar răŭ, s'ar ridica și i-ar lua pecetea, „simbolul?“ Și tulburătorĭĭ știaŭ, din experiența altora, nu că aŭ făcut o faptă rea, ci una care nu se îngăduie astăzĭ, pe care nu o sufere Guvernul. Eĭ știaŭ ce-ĭ așteaptă acum: armata. Și, ca unĭĭ ce sînt dintr'un neam viteaz, vestit de dîrz și de îndărătnic cînd crede că are dreptate, eĭ aŭ rupt reteveie din gardurĭ, aŭ sunat clopotele, ca pe vremea luĭ Ștefan-cel-Mare, aŭ trimes olăcarĭ la toate satele de prin prejur, unde, pe ogoare și în inimĭ, era cam aceiașĭ stare de lucrurĭ, și s'aŭ

gătit de apărare, alegîndu-și un căpitan, tot ca pe vremea lui Ștefan, al căruĭ an jubilar era tocmaĭ acesta. Nicĭ vorbă să aibă la îndemînă puștĭ saŭ pistoale, cu toate că atîția dintre dînșiĭ făcuseră oastea și alțiĭ eraŭ vechĭ vînătorĭ, vierĭ și jitarĭ, deprinșĭ a trage bine. Domnul de la oraș care-ĭ întărise în credința lor că se vor împărți pămînturile lăsate de Ștefancel-Mare, un nemțesc Buttmann, tipograf, gazetar și agent electoral al cuĭ îl plătia, era o biată secătură singuratecă și nu putea împărți alte arme decît fulgerele ziaruluĭ săŭ, pentru care cerea abonament de la acești săracĭ.

Trenurile aŭ adus răpede jandarmĭ ruralĭ, cu cari țerănimea noastră nu se împacă, fiindcă se poartă adesea ca și micĭi funcționarĭ abusivĭ, și trupe de infanterie și cavalerie. Acum 10—20 de anĭ, lucrurile s'ar fi petrecut astfel: un domn civil ar fi ieșit din rînduri și ar fi rostit, în vuietul de furtună al chiotelor și ciocniturilor de reteveie, cîteva cuvinte într'o limbă ciudată pe care țeranii, ca drepții Romînĭ ce sînt, nu o înțeleg: el ar fi făcut adecă „somație"; apoĭ oastea s'ar fi răpezit asupra reteveielor, împușcînd și călcînd în picioarele cailor. Morții s'ar fi îngropat, răniții ar fi stat în spitale pănă să-ĭ judece; iar un ministru, brav ca Napoleon după Austerlitz, ar fi anunțat Camerelor că ordinea a fost restabilită.

Acum însă sîntem maĭ cuminți. E drept că soldații, aĭ căror caĭ costă scump și trebuie păziți de răceală, aŭ dat afară din ocoale, în ploaie, vitele răsculaților. Dar, cînd a fost la adecă, s'a găsit cine să vorbească țeranilor în graiul lor, și astfel o singură șarjă a fost

de ajuns ca să plece capetele, dacă nu să moaie inimile. Spre marea părere de rău a opoziției, care, ca orice opoziție românească, are nevoie din cînd în cînd de țerani asasinați de către Cîrmuire, n'au fost decît cîțiva răniți de căzătură și calul lovit al unui domn locotenent, care cal a suferit daune într'o regiune ce nu s'a putut precisà pe deplin în cursul procesului. Dreptatea cerea sfaturi și îmbunări. Dar legea modernă, franțuzească, e rea și cere răsbunare. Vinovați au fost, cum au spus-o și ei, fără încunjur, toți, căci nu a fost niciunul care să nu creadă că i se cuvine pe plată pămîntul arendat Evreilor, Bulgarilor și Grecilor și care să nu fi fost hotărît a da cu bățul pentru aceasta. Toți sînt însă destui pentru iertare, prea mulți pentru judecată. S'au luat astfel cîțiva, mai mult la întîmplare, și moșnegi, cari se tîrau, și mai tineri, cari mergeau în pasul cailor jandarmilor. Au ajuns la oraș, au întrat în temniță, au stat acolo cîteva luni — săracii ei de acasă! —, și procesul lor s'a judecat acum cîteva zile.

Ciudat proces!

E vădit că acusații nu înțelegeau nimic din formele dreptății europene. La instrucție, ei au iscălit ce li s'a cerut. „Adecă dacă mi-ai fi spus d-ta să zic așa", a spus unul din ei către președinte, „nu aș fi zis?" Cum puteau ei să priceapă rostul acelor cîțiva domni, dintre cari unul, fiindcă era procuror, îi înfunda cît mai rău, iar alții, fiindcă erau advocați, îi scoteau albi ca zăpada? Și, printre noi, cărturarii, sînt atîția cari se crucesc zilnic asupra rostului acestor vechi procedeuri medievale din alte țeri cu alte datini. Au spus ce știau, și, fiindcă au vorbit lămurit, cum e obiceiul acestui

neam, aŭ fost numiți obraznici. Apoi aŭ așteptat, gata și pentru una și pentru alta. Și, cînd jurații i-aŭ achitat, ei aŭ mulțămit plîngînd.

Jurații aŭ făcut bine. Însă ar fi fost și mai bine dacă, în acea mulțime strînsă la proces, s'ar fi găsit oameni pentru două lucruri: pentru a strînge bani de ajutor în folosul celor și mai nevinovați de acasă și pentru a da oamenilor cîteva sfaturi și învățături, asupra cărora să se gîndească pe cale, încredințîndu-se în acelaș timp că durerile satelor răsbat în sfîrșit și pănă la orașe.

19 Decembre 1904.

SERBĂTORĬ ŞI BACŞIŞURI.

În literatura specială pentru serbătorile de iarnă, tot aşa de nelipsită ca şi zaharicalele în formă de porc şi cărţile poştale ilustrate în care praful de sticlă face fulgĭ de zăpadă pe pletele şi barba aceluĭ „moş Crăciun“ al căruĭ chip e adus de-a dreptul din Apus, nu lipseşte niciodată nota „spirituală“. În locul obişnuitelor necuviinţĭ bădărane, în locul insultelor personale, care vreaŭ să treacă drept glume, în locul cuvintelor învîrtite, întoarse de la înţelesul lor, pentru a însemna lucrurĭ pe care nu le spun decît oamenĭĭ cu ţotul lipsiţĭ de creştere, în locul lungilor tîndălelĭ anoste saŭ obraznice —, în care o parte din publicul nostru tot maĭ recunoaşte humor şi poate rîde, — apar ironiile pe socoteala mîncărĭĭ multe, primblărĭĭ celor fără haine bune şi fără haine de gust pe stradele marĭ ale Bucureştilor şi, în sfîrşit, maĭ ales pe socoteala celor cari urează pentru bacşiş.

Bacşişul e un cuvînt turcesc, care înseamnă maĭ multe lucrurĭ, şi turceştĭ, şi *ne*turceştĭ. Cînd cutare tînăr începător al vieţiĭ de funcţionar se lasă greŭ la căutatul saŭ caligrafiatul uneĭ hîrtiĭ de care vede bine că aĭ o mare nevoie şi capătă ca un îndemn o impunătoare piesă de 5 leĭ, atuncĭ însemnĭ în socoteală că

aĭ dat un bacşiş. De fapt nu e un bacşiş nevinovat, ci un urît rușfet, care învață cu năravu pe acel tînăr care rîvnește la crăvățĭ scumpe şi la primblărĭ cu Muscalul la şosea. Se zice iarăşĭ că s'a dat un bacşiş cînd reporterul de gazetă a primit o *tratație* cu spirtoase saŭ cu mîncărĭ pentru a lăuda fără conştiință — talentul unuĭ poetastru saŭ al unuĭ stîlp de Ateneŭ. Se zice că şi aiurea laudele unor ziare atîrnă de asemenea micĭ liberalităţĭ pentru vanitatea simțitoare şi recunoscătoare. Dar acesta nu e decît bacşişul cel răŭ, imoral, cel turcesc şi oriental, prin care cineva capătă un lucru la care nu are dreptul saŭ dobîndeşte ceia ce i se cuvine numaĭ în aceleaşĭ condițiĭ în care l-ar dobîndi şi acela căruia nu i s'ar cuveni. El înseamnă înlocuirea aceleĭ garanțiĭ a oricărĭĭ societățĭ civilisate care e dreptatea prin bunul plac al funcționaruluĭ, al scriitoruluĭ care se poate cumpăra şi care va fi maĭ mult saŭ maĭ puțin drept după plata nelegiuită—cîtă filosofie se ascunde şi în sensul pe care-l are astăzĭ acest cuvînt „nelegiuit“, care însemna la început numaĭ ilegal! —, ce se aruncă.

*

Dar este şi un alt bacşiş, cuvenit, binefăcător şi bun.

El înlocuieşte rigiditatea şi neîndestularea formelor; el e un element întîmplător, individual, original, adaus la aspra mecanică precisă a serviciilor sociale şi plăților, al căror regulator e legea de fier a ofertelor şi cererilor, a celor ce pot da munca şi a celor ce aŭ nevoie de dînsa.

Exemple.

Statul plăteşte cu cîteva zecĭ de leĭ pe lună un om

cu oarecare ştiinţă de carte, care trebuie să ducă din casă în casă, şi azi, şi mîni, şi poimîni, şi în zilele de lucru, şi Dumineca, şi sărbătoarea, şi desdedimineaţă, şi pănă destul de tîrziŭ, noaptea, şi vara, cînd şi cînii se daŭ la umbră, şi iarna, cînd crapă lemnele de ger, scrisorĭ, cărţĭ şi pachete. Unele din aceste scrisorĭ sînt o nevoie—aduc ştirĭ de bucurie, ştirĭ de durere, ştirĭ de interes —, altele sînt de folos — scrisorĭ de rude şi de prietenĭ —, atîtea însă, dacă nu cele maĭ multe, sînt o glumă, saŭ o convenţie în care s'a deprins lumea, saŭ un mijloc de a trece vremea. Ce pagubă aĭ avea dacă nu ţi-ar sosi ştirea că d. X, pe care abia dacă-l cunoştĭ, şi-a adus aminte care e numele tăŭ de botez şi ţi-a trimes un bilet alb saŭ o fiţuică roşie, urîndu-ţĭ ce ar ura la 90 la sută din neamul omenesc? Ce pagubă dacă nu ţi-ar sosi cutare revistă neghioabă de care nu ştiĭ cum să scapĭ? Ce pagubă dacă n'aĭ arunca în coş cutare reclamă de grafofon saŭ de sonerie electrică „indispensabilă orĭcăruĭ menaj“? Şi totuşĭ pentru ca să ajungă la destinaţie acea hîrtie netrebnică, tipărită şi netipărită, un om aleargă noaptea în bătaia vîntuluĭ, un om poate maĭ bătrîn, maĭ slab decît tine, un om cu cît maĭ răŭ hrănit şi îmbrăcat decît tine, care ar fi şi el bucuros să stea, în acea clipă de luptă cu răutatea elementelor, la gura sobeĭ, într'o odaie luminoasă cu perdelele lăsate, cu păharul de ceaiŭ bălan pe masă, cu chipurĭ vesele în toate colţurile. El însă trebuie să meargă, măsurînd lungile drumurĭ negre, asprele drumurĭ albe, zgîţînînd uşile şi portiţele închise, sunînd clopotele şi sonĕriile, luptîndu-se cu javrele ce împodobesc curtea orĭcăruĭ bun Romîn. Dacă ar obosi şi

ar zăbovi și ar amîna, sînt atîția oamenĭ tinerĭ, voinicĭ, cari aŭ cîtăva știință de carte, și ar fi bucuroșĭ să-ĭ iea locul, fiindcă n'aŭ nicĭ măcar siguranța de hrană a curieruluĭ. Și omul are acasă poate femeie și copiĭ, cari se înmulțesc și cresc, și cer tot maĭ mult de-ale mîncărĭĭ, de-ale îmbrăcămințiĭ și de-ale școliĭ.

Fiindcă din contribuția ta, maĭ totdeauna prea mică și totdeauna cu necaz plătită, se înjgheabă o leafă pentru acest veșnic călător, crezĭ că nimic din bielșugul tăŭ nu te maĭ poate mustra cînd pe masa plină a zileĭ de Crăciun, lîngă bradul din noaptea Anuluĭ Noŭ, bietul drumeț degerat îțĭ întinde ca în orîșicare zi știrile ce vin să te caute?

Și acelașĭ lucru se poate spune despre nesfîrșițĭ alțĭ oamenĭ sărmanĭ cari nu vor atinge niciodată, dacă ar muncĭ o mie de anĭ și nu s'ar odihni o clipă, bogăția pe care norocul, obiceiul, vechĭ legĭ egoiste, înguste, strîmte, îĭ aruncă în laba trîndavă a unuĭ jucător de cărțĭ saŭ jucător de bursă, a unuĭ cămătar, a unuĭ avocat, unuĭ speculant politic, unuĭ fecior de banĭ gata.

A, lumea noastră înnoată în grelele ape, amare de ură, sărate de lacrimĭ, ale uneĭ nedreptățĭ, care va înneca-o odată!

Sînt unĭĭ cari-șĭ pot mărturisi lipsa. Oamenĭ cu nume marĭ, oamenĭ culțĭ, cari aŭ ocupat saŭ ocupă funcțiĭ înnalte, frumoase femeĭ delicate, glumețĭ spiritualĭ cerșesc la ușile oamenilor saŭ ministeriilor pentru petrecerile lor. Nenorocițĭ în zdrențe puturoase, cu fața roșie-vînătă, brăzdată de lacrimile geruluĭ, îțĭ cer banul la colțul stradeĭ. Nenorociți, de sigur, dar și fericiți într'o părere, fiindcă *pot vorbi.*

Atîția alțiĭ însă nu pot face alta decît să-ți întindă

petecul de hîrtie colorată, aurită, pe care desemnurĭ și versurĭ proaste spun discret, *poetic*, o nevoie adevărată și-ți amintesc *o înnaltă datorie socială*. Nu-ĭ răspinge; dă, dă cît poți: și curieruluĭ, și servitoruluĭ, și odăiașuluĭ, și „celuĭ cu gunoiul", și „celuĭ cu gazul", și băieților cari vin cu colindul și cu buhaiul și cu sorcova și cu steaua — știĭ de ce? ca să-și capete, muncind, acel dar de Anul Noŭ pe care copiiĭ tăĭ îl aŭ din bielșug, căzut de-a gata din cerul luminos al senineĭ nopți de Decembre!

Căcĭ nu trebuie să uiți că, atîta vreme cît este pe lume *o sigură* lipsă și *o singură* durere, nimenĭ n'are dreptul la prisos!

2 Ianuar 1905.

UN NOŬ VOLUM AL D-LUĬ M. SADOVEANU.

Noul volum de nuvele al d-luĭ M. Sadoveanu începe printr'o lungă povestire întitulată „Crîșma luĭ Moș-Precu", care dă și numele cărțiĭ. E icoana viețiĭ într'un sat din Moldova-de-sus, unde sînt preoțĭ de modă veche, cari unesc cu darul lor sfînt pe acel profan al beției și fac la petrecere cîte năzbîtiĭ toate, ce pot fi judecate însă și ca fără-de-legĭ, unde sînt apoĭ dascălĭ maniacĭ și notarĭ ușuratecĭ și gospodarĭ cari-șĭ pierd rostul cu aceiașĭ băutură ce coboară așa de jos pe preot, unde sînt flăcăĭ mîndri, furațĭ adesea de dragoste, și fete vesele, bucuroase de glumă, și babe rele, care n'aŭ odihnă pănă nu îndușmănesc și nu încurcă, și, în sfîrșit, femeĭ nenorocite, a căror viață e un lung chin în ploaia ocărilor și bătăilor. D. Sadoveanu dă un nume și fapte fiecăruia din aceste tipurĭ, care-șĭ păstrează de la un capăt pănă la altul firea lor deosebită. El n'a vrut să descoase o întîmplare, să schițeze o glumă saŭ să desfășure o tragedie. Cu descrierĭ ale naturiĭ, cu multe șăgĭ și cu cîte un tabloŭ dramatic, autorul țese, cum am spus, viața satuluĭ.

Sînt capitole desăvîrșite în această lucrare și rămîĭ uimit de bogăția amintirilor precise pe care tînărul scriitor le are asupra orîcăriĭ părțĭ din viața de la țară: vor-

bește de moară și de iaz așa, încît, după această singură dovadă, un al doilea moș Neculaĭ Zadoina morarul și l-ar lua tovarăș!

Urmează cîteva schițe, maĭ vechĭ și maĭ nouă, în care se vădește iarăș observație, închipuire și stilul sănătos, cumpătat, poporan.

Cu acest volum se mîntuie un an de literatură românească, ce s'ar putea numi, după acela dintre scriitorĭ care s'a ridicat, în cuprinsul luĭ, printr'o bogăție de activitate admirabilă, la situația de cel maĭ cetit și iubit dintre nuveliștiĭ de astăzĭ, — „anul luĭ Sadoveanu".

2 Ianuar 1906.

PENTRU ȚAR....

În „Tribuna“ din Arad, s'a tipărit un foarte frumos articol, întitulat „Un tip“, în care se osîndește cu asprime sufletul aceleĭ părțĭ din boierimea noastră care se ogiindește, cu o cruzime naivă, în testamentul răposatuluĭ colonel Roznovanu, fost președinte al Camereĭ romîne. Se știe că acest coborîtor al Rusetești-lor moldovenĭ a lăsat averea sa bisericeĭ-mausoleŭ din Roznov, care e pusă supt ocrotirea Țaruluĭ și în care Țarul și tot neamul împărătesc al Rusieĭ trebuie să fie pomeniți la locul care se păstrează în orĭce țară din lume (afară de a noastră, căcĭ se zice că la Chilia-Veche și în mănăstirile rusești din Dobrogea, tot Țarul e pomenit la leturghie)—*suveranuluĭ*.

Pe cînd Regele Carol onora prin trimiterea uneĭ coroane pe acest ofițer înnalt al armateĭ sale, pe acest demnitar mare al Statuluĭ, se afla ofensa unuĭ astfel de testament.

Cum e presa noastră din Romănia, dar s'a făcut o liniște maĭ plină de mustrare decît cel maĭ fulgerător articol! Din partea luĭ, Statul nu-șĭ va fi uitat drepturile de care în starea de astăzĭ nimenĭ nu se maĭ poate atinge. Iar Romînĭĭ de peste hotare aduc expresia sentimentelor lor în acest articol al „Tribuneĭ“.

2 Ianuar' 1905.

MEMORIILE DE TEATRU ALE DOAMNEĬ ROMANESCU

Memoriile d-neĭ Romanescu aŭ apărut la Socec. Ele cuprind, într'un elegant volum bine împărțit și cu coperta modernă, amintirĭ din întreaga carieră de teatru a celeĭ ce a fost fără îndoială cea maĭ bine înzestrată, maĭ harnică și maĭ prețuită dintre actrițele romînce. Începe cu încercărĭ din copilărie și se mîntuie cu acel rămas bun de revoltă care a închis, fără îndoială, simțitor înnainte de vreme, o bogată carieră și a lăsat acest biet teatru „național" al Bucureștilor fără una din acele puterĭ care nu se înlocuiesc după voință.

Sînt aicĭ schițe de oamenĭ de teatru și de oamenĭ de lume, multe chipurĭ văzute foarte bine, une orĭ într'un ascuțit unghiŭ de dușmănie neiertătoare saŭ de prietenie recunoscătoare, — ceia ce la o femeie și la o „artistă" se înțelege de la sine. Găsești note despre repertoriul de altă dată pe care cu greŭ le-aĭ putea culege din ziare, unde apoĭ ele n'ar fi întovărășite, ca aicĭ, de observația personală, cît de scurtă, dar care dă coloare și relief titlurilor șterse ca o panglică veche uitată într'un saltar pe care nu l-a maĭ deschis nimenĭ. Destule anecdote, și maĭ cu mult haz, și cu maĭ puțin. În sfîrșit sfaturĭ, bune, bogate, și unele din ele nouă, pentru aceĭ și acele cari se gîndesc a începe o

carieră care pentru scriitoarea acestor Memorii a fost — pe cît îngăduiaŭ deocamdată împrejurările culturale și sociale de la noi—un drum de glorie.

Oricine va scrie istoria teatrului românesc de la 1880 încoace, și mai ales în acea vreme de mare înflorire, de strînsă legatură cu toate stratele românești cele mai înnalte, acelea tocmai care sînt mai protivnice astăzi teatrului în limba noastră, — va trebui să iea în mînă această cărticică. Atîția o vor deschide cu dorința de a găsi anume lucruri pe care îi asigur că nu le vor descoperi decît în indicații de tot ușoare și învăluite. Va fi, iarăși, în lumea celor din teatru și de pe lîngă teatru: actori și actrițe, atîția foști directori (numărul lor a fost crescut acum chiar cu d. Sihleanu), mulți critici dramatici de astăzi saŭ de ieri, dorința nervoasă de a ști ce zice de un cutare și de o cutare, cum laudă și cum critică tovarăși și tovarășe. Dar și publicul cel mare poate ceti cu plăcere aceste pagini, căci, pentru întăia oară, d-na Romanescu dovedește că poate scrie, și anume cu tot atîta limpeziciune, cu cîtă vorbia odată pe scena teatrelor noastre și, adăugim îndată, cu tot atîta *simplicitate*, cu tot atîta „natural". Cine s'ar aștepta la acel patetic de gesturi largi și vorbe mari pe care actorii îl strămută atît de adese ori din teatru în viață, s'ar înșela cu totul. Aici nu sînt frase, ci în scurte și vioaie propoșiții ca ale unei conversații iuți se perindează oameni și lucruri. În această carte *cu totul* lipsită de seninătate, este însă, fără îndoială, multă tinereță naivă,—adevărată, nu jucată. Chiar în mărturisirea durerii adînci pentru neglijarea nemeritată din ultimii ani, a năcazului ce

păstrează unei ocupații nerecunoscătoare, e de sigur o sinceritate curagioasă.

*

Cine e deprins a construi pe alături de cartea în care cetește, va înjgheba pe încetul, la străbaterea capitolelor, un fel de istorie a teatrului românesc în vremea cînd el a fost onorat de jocul ales, înțelegător, dulce și elegant al Aristiței Romanescu.

El va deosebi două fase pe care le-a străbătut scriitoarea acestor Memorii, întipărind în ele—dar cu mult mai mult în cea de-a doua—personalitatea ei cuceritoare.

A fost întâiu, până la 1880, vechiul teatru romantic și patriotic, vagabond, cheltuitor, sărac, boieresc, foarte nobil și foarte grandios chiar în mijlocul lipsei celei mai desăvîrșite. La începutul lui e Milo, neam de boier mare, păstrînd toate legăturile sale, cult în adevăratul înțeles al cuvîntului, cetitor cu înțelegere al literaturii franceze, scriitor, poet el însuși—, ca și cutare din înnaintașii săi în veacul al XVIII-lea. El nu servia publicul ca un chelner, nu-și făcea datoria ca un funcționar, nu pretindea să-l domine ca un geniu superior; nu, — el era un boier vesel, hazliu, un *bon seigneur* care binevoia să distreze pe cei de o samă cu el și îngăduia chiar lumea de rînd, *prostimea*. Ca el aŭ fost Caragealii și Vlădicescu — care mi-a impus așa de mult în copilărie, încît i-am sărutat mîna—și Pascali și acel Teodorini pe care-l zugrăvește atît de inteligent și de duios nepoata lui, scriitoarea acestor Memorii. Eraŭ actori foarte cunoscuți și foarte iubiți, de cari generația lor avea o neapărată nevoie, nu numai pentru jocul, ci și pentru personalitatea lor.

În această lume, — sfioasă și stîngace, simțind tot mai mult nevoia învățăturii pe care o va căuta, cu stăruință, în Franța, crește d-na Romanescu.

Prin ea și prin cîțiva actori, Manolescu și Nottara, apare, prin anii 1880, un nou teatru, influențat de cel frances, *creat,* putem zice, de acela. Acesta nu e nici nobil, nici plebeian, nici patriotic, nici nepatriotic, ci înnainte de toate înțelege a fi *artistic.* Milo era *actor,* aceștia se zic și sînt „artiști", oameni de meșteșug, muncitori, conștiincioși, dibaci, imitînd și prelucrînd. Învățînd la Paris, la Londra, „artistul" poate să se înfățișeze și la Viena, unde a jucat d-na Romanescu, și nu fără succes, fără un adevărat succes de stimă.

Apreciatorii, mecenații, criticii se schimbă la rîndul lor. Boierimea ușuratecă, veselă, cheltuitoare s'a dus. Tinerii întorși din Paris gustă întâiu frumusețea jocului nou, cronicarii dramatici cari se inspiră din ziarele francese—Racoviță, Gion—laudă și caută să îndrepte; lumea aleasă, care locuiește pe jumătate la Paris, cum făcea și poetul ei, Alecsandri, încunjură, admiră, răsplătește. Teatrul Național se înființează pe basele Comediei francese. Stîlpi ai „societății înnalte", un Ion Ghica, fiul său Scarlat, un G. Cantacuzino, un Grădișteanu, sînt directorii. Între factorii teatrului, autorii —Alecsandri, Bengescu-Dabija, Polizu-Micșunești—, între acești directori, între public, între „artiști" e o desăvîrșită armonie. Se înțeleg, se prețuiesc, se iubesc, cu toate incidentele personale pe care, de mult învechite, Memoriile de față le scot la iveală.

Și în acest mediu nou, care nu-și găsește, orîce s'ar zice, actorul încontestat, apare, e recunoscută, se impune actrița. Cu gesturi nobile, blînde, cu cîntătorul

glas „de argint", cu o figură pe care n'o tulbură cu totul nicĭ cele maĭ tragice durerĭ, cu mult simț de literatură, cu mult simț de *lume*, de societate, trecînd lesne de la un rol la altul, mlădioasă și totdeauna simpatică, d-na Romanescu resumă viața teatrului nostru în această epocă.

Ea a fost un Alecsandri al arteĭ sale, un Alecsandri din a doua *manieră*, cea artistică, pentru că Alecsandri tînăr corespunde luĭ Milo, pentru care a și scris.

Și tocmaĭ ca și Alecsandri ea a văzut împrăștiindu-se lumea fermecată în care se deprinsese a trăi. Dar în locul eĭ n'a lăsat un Eminescu. De ce, se va vedea în un alt articol.

9 Ianuar 1905.

UN ZIAR!

Am ajuns acolo, noĭ, Romînĭĭ toțĭ, din România, din Ardeal, din Banat, din Bucovina, din Turcia — despre Basarabia nu maĭ e de vorbit în această privință —, încît nu maĭ avem nicĭun ziar. Să nu se supere nimenĭ, fiindcă nu-mĭ pot permite o mustrare la adresa puternicelor persoane neiertătoare care hotărăsc opinia publică prin ziare, ci fac o simplă constatare: ni lipsesc ziarele.

Ele nu lipsesc, bine înțeles, partidelor politice. Ele aŭ și astăzĭ ca și altă dată foĭ care apar zilnic, în format mare și în format mic, pentru ca să aprecieze toate lucrurile din punctul de vedere al interesuluĭ lor. Se poate zice chiar că nicĭodată ziarele n'aŭ fost maĭ strîns legate de partidele pe care le represintă. Înnainte, eraŭ anumite părțĭ din viața românească ce rămîneaŭ, dacă nu maĭ sus, măcar în afară de viața politică a frămîntărilor pentru putere. Era viața culturală, literară, științifică, artistică. Toată țara, tot neamul, aveaŭ aceiașĭ scriitorĭ, oamenĭ de știință, artiștĭ de frunte, înnaintea cărora se închinaŭ cu toțiĭ. Astăzĭ, din fericire pentru partide și din nenorocire pentru acele personalităților distinse și pentru publicul către care ele înțeleg să vorbească prin scrisul, cuge-

tarea și meșteșugul lor, nu mai este așa. Fiecare partid își are, nu numai oratorii, agenții electorali, miluiții, senatorii, deputații, miniștrii, ci și filologii, filosofii, astronomii, istoricii, topografii *(tipografii* erau clasați de mult din acest punct de vedere), lexicografii, desemnatorii, peisagiștii, nuveliștii, poeții lirici, romancierii, și așa mai departe: fiecare din acești cercetători și artiști e insultat în unele ziare, și lăudat în altele peste măsura meritelor sale. „Avem și noi istoricii noștri", s'a răspuns cuiva care, voind să tipărească o dare de seamă, nu nemerise coloarea ziarului.

Aceste ziare tipăresc articole de fond, care răspund articolelor de fond din celelalte ziare și provoacă un nou răspuns din partea acestora, și așa până la nesfîrșit. Ele dau informații politice despre uneltirile și faptele neînsemnate ale oamenilor însemnați și neînsemnați cari fac politică: de cele mai multe ori e un vulgar răsunet de mahala, în care însă atîția se uită cu evlavia financiarului care urmărește cursurile sigure ale Burseĭ.

Totuși se cuvine a se ține în samă că de un timp considerația de care se bucurau ziarele în cercurile de partid chiar, a scăzut foarte mult. Adesea ele sînt lăsate să scrie ce vreau, fără indicații, fără control și fără răspundere. Oameni politici au desaprobat în plină Cameră, cu un zîmbet desprețuitor, scrierile ziarului lor. Să ai un ziar, e un vechiu obiceiu, de care nu te poți scuti, cu toate că e așa de costisitor. Cheltuiala cu el se pune mai mult între cele netrebnice. Dacă un om de afaceri vrea să-și arendeze ziarul unui partid, e mai bine decît să clădești unul din nou sau să-l ieai de vechi. E ca o sală ce se închiriază pentru o singură

întrunire publică. Și prefacerile politice sînt, vădit, din ce în ce mai mult aduse de alte motive decît talentul și energia cu care ziarul duce o campanie dreaptă. Partidele nu caută să cîștige publicul nestampilat; ele se mulțămesc cu cifrele sigure pe care le dau registrele clubului. Războiul politic se poartă numai cu armate permanente, și nu cu voluntarî.

Mai sînt iarăși ziare pentru omul modern, fără prejudecăți, fără mustrărî de cuget, fără avînt, fără milă, care simte însă nevoie să rîdă un urît rîs, muced ca al morților, asupra tuturor marilor, sfintelor lucrurî naive la care două mii de ani s'a închinat lumea. Ele vor dovedi lesne că toți oamenii de frunte sînt caraghioși sau canalii, că toate faptele sînt greșelî, că toate scrisele sînt prostii, că toate idealele sînt ilusiî și toate ilusiile mofturî, că viața omului are un singur scop: să mestece și să rînjească. Acestea ar fi ziarele *sincere*, neatîrnate, iubitoare pentru publicul de orîce partid sau din niciun partid. Paginile acelea nu-ți miroasă a hoit, cetitorule?

Dar, slavă Domnului, precum mai sînt oamenî cari nu pot fi numiți nicăirî „ai noștri" pentru tărăboiul opoziției și pentru ospățul budgetului, se găsesc și de aceia cari nu sînt moderni, de loc moderni și n'au nevoie să știe că în sufletul rău alcătuit al individului X lumea toată, cu podoabele și culmile ei, se reflectează zilnic ca o schimă hîdă. Ei ieau ziarele de informație și anecdote.

Cele mai multe ziare de peste munți s'au redus de cîtva timp la acest tip, chiar dacă adaugî din cînd în cînd un articol de afirmație națională, un îndemn de activitate politică. „Deșteptarea" din Cernăuți—de

palidă memorie pe care a înlocuit-o foaia incalificabil de violentă în urmărirea de scopurĭ personale a partiduluĭ popular — era și ea cam tot așa. Din ziarele nemțești, din cele ungurești se culeg o foaie, două, treĭ, ba patru, dacă vreĭ, de știrĭ ciudate, despre furturile, omorurile, răpirile, sinuciderile, nebuniile din lumea toată.

La noĭ așa era odată „Universul". El s'a prefăcut însă pe încetul într'o gazetă de informație curată și serioasă, aruncînd cu totul în umbră *reportagiul* de incidente tragice. Telegramele sînt autentice, bogate și sigure. Corespondența din străinătate începe a se face vrednică de cetit, de și ar trebui complectată și dată la intervale statornicite d'innainte. Lucrurile micĭ din țară se îngrămădesc în rînduri cu slovele cele maĭ micĭ

Din acest punct de vedere, această foaie e maĭ presus de critice.

De un timp însă, este un public, un public mare — covîrșind de sigur celelalte categoriĭ ale publiculuĭ de ziare —, care cere ceva maĭ mult. El cere pentru fiecare fapt o legătură și o judecată. O judecată sigură, dreaptă și nesupusă schimbăriĭ toanelor și intereselor. Atîția-l mint prin scris și graiŭ și el poate încă așa de puțin să se facă în acel singur sens care e cinstit și priincios: al interesuluĭ general, al interesuluĭ cultural, al interesuluĭ național.

Astfel de îndreptărĭ se daŭ prin această revistă. Dar ea n'are decît 300: adecă treĭ sute de abonațĭ și cîteva sute de cumpărătorĭ cu numărul între sutele de miĭ de Romînĭ cărturarĭ. Miĭ și miĭ de oameni n'aŭ încă nevoia de a-și întregi sufletul prin literatură. Dar

lor li trebuie să afle totuși ceia ce se petrece în fiecare zi și ar dori să știe tot odată cum trebuie să înțeleagă acele întîmplări. Lor li trebuie un ziar a cărui acțiune să fie paralelă cu a noastră, fără să înțelegem prin aceasta că am pretinde vre-o prioritate saŭ epitropie față de orîcine.

Un ziar costă însă mulți bani și crește încet. „România Junĕ“ s'a încercat și a perit, neputînd să lupte cu anii grei. Ziarul ce ar trebui însă, e aproape gata. Cele mai multe din articolele-prime pe care le tipărește de un timp „Universul“, sînt înțelepte și nepărtenitoare, pornind de la oameni cu simțul răspunderii lor. Această parte de orientare ar trebui să crească, să se amestece în cît mai multe rubrice, să schimbe cu desăvîrșire foița stricătoare a gustului care e „Universul literar“, ce ar trebui să se hrănească din reproduceri mărturisite, din știri literare și din aprecieri conștiincioase. Neamul românesc n'ar putea fi destul de recunoscător oamenilor cari i-ar da această hrană de temeiŭ în cea mai ieftenă, mai răspîndită și mai bună dintre gazetele de astăzi.

16 Ianuar 1905.

O CARTE OFICIALĂ DESPRE JUDEȚUL TULCEA.

Din raportul de prefect pe care-l publică d. Luca Ionescu supt titlul *Județul Tulcea*, e de cules întâiŭ interesanta și sigura statistică, plină de cifre nouă, din care se vede că Romînii nu sînt de loc cei de pe urmă veniți în acest județ saŭ coloniști momiți cu făgăduieli și aduși pe cale administrativă în această „țară bulgărească“ a Dobrogii de Nord. Dacă astăzi avem în județul Tulcea peste 50.000 de locuitori din neamul nostru, jumătate din acest număr îl atingea populația românească puțin timp după războiŭ și, fără îndoială, și înnaintea anului de prefacere 1877. Astăzi, la un loc naționalitățile celelalte aŭ ceva mai multă parte decît Romînii, dar niciuna nu-i întrece. Ceia ce nu împiedecă, firește, că în unele părți, ca în plasa Babadag, Bulgarii sînt îndoit mai mulți decît ai noștri. Ei s'aŭ scoborît aici din Basarabia, mai curînd decît să putem crede că aŭ venit de jos, din țara lor. În schimb, Ținutul de pe lîngă Măcin oferă peste 21.000 de Romîni pentru mai puțin decît 20.000 de Bulgari.

D. Luca Ionescu caută a da de originea acestor băștinași romîni ai Dobrogii-de-sus. Pentru aceasta nu trebuie să se coboare însă cineva prea departe, nici să se gîndească la stăpînirea românească de tot

scurtă, pe vremea luĭ Mircea, decĭ acum *cincĭ sute* de anĭ încheiațĭ, în aceste părțĭ. Nu, acești mulțĭ Romînĭ aĭ Măcinuluĭ aŭ venit din aceleași nevoĭ și cu aceleași scopurĭ ca și aceĭ cari încing cu țerănime de-a noastră, la Cladova, la Vidin, la Nicopol, la Turtucaia, malul drept al Dunărĭĭ. E *exsudarea* firească, nespus de veche, și abia în ultimele timpurĭ întreruptă, a poporațieĭ românești din valea carpatică a Dunărĭĭ.

E păcat însă că, avînd atîția locuitorĭ romînĭ vechĭ în Dobrogea, nu ne putem lăuda cu bogăția, și cu o cultură a lor așa de înnaintată, încît să poată impune altor neamurĭ și să le cucerească prin respect. Aĭ noștri sînt săracĭ, și cîrmuirile ce s'aŭ urmat acolo n'aŭ știut să-ĭ ajute spre bogăție altfel decît prin cochete — și scumpe și nepractice! — case pentru coloniștĭ. Iar școlile sătești nu sînt pregătite a potoli urile ascunse și a da înnainte de învățătură cunoștința limbiĭ noastre. Cît despre gimnasiĭ, ele nu sînt tocmaĭ așa cum s'ar cuveni să fie, cu toate că icĭ și colo sînt puterĭ reale și bine îndreptate. Școlile de meserĭĭ încep abia să apară.

Această carte mărturisește de altmintrelea cu curaj — acesta e cel d'intăiŭ pas spre îndreptare, totdeauna,—aceste lipsurĭ. Și, pe lîngă ele, altele care mirĭ și înspăimîntă. Tratatul din Berlin ni-a dat marea întindere de pămînt gras, buruienos, năpădit de rogozurĭ, lacurile și gîrlele dunărene ale Deltelĭ. Trebuie autoritatea, incontestabilă, a doĭ prefecțĭ, răposatul I. Nenițescu și, acum, d. Luca Ionescu, pentru ca să credem că Statul românesc *n'a știut s'o iea în stăpînire* nicĭ până în clipa de astăzĭ. Care e firea locurilor, la ce ar putea fi întrebuințate, cine sînt pescarĭĭ ruși

— Ruşi de sigur, şi mai mult sau mai puţin pescari — cari locuiesc aici statornic sau vin numai din an în an, toate acestea sînt încă taine. Atîtea popoare se zbuciumă ca să iea ce nu au, iar noi, de aproape treizeci de ani nu ne pricepem; cum să ocupăm ceia ce ni s'a dat, ceia ce am cumpărat cu scumpe jertfe de pămînt şi de suflete. Şi sînt deputaţi şi senatori cari nu-şi găsesc subiecte de interpelare!

Acum de curînd un ofiţer a dat la lumină o bogată compilaţie asupra Dobrogei. Ea poate fi folositoare în cele mai multe din capitolele ei, dar e tot numai o compilaţie pentru uşurinţa noastră. Noi sîntem datori însă a da lumii lucrări originale, cercetări adîncite şi complete. Geologia Dobrogei, fauna ei chiar, într'o cîtva, au fost studiate, dar sînt atîtea domenii ale vieţii originale din aceste părţi de care nu s'a atins nimeni cu seriositate şi statornicie. D. Luca Ionescu are meritul de a fi văzut aceasta. N'a aşteptat deci să vie cutare tînăr învăţat străin în căutarea de subiecte nouă, ci a cerut un proiect omului foarte competent care e d. Moisil, directorul gimnasiului din Tulcea, şi a făcut să se voteze cîteva mii de franci cu care să se poată începe lucrul.

Dar România are acum un alt guvern. Folositorul plan va fi el oare păstrat şi urmărit cu îngrijire din an în an? Ar fi un mare bine dacă frămîntările noastre politice — aproape cu totul sterpe pentru ţara însăşi—n'ar atinge acest colţ, în care, pentru a despăgubi, spre cinstea şi cîştigul nostru, trebuie perspective de viitor sigure şi o continuitate desăvîrşită.

16 Ianuar 1905.

ZIARELE STRĂINE DIN ROMÂNIA.

Vorbim o limbă care e numaĭ foarte puțin răspîndită peste hotarele de locuință ale neamuluĭ nostru. O învață dincolo de dînsele numaĭ aceia cari pot să aibă legăturĭ de afacerĭ cu România. O învață iarăș învățațiĭ cari se consacră cercetărilĭ limbilor ce vin ca elemente de căpetenie din vechiul graiŭ al poporuluĭ de jos din Roma, filologiĭ romaniștĭ.

Nicĭ negustoriĭ, nicĭ romaniștiĭ n'aŭ nevoie însă de literatura românească, din care nu cunosc decît cutare mostră, bună saŭ rea, rătăcită prin cărțile de cetire ale începătorilor. Vorbind cu oamenĭ culțĭ și foarte culțĭ din lumea mare, îĭ veĭ aduce într'o mare încurcătură dacă li veĭ pomeni despre existența uneĭ literaturĭ scrise în românește. Cu toate traducerile, apărute pe la 1850—60, din Alecsandri și Bolintineanu, cu toate reclamele în franțuzește ale luĭ Eliad Rădulescu în fasa tristă și puțin serioasă a desvoltărilĭ sale sufletești, cu toate cele cîteva nuvele saŭ poesiĭ românești ce apar foarte rar și în mijlocul uneĭ desăvîrșite indiferențe prin cîte un colț al revistelor europene, cu toate cele cîteva versurĭ din Eminescu, — totuși un poet așa de mare și așa de modern prin vederile luĭ filosofice,— străiniĭ de aproape saŭ de de-

parte, cei ce aŭ pentru noĭ simpatie și aceia cărora li sîntem antipatici, nu știŭ nimic despre scrisul românesc. Cu un zîmbet stîngaciŭ, ți se va menționa doar activitatea literară a Mărieĭ Sale Regineĭ, despre care vorbitorul ar fi știind că a scris și în românește.

Dacă noĭ am avea numaĭ literatura d-luĭ Haralamb Leca, să zicem, atunci această lipsă de atenție ar fi pe deplin îndreptățită. Lucruri de acestea le aŭ și străinii, din orîcare parte a Europeĭ, și firește mult maĭ bine în original decît cum le avem noĭ în imitațiĭ și contrafaceri, pe atît de fudule, pe cît de zădarnice. Dar maĭ avem, din fericire, tot maĭ multă și tot maĭ cetită, și o altă literatură.

Ea pleacă de la un popor cu niște datinĭ și cu o fire cum nu se găsesc la alte popoare, și le oglindește într'un chip destul de frumos pentru ca și cetitoriĭ luminați aĭ Europeĭ să se poată încălzi de dînsa. Aicĭ e o adevărată frumuseță și o frumuseță *originală,* luată de la un neam simpatic și interesant. Pe un timp cînd editoriĭ din Apus nu știŭ unde să maĭ caute ceva noŭ pentru un public desgustat de tot ce e obișnuit, literatura românească, *adevărat* românească ar fi bine primită. De amîndouă părțile ar fi folos, fiind că noĭ ne-am înfățișa altfel înnaintea lumiĭ de cultură dacă s'ar ști că nu sîntem numaĭ un popor care a ieșit de supt „stăpînirea turcească" la 1877, se „desvoltă pașnic" supt un Rege înțelept și produce, dacă nu grîul cel maĭ bun, măcar grîul cel maĭ ieften, ci și un popor ajuns la conștiință și în stare să o manifeste în formele trainice ale frumuseții.

Un mijloc de răspîndire a acesteĭ literaturĭ româ-

neştĭ ar fi ziarul străin care apare la noĭ dintr'un motiv saŭ din altul. Unde editorul german — abia-mĭ vine să zic, editorŭl frances, căcĭ Francesiĭ nu prea aŭ mare interes pentru alte literaturĭ —, unde acest editor nu s'ar învoi la tipărire, ziarul, cu coloanele luĭ marĭ care staŭ totdeauna la îndemînă, se înfăţişează de la sine pentru ca să aducă această mare îndatorire spirituluĭ neamuluĭ nostru.

Cum se poartă însă în această privinţă ziarele ce se tipăresc în România noastră pe limbĭ străine?

Avem în Bucureştĭ două ziare francese. Două, pentru că sînt două partide de luptă. Decĭ o gazetă liberală, *l'Indépendance Roumaine*, şi o gazetă conservatoare, *la Roumanie*. Ele aŭ un scop îndoit: pe de o parte, să facă a se cunoaşte în străinătate vederile partiduluĭ ce represintă, iar, pe de alta, să dea cetirea politică din fiecare zi tuturor locuitorilor Românieĭ, cari, Romînĭ saŭ ba, nu ştiŭ româneşte saŭ cărora nu li place a ceti româneşte. „L'Indépendance“ e fără îndoială cel maĭ bine redactat ziar din ţara noastră, am putea zice: singurul bine redactat, în afară de ziarul de informaţiĭ „Universul“. Ziarul literar de Duminecă nu se poate compara însă cu cel politic: e o culegere de tăieturĭ făcute la întîmplare prin literatura francesă maĭ nouă. Foiletonul n'a avut nicĭ o însemnătate de informaţie pentru străinătate, cît l-a ţinut d. Pompiliu Eliade; colaboraţia d-luĭ Nerva Hodoş, care se anunţa aşa de bine, n'a fost continuată.

Aicĭ, în ziarele francese, prin urmare, nu se face ce se cuvine. Înnainte de toate, pentru că nu se simte datoria de a aduce, nu numaĭ serviciĭ partiduluĭ, ci

serviciĭ culturiĭ acesteĭ ţerĭ. Apoĭ pentru că lipseşte dorinţa de muncă şi continuitatea trebuitoare.

Ziare germane apar tot două: *Bukarester Tageblatt*, fără nume de redactorĭ, şi *Rumänischer Lloyd*, cu nume de proprietar. Sînt foĭ urît tipărite pe patru paginĭ, ca acelea din Austria şi Germania. Cuprinsul începe cu un articol de fond despre fel de fel de lucrurĭ, maĭ mult străine, urmează cu ştirĭ despre accidente, crime, numirĭ şi scoaterĭ din funcţiĭ şi termină, prin foarte multe anecdote, cu anunciurĭ bogate pe care nu le ceteşte nimenĭ. Foiletonul e o reproducere din cărţĭ saŭ din reviste de limbă germană.

Simpatiĭ marĭ pentru noĭ n'are nicĭ *Tageblatt*-ul şi nicĭ *Lloyd*-ul, care sînt româneştĭ şi bucureştene, numaĭ pentru că apar în România şi în Bucureştĭ. Fără îndoială e o deosebire de ton între ele: *Lloyd-ul* păstrează o nobilă răbdare indiferentă şi se fereşte ca de foc de a se amesteca în chestiĭ marĭ saŭ iritante. Din potrivă, *Tageblatt*-ul e cúragios, discută toate, face rînduială în toate, ni dă note de bună purtare saŭ ne pune în genunchĭ pentru păcate, ni dovedeşte ce netrebnicĭ sîntem numaĭ cu puterile noastre, cît de mult avem nevoie de capitale străine, şi maĭ ales de străinĭ *fără* capitale, dar, în schimb, ce garanţiĭ sîntem datorĭ a da în cas cînd am fi miluiţĭ cu aceĭ frumoşĭ banĭ europenĭ, lucrĭ şi bine munciţĭ. Afară de aceasta însă, literatură românească, cultură românească, de aceasta nu se îngrijesc redactoriĭ germanĭ saŭ — poate — evreo-germanĭ aĭ celor două ziare.

În sfîrşit, iese la Bucureştĭ *Patris*, ziar grecesc. Une orĭ se zice că sînt acolo, cu privire la Macedonia, articole neplăcute pentru noĭ. De obiceiŭ însă, e un ziar

grecesc care apare la București, cum — să zicem — ar apărea la Atena. Ce i se poate cere în legătură cu cultura noastră unuĭ astfel de ziar?

...Totuși sînt țerĭ unde străiniĭ cari scot ziare străine înțeleg altfel cuviința.

28 Ianuar 1905.

UN PROFESOR: VASILE BURLA.

Şi eŭ am ceva de spus despre Vasile Burlă, de care mă leagă şi o veche datorie de recunoştinţă ce nu se poate uita.

Era dintr'un neam de răzeşĭ din Bucovina, şi, în acele convorbirĭ cu elevĭĭ pe care le zugrăveşte aşa de viŭ d. Sadoveanu, el nu uita să spuie că nu e numaĭ un adevărat Romîn, ci un coborîtor de boierĭ printre Romînĭ. Învăţase la Viena şi se prinsese de dragoste pentru filologia de măruntişurĭ, foarte îndrăzneaţă însă une orĭ în construcţiĭ, a anilor 1860.

Venit ca profesor în Iaşĭ, el nu putea să se găsească maĭ bine decît în societatea „Junimiĭ". Îĭ plăcea acolo calitatea culturală a oamenilor, sinceritatea lor, lipsa lor de afectaţie şi acel respect pentru tradiţia de glumă şi petrecere cu vin bun pe care o aduseseră membriĭ conducătorĭ, crescuţĭ ca şi el în universităţĭ germane.

„Convorbirile literare", care se întemeiară atuncĭ, îndemnaŭ la scris. Un mare războiŭ filologic se începuse între ştiinţa de diletant a luĭ Cihak şi între ştiinţa de uimitor autodidact a d-luĭ Hasdeŭ. Pentru originea unuĭ cuvînt se dădeaŭ straşnice lupte, în care Cihak a ştiut totdeauna să păstreze măsura, dacă nu să cîştige biruinţa. Burlă s'a amestecat în discuţie,

tipărind cîteva articole foarte bine informate și cinstit muncite, dar ale căror resultate nu erau totdeauna definitive. El le-a strîns mai pe urmă într'o broșură de „Studii filologice".

Ca profesor de limba grecească, el a dat ceva mai tărziu o îngrijită prelucrare a gramaticei lui Curtius,— carte grea, de sigur, dar care e totuși pănă astăzi cea mai bună din care se poate învăța grecește.

Sfărîmarea cercului ieșean al „Junimii" lăsă pe Burlă singur. Activitatea lui științifică încetă, cu toate că pănă la sfîrșit i-a plăcut să cetească mult, fie și pentru a nu scrie nici-odată ce-și pusese în minte. Familie n'avea. Despre societatea noastră, el avea părerea rea pe care o aŭ de obiceiŭ Bucovinenii. Nici în școală nu punea mare temeiŭ.

De sigur că, așa de cinstit cum era, el a dorit să săvîrșească ceva ca profesor. Avea și știința și iubirea. Îi lipsiaŭ însă alte două însușiri, care pot părea secundare, dar fără care cele d'intăiŭ rămîn sterpe: anume măsura și consecvența.

Era saŭ prea bun saŭ prea aspru, saŭ prea vesel saŭ prea trist, și se schimba adesea. Ochiul pătrunzător și crud al școlarilor vedea aceasta, și, pe vremea mea cel puțin, Burlă nu mai avea o adevărată și deplină autoritate. Faptul că-i plăcea a vorbi, a glumi cu copiii cari nu înțelegeaŭ ce se cade și nu se cade, nu-l ajuta să fie ceia ce i s'ar fi cuvenit după multele lui însușiri.

Cînd i se părea că pierde terenul, el lovia. Și a doua zi-i părea răŭ, și nemărginita lui bunătate învingea astfel. Pentru cîteva vorbe nesocotite și cîteva din atitudinile revoluționare pe care școala socialistă le-a

pus la modă în Iași, unde ele se văd și până astăzi, cel ce scrie aceste rînduri a fost exclus din internatul Liceului din Iași. O rudă la care căutasem adăpost, m'a aruncat pe stradă. Și atunci același director care mă izgonise m'a primit ca un părinte și, făgăduindu-mi reintegrarea, a zăbovit-o înnadins pentru ca să stau în casa lui, în biata lui casă de *bohême*, goală, fără rînduială, și ca să mănînc la birt hrana pe care o plătia el din biata lui leafă mîncată de multele datorii care au fost nenorocirea vieții sale.

De atunci el n'a uitat pe elevul neastîmpărat și nesupus, care știa carte și i se părea lui că nu e rău la suflet. Cînd m'a văzut întăia oară om isprăvit, mi-a sărit în gît. Bucuria lui n'a fost slabă cînd a stat în capul mesei fostului său școlar. Și acum cîteva săptămîni el îmi scria încă o scrisoare, în care lega trei lucruri care mă înduioșau de o potrivă: visurile lui științifice—un studiu despre ortografie —, grija pentru încă un elev bun, cine știe cît de neastîmpărat și acela (el zicea însă că *nu*) — și amintirea vechiului elev fără astîmpăr din alte dăți.

Despre el ca despre puțini alții se poate zice vorba ce se cuvine oamenilor foarte buni, cari au avut greșeli, din care niciuna n'a fost un păcat decît doar față cu dînșii: Dumnezeu să-l ierte!

DR. IACOB FELIX.

Supt raportul frecventării ședințelor, membrii Academiei Romîne se pot împărți în patru categorii: cei cari, nefiind în București, nu vin decît întîmplător sau la sesiunea generală din Mart; cei cari, fiind totuși în București, s'au deprins a nu veni niciodată; cei cari vin regulat, încasează diurna și, după ce au stat o clipă, merg acasă sau pe la afaceri și, în sfîrșit, aceĭ cari își fac datoria pănă la sfîrșitul ședințelor.

Unul dintre aceștia nu se va mai vedea la ședințele de Vineri. Puținiĭ ascultători din tribune nu vor mai recunoaște pe bătrînul foarte alb, curat și îngrijit, cu favoritele blajine și strălucitoriĭ ochi buni, care venia sprinten, strîns în redingota lui neagră, zguduia puternic, din toată inima, mîna acelora dintre colegi cari-i plăceau și se așeza la un colț de-o parte, cetind iute, nervos, în vre-o carte nouă, ale cării foi le tăia cu vitejie. Căci, de multă vreme, bătrînul academician conștiincios nu auzia decît cu ochii, pe cari îi îndrepta mulțămiții, bucuroși, îndemnători către acel vorbitor despre care știa că spune lucruri folositoare, cu scopuri cinstite. O alegere în secția științifică va da răposatului doctor Felix un succesor, mai rău sau poate și mai bun, dar pentru cîți l-au cunoscut pe dînsul și

l-aŭ iubit pentru însușirile luĭ alese, ascunse totuși cu atîta discreție, el nu va fi înlocuit nicĭ-odată. Eĭ vor căuta și de acum înnainte senina frunte lucie aplecată cu o sîrguință tînără asupra cărțiĭ nouă.

Și, iarăși, supt raportul frecventăriĭ biblioteciĭ, sînt maĭ multe categoriĭ de membri aĭ Academieĭ Romîne. Uniĭ află prin raportul anual al d-luĭ Bianu că această bibliotecă tot maĭ există, ba chiar se îmbogățește din an în an. Alțiĭ împrumută de la dînsa multe cărțĭ, care li folosesc saŭ ba. Maĭ rare orĭ se vede însă cîte unul în sala cea mare, lucrînd de-avalma cu oaspeții străinĭ, cu studenții și studentele preocupați de lucrările seminariilor și de examene, supt ochiĭ funcționaruluĭ de serviciŭ.

Măcar Vinerea după ședință, eraĭ sigur să vezĭ printre acești lucrătorĭ obișnuițĭ, fără titlurĭ și situațiĭ, pe dr. Felix. De departe i se auzia glasul cînd cerea, în odaia cataloguluĭ, cărțile de care avea nevoie. Și, odată ce le ținea în mînă, venia cu dînsele în mijlocul celor mulțĭ și tinerĭ din Universitatea unde fusese profesor pănă dăunăzĭ, și, la aceastălaltă masă, începea iarăși răsfoirea energică, și fruntea plină de atenție se pleca asupra rîndurilor.

După cît spune toată lumea, d-rul Felix a fost, pretutindenĭ și totdeauna, omul datorieĭ sale. Aceasta e încă destul de rar la noĭ. Dar nu numaĭ pentru atîta se cuvine a i se pomeni cu respect numele și a se păstra o duioasă amintire despre bătrînul care ne-a lăsat. În viața și în scrisul săŭ științific el a dat dovadă de sentimente înnalte și curate, pe care le-a ex-

primat,—cu toată sfiala ce era în fundul naturiĭ sale,—deschis, pe faţă. În cugetarea sa a fost pătrundere şi în cuvintele sale, care mărturisiaŭ necurmat, la orĭce prilej, unul din cele maĭ marĭ rele de care suferă sŏcietatea românească, stătea un grăunte de eroism.

D-rul Felix era un străin. Fusese adus cu contract din Boemia, unde se născuse. Aceasta era prin anii 1860: e timp de-atuncĭ! Tînărul doctor, învăţat, muncitor, cinstit şi amabil, avea frumoase perspective de viitor. Ele s'aŭ şi îndeplinit: Felix a fost medic al Capitaleĭ, profesor la Universitate, director al Serviciuluĭ Sanitar şi membru al Academieĭ Romîne.

Străiniĭ *ştiinţificĭ* cari vin la noĭ sînt, pănă în ziua de astăzĭ, oamenĭ ambiţioşĭ, lacomĭ şi totuşĭ pururea nemulţămiţĭ. Cutare Sas, doctor de ochĭ, care a căpătat la noĭ o clientelă bună, de sigur ceva avere şi s'a împărtăşit şi de funcţiĭ oficiale, a scris dăunăzĭ, rămîind de altmintrelea în Bucureştĭ, una din cărţile cele maĭ pline de ură faţă de noĭ care să fi ieşit în ultimele timpurĭ. Principiul cel vechiŭ al aventurierilor rămîne încă neatins: exploatezĭ pe *Valah*, facĭ banĭ din încrederea şi din prostia luĭ, îl batjocureştĭ între aĭ tăĭ şi-l daĭ draculuĭ cu toate ale luĭ, cît poţĭ maĭ iute. Căcĭ doar nu eştĭ în zădar representantul înnalteĭ, nobileĭ, binefăcătoareĭ şi milostiveĭ civilisaţiĭ europene... Ca şi Davila, a caruĭ energie aristocratică nu o avea, doctorul Felix nu a fost printre aceştĭ *conquistadores* asupra „barbarilor". El nu a înţeles să vie în ţara noastră pentru scopurile luĭ, ci să primească în sine, pentru scopurile eĭ, această ţară, cu limba eĭ, cu aspiraţiile eĭ, cu dureroasele şi strasnicele eĭ nevoĭ. Ca puţinĭ dintre doctoriĭ timpurilor noastre, el nu

făcuse în inima sa o zărăfie, ci un altar pentru buna zeiță Caritas. Pentru dînsul fapta și scrisul porniaŭ de o potrivă de la acea milă de oameni, care e *Musa* inspirătoare a arteĭ sale.

Cînd vîrsta și infirmitățile eĭ l-aŭ scos din slujba Statuluĭ și a școliĭ, el nu și-a dat dreptul de a muri în trîndăvie. O nouă activitate științifică, cea maĭ bună poate, începe pentru dînsul atuncĭ. Fusese profesor de igienă, venise ca igienist la direcția Serviciuluĭ Sanitar, și el se gîndi astfel să cerceteze acum în toată istoria noastră igiena publică, desvoltarea îngrijiriĭ ce s'a dat pe vremurĭ sănătățiĭ tuturora. Astfel apărură în „Analele Academieĭ Romîne" un șir de studiĭ, care formează la un loc o mare carte bogată și aproape definitivă, care îșĭ îndreptățește titlul: „Istoria igieneĭ în România".

Acest medic bătrîn, fără atingerĭ cu erudiția istorică, s'a priceput totuși, cu vechea și buna sa metodă germană, să găsească prin cărțile noastre, pe care a ajuns astfel să le cunoască și să le prețuiască, maĭ tot ce-ĭ era de nevoie. Cartea e bine informată și scrisă curgător. Între lucrările de „istorie științifică", e, de sigur, cea maĭ bună.

Dar și din alt punct de vedere ea se impune, nu numaĭ luăriĭ aminte a învățatuluĭ, ci și a orĭcăruĭ om de bine.

Căcĭ și în această lucrare, ca și în toate celelalte ale luĭ, el maĭ are un scop, pe lîngă cel științific. Înțelegînd și iubind în acelașĭ timp țara noastră și neamul eĭ, el vedea bine că nimic trainic nu se poate răzima decît pe sănătatea, bogăția și bucuria de viață

și de lucru a țeranuluĭ. Și în mijlocul atîtor prefacerĭ, îndreptățite și neîndreptățite, a atîtor creațiunĭ, în parte fără viitor, a atîtor jertfe pentru lucrurĭ necugetate saŭ netrebnice une orĭ, în mijlocul acesteĭ revoluțiĭ culturale, zgomotoase, risipitoare și încrezute, el vedea că faptul care s'a uitat maĭ mult e presența în Romănia a peste patru milioane de țeranĭ foarte săracĭ, foarte întunecațĭ la minte și amenințațĭ de toate bolile trupuluĭ și ale sufletuluĭ. Și, pe cînd atîția Romînĭ neaoșĭ cîntaŭ biruință din trîmbițile ușurătățiĭ saŭ prefăcătorieĭ, pe acest om din Horschitz îl durea inima într'adevăr de durerea neștiută a acelor 40 de sute de miĭ nenorocite.

Nu maĭ departe, acum cîteva zile ieșia o cărticică de medicină populară, „Almanachul Hygeia", în prefața căreia doctorul Felix, care nu era scump la sfaturĭ și la scris, tipăria aceste rîndurĭ, datate din Decembre 1904, decĭ cu cîteva săptămînĭ înnaintea morțiĭ sale:

„Toțĭ membriĭ națiuniĭ formează o singură familie; orîcît de diferită să fie posițiunea lor culturală și economică, eĭ se influențează reciproc uniĭ pe alțiĭ, și soarta acelora cari muncesc cu brațele înrîurește și asupra traiuluĭ present și viitor al acelora cari nu lucrează și trăiesc din averile moștenite. A trecut timpul cînd acest principiu economic a putut să fie ignorat; astăzĭ stratul cult al societățiĭ a început a se interesa maĭ mult de soarta celeĭ maĭ numeroase păturĭ a națiuniĭ, care ne hrănește pe toțĭ cu munca sa, a îndemna pe muncitorul de pămînt spre o activitate maĭ roditoare, a-ĭ da educațiune profesională; dar toate

silințile cercurilor cîrmuitoare vor fi zădarnice, dacă condițiile muncii nu vor fi îmbunătățite.“

În doctorul Felix țeranul romîn pierde unul din puținiĭ săĭ prietenĭ adevărațĭ, și lacrima pe care, în neștiința luĭ de oamenĭ și lucrurĭ, nu poate să o verse țeranul însușĭ, o plîngem aice, noĭ cărturariĭ tinerĭ, cari gîndim și scriem pentru dînsul și în numele luĭ.

30 Ianuar 1905.

UN ORATOR AL GENERAȚIEĬ BĂTRÎNE: NICOLAE IONESCU.

A murit Nicolae Ionescu, oratorul generațieĭ înnălbite astăzĭ, tribunul unor lupte uitate de multă vreme, șeful liberal al unor prefaceri care s'aŭ săvîrșit cu totul.

E ciudat că a maĭ fost vorba odată, acum cîteva lunĭ, de moartea acestuĭ om, atuncĭ cînd de mult el nu maĭ trăia cu adevărat. Căcĭ nu era traiŭ nicĭ pentru un om de o solemnă indolență ca a luĭ, ațipirea în odaia răŭ îngrijită de la cel maĭ ieften rînd al unuĭ otel bucureștean, alegerea la Cameră saŭ la Senat, după multe stăruințĭ umilite și fără ca alesul să se fi putut mișca pănă la alegătorĭ, să fi putut desmorți o clipă coardele de aramă ale vestituluĭ, ale *uniculuĭ* săŭ glas, pierderea fără gînduri și fără simțire în marea viață roditoare a cîmpuluĭ, supt cine știe ce șopron de șindilă veche, la o răzășie părăgenită din Roman și, iarăș, țintuirea într'un scaun la Academie — era așa de bătrîn, de scorțos, de pecetluit în încheieturĭ, încît pentru dînsul părea cu totul nepotrivită așa o jucărie de lemn cum sînt acelea din sala sărăcăcioasă a ședințelor, ci vedeaĭ bine că i s'ar fi cuvenit un mare jilț de piatră aspră, cu care să se fi

făcut una trupul său împietrit. Nici ca agitator, nici ca orator parlamentar, nici ca profesor — a fost profesor de istoria universală la Universitatea din Iași—, nici ca om în societate, el nu mai era de mult între cei vii. Îl amintia numai acelor puțini cari-l știuseră în viață acel chip de pustnic părăsit, înnodat în încheieturi și cu graiul mort, acea față de o gălbeneală de ceară, foarte liniștită, acei ochi stinși supt ochelarii bătrînești cari păreau înfipți în carne și părul buhos, mițos, care în bogăția și neorînduiala lui dădea acestei fețe de patriarh încremenit și o coloare de tinereță zglobie.

Sînt oameni la mormîntul cărora nu poți vorbi decît de viață, de viața întrupată odată în ei, care n'a zburat de la dînșii decît în clipa din urmă, aruncînd în urmă trupul zdrobit al învinsului, și care, pecetluită cu firea, cu numele lui, va merge și de acolo înnainte ani și zeci de ani încă, stăpînind mințile, încălzind inimile, îndemnînd și poruncind. Așa, în acest înțeles, mor și tineri de douăzeci de ani și bătrîni cari au ajuns cele din urmă hotare ale traiului. Dar sînt și alții, altfel oameni cari au avut un nume, o glorie, înnaintea cărora s'au descoperit capetele mulțimilor admiratoare, și pe cari moartea-i găsește morți și-i iea, nu numai fără luptă, dar fără bărbătească supunere senină, îi iea cu un fel de desilusie, ca din mormînt. Departe trebuie să te coborî în urmă, îmbrăcînd formele de cugetare și de simțire ale unei epoce cu totul stînse, pentru ca să poți înțelege întru cîtva și spune care a fost pentru acel om rostul ce i-a dat numele, faima și admirația celor ce-l așteaptă, în cea mai mare parte, de mult în lumea morților.

*

Neculaĭ Ionescu sună foarte puțin boierește; e un nume șters, răspîndit pretutindene în mulțimile tîrgoveților. Înseamnă Neculaĭ fiul luĭ Ion. A fost decĭ la Brad, un sat de țeranĭ liberĭ și proprietarĭ din Ținutul Romanuluĭ, un preot Ion, care a botezat Nicolae pe unul din fecioriĭ săĭ. Altul s'a chemat tot Ion ca tatăl său, și, pentru a se deosebi de atîția alțiĭ cu numele luĭ, și-a zis Ion Ionescu *de la Brad*.

Era, pe vremea cînd Ion, fratele maĭ mare, și Nicolae, fratele cel mic, aŭ ajuns tinerĭ, o vreme de prefacere în ceia ce privește stratele societățiĭ noastre. De la 1821, boieriĭ noștri făceaŭ liberalism, dar tot între boierĭ, vorbind de constituție, cerînd senate parlamentare și învinuindu-se de *ciocoinicie* și de *carvunarism* (carbonarism).

Fiiĭ acestor boierĭ aŭ făcut revoluția de la „patruzecĭ și opt", revoluția pentru Drepturile Omuluĭ, așa cum le vestiseră și le cuceriseră luptătoriĭ francesĭ de la 1789: eĭ vorbiaŭ de îndreptățirea tuturor oamenilor la stăpînirea pămînturilor și la stăpînirea societăților. Pe cerul tînăr al sufletuluĭ lor plutiaŭ ușoare negurĭ albe, ca niște aripĭ de îngerĭ, și multora li se părea că sînt de fapt îngerĭ carĭ vin miloșĭ, cu trîmbița desrobiriĭ pe buze.

Se făcuseră școlĭ la noĭ, supt regimul european ca forme al Regulamentuluĭ Organic. Cu multă pază și sfială se învățaŭ și lucrurĭ bune în ele. Feciorĭ de țeranĭ, primițĭ într'însele, se pregătiaŭ pentru o viață care nu fusese îngăduită de multă vreme lăstarelor țerănimiĭ. Cîte unul a mers și în străinătate cu bursa Cîrmuiriĭ. Și astfel printre frasele sunătoare ale boierilor tinerĭ din Bucureștĭ, stăpînĭ la 1848 pe „Romă-

nia" regenerată, se auzi și graiul lui Ion Ionescu de la Brad, un graiŭ așa de frumos, de cuminte și de bun, așa de priincios muncitorilor încătușați ai cîmpului, încît nu poate să-l creadă nimeni pănă nu l-a cetit.

Ion era agronom, economist, om de știință și de practică. Nicolae nu s'a ales așa. În curînd el a înțeles că în gîtlejul săŭ e o musică rară, puternică și felurită, care poate fermeca oamenii. S'a descoperit cuvîntător. Pe cînd Ion, izgonit din țară ca revoluționar, era pus să administreze nu știŭ ce averi ale Vizirului prin Asia-Mică, Nicolae, rămas în Moldova, se pregătia pentru cariera unui om politic în stil mare, cum îi înfățișa pe atunci Franța, modelul nostru, în persoana de visionar vibrant a unui Lamartine. El a scris și în ziare, ba a întemeiat ziare, dar chiar pentru acele timpuri scrisul săŭ părea slab. Învățase franțuzește, englezește chiar, cetia mult, dar învățătura nu era chemarea lui. Avea glasul: deprinse gestul, larg saŭ energic, mersul solemn, atitudinea de dictator. El desăvîrșia pe încetul *mijloacele din afară* ale oratoruluĭ. Din ce în ce mai mult lumea le cunoștea și le admira.

Dar pe atunci, prin anii 1850, cînd el atinsese treizeci de ani și deplinătatea însușirilor și puterii sale, noi n'aveam Cameră, Senat, întruniri publice, care i-ar fi trebuit lui. Domnul liberal al Moldovei, Grigore Ghica, se înconjurase de „tineri din popor": un Codrescu, un Vasile Alexandrescu, un Nicolae Ionescu, pe cari-i întrebuința la gazetărie și corespondență, Ghica fiind căpetenia mișcării pentru reforma situației românești cu ajutorul Europei. Peste cîțiva ani se

ajunse însă la „întrebarea“ de această Europă a „locuitorilor Principatelor“, și atuncĭ, în fierberea celeĭ d'intăiŭ marĭ lupte dintre partide, celeĭ d'intăiŭ marĭ frămîntărĭ a mulțimilor, el se arătă în sfîrșit ceia ce doria să fie, fermecătorul pentru frumoasele ideĭ marĭ ale deșteptărĭĭ neamuluĭ, ale neatîrnărĭĭ luĭ și împodobirĭĭ cu toate așezămintele de libertate, egalitate și fraternitate pe care le cunoștea lumea. *Causa* învinse: România se făcu, și mîndrul Alexandru Ioan I-iŭ răsări din figura de om șters și stors a colonelului Cuza.

Acum e vremea luĭ Nicolae Ionescu, îșĭ vor fi zis atîția.

Și se înșelaŭ: era vremea luĭ Ion. Omul practic și inimos care înțelegea că fără alt țeran decît al vremilor de umilită robie, România nu înseamnă decît o pană de papagal într'o căciulă spartă, îșĭ încordă toate puterile pănă se ajunse la împroprietărirea țeranuluĭ. În acel timp, Nicolae căuta ce trebuie să facă. Și, neînțelegînd că fără un mare fond de ideĭ, de judecată, de cultură, de cinste a gînduluĭ, de iubire către oamenĭ, un mare talent de orator e o mare primejdie, el se opri ascultîndu-șĭ cîntecul, acelașĭ cîntec: întăiŭ duios și noŭ, apoĭ cunoscut, nesuferit pe urmă, iar, la sfîrșit, ridicol. Cînd înțelese și el aceasta, tăcu. Și pentru el tăcerea era moartea, — căcĭ Universitatea, știința, studiile istorice, de care trebuia să-l lege catedra luĭ, acestea nu-l puteaŭ stăpîni niciodată. Așa a trăit Nicolae Ionescu de prin 1880, de cînd l-am cunoscut, cînd ni făcea treĭ lecțiĭ pe an, pănă acum, în 1905.

Pentru tinerĭĭ de astăzĭ este un învățămînt în trista cariera a acestuĭ meșter al cuvîntuluĭ,—al cuvîntuluĭ *sterp*.

6 Februar 1905.

ACTIVIȘTĬ ȘI PASIVIȘTĬ.

Activismul a învins la Romînĭĭ din Ungaria. De acum eĭ vor lupta în cadrele Statuluĭ unguresc de astăzĭ, în margenile legiĭ actuale. Pentru ce? Pentru nimic deocamdată, pentru un program care nu se poate realisa, pentru o revendicație care face parte din tradiția romantică a bătrînilor, pentru „autonomia Ardealuluĭ“ și alte cererĭ, de multe orĭ tot așa de apropiate de realitatea ce se poate prevedea ca și aceasta. Decĭ eĭ vor luptă pentru a lupta, în rînduriĭ, cu un steag, foarte venerabil, dar fără țintă. Vor luptă ca să se știe că sînt și ca să se vadă că pot. Vor *demonstra* alegînd deputațiĭ și mergînd, în această calitate onorabilă de deputațiĭ, la Budapesta. Asta e, și maĭ mult nu, orĭce s'ar zice și orĭce s'ar scrie.

Să facem cîteva constatărĭ cu acest prilej. Să încercăm unele lămuririĭ; cît despre judecata hotărîtoare asupra acesteĭ schimbărĭ de tactică, aceia o va da un viitor apropiat, — în sensul nostru cred, adecă în sensul în care s'a maĭ vorbit odată în această revistă.

Generația tînără era de multă „activistă“. Frumusețea cavalerească a pasivității, a protestăriĭ prin tă-

cere—un fel de afirmare mîndră a luĭ „apa trece, pietrele rămîn"—nu maĭ impunea acelor cari se află încă în avîntul cuceritor, în neastîmpărul cam zgomotos al tinereţeĭ. În jurul Romînilor, alte naţionalităţĭ fierbeaŭ: Unguriĭ îșĭ urmăriaŭ, cu un strălucit *temperament*, însușirea lor de căpetenie, visul vechiŭ al neatîrnărieĭ desăvîrșite, care ar înnălţa iarășĭ crucea plecată a Coroaneĭ Sf. Ștefan; Sașiĭ îșĭ apăraŭ cu o îndărătnicie rece privilegiile rămase. În aceste împrejurărĭ, cum să stea numaĭ neamul nostru la o parte, atuncĭ cînd el are numărul, cînd se organisează economicește, cînd înnaintează în cultură? Pentru timpurile de astăzĭ, așa de furtunoase, pentru viitorul asupra căruia joacă fulgerele uneĭ furtunĭ și maĭ marĭ, trebuie să ne înfăţișăm între luptătorĭ și să ni dovedim puterile.

Tinerii se cade să fie focoșĭ și încrezătorĭ și harnicĭ: înţelepciunea prea desăvîrșită, veĭită prea curînd, se chiamă maĭ bine lipsă de viaţă și de inimă, decădere de rasă. E bine însă cînd lîngă tinerii adevărat tinerĭ sînt bătrînĭ vrednicĭ de bătrîneţa lor, cari știŭ drumul pe care avîntul tinerimiĭ poate să se cheltuiască aducînd adevărate foloase, iar nu să se risipească. Căcĭ poţĭ fi un lucrător înfocat, și tăind brazda în pămîntul de hrană, și tocind fierul pluguluĭ în stîncă. Bătrînii aŭ datoria să organiseze și să conducă. Atuncĭ cînd eĭ socot că pasivitatea politică e tot ce poate fi maĭ bine, maĭ cuviincios și maĭ cu priinţă pentru adevăratele noastre interese, eĭ nu trebuie să uite însă că în fiecare generaţie ce se ridică, în împrejurărĭ ceva maĭ bune și cu oarecare cultură, fierbe vinul noŭ al unuĭ sufleţ ce trebuie să se reverse, dacă nu va fi adunat cu cumpătate. Dar oameniĭ în vrîstă în-

ţeleaptă aĭ Romînilor de peste munţĭ aŭ uitat că tinerĭĭ nu se pot mulţămi cu cetirea cutărĭĭ gazete blege şi berce, cu discursurile schimbate fără folos la şedinţile *Asociaţieĭ*, organisată până astăzĭ ca un fel de bancă saŭ de fermă-model, cu netrebnicele rivalităţĭ la alegerea unuĭ preot în locul altuĭ preot, unuĭ epitrop de biserică bogată în locul altuĭ epitrop, unuĭ comitet de administraţie în locul altuĭ comitet de administraţie. Eĭ aŭ socotit că pentru totdeauna studenţilor întorşĭ din Cluj, din Pesta, locurĭ înfocate, din Germania străbătută de desfăşurarea atîtor curente largĭ, nobile, li ajunge orariul uneĭ şcolĭ confesionale, cancelaria unuĭ avocat, datoriile sufleteştĭ la o biserică, viaţa paşnică a familieĭ şi, pentru burlacĭ, saŭ chiar pentru aceiaşĭ părinţĭ de familie, ca lăcaş de sociabilitate, de discuţie, de petrecere a sufletuluĭ, „casina“, cu şirurile de gazete ardelene şi bănăţene nule şi de gazete bucureştene neînţelese, saŭ cutare cafenea cu prisosinţă scuipată, unde fumul tabaculuĭ înneacă şi berea toropeşte, scutind de gînduri, de planurĭ, de mustrărĭ de cuget pentru timpul ce a perit zădar.

Ceĭ cari cîrtesc asupra dorinţiĭ de luptă politică a tinerilor să se întrebe în toată curăţia cugetuluĭ: Unde au fost societăţile de lectură, unde aŭ fost conferinţile învăţătoare—s'a aşteptat d. Vojen de la Iaşĭ, om vestit şi plin de însuşirĭ, neapărat, ca să le ţie!—, unde sînt revistele, unde cărţile de cercetărĭ istorice, de cercetărĭ asupra limbiĭ, asupra poporuluĭ, unde sînt bunele bibliotecĭ pentru pentru popor, unde sînt ziarele luminoase şi calde, din care omul cel maĭ umil să-şĭ poată culege siguranţa asupra lucrurilor şi judecata

lor, unde sînt cursurile pentru oamenĭĭ în vrîstă cari ar vrea să învețe și eĭ? Unde, unde? Aț̦ĭ primit voĭ oare pe tinerĭ cu brațele deschise, cu inima iubitoare, ca pe niște copiĭ aĭ voștri, i-aț̦ĭ dus în ogorul larg unde mîna voastră îmbătrînită ar maĭ cîrmui plugul și li-aț̦ĭ arătat oare încotro se deschide rostul lor de muncă,—așa de mare, încît generaț̦ĭĭ întregĭ, maĭ bogate, maĭ însetate de faptă decît cea de astăzĭ, ar avea ce să lucreze pănă la bătrîneță? Orĭ, din baniĭ cîț̦ĭ i-a strîns neamul, aț̦ĭ pornit să faceț̦ĭ bogăț̦ia nouă, care cere, nu numaĭ brațe, ci și știință, inițiativă și tot entusiasmul tinereț̦ĭĭ? Cu ce staț̦ĭ alăturĭ de celelalte neamurĭ în ceia ce privește activitatea comerț̦uluĭ și industrieĭ?

Așa fiind, tinerĭĭ de acolo aŭ cerut — cum cer, în împrejurărĭ ceva maĭ bune, tinerĭĭ d-luĭ Tache Ionescu din România —: *politică*.

O conferință, cu legitimitate contestabilă—dar ce e în adevăr *legitim* la un popor care duce viața politică a Romînilor din Ardeal? — s'a adunat la Sibiiŭ. Ceĭ maĭ mulț̦ĭ membri aĭ eĭ eraŭ tinerĭ. În alegerile ungurești care băteaŭ la ușă, eĭ voiaŭ să se amestece. Cîț̦ĭva bătrînĭ s'aŭ lăsat duș̦ĭ de un curent pe care nu eraŭ deprinș̦ĭ a-l îndrepta. Părintele Lucacĭ, vestitul părinte Lucacĭ și-a pus candidatura pentru Parlamentul din Budapesta, și a căzut. Gheorghe Pop de Băseștĭ, boierul mare, primitor și bun, al Romînilor ardelenĭ, șeful lor național, a rămas în balotagiŭ, și, cînd a fost să se hotărască balotagiuĭ, alegătoriĭ ungurĭ din Cehul Silvanieĭ l-aŭ lovit cu beț̦ele, aruncîndu-l cu capul spart între peste 30 din partisaniĭ săĭ, răniț̦ĭ. Tinerĭĭ

aŭ fost maĭ fericiți. Opt deputați romînĭ, maĭ mult avocați, își vor lua locul în Parlamentul unguresc, — dacă, bine înțeles, vor fi validați.

Eĭ aŭ căpătat, de sigur, o biruință prin surprindere, căcĭ partidele maghiare lucraseră cu siguranța că nu vor avea Romînĭ în fața lor. Biruința nu se va repeta, căcĭ un guvern, o naționalitate dominantă—gîndiți-vă la alegerile de astăzĭ în Romănia saŭ la atentatul contra luĭ Gheorghe Pop — pot orĭcînd să împiedece alegerea unor persoane neplăcute saŭ dintr'un neam care încurcă. Și ce va da maĭ departe biruința de astăzĭ, se va vedea.

Ca totdeauna și ca în toate părțile Romînimiĭ, țeranul de dincolo a fost și acum maĭ presus de toate așteptările. El a înțeles, a voit și a dus lucrul la capăt. El e învingătorul. Prin sufletul săŭ a trecut iarășĭ conștiința națională în forma călduroasă a unuĭ sentiment.

Dar numaĭ cu sentimente, care se pot sfărîma de violență, un popor n'are siguranța viitoruluĭ. I-ar trebui, ca s'o aibă, neatîrnarea economică și lumina mințiĭ. Cine rămîne să le dea pe acestea și cînd vor fi ele date, tinerĭ deputați biruitorĭ aĭ Romînimiĭ din Ungaria?

13 Februar 4905.

O COMOARĂ DE ARTĂ.

— Albumul de țesături din Sibiiŭ —

Nu se poate pune la îndoială, decît de cutare ambițios care nu cunoaște împrejurările saŭ nu le poate judeca bine—că viața culturală a neamuluĭ românesc e strînsă în Bucureștĭ, focarul vieții politice a Romînilor neatîrnațĭ. Toate celelalte centre, care maĭ sînt, și e bine să fie și maĭ multe, cît de multe, trebuie să se subordoneze acestuia, direcțieĭ sănătoase ce pleacă din Bucureștĭ. Ceĭ de la Brașov, de la Sibiiŭ, de la Blaj o știŭ, ceĭ de la Iașĭ, vor și-o neapărat și eĭ. Ceĭ maĭ mulțĭ dintre scriitoriĭ buniĭ de astăzĭ se află în Capitala Romănieĭ, și, cîtă vreme acest fapt nu se va schimba, direcția va porni de aice. În literatura propriu zisă, ca și în deosebitele ramurĭ ale științiĭ.

Este oare și căldura pentru literatura românească, pentru lucrurile înnalte și nobile ale neamuluĭ, maĭ mare în acest Bucureștĭ? Credem că *nu*. O literatură poate trezi sentimente de iubire saŭ într'o clasă ce s'a ales din mijlocul poporuluĭ saŭ în masele acestuĭ popor chiar. Pe mulțimile de la sate, din nenorocire, nu ne putem răzima pănă în viitorul foarte îndepărtat cînd cultura, în loc să-ĭ prelingă, va străbate și va

trăi în ei, până în vremea cînd ei vor fi scutiți de veșnica frică a foamei. Rămîne clasa înțelegătoare, care-și zice inteligentă, cu multă bunătate pentru sine însăși, sau intelectuală, — cu cît mai multă încă! Cei mai buni *înțelegători* sînt aceia cari simt românește, fiind din bun și vechiu neam românesc, cari n'au avînturi de lăcomie sau de stăpînire și trăiesc *modest* o viață de gînduri, cu o familie mulțămită, între patru pereți curați și veseli. În București însă mulți oameni de aceștia nu veți găsi; afară de cîțiva studenți, cîțiva profesori — de cei mici —, ce pustiu de prosă sacă, crudă, nemîloasă!

Ici și colo în provincie poate fi mai bine. Insule înflorite de oameni buni, luminați și — luminoși, răsar din tulburea mare a politicianilor sfănțuitori, a jucătorilor de cărți și a burghesimii străinii. În Ardeal, chiar pe alocurea în Bucovina, să zic: și în Banat, e mai bine. Anumite împrejurări politice deschid și mai mult inima pentru acel graiu scris, strîngînd ce e mai bun, mai adînc, mai sfînt în gîndirea omului, care se chiamă literatura.

Și tot acolo, pornind din același avînt—în sine mai mic de cum îl dorim, dar mare față de halul în care zace Romînimea cealaltă —, se ivesc planuri care s'ar părea aiurea ilusia zădarnică a unui visător, și acele planuri, hrănite lungi ani de zile în cercul restrîns al prietenieĭ, iese la iveală apoi înnaintea tuturora prin fapte. Prin fapte de acelea care ar trebui să uimească, dar nu uimesc pentru că acolo unde au fost săvîrșite, lumea le discuta și aștepta de mult, iar dincoace ele sînt abia cunoscute și foarte neîndestulător prețuite. Cînd ai la îndemînă mijloacele unei Cîrmuiri mai tot-

deauna risipitoare saŭ sprijinul uneĭ Academiĭ bogate, firește că poțĭ face multe,—une orĭ și bune; saŭ eștĭ foarte vinovat dacă nu le facĭ. Dincolo însă, baniĭ sînt scumpĭ și puținiĭ, și în strîngerea lor pentru o asemenea faptă culturală e o întreagă poveste de hărnicie nerăsplătită și de curată credință, care înduioșează.

Nu voiŭ vorbi de „Enciclopedia romînă“ cu care ne-aŭ surprins aniĭ trecuțĭ Sibieniĭ. Această d'intâiŭ „Enciclopedie“ în românește are cîteva însușirĭ și multe defecte, care trebuie deslușite pe larg și deplin, deosebit. Aicĭ vreaŭ să arăt ce este noul dar al aceluĭ Sibiiŭ românesc: „Albumul artistic represintînd 284 broderiĭ și țesăturĭ după originalele țerănești, întocmit din încredințarea comitetuluĭ Reuniuniĭ agricole romîne din Sibiiŭ de D. Comșa, profesor la Seminarul Andreian și president al Reuniuniĭ“.

Cine știe ce e costumul românesc și ce sînt podoabele luĭ? Le vezĭ cînd trecĭ cu trăsura prin sate saŭ cu trenul prin gărĭ. Odată doamnele romîne din Bucureștĭ făcuseră sport cu el. Apoĭ l-aŭ părăsit. Societatea bucureșteană „Furnica“, întemeiată în acele bune vremurĭ de încălzire trecătoare, tot maĭ are o prăvălie pe Calea Victorieĭ și furnisează postav țerănesc, pînză țerănească pentru unele uniforme de școală. Ba maĭ este o societate în Bucureștĭ. Se organisează și expositiĭ, în care se cumpără, pentru ochiĭ lumiĭ, bucățĭ ciudate, precum s'ar cumpăra un Buda chines saŭ o cutie de lac negru venită din Iaponia. S'a tipărit, de d-na Marghiloman, și un mic album de modèle, care nu s'a prea răspîndit. Despre originalitatea, bogăția, finețea de veche artă cinstită, cu tradițiĭ sănătoase,

ale lucrului de mînă făcut de ţerancele noastre din munte nu domnesc ideĭ adevărate şi îndestulătoare.

Păcatul acesta de uitare şi despreţ se datoreşte şi creşterĭ greşite a stratuluĭ bogat al societăţiĭ noastre şi spiritului practic saŭ blasat ce domneşte printre funcţionarĭ şi în burghesime. Dar în fond Romînul e bun şi sufletul luĭ se cîştigă uşor. Pentru aceasta trebuie însă un om. Nouă el ni-a lipsit; Ardeleniĭ l-aŭ găsit în tînărul profesor bătrîn, frumos la chip şi frumos la inimă, care e d. D. Comşa.

Un profesor de seminar care se pricepe la lucrul de mînă, un agricultor care preţuieşte pe ţeranĭ pănă şi în arta lor, un „intelectual“ care străbate căsuţă de căsuţă şi strînge „zdreanţa“ veche împreună cu ţesătura nouă, un om foarte ocupat şi puţin plătit care-şĭ adauge de bună voie ocupaţiĭ nouă, cu totul neplătite: Ardealul are curiosităţĭ de acestea, cetitorule bogat şi cu vreme de prisos al Romănieĭ libere! Încă de cînd nu i se albise un fir de păr, d. Comşa s'a gîndit la „albumul“ pe care abia acum trebuia să-l scoată; şi s'a maĭ gîndit tot odată, el şi cîţĭva prietenĭ, la o societate de agricultorĭ —, în acele părţĭ unde agricultorul *romîn* e aproape numaĭ ţeranul —, la o Exposiţie a plugarilor şi meşteşugarilor noştri, „Exposiţie industrială“ ţinută în plină cetate a Sibiuluĭ, supt ochiĭ străinilor cari nu ne iubesc şi vor trebui totuşĭ să ne admire, — ba chiar la un „noŭ războiŭ de ţesut“, care să ajute pe ţerancă a lucra maĭ bine, mai iute şi maĭ sigur.

Şi, vedeţĭ oamenĭ buniĭ cu inima putredă şi uscată ca iasca, el le-a făcut pe toate: şi societatea agricolă, care lucrează şi e tot maĭ bogată şi maĭ binefăcătoare

prin pildele și sfaturile eĭ, și Expoziția industrială, cu care tot neamul nostru s'a putut făli, și chiar războiul de țesut, și astăzĭ și albumul, falnicul și strălucitorul album. Pentru toate acestea însă d. Comșa nu s'a trufit cît se trufește la noĭ cineva pentru o intrigă, pentru o ocară, pentru o... genealogie, și așa maĭ departe. Nu s'a trufit, ci scrie numaĭ așa în prefața Albumuluĭ, după ce pomenește de „dragostea mare pentru țerănime" și „voința neînduplecată de a-ĭ veni în ajutor cu orĭce preț: „Providința mi-a rînduit să văd pîrguindu-se rodul atîtor ostenelĭ".

Ce e această carte? Etnograful ca și artistul ar putea scrie îndelung asupra eĭ. E, în 40 de planșe, lucrate cu o exemplară cinste și o fineță care nu resultă maĭ puțin din știința cromolitografuluĭ decît din luarea aminte a supraveghetoruluĭ, *antologia*—și e potrivit cuvîntul, căcĭ „anthos" e floare —, antologia meșteșuguluĭ de colorat, de izvodit, de potrivit, de lucrat cu dragoste și mîndrie al țeranceĭ noastre. Din crucilițe, din liniuțe, din pătrate, din fire de coloare, din linĭĭ armonic și noŭ amestecate, din jocul cîtorva colorĭ puternice, — printre care „aristocraticul" Ținut de țerănime al Silișteĭ alege negrul,—se alcătuiește o epopeie a tonurilor tot așa de mîndră ca aceia cu care în primăvară Dumnezeŭ binecuvintează cîmpiile ce le-a dăruit Romînimiĭ.

Acesta e albumul. Și, știțĭ, el costă 60 de leĭ. Și peste 18.000 de leĭ s'aŭ cheltuit ca să-l facă, și în el zace un entusiasm curat care nu se poate plăti cu banĭ. Și voĭ vețĭ ceti aceste rînduri și vețĭ putea vorbi de

albumul pe care nu-l veți fi văzut, veți căuta să-l căpătați în dar dacă se poate, și veți lăsa pe visătorii fără socoteală să se descurce de la sine. Așa s'a făcut și așa se va face. Căci altfel nici n'am fi noi unul din cele mai nenorocite popoare de pe lume, și cele mai înnapoiate.

20 Februar 1905.

UN CĂLĂTOR FRANCES ÎN ROMÂNIA DE ASTĂZĬ.

Maĭ de mult, în vremile sălbatece şi rele.

Se aude la Curtea „Greculuĭ"—aĭ căruĭ urmaş sînt astăzĭ Romînĭ indiscutabilĭ—de la Bucureştĭ saŭ Iaşĭ că vine un călător de cinste din Europa spre Constantinopol saŭ de la Constantinopol spre Europa, dacă nu cumva el bate, întîmplător, alte drumurĭ. Mare mişcare între boierĭ şi slujbaşĭ. Se ieaŭ măsurĭ aspre pentru mulţămirea musafiruluĭ. Cel maĭ elegant, maĭ ager, maĭ învăţat şi maĭ cunoscător de franţuzeşte dintre boierĭĭ tinerĭ e numit *mehmendar* şi trimes la punctul de graniţă pe unde va sosi acel om cu perucă şi pantaloniĭ până la genunchĭ. El merge cu o carătă a Curţiĭ, curăţită, văpsită din noŭ, cîrpită şi îmbrăcată pentru acest prilej. „Siorul" călător *(signor, sieur)* soseşte: strîmbînd din nas, el găseşte că trăsura e o vechitură caraghioasă, că însoţitorul săŭ, care se pierde în temenele şi în vorbe dulcĭ ca zaharicalele, e un maimuţoiŭ grosolan cusut în haine de preţ şi că schimele luĭ de politeţă nu fac nicĭ două parale. Şi cînd se maĭ uită la drumul noroios, înghеţat, prăfos ce se deschide înnaintea luĭ... Nu, de sigur pe acolo se poate ajunge numaĭ în Iad.

Şi carăta porneşte, trasă de telegarĭ focoşĭ carĭ în-

ving mai totdeauna greutățile aceluĭ drum mare nepietruit saŭ sămănat cu bolovanĭ din rîurĭ. Cînd s'ar întîmpla să stea în loc, sătenii de pe margine, cu pîrcălabiĭ, vătămaniĭ, vornicii lor, sînt gata să ajute. Se cufundă în apă pănă în gît, își încleie opincile 'n noroiŭ, își îndoaie trupul supt greutatea roților pe care le țin în umerii lor. Călătorul blastămă: ce țară și ce bădăranĭ sălbateci și răspingătorĭ! La conace, căpitanul de *menzil* (de poștă, i se va zice mai tărziŭ) așteaptă cu toate cele gătite: nevasta a direticat prin casă, a pus perdelițe albe la ferestĭ, a potrivit oale cu florĭ, care să salute pe drumeț. Cum se va auzi tropotul și sunetele cele multe ale carăteĭ zguduite și ciocnite și slăbite din toate încheieturile, răpede fața de masă, și puiĭ de găină pe taler. Omul Europeĭ sosește: stă, mînîncă, bea, și zîmbește cu dispreț: „Ce casă, ce mîncare, ce oamenĭ!". Se ajunge la Bucureștĭ, la Iașĭ: escortă de Arnăuțĭ, steagurĭ, musică turcească, altă carătă, caĭ domnești. Ce paradă ridiculă, zice drumețul care se plînge că-l doare tot trupul de scuturătură. Audiență la Măria Sa: toți slujbașii se îngrămădesc în calea luĭ, cînd întră carăta cu secretariul, cu Postelnicul poate, aducînd pe oaspete. El trece prin ganguri, prin cămări și ajunge, printre temenele și parfumurĭ orientale, în iatacul unde-l așteaptă Voevodul.

Acesta a fost dragoman și știe din Constantinopol limba, apucăturile „evropienești". După dulcețĭ minunate și cea mai aromatică dintre cafele, după oferirea uneĭ pipe cu tabacul turcesc cel mai scump, începe vorba, în franțuzește, și în ce bună franțuzească une orĭ! Domnul întreabă una, alta, tot lucrurĭ pe care le socoate plăcute musafiruluĭ. Acesta răspunde dulce,

zîmbește. Ce mulțămit trebuie să fie, gîndește „Grecul", care-l petrece cu cea mai îngrijită cinste pănă la cel-lalt hotar.

Și iată că peste un timp apare cartea, scrisă cu meșteșug. colorată, strălucitoare de spirit. Vodă aprinde ciubucul și, cu lumina pe față, începe a ceti. Și ce batjocuri Doamne, și ce ironie, și ce usturătoare șfichiuri... Ce mulțămită țigănească! Literatura asupra țerilor noastre s'a îmbogățit cu o carte de valoare, pe care învățații viitorului o vor comenta cu sfințenie.

*

Acum.

Nu mai sînt Voevozi cu işlice și fermenele, nici tineri mehmendari cu pricepere în temenele, nici țerani cari să ridice pe umerii lor carăta domnească cu străinul, nici căpitani de menzil și căpitănese așteptînd pe oaspete în colțul perdelelor albe, nici iatacuri aromite cu odogaciu. Sîntem o țară „europeană": avem funcționari demni, drumuri bune, oteluri, saloane, audiențe. Călătorul care ne visitează sosește cu scrisori de recomandație sau cu faima sa personală, pe care n'o ignorează nimeni într'o societate trăind așa de mult în curentele literare apusene. Și-a luat carnete, aparate de fotografie, albumuri de schițe. Un singur lucru l-a uitat, dar nici nu e de nevoie: cunoștința țerii și neamului spre care vine, pentru a le vedea. Pentru a le vedea *și a scrie despre ele.*

Să zicem că drumețul e d. André Bellessort, autorul unei cărți vestite asupra „Societății iaponese", premiat de Academie, colaborator la „Revue des Deux Mondes". D-sa are nevoie de lucruri originale și care să aibă, pe cît se poate, și o parte stîngace, veselă. Ca

oricăruĭ călător literar din timpurile noastre, îĭ trebuie coloare locală și elemente de satiră.

Micul tren românesc se coboară răpede de la Predeal, de de-asupra munteluĭ. Azuga, Buștenĭ, Sinaia... Stațiĭ ca oriunde, conductorĭ în uniformă francesă, ofițerĭ ca la Paris. În reședința regală un castel renan. În vagonul de clasa întăiŭ, în stradele Capitaleĭ de vară, la cofetăriĭ, în parc, în saloane, — franțuzește, lucrurĭ franțuzeștĭ, cărțĭ franțuzeștĭ. Călătorul începe a se enerva: el a venit doar pentru coloare locală... Și nu e! Și cel puțin de ar fi materialul pentru satiră. Dar imitația e perfectă!

Și, cînd va intra în Bucureștĭ, acelașĭ lucru. Și la Cerneți saŭ la Mihăilenĭ, și în oriice casă de surtucar din sate,—cam tot așa. Păcat de drum...

Dar te poțĭ gîndi: nu haina face pe om, și nu omul face natura, *toată* natura și cea maĭ înnaltă. În această țară în care cauțĭ zădarnic „stilul românesc", în care hangiul evreŭ, industriașul mare sas, lucrătorul ungur, zarzavagiul bulgar, politicianul grec, guvernanta franceză, lăutarul țigan te fac să bănuieștĭ o regiune geografică, „fără tradițiĭ, fără moștenire incapabilă de a-șĭ ajunge, făcută dintr'o bucată de voința oamenilor săĭ politicĭ",—e un suflet al oamenilor și un suflet al luĭ Dumnezeŭ, care trebuie bine cunoscut.

Călătorul va întreba poate despre acestea. I se va răspunde, ca d-luĭ Bellessort, vorbindu-ĭ despre trecutul nostru prin descrierĭ ca acelea de maĭ sus, din care el va scoate încheierea că strămoșiĭ noștri eraŭ maĭ jos decît ceĭ maĭ de jos sălbatecĭ, prin cărțile „magistrale", „monumentale", „escelente" ale d-lor Xenopol și Pompiliu Eliade, care silesc la aceiașĭ

încheiere. I se va răspunde vorbindu-ĭ despre present printr'un program politic saŭ printr'o vanitate personală. I se va vorbi despre artă și literatură prin cîteva contrafaceri saŭ articole de *șic*. I se va vorbi despre natura românească prin excursiĭ de la un castel la altul, cu cîte o mănăstire ca distracție curioasă. I se va vorbi despre țeran prin cutare revendicațiĭ socialiste.

Omul va crede că a înțeles toate,—va rîde în gîndul săŭ, și despre informatorĭ și despre țara lor, și, întors la el acasă, va scrie.

Iar aĭ noștri vor rămînea uimiți aflînd din ultimul număr din „Revue des deux mondes“ că d. Bellessort... a maĭ văzut toate aceste lucrurĭ „în republicele Americeĭ de Sud“, și că lucrul care e maĭ bun la noĭ sînt încă dulcețile.

Articolul d-luĭ Bellessort făgăduiește însă o urmare. Vom vorbi și de aceasta, la vremea eĭ.

27 Februar 1905.

IARĂȘÎ CEL MAÎ NOŬ CĂLĂTOR FRANCES ÎN ROMÂNIA.

În sfîrșit, d. André Bellessort și-a încheiat, în „Revue des Deux Mondes“, marea publicație francesă la care colaborează și d. Pompiliu Eliade, învățatul mieŭ coleg și distinsul stilist, articolul despre Romănia, care va servi altuĭ d. Pompiliu Eliade al viitoruluĭ, care nu-mĭ va fi însă coleg, ca să documenteze că noĭ eram „o societate prea puțin serioasă și o țară „curioasă“, vrednică numaĭ de o „primblare“ luătoare în rîs.

Cetitoriĭ acesteĭ reviste nu vor avea, în mare parte, prilejul să guste frumoasele frase de meșter al condeiuluĭ pe care le-a așternut cercetătorul nostru, eĭ nu vor putea să se bucure văzînd ce măreț se zugrăvesc dealurile și cîmpurile noastre, pe care călătorul le-a prețuit stînd în gazdă la un proprietar prietenos din Ținutul Dorohoiuluĭ, ce falnĭc se cîntă desfășurarea boilor înjugațĭ la o mașină de treier. Dar noĭ, aceștia de pe aicĭ, *aborigeniĭ*, cum zicea nu maĭ știŭ care student înfumurat, care se hrănia totușĭ la Paris dintr'o bursă a Statuluĭ romîn, noĭ, va să zică, *aborigeniĭ* ne-am pătruns adesea, de și cu totul altfel, cu evlavie, cu recunoștință, cu nemărgenită iubire fiască, de taina sfîntă a dumnezeieștilor amurgurĭ mirositoare, tăcute,

line, aurite şi împurpurate, care vestesc nopţile noastre, noĭ am văzut de atîtea orĭ, dar nu cu o simţire de curiositate, ci cu una de adîncă preţuire a muncĭĭ grele din care ne hrănim cu toţiĭ, actele simple, patriarhale, dar impunătoare ca înţeles ale lucruluĭ cîmpuluĭ românesc. Astea le ştim, şi, oricît de frumos le spune străinul, cu glasul luĭ rece şi largile gesturĭ de declamator, nu ni face nicĭo plăcere.

Dar d. Bellessort, care a judecat precum văzurăm societatea românească, asemenea cu acelea din „America de Sud" (de „porţile Orientuluĭ" vorbise înnaintea noastră un alt prieten frances, venit să smulgă milioane pentru Hallier), maĭ spune şi alte lucrurĭ.

După ce se lămurise din cetirea d-lor Pompiliu Eliade şi Xenopol, după ce călcase covoarele scumpe ale cîtorva saloane şi împănase cîteva vile, unde era sigur că găseşte reproducerea cea maĭ deplină a vieţiĭ parisiene, d-sa a căpătat încredinţarea că, pentru a-şĭ încheia bine „primblarea curioasă" şi a putea vorbi cu toată competinţa despre ţara şi neamul românesc din *Europa* de Sud, îĭ maĭ trebuia un lucru: să vadă pe Evreiĭ din Moldova. Căcĭ, în adevăr, d-sa văzuse, la Azuga, Saşĭ şi Ungurĭ, apoĭ Grecĭ, Bulgarĭ, între zarzavagiĭ, hangiĭ ca şi între bogătaşĭ, între bărbaţĭ politicĭ, între oameni de societate plăcută; văzuse Ţiganĭ schilozĭ în margenea Bucureştilor. La curte icĭ şi colo văzuse ţeranĭ, pe cari-ĭ chemase proprietarul spre a-ĭ arăta oaspetuluĭ său, ca niştе specimene ciudate de ce este omul de muncă în aceste părţĭ. În Ţara-Românească, d. Bellessort a fost maĭ mulţămit ceva, în Moldova însă cu totul desgustat de căciulile bieţilor creştinĭ, de vorba lor bună, supusă, de omenia lor

sfioasă, de cojoacele mițoase și de cojoacele fără mițe, de picioarele lor goale, de sfintele lor picioare sîngerate, de mucenicĭ. D-sa, om foarte simțitor—cum sînt toțĭ pe acolo prin Apus, îndată ce aŭ luat condeiul în mînă și trebuie decĭ să „facă frumos“ înnaintea cetitorilor, — d-sa se prinde odată de înduioșare înțelegătoare pentru niște ghete pline de noroiŭ, descoperite în colțul uneĭ murdare prăvălĭĭ evreieștĭ, și, privindu-le, urmărește atîtea rătăcirĭ prin noroiurile dimineților umede ale aceluĭ biet părinte de familie evreŭ, care a înfruntat atîtea și atîtea oboselĭ și suferințĭ pentru a-șĭ face „gheșeftul“ de toate zilele. Dureroase, sublime ghete cu care, dacă ar dori Europa, proprietarĭĭ lor ar fi gata să facă un articol de export, oferindu-li-se, bine înțeles, condițiĭ avantagioase... Ghete murdare de biet Evreŭ muritor de foame în mijlocul unuĭ sat de țeranĭ moldovenĭ cu burtele pline! Picioarele goale însă, murdărite, tăiate, schilodite, biete labe de om totdeauna năcăjit, —*fi donc!* Vitele cîmpuluĭ sînt de sigur maĭ interesante aicĭ — mărețiĭ boĭ grașĭ de la mașina de treier a boieruluĭ, decît oamenĭĭ îndobitocițĭ aĭ cîmpuluĭ!

D. Bellessort știe că România a avut „doĭ“ poețĭ: Alecsandri și Eminescu, cari pot încăpea într'un rînd, și în al doilea d-sa spune că, ce maĭ rămîne din literatura românească, nu face nicĭ cît „literatura politică“ săvîrșită pănă acum în România (ce-o fi literatura aceia, care se va fi îmbogățit, firește, cu prilejul ultimelor alegerĭ, așa de intelectuale, va fi știind d-luĭ și cine-ĭ va fi spus așa). În casa, cu saŭ fără covoare, a unuĭ Maiorescu, a unuĭ Hasdeŭ, a unuĭ Slavicĭ, în

sala de şedinţe a Academieĭ, într'o sală de conferinţĭ, într'o sală de cursurĭ a Universităţiĭ, de ce s'ar fi dus! În acest gen ce poate să aibă un popor alcătuit din aristocraţia „Americeĭ de Sud“ şi din ţerănimea bestială a Africeĭ, coborîndu-se din „sălbaticiĭ“ de la 1800 saŭ adus de fluxul murdar al Fanaruluĭ! Decĭ la Tîrgul-Neamţ, la Piatra-Neamţ, la rabinul de la Buhuş, la medicul evreŭ din Darabanĭ, la anticarul evreŭ din Darabanĭ, la anticarul evreŭ din Iaşĭ! Atîta-ĭ maĭ rămînea pentru a cunoaşte bine România...

S'a dus, i-a văzut în *sabăş* la Neamţ, i-a văzut în Grădina Publică la Piatra. I s'a părut interesant că acest popor păstrează în asemenea locurĭ şi după atîta amar de anĭ datinile vechĭ ale Iudeiĭ, mîndria poporuluĭ ales al luĭ Dumnezeŭ, care nu se întinează prin munca de robĭ asupra pămîntuluĭ aspru, ambiţia de a se înnălţa sus prin stăpînirea banuluĭ, de a călca pe capetele *goilor* fără credinţă, siguranţa că va veni odată ziua de dreptate şi de răsplătire, pe care eĭ o pregătesc printr'o stăruinţă ageră, printr'o înfrînare a tuturor poftelor şi nevoilor vieţiĭ, pe care toţĭ trebuie s'o recunoască! Acestea le-a cules d-sa de la rabinul Buhuşuluĭ, „fiŭ al luĭ David“, de la anticarul idealişt şi visător al Iaşilor, care-ĭ proorocia, tuşind de moarte, cu mîna răzimată pe Lassalle al Evreilor şi pe Rousseau al tuturor celor cari-şĭ aŭ viitorul prea departe, în sfîrşit, de la bietul medic de sat, plătit de comunitate, care dovedia limpede că legile noastre sînt rele şi nedrepte faţă de aĭ săĭ. Ba le-a prins şi din convorbirea proastă—înfăţişată înnadins încă maĭ proastă poate—a unuĭ cerc de funcţionarĭ tembelĭ la Piatra, din flecăriile fudule ale unuĭ netrebnic fecior de popă

din Moldova, care-şĭ încheia dorinţile în „trăiască socialiştiĭ, trăiască Evreiĭ", adăugind numaĭ că nu e străin şi de acele viciĭ care desăvîrşesc pe un tînăr modern. I s'a părut că înţelege aşa ceva: superioritatea Evreuluĭ, necesitatea biruinţiĭ luĭ şi din vorba, totdeauna glumeaţă, originală, incisivă, a unuĭ om de Stat romîn, dincolo de ochiul rîzător al căruia cîţiva sînt încredinţaţĭ că este o inimă sincer iubitoare pentru ţară şi neam. Şi — a făcut conclusia.

Noĭ însă, d-le Bellessort, sîntem un popor aşa de omenos şi drept, cum nu-şĭ poate închipui cine ne vede în treĭ săptămînĭ, vorbind cu *ăsta* saŭ cu *ăla*. Şi sîntem un popor de veche cultură cinstită a gînduluĭ şi a inimiĭ. Ură n'avem împotriva niciunuĭ neam, nicĭ a Evreilor de sigur. Numaĭ ni pare răŭ şi pentru noĭ şi *pentru eĭ* că sînt prea mulţĭ, fiindcă ştim că din eĭ şi noĭ nu se poate face nicĭ odată un singur popor, care să fie ca al nostru, *cum se cuvine* faţă de două miĭ de anĭ ce i-am luptat şi i-am muncit aicea. Vezĭ asta e, domnule călător, înnaintea măririĭ europene a căruia scoatem, ca şi ţeranul moldovean, cu adîncă plecăciune căciula, şi adăugim sfios, ca şi dînsul, că avem şi noĭ, măcar cît Evreiĭ, datinile noastre, jeŕtfele noastre, sfintele noastre nădejdĭ, luptătoriĭ harnicĭ şi curaţiĭ visătorĭ aĭ noştri,—*pe cari d-ta nu i-aĭ ştiut şi n'aĭ vrut să-ĭ ştiĭ!*

6 Mart 1905.

ATENEUL ROMÎN ŞI SUFERINŢELE SALE.

Se ştia de mult cu cîtă greutate poate să se ţie Adunarea generală a Ligeĭ, secţia Bucureştĭ. Se fac convocările, şi maĭ prosaic, şi maĭ poetic, se trimet la domniĭ membri, se dă de ştire prin gazete: la cutare dată va fi adunarea cea mare şi se va auzi glasul, şi simpatic şi autorisat, al domnuluĭ Zi-ĭ pe nume vorbind despre interesele de viaţă ale neamuluĭ românesc. Se poate ceva maĭ interesant! Şi domniĭ membri, prinşĭ cu politica orĭ cu afacerile lor zilnice, orĭ cu petrecerile lor de Duminecă şi serbătoare, nu vin. De pe dulapurile prăfuite, eroiĭ de ipsos aĭ naţiunĭĭ se uită lung şi jalnic... Dacă ar fi de ipsos şi membriĭ, gîndesc eĭ ca nişte oamenĭ cu mintea de întunerec gol în scăfîrlia lor albă, n'ar lipsi niciunul, şi fiecăruia i-ar înnegri servitorul odată pe lună nasul cu pămătuful. Dar te puĭ cu chefurile oamenilor viĭ! Popor fără entusiasm, zic eĭ scuturîndu-se încet de praf, în tăcere. Şi a doua convocare şi a treia. Adunarea se va ţinea la altă dată, *neapărat* la o a treia, cu „orĭce număr al membrilor presenţĭ". Fie şi unul, cel cu discursul în gît. Şi chiar dacă l-ar zugruma şi pe acela mărimea discursuluĭ pe care nu l-a putut trece încă prin

coardele vocale în care Dumnezeŭ i-a pus înțelegerea și caracterul...

Și totuși eroiĭ de ipsos alb, cu părul sur de praf și nasul negru de pămătuf, n'aŭ dreptate în patriotismul lor intransigent, de oameni cari, nefiind scoși niciodată în stradă și fiind departe de masa cu gazetele, nu știŭ cît s'a schimbat rostul lumiĭ acesteia din ziua cînd Italianul i-a turnat la calup. Știŭ „domniĭ membriĭ" de ce nŭ vin la Ligă!

Iar, pentru că Liga samănă bine cu Ateneul, nu maĭ vin „domniĭ membri" nicĭ în odăițele de adunare de lîngă marea sală de conferințe, de concerte, de exhibiții cu musică și fără musică, de cinematograf melocomic. Nu vin. Și iarăși convocăriĭ nouă, știriĭ prin toate ziarele, ultimatul că adunarea se va ținea cu „oricе număr al membrilor presenți". Într'un tîrziŭ, ca și dincolo, vin cîțiva. Și aicĭ ca și dincolo, se ieaŭ socoteliĭ, împotriva cărora nu ne gîndim să spunem nimic de răŭ, aceasta fiind și într'o parte și în alta singura însușire bună. Discursuriĭ nu se țin la adunarea Ateneuluĭ, fiindcă „domniĭ membri" vin cu toțiĭ ușurați de cuvîntările lor, mulțămiți, peste măsură de sătuĭ de strigăte ironice, de hohote de rîs, de întreruperi și schiăunăriĭ ca ale dobitoacelor. Și această constatare duce firește la altă nenorocire a Ateneuluĭ Romîn.

Înnainte de a se începe conferința cutăruĭ domn cu prisosință cunoscut, cutăruĭ tînăr ce nu-și găsește astîmpărul la un lucru cinstit și folositor, a cutăruĭ vestit giumbușar lipsit de cuviință saŭ ale unor doamne ce nu vor să înțeleagă că de la rostul caseĭ trebuie

să se desfacă numaĭ femeile de o inteligență deosebită, care pot într'adevăr să folosească poporuluĭ lor,— înnainte de apariția victimeĭ, încununate cu florile cadruluĭ auriteĭ scene, un străin s'ar umplea de uimire văzînd cît de cercetat e Ateneul Romîn. Lojile sînt în adevăr goale, dacă domnul conferențiar saŭ doamna conferențiară (aŭ vorbit și domnișoare; copiĭ cred că nu, și pănă acum nicĭ un prunc) n'are multe rude fără ocupație; dar în staluri ce bogăție de capete tunse și frisate și pletoase și pleșuve, capete care păstrează pălăria saŭ șapca pănă la sfîrșit și capete care se descopăr cînd apare în lumină *omul serii*. Aplausele ropotesc chiar pentru acel care atuncĭ întăiŭ apare în arenă, în strașnica arenă. Așa făceaŭ și Romaniĭ cînd se înfățișa gladiatorul pe care-l vor sfășia, neapărat, leiĭ. Apoĭ glasul începe să răsune pe cît permite, nu numaĭ acustica saleĭ, dar și condițiile particulare ale oratoruluĭ, căruia-ĭ e permis să fie și răgușit, și ascuțit la voce ca fierestrăul pe piatră, și peltic, și gîngav (muțĭ n'aŭ vorbit încă). Iar răspunsul e de aicĭ înnainte, un ceas, două ceasurĭ—căcĭ interesul nu slăbește—, strigăte, urlete, pocnete, hohote, cîte un șuierat chiar. Oratorul resistă, fiindcă știe că așa e datina și fiindcă, pe lîngă aceasta, are o ușoară licărire de conștiință că așa i se cuvine pentru lucrurile netrebnice saŭ adese orĭ pentru lucrurile ticăloase pe care le spune. Spectacolul vesel, corurile saturnaleĭ nu tulbură pe mucenicul de bună voie, care desvoltă, încheie, și, în loc să se împuște acasă saŭ să se spînzure în dosul sceneĭ, cum a făcut dăunăzĭ tenorul acela pe care lumea-l fluierase, el cere la anul următor să i se maĭ îngăduie a ținea o conferință. Și i se îngăduie. Ce

voiți? Gloria e dulce și trebuie multă cruzime ca să împiedeci pe cineva de a gusta gloria,—aceia pe care o merită.

Acum în urmă s'a cerut din partea președinției Ateneului un serviciu special de pază pentru a se păstra liniștea în sală. Agenți secreți în număr îndestulător ar avea misiunea de a lua de guler pe cine ar tulbura ordinea. La secție, zurbagiule! Cred însă că măsura, foarte bună în sine, rămîne neîndestulătoare. Odată ce poliția se amestecă la Ateneu, să-și facă toată datoria, un comisar cu carte, dintre licențiați, să stea pe scenă, întovărășit de numărul de agenți trebuitori, fiindcă, vezi, și conferențiarii pot fi recalcitranți. Între comisarii sînt și licențiați în litere, și aceștia ar fi indicați pentru o asemenea însărcinare. Comisarul va lua întâiu în cercetare pe conferențiar și, dacă va fi un om moral, un om în toată mintea, un om de ispravă, pentru care să poată iscăli măcar patru gospodari bătrîni din mahalaua lor, un om cu răspundere pentru faptele lui, să-i dea drumul pe scenă. Aici să-l asculte cu luare aminte. Dacă va lua cumva în batjocură viața de familie a cuiva, cum a făcut-o cîndva un ghiduș, dacă va ofensa numele bun al unor oameni vrednici de respect cari nu se află în sală, dacă va batjocuri întreg poporul românesc, în viața lui casnică și în viața lui sufletească, precum a făcut, dăunăzi chiar, un poet decadent, — atunci comisarul să iea măsurile de cuviință. Altfel îl va lăsa să vorbească și va putea chiar să dea semnalul aplauselor. S'ar putea libera și condicuțe de conferențiar, iar la

delictele de competenţa comisarilor s'ar însemna de o potrivă tulburarea conferinţelor prin zgomot şi tulburarea sufletului cetăţenilor prin conferinţe.

13 Mart 1905.

LA DESCHIDEREA SESIUNIĬ GENERALE A ACADEMIEĬ ROMÎNE.

La 15 Mart trecut s'a deschis o nouă sesiune generală a Academieĭ. Odată sesiunile se deschideaŭ, se desfăşuraŭ şi-şĭ dădeaŭ obştescul sfîrşit al lucrurilor şi al oamenilor, fără niciun interes din partea publiculuĭ. Era vremea cînd puţinĭ oamenĭ ştiaŭ ce sînt Analele învăţateĭ adunărĭ, şi broşurile cu coperta cenuşie nu-şĭ aflaŭ locul în vitrina librăriilor lîngă cărţile care se cumpără. Se credea atuncĭ că la Academie se adună un număr de persoane, învăţate, maĭ puţin învăţate şi neînvăţate, pentru a încasa diurna presenţeĭ lor şi a vorbi din cînd în cînd de ortografie, de dicţionar, pe care nu eraŭ în stare să le mîntuie. Se maĭ socotia pe atuncĭ că Academia Romînă e datoare să meargă în toate pe urmele glorioase ale Academieĭ din Paris, unde publicul „cult“ de la noĭ cunoştea, firește, o singură Academie. Decĭ, înnainte de toate, ortografie, dicţionar, discursurĭ solemne, stil, mers, gesturĭ, lecturĭ academice. Şi se maĭ mira lumea, cu gîndul la acelaşĭ model firesc şi neapărat, de ce întră în Academie o caracudă de istoricĭ, istoricĭ literarĭ, filologĭ, profesorĭ de ştiinţe şi amatorĭ în materie de ştiinţă, pe cînd acolo trebuie să stea în jilţurĭ im-

punătoare căpeteniile recunoscute — și cu mult mai mult cele nerecunoscute! — ale literaturii poetice. Un Hasdeŭ se mai înțelegea, căci a făcut și literatură poetică, de și foarte slabă; un Odobescu firește, căci archeologul era printre cei d'intăiŭ scriitori ai țerii, dar, încolo, un Macedonschi era încredințat că un Sturdza-i usurpă scaunul. Și atîția alții, mai ales în „presă", erau de aceiași părere. Iar asupra membrilor bucovineni, ardeleni ai Academiei cădea din vreme în vreme batjocura gazetărașilor cu nasuri evreiești și eline, cari se întrebau, cu toată sfînta indignare a patriotului, cînd e vorba de limbă, moștenire sfîntă a strămoșilor, cum se îngăduie în areopagul literar al Romăniei oameni cari, cu precugetare, scriŭ în ortografia, ba chiar în jargonul științific al unui Laurian și Cipariu!

Asupra unui punct, de alminterea, toată lumea era de aceiași părere, că la anumite date Academia începe a deveni interesantă: anume în Mart, în April, cînd primăvara, care dă cîmpului florile, face ca acest aspru trunchiŭ al Academiei să poarte mlădițe verzi de premii. La premii, băieți, era și este încă strigătul atîtor adolescenți genialî, atîtor proorocî întunecați ai artei sfinte și atîtor oameni de treabă, cu oarecare vrîstă și situație, dar pe cari naivitatea saŭ lipsuri îngrijorate în judecata lor îi făceaŭ să fie siguri că, tipărind, aŭ tras o poliță asupra casieriei unde bătrînul Iuga a numărat, oftînd, atîtea „răsplătiri" nemeritate. Pentru a se împărtăși de prinosul academic, se organisaŭ adevărate comploturi de lingușiri și stăruințe, se strecuraŭ minciuni și se puneaŭ la cale momiri, care, dacă ar fi povestite, ar formă de la sine un mi-

nunat roman humoristic. Unele apucăturĭ se maĭ încearcă încă şi până astăzĭ.

Dar iată că, în sfîrşit, conştiinţa publică românească devine maĭ sigură, maĭ largă şi luminoasă. Înnaintarea pe toate tărîmurile culturale se simte în acelaşĭ timp şi la Academie. De o parte, oamenĭĭ sînt în stare a înţelege simbolele, a-şĭ lămuri, prin timp şi nevoĭ ce nu se pot înlătura, neajunsurile, a descoperi, însemna şi saluta cu bucurie toate cuceririle pe calea cea grea către maĭ bine. De alta, prejudecăţile, iubirea pentru forme, idolatria ce se îndrepta către altare de mult goale de zeĭ, isolarea de curentele marĭ naţionale, de avînturile nobile ale tineretuluĭ,—toate păcatele acestea ale cercurilor închise, care nu daŭ nimic şi nu primesc nimic, şi alte păcate ce vin din cele d'intăiŭ: rivalităţile, tendinţa de a se întuneca şi a se înlocui, gustul pentru glumele de club, — se duc. Cu bogăţia sa foarte mare, cu caracterul său simbolic foarte înnalt, cu conştiinţa muncĭĭ sale orînduite, cu valoarea netăgăduită a unora din membrĭĭ săĭ, Academia aduce o putere însemnată în sprijinul silinţilor, tot maĭ multe şi maĭ rîvnitoare, către noua cultură a Romînimiĭ. Şi, pe lîngă jucătorĭĭ la bursa premiilor, pe lîngă tipurile, multe la număr, ale luĭ „gescheiter Itzig" de la gazetă, pe lîngă ambiţioşiĭ cari ar fi în stare a face până şi moarte de om numaĭ pentru a putea adăugi la titlurile lor pe acela de „membru — membru activ, mă rog!—al Academieĭ", maĭ sînt alţiĭ cari urmăresc acum mersul lucrurilor în Academie şi se bucură cu atît maĭ mult, cu cît vechile porţĭ prăfuite se deschid maĭ larg şi strălucesc în podoabe nouă. Unĭĭ, ceĭ de

aproape, se pot vedea la ședințele publice, înlocuind pe vechii ciraci ai cutăror personalități care și cînd se scarpină pe nas aŭ nevoie de aplause: sînt acum studenți cinstiți și muncitori, sînt oameni în vrîstă cari vin bucuros la ospățul de știință, sînt bătrîni chiar, cari-și aduc aminte de trecut și compară. Cînd se face o comunicare din minte sănătoasă și din inimă curată, e așa o luare-aminte tăcută, colo sus, în tribune, care e ea însăși o *faptă* culturală. Și departe sînt alții cari nu pot veni, dar sînt de față cu gîndul: aici la noi în țară, saŭ peste hotarele pe de-asupra cărora trece de o potrivă vîntul cerurilor și vîntul înnoitor al direcțiilor de cultură.

27 Mart 1905.

O CRISĂ ÎN VIAŢA UNIVERSITARĂ: STUDENŢĬ VECHĬ ŞI STUDENŢĬ NOĬ.

— Cu prilejul apariţieĭ uneĭ reviste studenţeştĭ —

Dacă maĭ este o nădejde faţă de ruşinile şi ticăloşiile fără număr de care ţi le mînă înnainte tulburele valurĭ ale vieţiĭ de toate zilele — şi politice, şi culturale, şi sociale —, dacă-ţĭ maĭ vine a lucra, a te gîndi la vremurĭ pe care nu le putem încă înţelege cît aŭ fost de sfinte, de curate şi de bune, dacă maĭ cutezĭ a privi la un viitor pe care ceĭ maĭ mulţĭ şi-l asigură pentru *eĭ*, prin averea cîştiguluĭ, hrăpirilĭ, moştenirilor şi zestrelor, dacă nu plecĭ într'o pribegie la Berlin ca a d-luĭ I. L. Caragiale, — nu e alt motiv decît încrederea într'o *creştere nouă* a tinerilor, siguranţa că prin aceasta se poate îndrepta, dacă nu de azĭ pe mîne, cel puţin de azĭ pănă la sfîrşitul vieţiĭ noastre, dacă ni va fi dat să vedem clipa îmbunătăţirilĭ nestrămutate, tot ce astăzĭ e putred şi primejdios, tot ce acopere de ruşine şi dă spaimă.

Pentru că, orĭcît ni-am păstra admiraţia numaĭ pentru forme, momelĭ şi minciunĭ, noĭ nu sîntem un mic popor de rînd. Nu, un mare popor vrednic e acest popor românesc, în mulţimile luĭ vaste, muncitoare şi înzestrate cu bună răbdare creştinească. Priceperea e

vioaie, judecata e dreaptă, sufletul e statornic, inima miloasă, purtările sînt întipărite de toată cuviința. Aceste însușirĭ se găsesc de la un capăt al Romînimiĭ la altul, în satele de orĭșiunde, fie că la primărie e zugrăvită marca Romănieĭ, fie că în locul eĭ se văd vulturĭ răpareți saŭ crucĭ strîmbe. Orĭunde e tot așa; peste tot locul te simțĭ ca la tine acasă, între aĭ tăĭ cu gînd bun și inimă caldă. Duceți-vă însă în țerile cele maĭ luminate și nu veți găsi aceste bogate daruri ale firiĭ; îndată ce veți fi părăsit clasa petrecătorilor strălucițĭ, clasa locuitorilor întăriți din orașe clasa oamenilor de școală și de carte, veți vedea o muncitorime orășenească desgustată, urînd munca, mîncată la inimă de binele, de bogăția maĭ mare a celor ce aŭ banul, pizmătăreață și neiertătoare, iar, și maĭ adînc, o țerănime trăind viața dobitoacelor. Firește a dobitoacelor cu grajdurĭ bune, cu blana țesălată cu hamurile lustruite, cu ieslele pline, pe cînd *oameniĭ* noștri, oamenĭĭ noștri superiorĭ în făptură, n'aŭ, în cea maĭ mare parte, norocul uneĭ stărĭ bune. Dar, cît despre aceia, tot oamenĭ rămîn...

Pentru acest popor însă, pănă dăunăzĭ n'a fost școală modernă. La sate era o formă goală pentru leafa învățătoruluĭ, care înșela, fura saŭ desprețuia satul. Liceiele păreaŭ făcute anume pentru a duce și maĭ departe putreziciunea uneĭ boierimĭ decăzute, a uneĭ mitocănimĭ brutale, a uneĭ funcționărimĭ destrăbălate. Rare orĭ a fost la un popor așa o răsadniță de tinerĭ leneșĭ, înfumurați, doritorĭ de cît maĭ multă plăcere, hotărîțĭ pe cît maĭ puțină muncă, obraznicĭ, nemiloșĭ, nerecunoscătorĭ, în sfîrșit fiare de pradă viclene și nesățioase,—ca la noĭ aicĭ, în România, în liceie, în gim-

nasiĭ, în şcolĭ reale. O stare de lucrurĭ care s'a păstrat aproape până astăzĭ. Încercarea unuĭ ministru de a inspira oarecare sfială, ruşine, oarecare conştiinţă prin uniformă, n'a izbutit. Şapca „elevilor" noştri va ajunge de o potrivă, în despreţul lumiĭ sănătoase, cu şapca acelor copiĭ cinicĭ aĭ oraşelor Franciеĭ cari sînt înfieraţĭ cu porele de „voyoux". Şi aceia, sărmaniĭ, aŭ măcar îndreptăţirea lipseĭ totale de creştere, în cea maĭ mare sărăcie şi părăsire.

De la asemenea liceie se venia la Universitate. Facultăţĭ destule: de drept. ca să fiĭ ministru, de litere, de ştiinţe, ca să fiĭ profesor de Universitate, de medicină ca să cîştigĭ mulţĭ banĭ, de teologie, ca să fiĭ popă la oraş, ca să fiĭ Vlădică. Mulţĭ profesorĭ: unĭĭ dintre eĭ, oamenĭ iubitorĭ de laude zilnice, umflate, de articole de ziare, de cuvîntărĭ înfocate, de plecăciunĭ şi metaniĭ, de închinăciunea în patru labe; alţiĭ, oamenĭ cu nevoie de colaboratorĭ, de tinerĭ robĭ supuşĭ şi muncitorĭ, cari fac orĭce lucru şi nu ţin niciodată să li se ştie numele; foarte mulţĭ, bărbaţĭ politicĭ, cari nu despreţuiesc niciо putere şi cari fac loc, în tactica lor superioară, batalionuluĭ ales al studenţilor lîngă regimentele de gloată ale celorlalţĭ vînătorĭ de slujbe, ale mahalagiilor cu bîte, ale oamenilor şireţĭ cu pofte; foarte puţinĭ *învăţătorĭ*. Se învăţa şi carte la Universităţĭ, dar se învăţa înnainte de toate — trebuie să spun însă: maĭ ales la Universitatea din Bucureştĭ — arta de a parveni, de a fi om mare cu trudă mică.

Cînd, acuma unsprezece anĭ, am intrat ca profesor în Facultatea de litere a Capitaleĭ româneştĭ, m'am înspăimîntat. Doĭ-treĭ tinerĭ cu dorinţa de a se lumină, de a şti ceva pentru eĭ, pentru ştiinţă, pentru viaţă,

pentru școală. Iar, încolo, ce stol zgomotos de tinere păsărĭ de pradă! Stam pe catedră și vorbiam, dar, precum eĭ vedeaŭ bine că nu vorbesc în limba lor, îmĭ dădeam și eŭ samă că eĭ aŭ nevoie de o limbă pe care cinstea sufletuluĭ mieŭ mă împiedeca să o învăț. Chiar studenții buni vădiaŭ, cunoscuțĭ de aproape, iarăși ideia fixă de a ajunge iute și sus, călcînd în picioare orĭce, necruțător și sălbatec. Mai toți și-aŭ schimbat părerile și sentimentele, după interes, cu o candoare de egoism care mă uimește totuși la fiecare cas noŭ. Neapărat că acești aleși printre aleși se priviaŭ toți ca profesorĭ de Universitate prin chemarea luĭ Dumnezeŭ, ca genĭ pecetluite de Atotputernicul. Vaĭ de cine li-ar fi stat în cale, fie și... profesorul lor admirat, iubit, respectat, „domnul profesor“, pentru care n'aveaŭ destule zimbete de pisică și gudurărĭ de vulpe...

Ce puteaŭ fi acum în *provincia* saŭ la liceiele și gimnasiile din Bucureștĭ, pe care le vînaŭ cu atîta dibăcie, cu instinctul înnăscut al familiilor de funcționarĭ ce se nutresc din leafă, — tinerĭ ca aceștia? Catedra de acolo, scaunul părintesc de bun învățător, era înțeles de dînșiĭ altfel. Era numaĭ o scară, o scară pe care n'o cruți, pe care o pîngărești și-o scîlciezĭ în suirea grăbită spre înnălțimĭ. Cine vorbia bine, se visă în Cameră, desbătînd interesele națiuniĭ în cuvîntărĭ demostenice, care să se pomenească din neam în neam. Cine știa ceva maĭ multă carte, cine-și dădea osteneala să maĭ cetească și apuca a tipări, acela nu se putea închipui în viitor decît ca profesor de Universitate. Unul, cercetat de inspector în privința uneĭ metode

din cale afară de pretenţioase, unul care trăieşte şi, dacă nu e profesor de Universitate, e deputat, răspunse scurt: „Dacă cer prea mult aicĭ, eĭ bine, faceţi-mă profesor la Universitate!“. Iar elevii cu şăpcĭ saŭ fără şăpcĭ, adormiţĭ, blegĭ, neruşinaţĭ, romanticĭ, făceaŭ ce se poate face cînd gîndul profesoruluĭ e pierdut spre măririĭ.

*

Întru cît s'aŭ schimbat de atuncĭ lucrurile?

10 April 1905.

UN POET AL FLORILOR: d. D. ANGHEL.

D. D. Anghel, care scrie de vreo cincîsprezece anĭ și s'a ridicat astăzĭ mult maĭ sus decît începuturile sale sfioase, de tînăr *eminescian* supus, la „Contemporanul“ din Iași, e un poet foarte poet, în bine și, întru cîtva, și în răŭ. În acești cincîsprezece anĭ d-sa s'a gîndit neîncetat la rafinarea simțirii sale pentru frumusețile naturiĭ, pentru mișcările tainice, trecătoare, fugare ale sufletuluĭ și la meșteșugita turnare a unuĭ vers aromitor, străveziŭ, plin de un farmec blînd și dulce, a unuĭ vers în simplicitatea părută a căruia este atîta voință și muncă. A izbutit. În cartea sa de astăzĭ, „În grădină“, sînt florĭ pe care nu le privești numaĭ din treacăt, ci vreĭ să le aĭ lîngă tine, bucurîndu-ți simțirile de însușirile rare ce sînt cuprinse în ele. Nu odată eștĭ silit să cetești de maĭ multe orĭ versul frumos, după care vine altul, rare orĭ tot așa de frumos, dar totdeauna măiestru alcătuit răbdător și cu o nesfîrșită dragoste lucrat. Oamenĭ fără gust și fără simț musical cari se prăpădesc după defilările de silabe ale d-luĭ Haralamb Leca, să-și dea osteneala să compare.

Dar cărți cum e aceasta se scriŭ numaĭ odată. Pe urmă trebuie să vie alt ceva. Ce anume? Poetul acesteĭ îmbielșugate grădinĭ, care e o grădină boierească,

o grădină scumpă, o grădină pentru oamenĭ avuțĭ, trebuie să-șĭ amintească totdeauna că bogăția unuĭ suflet de scriitor poate să aibă numaĭ două izvoare: saŭ o cetire foarte întinsă, necontenit înnoită și aducînd o cugetare spornică de toate zilele, saŭ coborîrea, umilirea sufletuluĭ către natura întreagă și către toțĭ oamenĭĭ, contopirea cu întreaga făptură. D. Anghel n'are decît să aleagă.

10 April 1905.

INSCRIPȚIĬ DIN BISERICILE ROMÂNIEĬ.

Biserică și mănăstiră, unele drese, și foarte răŭ drese, altele în toată măreția vechimiĭ lor, acopăr tot pămîntul țeriĭ, cu sutele. De cînd s'a încheiat cu evlavia părinților noștri, nimenĭ nu li-a avut grija, dacă nu s'a întîmplat să nemerească la ele vre-un preot gospodar, vre-un egumen cu tragere de inimă, cari aŭ fost de tot rariĭ și cari și-aŭ închinat viața clădiriĭ ce li se încredințase. S'a ruinat tot ce ajunsese a se dărîma, și cine a vrut să strice și să mîzgălească o clădire îndoit de sfîntă, fiindcă e și a luĭ Dumnezeŭ și a strămoșilor, a fost lăsat să pîngărească în voie. Odoare scumpe s'aŭ sfărîmat, s'aŭ păcătoșit, s'aŭ azvîrlit prin poduriĭ, ca la biserica Colțiĭ din Bucureștĭ, — după însăși mărturia parohuluĭ, teolog și profesor de religie, — s'aŭ înstrăinat, s'aŭ strămutat în casa preoților fără conștiință și fără cinste, s'aŭ furat de hoțĭ și s'aŭ mistuit de focuriĭ care puteaŭ fi prevăzute și împiedecate. Cutare argintar rus a cumpărat lucruriĭ cu inscripțiĭ, a ras inscripția și le-a vîndut la alte biserici, cum se vede dintr'o cruce de la Cuibu-cu-barză din Bucureștĭ. S'aŭ strîns cu hapca tot felul de lucruriĭ scumpe, care, între blesteme, ce se aud și pănă acuma, aŭ luat drumul Museuluĭ din Bucureștĭ, unde

nicĭ până astăzĭ nu li s'a dat o orînduire, unde nicĭ până astăzĭ nu li s'a făcut un catalog ştiinţific şi artistic. Cine a vrut, a fost lăsat să preschimbe, să prefacă şi să schilodească. Rare orĭ s'a văzut la un popor ce pretinde să înfăţişeze cultura, o astfel de păcătoşenie.

În bisericĭ şi mănăstirĭ se păstrează însă, prin slovele săpate în aur şi în argint, prin lespezile scrise ce acopăr morminte, prin pomelnice săpate în marmură la altare, prin piatra cu slove aşezată de-asupra uşilor,—amintirea trecutuluĭ nostru, care ni este scump, orĭ de-a fost răŭ, orĭ de cuprinde în el marĭ nenorocirĭ, orĭ de vădeşte şi cîte o clipă de fericire. Aceste pisanĭĭ, această scriere pe piatră s'aŭ făcut totdeauna cu o evlavie, cu o iubire, cu o înţelegere deosebită. În Moldova s'a desvoltat o întreagă caligrafie lapidară cirilică înrîurită de literele gotice ale Saşilor din Ardeal şi Germanilor din Galiţia. În Ţara-Românească frumuseţa neîntrecută a maiusculelor Renaşterĭĭ, înalte, rotunde, măiestru împodobite, a fost împrumutată din Veneţia, pe calea tipăriturilor ce s'aŭ făcut puţin timp după 1500 cu meşterĭ de acolo saŭ pe calea unor săpătorĭ de piatră sîrbĭ, ragusanĭ, cari ştiaŭ cum se lucrează în acea Italie înnoitoare a arteĭ. Şi un scris şi cellalt s'aŭ desfăşurat firește în curs de marĭ multe veacurĭ, şi până după anul 1830 datinele trecutuluĭ rămăseseră în această privinţă neatinse. Anumite inscripţiĭ din Botoşanĭ saŭ cea de la mănăstirea Icoaneĭ, de la Sf. Vinerĭ din Bucureştĭ, s'ar putea aşeza, dacă n'ar fi data, *leatul,* în timpurile cele marĭ bune.

Asemenea pisanĭĭ aŭ o înnaltă însemnătate pentru

istorie, căci ele lămuresc asupra tuturor oamenilor ce au îndeplinit în trecutul nostru o scenă însemnată, asupra înrudirii lor, asupra dregătoriilor ce au dobîndit, asupra ceasului morții lor și asupra atîtor întîmplări din viața lor. Chipurile ctitorilor, zugrăvite pe pereți, arată înfățișarea și îmbrăcămintea acestor oameni.

În sfîrșit limba în care sînt scrise aceste inscripții, din vremea cînd se obișnuiește întrebuințarea și la prilejuri solemne, și pentru scopuri socotite ca veșnice, în margenile veșniciei omenești, a graiului nostru, — această limbă, bogată, vie, cumpătată, e un îndreptar nestrămutat pentru toate timpurile. În ea apoi cercetătorul dialectelor, al schimbărilor încete ale limbii poate găsi lămuriri din cele mai prețioase.

* * *

În vara anului 1904 am pornit pentru a vedea locuri și clădiri. În gînd n'aveam să fac știință, să culeg inscripții. Cu atîta mai mult, cu cît eram încredințat că tot ce e mai bun a fost strîns bine, de episcopul Melhisedec [1] și de d. Gr. G. Tocilescu [2]. Ispita însă era prea mare ca să pot scăpa de dînsa. Ici și colo mi-am luat în treacăt însemnări și, verificîndu-le acasă, am văzut că ele nu erau cunoscute sau că era greșită cunoștința lor. Atunci am adaus la scopul călătoriei mele și acela de a strînge inscripții. Și pe urmă am

[1] *Notițe istorice și archeologice adunate de pe la 48 mănăstiri și biserici antice din Moldova,* București 1885.

[2] *Rapoarte asupra cîtorva schituri și biserici din țară, presintate Ministeriului,* etc.; extras din „Analele Academiei Române", VIII; București 1887. Trebuie a se aminti și Musceleanu, *Monumentele strămoșilor,* București, 1873; o fasciculă.

făcut călătorii sau cercetări nouă pentru a-mi întregi colecția.

N'am crezut că pot lipsi publicul de cunoașterea ei. Fără îndoială că, avînd alte mijloace și împrejurări de lucru, răgaz, lumină potrivită, primire bună, fotografii, decalcuri, aș fi cetit de atîtea ori mai bine. Așa, a trebuit însă să mă mulțămesc cu ce puteam. Deci m'am hotărît a tipări inscripțiile. Pe încetul din acest plan s'a ivit acela de a da o colecție cît se poate mai complectă a inscripțiilor din toată România, din Romînimea toată. Acest plan îl urmăresc, și, dacă voiu avea măcar o parte din norocul cel mare pe care-l au atîția leneși, ticăloși și exploatatori, voiu duce la capăt și această sarcină.

Voiu da deci și mai departe, cu ajutorul vre unui administrator cu rîvnă, ca d. P. Gîrboviceanu, vre unui Consiliu comunal priceput, ca acel din București în anul 1904, vre unui prieten care știe bine că nu cer niciodată pentru mine, pentru huzurul sau păcatele mele, precum știe d. Barbu Știrbei,—și alte inscripții. După mia pe care o dau astăzi, va veni mîne altă mie. Și așa până la capăt.

Apoi într'o zi va veni un așezămînt de cultură, va veni un învățat demn, solemn, impunător, vor veni lucrători precisi, cari vor pune la cale, cu ce am dat eu, ceva mai întins, mai strălucitor decît pot da astăzi. Se vor arăta atunci toate greșelile și toate scăderile mele, uitîndu-se numai două lucruri: munca mea necruțătoare și inima din care a pornit totdeauna. Dumnezeu îi va ierta poate, eu îi iert d'innainte.

24 April 1905.

O CARTE DESPRE ARDEAL.

În cartea d-luĭ Augustin Paul „Între Someș și Prut", pe care a tipărit-o de curînd „Minerva", orĭce cetitor cu dorință de a-șĭ cunoaște poporul va găsi o mulțime de lucrurĭ folositoare care-ĭ eraŭ pănă atuncĭ necunoscute saŭ falș orĭ neîndestulător cunoscute. Sînt în frumosul volumaș ieften amintirĭ din acel sat al Maramurășuluĭ unde s'a născut autorul, note de limbă, de istorie din acele părțĭ. Apoĭ cîte o scenă din călătoriile d-luĭ Paul, care a fost cîțĭva anĭ profesor de liceŭ la Bîrlad și Brăila și, întors în Ardeal, spre paguba învățămîntuluĭ nostru, a scris mult timp—cum scrie și acum—foiletonul „Gazeteĭ Transilvanieĭ". Călătoriile acestea aŭ atins sate din Secuime, în care elementul românesc se păstrează deosebit, cu toate că și-a pierdut limba pe care prin silințĭ duioase, plătind din greŭ școală și învățător, caută s'o cîștige înnapoĭ astăzĭ. Alte orĭ autorul vorbește de cutare locurĭ din țară, de dincoace, și ceia ce spune e interesant pentru că oglindește felul de a vedea și simți al Ardeleanuluĭ care trece în România întâiașĭ dată. Peste un timp aceste paginĭ vor fi mărturiĭ istorice adevărate și folositoare. Tot așa întinsa biografie a episcopuluĭ Mihail Pavel din Oradea-Mare saŭ a profesoruluĭ

Ioan Popescu din Bîrlad, Maramurășean de obîrșie. Stilul e măsurat, cuminte, une ori cald. Cu însușirile ce are d. Paul mă mir cum nu izbutește a da cît de puțină viață foiletonului „Gazetei“, foaie venerabilă care în materie de literatură și cultură orbecăiește căutînd soarele și la Răsărit și la Apus, și firește mai mult la Apus.

24 April 1905.

CU PRIVIRE LA DRAMA „MANASSE“ (= MANASE) A d-luĭ RONETTI-ROMAN.

Un scriitor cu numele neobișnuit, frumos, romantic, despre care nu se știa nimic mai înnainte, scrie o poemă în spiritul poesieĭ post-romantice și-ĭ dă numele de *Radu*, nu pentru că s'ar zugrăvi într'însa un chip istoric din vremile Raziloru viteji saŭ un chip țerănesc din timpurile cînd Radu lucrează așa de sîrguincios țerna grasă a pămîntuluĭ pentru bielșugul cel bun al altora, ci numaĭ pentru că Radu sună tot așa de frumos și pune tot așa de mult pe gînduri ca și „Ronetti-Roman“. Era pe vremea cînd răsunaŭ întăiŭ coardele de înnalte cîntări veșnice ale luĭ Mihail Eminescu, tînăr cu numele foarte vulgar, cu trecutul, cu legăturile bine cunoscute de toți, om de petrecere și de sfat pe care-l cunoșteaŭ atîția. De „Radu“ totuși nu s'a ținut multă samă, cu toate că acel care a cercetat cu iubire poema, acoperind de laude pe autor, era însuși d. P. P. Carp, într'unul din puținele sale articole literare. Rămăsese doară obiceiŭ ca din cînd în cînd autoriĭ de scrieri asupra literaturiĭ romîne să adauge la titluri „Radu“ și la nume „Ronetti-Roman“.

După douăzeci de aniĭ de tăcere romanticul pierdut

se iveşte iarăşi. Data aceasta, el nu mai caută în lumile bogate ale închipuirii eroi şi aventuri pentru a face poeme mari, cu avîntul larg. Nu, viaţa a schimbat pe om. Poetul a trăit în lume, nu şi-a aflat locul aici, pentru că „Ronetti-Roman" era Evreu şi om de afaceri. Însuşirile sale cele mari nu puteau înlocui pentru mai nimeni conştiinţa neamului şi îndeletnicirilor sale. Poate că altul ar fi murit, ar fi căzut în sărăcie şi neorînduială şi ar fi mîntuit rău. Dar, cum sînt oameni şi oameni, sînt poeţi şi poeţi. Autorul lui „Radu" s'a obişnuit, a desbrăcat poesia, a prins de coarne viaţa duşmană, a izbutit să capete linişte, fericire, prin muncă, prin munca sa de om de afaceri. Alţii umblau după locuri, după înnălţimile politicei; fostul poet, prosator al faptei, şi-a cîştigat pînea căutînd moşii ca arendaş. În sufletul său însă a rămas o rană: aceia a mîndriei jignite, a nedreptăţii îndurate, a superiorităţii strivite. O primise pentru că era Evreu şi osîndit prin aceasta a fi om de afaceri sau a peri. Se uită în jurul lui şi văzu o mulţime de oameni cari sămănau cu strămoşii săi, de cari acum începea să se mîndrească, în loc de a se feri, şi poetul răspins pentru originea sa căpătă, printr'o judecată şi cîntărire falşe, încredinţarea că şi aceşti oameni sînt nişte nedreptăţiţi, nişte jigniţi ca şi dînsul. Făcu atunci ca atîţia alţi Evrei, al căror suflet se zbate în fatalităţile situaţiei lor: pe de o parte rîvni la Ierusalimul depărtat, la înţelepciunea străbunilor simpli, iar pe de alta aruncă blăstămul învierşunării, al urii de rasă, de lege, de clasă, asupra acelor cari aveau păcatul de a dori şi Evreimii noul Ierusalim.

Din această desvoltare sufletească izvorî broşura

Două măsuri. Frumoase pagine calde pentru înnălțarea unuĭ neam care ne urăște și pe care noĭ nu-l iubim, fantasiĭ istorice foarte depărtate de adevăr, deslegărĭ nouroase pentru greutățile pămînteștĭ și afurisenii în stilul proorocilor asupra neghiobuluĭ de popor, de Stat românesc care trăiește încă din principiile goale ale anuluĭ 1848, din trufia cerșetoruluĭ spaniol, care strică, spurcă și pierde tot și va fi măturat ca o pleavă de Sfînta Civilisație, dacă.., dacă nu va da drepturĭ Evreilor, tuturor, în clipă, îndată, cu scuse. Firește ar fi fost și maĭ bine, — dar d. Ronetti n'o spune — dacă apoĭ Romînii ar fi plecat în America, în La Plata saŭ în Uganda.

Și acum, tăcere. Lumea nu înțelegea „Două măsurĭ“.

Iată însă că prosatorul înnăcrit al broșurii politice își îmbracă felul de a vedea într'o lucrare de teatru. „Manasse“ apare, și iarăși tăcerea îl primește. Autorul, căruia trebuie să i se recunoască o desăvîrșită nepăsare pentru literatură în de obște și pentru soarta literaturiĭ sale în deosebĭ, nu se îngrijește de loc de aceasta: încă odată își făcuse datoria, și el se întoarse la moșia luată în arendă pentru a-ĭ stoarce încă o recoltă, încredințat de altfel, cum spune în „Două măsurĭ“, că pămîntul românesc se stîrpește din an în an pentru că are neajunsul de a fi încă românesc față de lege.

Adevărat că d. Pompiliu Eliade scrie o lungă, foarte lungă dare de seamă despre „Manasse“, în l'Indépendance Roumaine“, cu multe și marĭ laude și cu observațiĭ numaĭ în privința limbiĭ, pe care criticul o stăpînește așa de bine. Dar lumea trece iarăși liniș-

tită înnainte, cu toată căldurosa și priceputa recomandație. Mă rog, popor oriental fără simț pentru artă!

Și, după multe luni de zile, iată că direcția teatrelor din București pune pe afiș „Manasse". Succesul e mare. Zelig Șor de la Folticeni, unul din personagiile „dramei", e de o necuviință, de o ticăloșie desăvîrșită, și actorul căruia i s'a încredințat acest rol, de un talent superior. E o plăcere să asculți așa un jargon întrebuințat pentru a spune lucruri așa de pipărate: însușirile „Lipitorilor satului" (nu e nicio alusie) se unesc cu acelea ale cantonetelor de *café-chantant*. Pe de altă parte, Evreii aceia din București, cari „nu se cunosc", au în sufletul lor — și cine i-ar putea mustra — și un colțișor pentru naționalism: să jertfești peutru neam cinci-șase lei și să și petreci, e lucru care face. Atunci trecu prin oarecare presă, în care niciun redactor nu se chiamă cum l-a chemat pe tată-său, un fior de admirație. Articolele veniră unul după altul, și repetițiile piesei tot așa. S'au făcut și prostii mai mari, dar despre acelea n'am de ce să scriu aici; ele nu sînt caracteristice, și n'ajută la înțelegerea casului „Manasse".

Ce e dar în această piesă, își vor fi zis atîția oameni cari nu se supără de loc cînd literatura românească primește adăugiri și podoabe de la străini?

Eu zic: mai puțin decît în „Două măsuri". Mai puțin și ca idei și ca simțire și ca formă și — ca sinceritate.

Manase (nu „Manasse") e un bătrîn Jidov de la Folticeni, care, ajungînd văduv, vine să stea la fiul său din București. Acesta e bancher și primește creștini la

ei, lăsînd pe fiică-sa Lelia să facă prietenie cu ei. Ea se împrietenește atîta până se amorezează de unul, care e făcut numai și numai din zahăr: Frunză, vă rog, un frunză verde de halal să-i fie, va să zică. Cu Manase a venit maimuța aceia de Șor care tîrguiește căsătorie pentru Lelia. Se și face, cu un individ păcătos, care nu dă greș la nicio socoteală, și e Evreul bogat, *parvenitul*. Mai una, mai alta, — Lelia fuge la Frunză. Manase merge.... s'o cumpere de la acesta (satira e menită însă ca să facă de rîs pe *creștin*). Și Manase, neputînd încheia afacerea, moare.

Autorul a zis acestei scrieri „dramă“ fără să creadă, poate, că ea va ajunge să se represinte. În adevăr tipurile dramatice lipsesc cu totul, afară de al lui Șor, care e de curată, — nu comedie, ci farsă. Ce e Manase? Un habotnic care vrea să-și mărite fata cu un Evreu, fie și cel mai mare mișel, fie și spre nenorocirea ei, și care nu e trăsnit de moarte cînd aude că Lelia a fugit cu Frunză, ci cînd vede că acesta nu se dă la „gheșeft“. Ce e Lelia-Julietă, ce e Frunză-Nimica toată, ce sînt toți cum li mai zice?

D. Ronetti Roman a vrut totuși să dea *poporului său* icoana *realistă* a tipurilor din care se alcătuiește astăzi: samsarul, *streberul*, ce se saltă tot mai sus, bancherul cu prieteni creștini, chiar filosoful, studenta (foarte șters zugrăviți), și, dintre toți, cum spune și în „Două măsuri“, i s'a părut mai bun habotnicul, vechiul Evreu cu nimb romantic.

Din aceasta noi am făcut ce am vrut, iar autorul a tăcut, după obiceiul său desprețuitor.

Asta e tot, și „nimic mai mult“.

1 Maiu 1905.

LIPSA DE LOAIALITATE.

Între cuceririle cele mai tîrzii, dar cele mai însemnate ale culturii morale a unui popor, e loaialitatea. Ea nu se impune în nicĭun chip; n'a fost nicĭodată o lege care să pedepsească pe acel care nu e loaial; omului neloaial nu i se poate închide ușa saŭ refusa mîna, precum se face aceasta unui hoț, saŭ unui escroc. Neloaialitatea luĭ culege toate foloasele uneĭ socoteli bune și nu trage nicĭunul din ponoasele uneĭ socoteli urîte. Și totuși a fi neloaial e mult mai murdar decît a avea multe păcate, e mult mai veștejitor pentru suflet, mult mai conrupător pentru deprinderile uneĭ societăți.

O societate se asigură pentru traiŭ prin legĭ de care trebuie să asculte orișicine, fiindcă altfel pedeapsa lovește, pedeapsa scrisă și cîntărită, aproape tot așa de sigură și fixă, cum e pedeapsa pe care o dă natura celor ce calcă legile eĭ. Ea se mai asigură prin datinĭ, prin așa-numitele „convențiĭ sociale“: toată lumea s'a deprins, s'a înțeles pe încetul a face într'un fel, în anumite împrejurări; cine face altfel, cine dovedește prin aceasta că e mai rău decît acele datinĭ, acela e înlăturat fără judecată; lumea întoarce capul cînd îl vede și pune mîna în buzunar cînd îl întîlnește, ca să nu i-o întindă.

Unele societăți trăiesc numai cu aceste datini. Ele sînt privite ca sfinte. Rînduri de oameni și le-au trecut ca o pavăză împotriva nedreptății, a păgubirii unora prin alții, a uriciunii și păcătoșiei morale. Credința desăvîrșită a mii de mii de oameni li-a făcut ca un chivot de diamant care nu se poate zdrobi. Bătrînii, înțelepții spun, la orice întîmplare, datina, și totul s'a încheiat.

Nevoia legilor s'a simțit mai mult la unele popoare decît la altele, potrivit cu firea fiecăruia. Dar de regulă ea se ivește atuncea cînd oamenii aŭ în sfîrșit multe lucruri însemnate, multe cuceriri și stăpîniri de preț, pe care trebuie să le apere bine, pentru cîtă muncă se află strînsă și înfățișată în ele. Legea e scrisă, față de datina moștenită prin cuvînt și păstrată în minți numai, fără semne. Ca și datina, legile sînt neschimbate, infrangibile ca oțelul cel mai bun și mai adevărat. Ele nu trăiesc împreună cu societatea, nu se desvoltă odată cu dînsa; sînt ca o crisalidă pe care viața o sfarmă dacă poate, saŭ în care une ori viața, prea slabă pentru a birui, se stinge. Mai multe, mai migăloase, mai sigure decît datina, întemeiate pe conștiința că ele cuprind adevărul desăvîrșit și neschimbat, legile sînt însă și ele neîndestulătoare.

Ceia ce nu poate da atunci legea minții, datina superstiției, aceia o dă, în tovărășiile de oameni cele mai înnaintate și mai înnalte,—*simțul inimii*. Și inima prețuiește, cîntărește, judecă. Și atunci de la dînsa, judecătorul cel mai gingaș, pe care însă nu oricine-l poate înțelege și urmă, vin anumite osînde. Ele nu cuprind în ele nici îndărătnicie neînduplecată, nici poftă fierbinte de răsbunare. Nu se rostesc în mijlocul fulge-

relor și trăsnetelor unuĭ Munte Sinaĭ cu fruntea în neguri. Le spune un înger bun, zîmbind de milă. Dar din inimile tuturor oamenilor de bine *chipul moral* al osînditului s'a șters. Îl vei întîlni chiar, veĭ răspunde la întrebările luĭ, îĭ veĭ da poate și mîna, dacă eștĭ îngăduitor, cum sînt ceĭ maĭ mulțĭ, dar el rămîne de atuncĭ înnainte un om fără altă garanție decît aceia pe care legea o impune și o păzește; el e scos decĭ din frăția oamenilor nobilĭ, a aleșilor unuĭ timp.

Evul mediu a numit loaialitatea, pe care a cunoscut-o cînd încă nu eraŭ decît datine, și nu legĭ, *cavalerism*. Nu era dator nimenĭ să fie cavaler, și aveaĭ legăturĭ zilnice și cu ceĭ cari nu eraŭ. Dar cu cîtă sfințenie păzia aceĭ ce *era*, curățiа cavalerismuluĭ său!

Țeranul nostru are și el, din moșĭ și strămoșĭ, un cavalerism al luĭ, ale cărui regule nescrise le știe foarte bine orĭcare locuitor al satelor. Precum atuncĭ, în evul mediu, eraŭ cavalerĭ și necavalerĭ, la țeranul romîn sînt oamenĭ cu *omenie* și oamenĭ fără *omenie*. Omenia cuiva nu se poate strînge într'o definiție de școală: este ceva al inimiĭ, foarte ales, în care e bunătate, e dărnicie împărătească—un „să întreacă de la mine"!—, e o dreptate maĭ înnaltă decît cea pusă în cîntar, e dorința de a îndatori, de a face plăcere cuiva, e recunoștință discretă, e cumpănire în cuvinte, e desinteresare, spirit de jertfă, credință în prietenie, e milă, hărnicie în a da ajutor, e modestie, respect pentru simțirile adînceĭ ale sufletuluĭ aproapeluĭ său: pentru durerea luĭ, pentru iubirea luĭ, pentru dorurile luĭ. Cînd țeranul zice de cineva „om bun", înțelege un om cu desăvîrșire bun, care nu poate fi decît bun în toate,

un cristal moral desăvîrșit, în care, dacă un unghiŭ e drept, trebuie să fie și toate celelalte. Acela e "kalos kagathos", „cel frumos și bun" al Grecilor vechĭ. Pe lîngă el sînt mulțĭ oamenĭ nehotărîțĭ, slabĭ, pentru cari n'aĭ lua răspunderea. Și, de cîte orĭ cineva calcă „omenia", el ajunge „viclean", el „viclenește".

*

De cinsprezece anĭ și maĭ bine sînt amestecat în atîtea lucrurĭ ale viețiĭ oamenilor noștri luminațĭ și învățațĭ, cari s'aŭ ridicat cu mult maĭ presus decît satele săracilor și celor umilĭ. În acest timp am găsit destulă vrednicie, hărnicie și chiar talent. Dar m'a uimit în cel maĭ dureros chip, și mă uimește zi de zi, și mă va uimi pănă mi se vor închide ochiĭ, lipsa de loaialitate, de „omenie", a acestor oamenĭ marĭ și foarte marĭ.

Într'un număr trecut, cetitoriĭ aŭ putut să vadă ce scrie la vîrsta de șeptezecĭ de anĭ un bătrîn glorios despre femeia pe care crede că o iubește un prieten al săŭ și ce-ĭ răspunde despre fiica sa moartă un alt bătrîn, de cinzecĭ-șaĭzecĭ de anĭ, vestit și el pentru lucrările sale.

În acelașĭ număr s'a putut vedea cum pentru 12.000 de francĭ un tînăr capabil acopere de batjocurĭ *pe care nu le crede* tocmaĭ pe acel om care i-a întins cu maĭ multă prietenie adevărată mîna de ajutor.

De cîte orĭ se schimbă ceva în viața politică, se văd strecurîndu-se prin întunerecul furtunilĭ oamenĭ cari-și pun avutul în siguranță, *dincolo* de linia credințiĭ față de aĭ lor.

Și, uite, ierĭ, cînd mă întorsesem de la un drum lung între țeranĭ de omenie, în cel d'intîiŭ ziar ce am deschis, văzuiŭ o batjocură în care se țintia viața de fa-

milie a unuĭ adversar — un medic politician — fără a i se pune numele, în care adecă se vorbia de necredința soției luĭ. Iar în cea d'intăiŭ revistă ce am deschis, revistă scoasă de un tînăr, de un profesor de Universitate, de un om foarte învățat, care n'a auzit în viața luĭ o vorbă rea de la mine, am găsit o minciună, două minciunĭ, minciunĭ *acoperite*, fără răspundere, minciunĭ aruncate în treacăt, care mă țintiaŭ, într'un cuvînt : viclenĭĭ josnice.

Pe lîngă atîtea însușirĭ, domnilor, siliți-vă și la puțină loialitate, la puțină *omenie!* Noĭ, ceĭ proștĭ, credem că parcă ar fi maĭ mult decît toate însușirile celelalte !

8 Maiŭ 1905.

POESIILE D-NEĬ MARIA CIOBAN.

Într'un volumaș de 79 de paginĭ, aŭ apărut la Arad „Poesiile“ d-neĭ Maria Cioban. O parte din ele era cunoscută și din reviste. Adecă partea cea maĭ bună, poveștĭ alcătuite în versurĭ lungĭ, puternice și destul de armonioase. Ceĭ ce le-aŭ cetit, aŭ căpătat o bună ideĭe despre talentul scriitoareĭ. În culegerea de astăzĭ se maĭ găsesc însă multe bucățĭ de lirică subiectivă, foarte slabe, fiindcă nu e aicĭ nicĭ adevărata naivitate, nicĭ cugetarea originală, care singure pot asigura izbînda în acest gen. În acesteĭ versurĭ scurte, nicĭ limba nu maĭ e aceiașĭ ca în poveștile versificate. Singura cu totul bună e cea care deschide cartea.

D-na Cioban, care a tipărit și sfaturĭ foarte folositoare către școlărițele sale — căcĭ e profesoară și, mi se spune, o profesoară foarte bună —, poate găsi în aceste observațiĭ, pe care de sígur că i le vor face alțiĭ, o îndreptare pentru însușirile sale poetice, foarte reale. A povesti, deocamdată, a ceti și a se observa mult, pentru a se putea încerca apoĭ pe terenul liric, dacă-ĭ place să-l străbată din noŭ.

Maiŭ 1905.

D. SPIRU C. HARET ŞI CHESTIA ŢERĂNEASCĂ.

Broşura d-luĭ Spiru C. Haret, „Chestia ţerănească", are întâiŭ marea însemnătate că vine, nu de la un cugetător saŭ scriitor isolat, ci de la un om politic de partid, care a fost şi va maĭ fi ministru. Probabil că manuscriptul a fost cunoscut şi de factorĭ maĭ influenţĭ din partidul liberal. Aceasta poate da nădejdĭ marĭ.

Ceia ce propune d. Haret e de mult în gîndurile şi inimile noastre, ale cîtorva cărturarĭ cari vedem interesele marĭ ale neamuluĭ de-a dreptul, şi nu prin vălul intereselor de partid. Fără să se jertfească marea proprietate, d. Haret ar vrea să asigure pe deplin ţeranuluĭ situaţia de proprietar şi arendaş, să-l puie la adăpostul stoarcerilor, abusurilor şi nenorocirilor. D-sa e de părere să se creeze o bancă ţerănească, să se fixeze maximul cu care se poate arendà pămîntul (după regiunĭ şi pentru un număr de anĭ mărgenit), să se suprime multe forme zădarnice ale administraţieĭ, să se creeze „judecătorĭ itineranţĭ", ca aceia cari străbăteaŭ satele în Anglia evuluĭ mediu.

Ceva din aceste măsurĭ se va îndeplini, şi va fi bine şi frumos. Dar viitorul tuturora atîrnă de două marĭ schimbărĭ, cu enunţarea cărora ar fi fost natural să

înceapă și să se mîntuie broșura. Țeranul trebuie să vadă, să înțeleagă, să știe și să voiască. „Nimic fără școală“ e cel mai mare adevăr, și, dacă aș fi regele Carol I-iŭ, în loc să fiŭ unul din credincioșiĭ săĭ supușĭ cărora Dumnezeŭ li-a cruțat acest păhar, aș găsi mijlocul să țin douăzecĭ de anĭ de zile ca ministru de Instrucție pe acela care cunoaște și iubește mai mult școala satelor, adecă pe însuși d. Haret. Iar, al doilea, ni trebuie o administrație capabilă și cinstită.

Dar s'a născuț patriotul care să ni-o dea pe aceasta? Și vom vedea oare acea clipă de neasămănat noroc: *stabilitatea,* adecă peirea partidelor de căpătuială, a tuturor partidelor de exploatare, bandelor de gheșeft — liberal și conservator —, care ne-aŭ adus unde sîntem?

Maiŭ 1905.

DOUĂ CĂRȚI PENTRU ROMÎNI.

A apărut despre războiul din 1877, data cînd am descoperit că putem să și învingem — mai credem astăzi? — o carte a luî Mihail Sadoveanu. Ea se chiamă simplu : „Povestirî din războiŭ".

Și cartea ea însăși e simplă, așa cum sînt toate lucrările acestuî mare scriitor cu o așa de puternică și senină tinereță încît pare că-ți închipuî că ar putea scrie cîte patru cărți pe an timp de o sută de anî, rămîind la capăt tot tînăr. Nu sînt de loc cuvinte căutate, cuvinte nouă saŭ cu înțelesul preschimbat, întortocheturî și zorzoane, farbarale, cu care ne deprinsesem peste saț și pe care le răspingem astăzî, orî de la cine ar veni. Vocabularul nu e nicî sărac, fiindcă oricînd ideia și simțirea își află cuvîntul care li se potrivește, care le prinde, și nu e nicî bogat în sensul aceluî care prin fața, mersul și schimele luî te trage de mînecă pentru a-ți arăta că e bogat. Nu, nicî una, nicî alta ; e un graiŭ lin, cald — dar nu focos —, dulce — dar nicî-odată dulceag ; într'un cuvînt, un graiŭ *așezat*. Așa povestește Romînul, fără gînd la dînsul și fără gînd la aceia pentru cari scrie, ci stăpînit întreg de subiectul săŭ, în care trăiește, la o parte de sine și la o parte de ceilalți. Scriitorul nu e un scriitor, cu toa-

nele, nacafalele și mofturile sale, ci un tovarăș care, văzînd, îți spune și ție: Uite, acolo e Țiganul Buzămurgă, care a mers la războiŭ și nu-i e frică, fiindcă te poți strîmba și poți face pe alții să rîdă, ceia ce e plăcut și foarte bine ; uite călărașul acela care zace în praful crunt, giulgiŭ mîrșav pentru mucenicii luptelor, acela, așa de eroic în moarte, nu vine din niclo carte de cetire, din niclun catehism de „virtute militară", din niclun articol de ziar și din niclo predică funebră ; nu, el e numai Vasile al lui Tudor. Nu-l știi poate? Dar de aceia e tovarășul lîngă tine, ca să-ți spuie încet, cu glasul scăzut ca înnaintea măreției morții, și a unei astfel de morți, că e dintr'o casă sărmană, în sat sărman, cu oameni sărmani, că n'a avut altă bucurie decît un gînd de însurătoare cu fata cutare, care stă acum acolo departe și așteaptă și va aștepta pînă ce icoana mortului frumos și tînăr va muri în inima ei de pămînt. Rănitul acela care se tîrîie în brînci, de-ți e milă de dînsul, acela se gîndește la casa lui pustie și, te miri la cine — se zice *ce* saŭ *cine,* cînd e vorba de un măgar?, aș vrea să știŭ aceasta pentru polemicele mele —, la măgarul de casă care va fi stînd sărmanul în ploaie, ca un simplu măgar de sat ce este, în țara unde drepturile sînt la oraș e. Ostașii aceia cari sfătuiesc ticăit cu ochii la roata gălbuie a unui telinar jalnic, ei spun de o femeie dintr'un sat unde boierul cere pentru dînsul toată frumusețea, și cel ce vorbește e bărbatul acelei femei, și el stă acuma 'n primejdia războiului, la care însă nu se gîndește. Panciuc se chiamă cel de colo, om măhălos și bun ; el stă după luptă și-și alege un gînd: vrea adecă să meargă între cei ce zac cu viață

încă într'înșiĭ, să meargă departe în durerea neagră și să aducă înnapoĭ spre căldura sigură a tabereĭ pe cutare rănit, Florea, dintr'un sat cu el, care Florea i-a luat iubita, luĭ, luĭ Panciuc; și-l va aduce de sigur, dar va muri pe urmă, în cea maĭ sfîntă bucurie de jertfă, dînd trupul după suflet aceleĭ femeĭ de departe care ar muri dacă i-ar muri bărbatul. Și așa tot înnainte, în lungul șir al acelor cari s'aŭ dus la războiŭ, el recunoaște și-țĭ vorbește de dînșiĭ.

Dar războiul însușĭ: învălmășelile sălbatece de la asalturĭ, căderea tăcută de glonțul venit ca de la sine, din zărĭ ucigașe, mucezirea oaselor rupte în umbra scîrboasă a spitalelor, sînt și acestea? Firește că da, icĭ și colo, cîteva rînduri, o pagină. Aĭ simțul avînturilor și încleștărilor și îngenuncherii multor trupurĭ secerate. Dar lacomiĭ de măceluri vor veni în zădar aicĭ. Acesta e un scriitor *cu pietate.*

Și apoĭ nicĭ nu-l ating pe dînsul bucuria loviturilor, răcnetul biruinților sălbatece. El e un Moldovean cu sufletul buŋ și duios. De aceia se pleacă spre toțĭ aceștĭ oamenĭ fără nume și li întreabă gîndul, inima. De aurăriile multe ale unora se sfiește întru cîtva, și privirea-ĭ e maĭ puțin pătrunzătoare atuncĭ; dar, cînd se află numaĭ între ceĭ umilĭ, a caror jertfă supusă va fi tot așa de neștiută ca și supusa lor muncă, atuncĭ el simte frățește față de eĭ, vorbește cu dînșiĭ, dorește cu dînșiĭ și plînge de jalea lor. Dacă o lacrimă ți se ivește în ochĭ și ție, cetitorule, las'o să cadă. Durerea aceia ce ți se spune, n'a fost niciodată *așa*, dar aŭ fost în acel timp atîtea durerĭ adevărate, asemenea cu aceia, și maĭ grozave decît aceia, asupra cărora n'a plîns încă nimenĭ...

II.

D. C. Sandu e Muntean, din Brăila. Minunata sa carte „În urma plugului“, fără portret și fără biografie, spune însă aceasta pe fiecare pagină. E, ca și la d. Sadoveanu, simțirea și felul de gîndire al neamului nostru: cumpătat, cinstit cu sine, de o îndrăzneală înțeleaptă. Toți: vătaful care-și iubește stăpîna nenorocită și moare pentru dînsa, fără să cuteze a-i atinge un fir de păr — îl chiamă Vasilachi, și e atîta putere de talent în autor, încît ți se pare de la o vreme că auzi Romeo și ce alte nume mai frumoase știe poesia cea mai adevărată și mai curată —, rîndașul acela care primește apărarea preuteseĭ frumoase și o iea cu dînsul, după ce luni de zile amîndoi s'au luptat împotriva păcatului care-i învăluie în mreaja lui de farmec, ucigașul care răsbună prin glontele lui omorul unui cal iubit, făcut prin trădare de un pizmaș și un dușman, soldatul care se lasă furat de taina amurgului și piere 'n umbrele nopții, spre satul lui, — toți aceștia sînt Romîni. Dar, cînd chipurile, odată închegate, se mișcă, desfășurînd acțiunea care te stăpînește îndată, vezi că același cîntec e pe o altă arie. Duioșie este și aici, dar în treacăt; jale, une ori, cît să se gîndească cineva la un mijloc de îndreptare, de răsbunare și pedeapsă. Încolo, *fapta* domnește aici, — pentru dînsa sînt cele mai multe pagini și cele mai frumoase. Scriitorul o privește, se bucură de dînsa, sîngele i se zbate în vine ca în vinele eroilor săi, cari se îmbată de mișcările lor iuți, necruțătoare. El n'are la început nicĭo părtenire sentimentală, venită din motive abstracte: ce-i este dacă unul e fecior de boier și cellalt un țeran, ce-i este chiar dacă acesta din

urmă a furat și cellalt vine să pedepsească furtul, punându-și viața în primejdie în mijlocul unui sat vrăjmaș? Cine va fi mai viteaz, acela va trece înnaintea celuilalt, după ce-și va fi dovedit vitejia.

E în acești oameni fără osebire o *cavalleria rusticana* foarte impunătoare. Ea se întîlnește și în viață, așa încît adevărul nu e încărcat de loc. Ioan Ionescu de la Brad povestește într'o carte asupra plugăriei în Mehedinți ceva care samănă cu aceste scene brăilene. Un băietan e pălmuit de un tîrgoveț, un Grec. Aï lui află, și, cînd se întoarce acasă, el găsește poarta închisă. Dar toți frații își fac diata, testamentul, până în seară, merg, ucid pe cel ce a rușinat neamul lor, și rămîn haiduci.

D. Sandu știe și iubește aceste fapte. Știința și iubirea, pentru oameni, pentru locuri de care i-a fost încunjurată copilăria, se vădesc la fiecare rînd aproape. Nu se poate să osebească cineva mai bine, mai fin, ce se cuprinde într'o priveliște a naturii decît face dînsul. Cuvinte puține, notînd precis, scurt. Rar, frase. Mai mult propoziții, care nu descriu, ci notează. Niciodată musica nu-ți învăluie sufletul — acea fermecătoare musică a d-lui Sadoveanu, care te alintă și te îmbată —, nu-ți deschide porțile albastrului visurilor. De ce nevoie? Acum știi, vezi. Nu pierde nicio clipă, ci privește înnainte, atent, sigur: oamenii merg răpede, și cine știe ce se poate petrece în clipa cînd te vei fi uitat visînd?

Aceasta e „În urma plugului", o carte mică, în urma căreia locul d-lui Sandu nu poate fi însă decît între cei mai buni scriitori ai noștri.

22 Maiu 1905.

NUVELELE D-LUĬ CAZABAN.

„Cutreierînd“, de d. Cazaban. Titlu cam căutat și falș, apărînd pe copertă lîngă un desemn care întristează. Dacă deschizĭ cartea, veĭ găsi povestirĭ de un cuprins amestecat și în forme felurite : schițe cu haz, schițe fără haz, cîte o șarjă foarte izbutită, cîte o lungă povestire dureroasă. Stilul e iute, vioiŭ, sigur. Se simte în toate o înrîurire a maiestruluĭ sobrietățiĭ puternice, Caragiale.

Fără îndoială cea maĭ bună carte pe care a tipăriŭ-o d. Cazaban. E o singură dată un subiect scîrbos, care, în felul cum e tratat, nicĭ nu mișcă, nicĭ nu indignează, nicĭ nu te face să rîzĭ (e vorba de o cîntăreață nevrîsnică și de ceĭ cari poftesc la dînsa). E maĭ curată decît toate celelalte scrierĭ ale autoruluĭ, și maĭ ales decît cea care a precedat pe aceasta și de care, cu părere de răŭ pentru talentul autoruluĭ, nu s'a putut vorbi aicĭ.

În toate bucățile din volum se vede o ideie preconcepută, un plan, o intenție. Dar, chiar cînd le are cineva, ele nu trebuie să se vadă. Altfel, nu ți se contopește sufletul cu ceia ce se povestește, nu *crezĭ*. E mișcător fără îndoială un bătrîn pe care l-aŭ rănit fără vină jandarmiĭ puși să-l apere de oamenĭ răĭ. De

ce însă nu sîntem mișcați cînd ni vorbește de unul ca acesta d. Cazaban? Și, totuși, cînd cetești în ziare despre judecata țeranilor din Șepreuș, despre fiul care a perit de baionetă apărînd pe tatăl său — un bătrîn ca acel din „Cutreierînd" —, minunea milei se face în inima ta. Dar vezi că dincoace nu te-a tras nimeni de mînecă!

Cu oarecare discreție și măsură, și mai ales cu mult mai multă seninătate, autorul acestei cărticele va fi în adevăr un scriitor, nu numai pentru prietenii și ziariștii, ci pentru public. Ceia ce e cu totul altceva.

5 Maiŭ 1905.

ÎNVĂȚĂTORIÏ BULGARÏ ÎN ROMÂNIA.

Poporul romîn e într'o bucurie fără păreche. Amintirea secetéï din 1904 a perit fără de urmă. Plouă, și toate sămănăturile ni făgăduiesc bielșug. Sultanul a recunoscut națiia românească în Macedonia. Lucru bun, de sigur, — dar ce de procesiï destrăbălate, de lampioane și masalale, de urale la... Legația turcească, și, fiindcă Italia ne-a sprijinit, adăugind cîteva cuvinte amabile, ce maï cuvîntărï clocotite și telegrame fără număr, pănă și de la „cercul pan-latin“ (ce e aceia, mă rog ?).

Acum sîntem în zodia bucurieï pentru sosirea institutorilor bulgarï. Primirea lor se anunța întăiŭ destul de răŭ, adecă după datinele zgomotoase și fără măsură ale trecutuluï. Pe urmă însă, cel maï mare dușman al relelor apucăturï trebuie să recunoască în sfîrșit că a fost maï bine decît orïcînd. E drept că nu s'a împiedecat cutare institutor de-al nostru, care nu e în stare să se împiedece însușï, de a vorbi de apărarea Bulgarilor de către Romînï pe vremea Romanilor, adecă atuncï cînd maï lipsiaŭ șese secole ca să se audă de Bulgarï. Dar de astă dată e un cas isolat. Persoanele oficiale și particularïi s'aŭ păzit la vorbă, precum s'aŭ păzit, fără escepție, după datina lor, Bul-

garii. Paza la vorbă e însă, precum stie poporul și nu știŭ cărturarii, ba adese orĭ nicĭ învățații, „începutul înțelepciunii“. Cuvîntarea d-luĭ ajutor de primar Ciurcu a fost chiar de o deosebită frumuseță duioasă.

Iar că Bulgariĭ aŭ venit la noĭ ca să vadă că, acolo unde-și închipuie o țară decăzută, pe care generaliĭ lor ar supune-o în cîteva marșurĭ viteze, este de fapt o înnaltă putere de civilisație, care, dacă nu se laudă, poate pedepsi pe orĭce îndrăzneț, — aceasta e bine. Recunoștința singură, de care ni vorbesc vecinii, n'ajunge, și, la dreptul vorbind, n'avem nevoie de dînsa. Ni trebuie însă *recunoașterea,* respectul, pe care sîntem maĭ bucuroși a-l primi decît a-l impune.

5 Maiŭ 1905.

O CRISĂ ÎN VIAȚA UNIVERSITARĂ: STUDENȚII VECHI ȘI STUDENȚII NOI.

I.

Primim a treia fasciculă din *Noua Revista Universitară*, a *Unirii* studenților din București (n-le 4—5). Cea d'intăiŭ a fost bună, a doua slabă, a treia, hotărît rea. De ce nu înțeleg studenții noștri că o revistă a lor nu-și poate avea rostul decît dacă se ocupă numaĭ de ceia ce-ĭ privește ca studenți, dînd adecă știrĭ universitare, din țară și din străinătate, și bibliografie? Ce caută aici filosofia și poesia, care, dacă sînt bune, se pot tipări aiurea? Într'un articol iscălit de d. Xeni, se dorește clădirea cu cheltuiala Statuluĭ a uneĭ Case studențeștĭ. Aceasta nu mi se pare de nevoie, fiindcă studenților nu li trebuie club, nicĭ case de întruniriĭ politice, nicĭ local de petrecere, ci bibliotecă și sală de lectură. Regele le-a dat însă de mult în Fundația sa Universitară. O societate de ajutor ar trebui singură, dar aceleia i se poate face loc într'o odăiță de oriunde, la cantina universitară, de pildă. Cînd oare va dispărea de la noĭ miragiul vieții studențeștĭ parisiene, cu beretele, palatele, discursurile, toastele și „monomurile“ eĭ dobitocești? Student nu e nicĭ o profesie, nicĭ

o breaslă, ci o fasă din viață orîcuĭ se pregătește pentru activitatea în stratele de sus ale societățiĭ.

II.

În timp de vre-o zece cinsprezece anĭ schimbărĭ marĭ s'aŭ petrecut în ceia ce privește purtarea, felul de ocupație, simțirile și părerile în cele maĭ multe lucrurĭ ale studențimiĭ noastre. Aceasta o vede orîcine — studențiĭ înșiĭ poate maĭ puțin decît alțiĭ —, deși maĭ nimenĭ n'o spune, — între altele și pentru că această prefacere, între atîtea prefaceri de toate zilele, pare un lucru fără însemnătate. Cînd pot fi aduse în discuție atîtea puncte de vanitate și de interes ale deosebitelor personalităț saŭ deosebiților oameni foarte obișnuiț cari se cred personalităț, cînd partidele se spurcă și se încaieră cu atîta avînt, ce să-ĭ pese cuiva de ceia ce se petrece în sufletul unor tineri ce nu și-aŭ desăvîrșit încă ființa?

Totuș asemenea schimbărĭ sînt cu mult maĭ vrednice de luare aminte decît atîtea din celelalte. Nimenĭ n'ar cuteza să spuie că starea noastră de astăzĭ e pe deplin mulțămitoare, și aĭ fi îndreptățit chiar să declarĭ că e rea. Rea în ceia ce privește multe elemente materiale din viața unuĭ popor. Dar maĭ ales rea în ceia ce privește sufletul, care e astăzĭ foarte adesea un suflet de neîncredere, de batjocură, un suflet de lingușire și de ocară, după împrejurărĭ, și acestea toate fiindcă e un suflet nearmonios, schilod, și un suflet strîmt, iubitor numaĭ de sine, lipsit de puterea de a admira, de abnegația ce trebuie pentru a se supune unuĭ maĭ mare, de virtutea cea înnaltă a jertfeĭ.

Celor de astăzi mai totdeauna li se propoveduiește în zădar. Urmărirea interesului, mulțămirea biruinții, bucuria clevetirii și a fapteĭ rele îĭ stăpînesc cu desăvîrșire. În ochiĭ lor nu poți trece decît drept un naiv care n'are cu ce-și pierde vremea saŭ drept un șiret care se slujește de vorbe marĭ. Cutare care-ți dă încuviințarea luĭ, e numaĭ un om politicos, care ar fi în stare să recunoască și maniaculuĭ de la Mărcuța însușirea de Împărat al planeteĭ Jupiter. Altul va spune peste cîteva momente tocmaĭ ce ți-a spus ție, luĭ Y, care ți-ar scoate ochiĭ, dacă aĭ fi numaĭ în mîna luĭ; și aceasta o face fiindcă e bine să aĭ mulțĭ prietenĭ. Prin strigătele de aclamație ale tineretuluĭ de dincolo trebuie să descoperĭ glasul discret al unuĭ interes care cere să fie mulțămit; cînd nu i-l descoperĭ, e păcatul tăŭ dacă veĭ fi huiduit de dînsul. Și așa maĭ departe. Crengile moarte, care se taie.

Dar, dacă aceĭ tinerĭ, cari nu sînt încă în rîndurile de luptă și de pradă, dacă aceĭ ce se pregătesc încă pentru viață, vor fi altfel, — atunci trecutul întreg va putea fi îngropat, îngropat de viŭ, cu cîtă viață se maĭ zbate într'însul.

*

Și *sînt* altfel. Studentul luĭ Caragiale, Rică Venturiano, e mult maĭ rar astăzi decît în vremurile bune, și așa încît nu-l veĭ maĭ recunoaște. Odată generosul adolescent trăia numaĭ în gîndul că veghiază asupra națiuniĭ; sabia luĭ de mucavà era oricînd în stare să „distrugă tirania“ în lăuntru, iar în afară să realiseze unitatea neamuluĭ românesc. Una, două, treĭ, — avem Transilvania. Patru-cincĭ-șese, iată și Bucovina. — Dom-

nule, domnule, strigă gîfîind din urmă un cetățean care știe ce poate tinerimea țerii, mai este Basarabia și Banatul, și... — Stăi, pe rînd... Zici Basarabia? Șapte-opt-nouă. Luați-o și-o puneți îngă celelalte.

O, *studens gloriosus!*

Da, dar în anumite împrejurări, cînd cariera face cu ochiul, să fi văzut „gloriosul" cum știe să intre pe brînci, dacă nu-l vede nimeni decît stăpînul ce răsplătește și de recunoștința față de care se va scutura, de alminterea, mîni, batjocurindu-l.

Astăzi Rică Ventureanu se îmbracă în costum cultural. E grav, dogmatic, vorbește numai în acele bîiguiri sbstracte pe care învățații le numesc *filosofeme*. Nu mai este : „cînd o națiune", ci : „orice societate în cursul desvoltării sale", etc. Iarăși, din literatura lui s'a dus curentul liric, învăpăiat, cu aripi și... cu urechi, mari amîndouă. Acuma poesia lui — căci poet trebuie să fie totuși ! — e subtilă, modernă, plină de subînțelegeri — lucru rar, adus de departe, plătit scump.

Atunci ce e Venturiano ăsta simbolist și sociolog, înnainte de toate? Ce-l deosebește? Însușirile celui vechiu: credința în vorbe, lipsa desăvîrșită a cunoștinții de sine și altii, ușurătatea și grandomania, siințul genialității, care nu mai are nevoie de nimica. Mîne, cu siguranță, el va fi un vulgar gheșeftar. A lăsat la garderoba vieții mantia de teatru, și de cele mai multe ori a rămas... fără nicio haină pe dînsul. Căci îi ajungea mantia.

*

Pe lîngă grandiosul Venturiano model 1900 mai este însă un tînăr. El a învățat în totdeauna cu tragere de

inimă și știe ce mare lucru, dar și ce puțin lucru, este a ști. El vrea să facă un lucru de la el și caută drumuri, cu frică și cu sfială. Îl vezi cercetînd încet, pe cînd Venturiano trece în goană de tragedie, prinzîndu-și prin toți scaii și ciulinii margenile togei eroice. Une ori el vrea să afle un adevăr modest, aproape de dînsul, care poate sluji însă celor puternici și îndrăzneți cari cearcă suișul. De multe, de foarte multe ori, el n'are însă ambiție științifică. Și nici chiar ambiție didactică, socială, pofta de a răsbate, de a întrece, de a se sui sus și de a trăi bine, — blidul de linte al generațiilor din urmă, care aŭ înțeles viața *porcește*. Iată ce ar vrea el: să afle un loc pe lume unde să poată fi folositor, și să muncească acolo într'atîta, încît *să ajungă* folositor în adevăr.

Iertați-mă, văd că am vorbit de studentul de la Litere, de la Științe, poate de la Teologie (unde stăpînește însă acum tipul teologului plecat și flămînd, care va face burtă). E oare mărgenire de specialist, miopia profesorului care nu vede decît în Facultatea lui saŭ pe lîngă dînsa? Se poate. Dar, cînd îmi cercetez acum amintirile, în rîndurile puținilor oameni foarte buni ce cunosc, mai că nu văd pe milostivul „doftor fără de arginți", binecuvîntare dumnezeiască pentru aceia între cari trăiește, pe cînd e așa de des candidatul de vînzător de sănătate cu cupeà proprie, și nu văd de loc, dar de loc, pe juristul științific și pe apărătorul celor mulți cu nevoi mari! Bine înțeles nu văd eŭ: am experiență mică...

*

Acestălalt student merită multă silință, prin bună-

tatea, sărăcia și folosul lui. Înnainte de toate avem însă o mare datorie față de el; să nu-l strivim, să nu-l ucidem cu învățătura noastră.

Doamne, ce haos de cursuri și conferințe și seminare e o Universitate românească, și mai ales cea de la București! Sînt patru secții la Litere, sînt alte orînduiri la științe, dar aceasta nu limpezește lucrurile. La urechea tînărului obosit de cușca de fier a liceului din care a ieșit, răsună necontenit, din gura profesorului care pîndește, înseamnă, strigă la catalog și pune note: „Învață, învață... Și asta și asta, și asta!".

El însă, acel tînăr, știe cum se învață, și poate învăța și singur, *pe urmă*. Deocamdată gîndul lui e altul; el vrea să-l luminezi în tot cuprinsul științii; dacă poți, să-l luminezi în cuprinsul *vieții;* el vrea să-l îndrepți. Să-l îndrepți, nu trăgîndu-l de ham, tu într'o parte, iar altul, numai pentru că-ți e dușman, în alta, zăpăcindu-l și îngrozindu-l. Ci să-i spui cum ai învățat, ce crezi de ceia ce știi, cum îți închipui viața și de ce o trăiești așa. Să-i spui toate, cald și adevărat. Și să-l lași să aleagă.

Aceasta e datoria noastră.

29 Maiŭ 1905.

DESPRE OAMENIÏ FĂRĂ LIMBĂ CARI-ȘÏ CAUTĂ UNA ȘI N'O GĂSESC, ȘI DESPRE OAMENIÏ CU LIMBĂ, CARI O AŬ DE LA PĂRINȚÏ.

S'a zis, — și nu se maĭ zice astăzĭ de nimenĭ, de frică să nu-l rîdă vrăbiile văzduhuluĭ —, s'a zis: Romînul e născut poet. De sigur, fiindcă mult îĭ place Romînuluĭ de la școlĭ și de prin orașe să facă poesiĭ. E mijlocul de a te iscăli într'o revistă saŭ de a te afișa pe un volum cu cea maĭ mică cheltuială. Maĭ greŭ ar fi să zicĭ că Romînul moare poet, căcĭ observația fiecăruia arată că poate vre-o zece oamenĭ să fi murit la bătrînețe tot poețĭ. Romînul se maĭ naște, prin părțile cele maĭ calde din țara luĭ: orator. Cine nu știe — vaĭ! și printre vecinĭĭ noștri bulgarĭ, cari vin să ne pipăie, ca să știe cum să înceapă a ne mînca (asta e credința *lor*), — cine nu știe de ce avînturĭ ciceronice, demostenice și jaurès-ice e în stare cetățeanul nostru (țeranĭĭ nu sînt cetățenĭ)! Dar e și filosof, Romînul. Adecă nu numaĭ student în filosofie, ci filosof pe viață, și care nu se grațiază niciodată.

Căcĭ, altfel, zăŭ nu s'ar înțelege de ce atîtea chestiĭ care se pot cunoaște foarte bine din cercetarea faptelor foarte multe și limpezĭ, ce staŭ la îndămînă, care se pot deslega foarte răpede cu un dram de bun simț

și care se pot lămuri pentru orișicine prin două-trei cuvinte cu miez, prinse într'o propositie sănătoasă, de ce asemenea chestii pornesc a se discuta de la adevărurile veșnice și de la Adam și Eva, de la dobitoacele Raiului și de la șarpele Păcatului. Ba mai ciudat este că se desbat cu căldură, cu necuviință și cu furie une ori chestii care n'au nicĭun rost, sau care au fost resolvite de la sine de mult, prin mersul firesc al lucrurilor.

Între acestea din urmă, un loc de cinste se cuvine chestiei limbii literare. Umbră a lui Eliade Rădulescu, care a vorbit mai mult de limba literară după ce nu vroia s'o scrie, a lui Treboniu Laurian, a lui Fontanin, a lui Massimu, a lui Pumnul, care boteza în „ciune" pe orice neofit al limbii românești, umbre ale voastre toți cari v'ați luptat cu atîta înfocare pentru ca Romînul să știe odată cum se cuvine să vorbească și să scrie, umbre care, făcînd parte odinioară din același popor, vorbind în Cîmpiile Elisee limba lui Virgiliu (pe care unii din voi o știau) sau a lui Homer (pe care n'ați știut-o cum se cade nicĭunul), fiindcă românește nu vă puteați înțelege, — sfinte umbre, binecuvîntați-mă. Vreau să vorbesc de limba literară. Voiu fi grav, voiu fi complet, voiu fi nou; tainele științii se vor deschide înnaintea cetitorilor, pe cari-i voiu duce după lumînarea mea ca băbuța de la peștera Dîmbovicioarei. Numai să fiți, vă rog, cu luare aminte...

Tot așa, cînd doi gospodari, într'o zi de Duminecă, au tras în ei tot praful de pe drum, au scărpinat toate colțurile capului lor și au răscolit cu bățul toată țerna de prin prejur, și au pus la cale pe toți vecinii și pe toți aceia despre cari au auzit măcar: pe vii,

pe morții, pe cei ce n'au fost nici-odată, ajung de se uită unul la altul și zic: „Hai să stăm de vorbă. Descopere casa ta, s'o acopăr pe-a mea. — Ba de ce? descopere tu casa ta, s'o acopăr pe-a mea. — Ba tu! — Ba tu!". Iar — de se vor bate ori nu gospodarii — casele stau fără grijă, și-și fumegă prin șindilă sau stuh fumurile lor albastre.

Gravitatea gospodarilor e deplină: altfel discuția n'ar avea nicĭun foc. Și apoĭ nicĭ nu se poate în alt chip cînd aĭ în față bătrînĭ profesorĭ de douăzecĭ de anĭ cari n'au scris, poțĭ zice, nimic și oamenĭ de gust cari simt așa de fin încît, ca fostul mieu elev (foarte *fost)* d. P. V. Haneș, îșĭ dau cu gîndul, așa într'o clipă de „descopere-ți casa ta s'o acopăr pe-a mea", că Vlahuță, poetul Vlahuță, nuvelistul Vlahuță scrie atît de rău, încît e o adevărată primejdie să cetească cineva pentru alte scopurĭ decît a culege „greșelĭ", operele luĭ.

*

Toată lumea se înțelege asupra acestor lucrurĭ: că avem nevoie de o limbă literară, că limba literară nu este și că trebuie s'o căutăm: undeva, supt praf, supt masă, în secțiile Academieĭ, în biurourile redacțiilor romîne fără Romînĭ, la cutare revistă reformatoare, la Dumnezeu în cer sau la Dracu 'n praznic. Sînt atîtea lucrurĭ pe lume, încît trebuie să se găsească undeva și o limbă românească, sau, dacă nu e limba, măcar cîte ceva, din care, potrivind bine, poțĭ coase o limbă, fie și limba cea mare a bouluĭ care „nu poate vorbi". Și se aprind lumînărèlele galbene ale băbuțelor de la Dîmbovicioara, care scocioaresc prin toate co-

claurele, doar vor găsi cît de cît ceva pentru limbă.

Și se zice că odată oamenĭ de ăștia cari umblă după limbă, saŭ cari ar dori să-și impuie limba lor, ar fi găsit pe un moș care făcea slujbă de paraclisier undeva, la o biserică veche. A văzut el atîția boierĭ tinerĭ și bătrînĭ de la oraș, scotocind prin tufișurĭ și printre bolovanĭ și i-ar fi întrebat, cu cuviință, așa prost cum e țeranul romîn:

— Mă rog dumneavoastră, ce căutațĭ? Poate să vă fiŭ de ajutor, că sînt din partea loculuĭ, și tot de aicĭ a fost și tată-mieu și bunicu-mieŭ, paracliser aicĭ la biserică.

Ceĭ fără de limbă se uitară lung la om, apoĭ scurt unul la altul, și rîseră.

— Noĭ căutăm limba, moșule.

— Care limbă, întrebă moșul cu mirare, căcĭ îĭ vedea că vorbesc.

— Limba românească.

— Adecă aceia pe care o vorbesc Romîniĭ?

— Aceia.

— Apoĭ e asta, domnilor.

Asta? Va să zică o avea moșul... Unde? Orĭ poate voià să înșele... Trebuia întrebat după toate regulele criticeĭ celeĭ maĭ severe.

— Care asta? Mă rog, nu te grăbi. Spune lămurit și tot încet, cu luare aminte.

— Asta, domnule, în care vorbesc eŭ acum cu d-ta.

Buzele zîmbiră desprețuitor. Atîta era? Și unul dintre cercetătorĭ spuse cu milă bătrînuluĭ, cătînd să se facă înțeles de dînsul:

— Vezĭ, uite ce e, moșule. Cum vorbeștĭ d-ta, e bine

pentru ai d-tale de acasă, și pentru popă, pentru cîrciumar, pentru ciobanul cel ce cîntă prostii cînd paște oile. Dar noi, noi avem gînduri mari și suflete supțiri, și nu găsim limbă.

— Săracii oameni, se gîndi paracliserul. Vreau să spuie ceva și n'au cum, ca gușatul satului, care-ți cere apă de parcă zice pîne, și, pănă-l înțelegi, îi sacă pelița din gură.

Dar el, ca prostul, tot mai întrebă (căci se știe că prostul se grăbește la întrebat, iar cumintele la răspuns):

— Și ce sînt gîndurile și simțirile acelea ale d-voastră, care n'au putință de graiu? Nu le-a avut nimeni pănă acum, din cei bătrîni? Că, uite, noi avem cărțile bisericii, vechi unele din ele și de patru sute de ani — vreme e aceia! —, și tot omul înțelege. Ba la mine acasă este și o carte scrisă cu mîna, cu povești despre Domnii ce au fost, și, vezi, eu sînt cel care cetesc, dar parcă eu am și scris. Și iarăși e vreme de cînd i-a căzut condeiul din degete scriitorului!

— Da. Însă limba aceia e făcută după slavonește.

— Și după grecește, adăugi altul.

— O fi, dar noi înțelegem, mîntui paraclisierul.

— Dar dacă ai un gînd care nu-l poți spune în limba aceia?

— Vezi valea ceia de colo. N'a fost totdeauna: Acum vre-o cinzeci de ani numai s'a surpat pămîntul. Și valea n'avea nume, dar pămîntul era roșu, și i-au zis Valea Roșie. Și am fost și eu în oaste prin alte părți, și am văzut lucruri care aicea nu sînt, și nu m'am speriat cum să li zic, ci li-am zis precum ziceau oamenii de

acolo. Cred că asta aţĭ vrut să înţelegeţĭ. Cuvîntul se întoarce de la înţelesul luĭ, se potriveşte şi se împrumută. Dar numaĭ aşa pe încetul... Însă, în urzeala eĭ, limba rămîne tot aşa. Iar ce e urzeală străină, se înlătură de la sine. Eŭ zic firește în prostia mea, dar dv. sînteţĭ oamenĭ învăţaţĭ şi...

— Şi, moşule, căutăm limba noastră, o limbă mare...

— Ca limba bouluĭ care nu poate vorbi, zise în gînd moşul, pe cînd drumeţiĭ neobosiţĭ mergeaŭ scotocind şi nu se puteaŭ înţelege unul cu cellalt.

5 Iunie 1905.

CÎRLOVA, CU PRILEJUL UNEÏ CĂRȚÏ NOUĂ.

D. I. Rațiu, din Blaj, ni dă o cărticică despre Cîrlova. Numele luï Vasile Cîrlova e cunoscut de orïcine a fost silit să învețe literatura românească după „Autorïï moderni“ saŭ alte cărțï de școală maï nouă, dar nu cu mult maï bune (și maï ales maï cuminți), care aŭ venit pe urmă. Elevïï sîrguitorï de odinioară îșï aduc aminte de unele titlurï care vin ca o aburire de vînt ușoară, într'o sară tristă și senină: „Păstorul întristat“, „Ruinele Tîrgoviștiï“. Din biografie știm că Vasile Cîrlova a fost ofițer, ofițer amorezat și că a murit tînăr, cum nu mor, de regulă, ofițerïï amorezațï.

Din cartea d-luï Rațiu, scrisă cu multă evlavie, cetitorïï nu vor afla mult maï mult. Între altele și pentru că nu se pot descoperi amănunte biografice privitoare la Cîrlova și nu pot ieși la iveală scrierï nouă de-ale luï. Cîrlova a fost unul dintre colaboratorïï, aduși de întîmplare, la revista luï Eliade Rădulescu, *Curierul*. Era o cunoștință personală a redactoruluï, care-ï zice Vasilachi, în cîteva rînduri ce-ï vestesc moartea, fără să se dea măcar data exactă a eï. Nu știm de unde era; a murit la Craiova, și se spune chiar în care cimitir a fost îngropat. Este și un chip al luï, pe care d. Rațiu îl pune înnaintea cărticeleï sale: un o-

fițer cu capul mic, rotund și ochiĭ marĭ, foarte obișnuit, ca o figură de acelea care se adaugă cînd e vorba numaĭ să se arăte uniforma.

Dar poetul? Se poate zice cu conștiința liniștită că „Păstorul“ și „Ruinele“ nu înseamnă astăzĭ nimic, că nu se pot ceti. Chiar pentru vremea aceia ele erau slabe și aŭ fost judecate astfel: se vede și din tonul cu care Eliad vorbește de Cîrlova. Nu trebuie să uităm că nenorocitul ofițer scria prin anii 1830, cînd se începe și activitatea literară a unuĭ Costachi Negruzzi, a unuĭ Bălcescu, a unuĭ Alexandrescu. Și versurile luĭ Cîrlova nu se pot asămăna, de cele maĭ multe orĭ măcar, cu ale luĭ Alexandrescu, chiar cu încercările, cu totul lipsite de avînt, ale luĭ Negruzzi.

În tot — foarte puținul — ce a scris Cîrlova, este o singură bucată în adevăr bună: cu limba sigură, versul corect și sunător, măsura fără greș. E imnul la steag din 1831, „marșul“:

Frații mieĭ copiĭ războinicĭ, ascultare mumeĭ dațĭ;
Iată ceasul, mic și mare armele să'mbrățișațĭ!

Dar nicĭ acesta nu poate sta alăturĭ de alt marș, ceva maĭ tîrziŭ numaĭ, al luĭ Murășanu. De la un capăt la altul, Cîrlova se ține numaĭ în generalități morale, — ceia ce e, în de obște, slăbiciunea luĭ. Nicĭ icoane, nicĭ amintirĭ; nimic hotărît, zugrăvit cu coloarea luĭ, numit cu numele luĭ. Tot albastru palid. Parcă soarta poetuluĭ se desface din acest fel al scrisuluĭ săŭ.

N'ar fi exagerat acela care ar califica toată opera luĭ Cîrlova: „poesie de domnișoară“.

Maiŭ 1905.

VERSURILE D-REĬ ALICE CĂLUGĂRU.

Alice Călugăru, *Viorele*, Bucureşti, 1905. Cine va lua în mînă volumaşul iscălit cu acest nume franţuzesc şi avînd pe copertă, pe lîngă un buchet de viorele, portretul autoareĭ, maĭ ales cine-şĭ va aduce aminte că numele d-reĭ autoare a figurat şi prin numerele literare fără niciun fel de valoare ale celor maĭ făcătoare de rele dintre gazetele şi revistele de speculă, nespus de proaste, — nu va fi aplecat să cetească. Îl sfătuim să învingă însă acest d'intăiŭ sentiment şi să încerce. Va găsi atunci un graiŭ foarte frumos, de o mlădiere vrednică de cele maĭ marĭ laude, o deosebită uşurinţă de vers, mult simţ pentru armonie. Icĭ şi colo note din natură saŭ note sufleteştĭ adevărate, ca în „Iarna la ţară", „Apus de toamnă", „În grădină", „Cîntec" şi în frumoasa legendă a Maculuĭ:

Sînt macul, floarea cea de foc
Şi ca suflarea de uşor,
Al celor fără de noroc
Viclean şi blînd mîngĭietor.

Răsfoieştĭ volumul într'un cîntec uşor, care n'are sfială, dar nicĭ îndrăzneală, care n'are putere, nicĭ mare

originalitate, dar nu cuprinde accente ciudate, de imitație, cum te-aĭ aștepta. E un act de dreptate să se spuie că această domnișoară e un scriitor și are decĭ datoria să se lămurească pe sine asupra lucrurilor ce va scrie, înlăturînd de acum înnainte toate acele elemente de... — cînd e vorba de bărbațĭ, se zice reclamă, ce aŭ indispus pe cîțĭva oamenĭ nepărtenitorĭ, cari se grăbesc însă astăzĭ a-ĭ recunoaște talentul.

Maiŭ 1905.

NUVELELE D-LUĬ I. GORUN.

D. I. Gorun (Al. Hodoș) dă încă o culegere din nuvelele sale, risipite până acum în deosebite reviste maĭ vechĭ, și maĭ ales în „Viața“, la alcătuirea căreia a fost ajutătorul de căpetenie al d-luĭ Vlahuță. De cîte una din ele îșĭ va aduce aminte cetitorul, dar chiar și acelea i se vor părea nouă prin înfățișarea maĭ deplină pe care o capătă scrierile de acelașĭ fel ale aceluiașĭ autor atuncĭ cînd sînt puse alături și desfășoară astfel pe încetul un anumit chip de a lucra, un anumit fel de a simți, de a vedea și de a înțelege arta.

Și altă dată d. Gorun a dat — în „Alb și Negru“ — această putință de apropiere și întregire a bucățiĭor una prin alta; astăzĭ avem de sigur înnaintea noastră materialul cel maĭ consistent și maĭ trainic.

Titlul, „Taina a șasea“, e dintre acelea pe care nu le găsește orĭcine, și prin meșteșugul luĭ te . pregătește pentru o carte în care este mult meșteșug. A șasea taină e căsătoria și, cel puțin în partea d'întăiŭ a culegerĭĭ — căcĭ a doua dă, supt un al doilea titlu ironic: „Ca la noĭ“, portrete sociale —, se întîmpină numaĭ nuvelete cu privire la viața dintre soțĭ.

Acesta e însă, fără îndoială, numaĭ un caracter ex-

terior și poate chiar o întîmplare, căci scriitorul nu-și va fi impus de la început acest cerc al cercetărilor sale de suflete. Îndată ce ai cetit însă două-trei din aceste puternice schițe în negru, vezi celelalte însușiri deosebitoare, care se întîlnesc de alminterea și în tot ce a mai scris d. Gorun, și în poesiile sale întru cîtva, și care vor deosebi totdeauna chipul său de scriitor.

Cine ar zice volumașului: „Crise sufletești", l-ar numi pe numele său cel mai adevărat. De acest fel sînt toate nuvelele. Și ce nume nepotrivit, care nu spune nimic, e și acesta, „nuvelă" sau, dacă sînt mai puține pagini, „nuveletă"! Odată, acum cinci sute de ani, Italienii din școala lui Boccaccio, imitatorii *Decameronului*, dădeau contemporanilor și contemporanelor, foarte doritori de lungi povestiri naive, grosolan pipărate, astfel de „novelle", cu forma desfăcîndu-se foarte liniștit, chiar cînd cetitorul întrerupea cu un hohot de rîs greoiu, care-i umplea ochii de strălucirea ispitei. „Novella", fiindcă era o poveste nouă, cum n'o mai spusese altul, adecă avînd altă desfășurare, cu alte persoane. Și pe la 1800 se povestia tocmai așa, de-a lungul și pe de-a 'ntregul, cu psihologie ca la cinematograf, și nu mai mult. Vă aduceți aminte? „Și el se duse atunci la biserică, unde văzu o prea-frumoasă fată, care se chema în cutare chip. Și lui îi plăcu fata. Și, ducîndu-se la un prieten al lui, îi spuse: „Dragă cutare, tinerețele mele", și așa mai departe.

De atunci însă, în marea prefacere a sufletului omenesc, ce s'a săvîrșit în zilele noastre, nuvela nu mai „înșiră mărgărite", ci străbate sufletele și le arată în strălucirea fulgerătoare a unei crise. Problema se pune

de la început, scurt: ce va face eroul în cutare împrejurare neobișnuită? Și împrejurarea neobișnuită e aleasă astfel, încît să nu fie un accident fără urmărĭ fiindcă nu vădește nimic, ci o clipă a mărturisirilor fără voie, cînd supt durere saŭ supt bucurie adevărul se desface într'un strigăt. E un resumat de dramă, în care persoanele vorbesc, și nu în felul lung și blajin de odată, potrivit pentru toțĭ și pentru nimenĭ, ci în gîfîiturile patimeĭ saŭ ale groazeĭ, păstrînd fiecare timbrul, răsunetul deosebit, al sufletuluĭ săŭ. Tot nuvelă se numește însă une orĭ, pentru că se crede că lipsește alt cuvînt, și povestirea maĭ întinsă, care dă persoanele în maĭ multe înfățișărĭ; dar pentru aceia fără îndoială că se potrivește maĭ bine terminul de „povestire“ saŭ de „mic roman“, cum și este un roman schițat, prescurtat.

D. Gorun-Hodoș dă în literatura noastră tipul *nuveleĭ dramatice,* cu o desăvîrșită limpeziciune și în cea maĭ măsurată, maĭ stăpînită, maĭ *violent* stăpînită din formele literare —, căcĭ aicĭ vorbește un tăcut, care adună lucrurile și cruță vorbele, și nu un tovarăș limbut cu apucăturile de prieten. Răsfoițĭ paginile volumuluĭ noŭ, pentru o dovadă nouă: nr. 1, o văduvă care, întorcîndu-se de la îngroparea bărbatuluĭ înșelat, găsește în loc de moștenire scrisoarea de osîndă a mortuluĭ; nr. 2, un bărbat care smulge prin amenințărĭ de despărțenie femeiĭ mărturisirea că luxul ce s'a adunat în casa lor e plătit de al treilea și care se hotărește să lase femeia, dar să-șĭ păstreze acest fel de agonisită; nr. 3, un bețiv care prin purtările luĭ și-a ucis nevasta și căruia i se năzare acum că o are în-

naintea lui la cîrciumă, împăcată, bînd și ea; nr. 4, femeia „de rînd", ruinată de „intelectualul" ei, și care ca văduvă îl cultivă încă memoria. Și așa mai încolo.

Sînt pagini înduioșătoare, ca în ultima bucată de care s'a vorbit. Unele nuvele au soluții de ironie, care nu pot face să rîdă decît pe acela care nu le-a înțeles bine, deplin. În adausul de tipuri sufletești care apar fără acțiune, sînt satire foarte izbutite, care iarăși nu-ți deșteaptă niciun zîmbet. Între atîtea tipuri care trec așa de răpede, strîmbate de zguduirea criselor, sînt unele simpatice, dar, fiindcă nu e vorba de ele numai, ci mai sînt și alții, nesimpatici, nu pleci niciodată din cuprinsul nuvelei cu o întipărire de compătimire bună, de milă curată, ci totdeauna disprețul, desgustul învinge. În trezirea acestor sentimente e mai puternic scriitorul, — un satiric fără de milă.

Și pe lîngă aceasta — cel puțin atunci cînd scria, prin anii 1890, aceste nuvele —, un satiric care străbate viața, o înțelege, dar n'o respectă și n'o iubește. Cercetarea unei părți din viața orașelor: burghesimea mai mult sau mai puțin parvenită și „inteligența", impusese firește aceste conclusii. O societate nevrednică, și nu pentru păcatele ei, care nu se pot lecui, ci pentru ale vieții în de obște. Așa sînt și vor fi oamenii: niște șireți și niște păcătoși. Atîția au trăit cu această credință, și unii au murit — măcar literar — de dînsa.

Așa erau credințele de atunci. Cine n'a găsit aur însă, e dator să se întrebe dacă nu este poate aiurea,

saŭ tot acolo, dar maĭ adînc, în loc să spuie că s'a sfîrșit aurul. Aŭ trecut numaĭ cîțiva anĭ, și aŭ întinerit scriitoriĭ noștri. Prin faptul că a scris „Robinson în Țara-Românească", — o încercare pe un drum noŭ, cu toate că și aicĭ viața orașelor zace întreagă în acelașĭ fum negru —, n'a luat autorul „Taineĭ a șasea" locul ce i se cuvine în rîndul celor ce, astăzĭ, cred și se luptă?

12 Iunie 1905.

ORIGINEA LUĬ ALECSANDRI.

Dacă Alecsandri nu și-a avut încă inaugurarea statuiĭ, el a primit la data cînd trebuia să se facă inaugurarea eĭ o săptămînă literară. El e pomenit astfel în „Făt-Frumos“, care va apărea regulat de aicĭ înnainte, și maĭ ales în „Luceafărul“, unde se daŭ articole de biografie, scrisorĭ, multe și frumoase portrete, supt iscălitura d-luĭ Chendi și a d-reĭ Carcalechi. Cel d'intăiŭ tipărește în „Voința Națională“ și un șir de foileŧoane cu privire la corespondența dintre Ion Ghica și Alecsandri, care a fost pusă acum la îndămîna publiculuĭ nostru întreg prin cuprinderea în „Biblioteca pentru toțĭ“.

Între portretele tipărite se află și acela al tatăluĭ luĭ Alecsandri. Cel maĭ noŭ și singurul bine informat biograf al săŭ, d. Chendi, apleca în alte foiletoane din „Voința“ să-ĭ atribuie o origină evreiască. Unul din argumentele ce se aduc de obiceiŭ în sprijinul acesteĭ părerĭ, foarte răspîndite, e și chipul bătrînuluĭ, așa cum se vede din portretul reprodus întăiŭ în „Literatură și artă romînă“, iar acum și în „Luceafărul“. Un alt argument e articolul pe care-l consacră familieĭ Alecsandri Păharnicul C. Sion în „Arhondologia“ sa, cuprin-

zînd lămuriri asupra tuturor neamurilor boierești din Moldova. Aicĭ se spune că „Mihalachi Botezatul, Jidov din Tîrgul Boilor din Iași, frate cu Cerbu Opincariul“ („Hirsch“), fost stolnic la Sf. Spiridon (la spitalul de lîngă biserică), a luat pe „o soră a Șătraruluĭ Alecsandri“ (Iordachi din Basarabia) și a avut pe Vasile Mihail, numit așa după obiceiul ca fiul să iea ca nume de familie numele de botez al tatăluĭ său. El începe ca „slugă în casă“ la marele boier Iorgu Ghica, ajunge Logofăt la 1814, fiind Ghica ispravnic la Bacàŭ, și iea la Tîrgu-Ocneĭ pe Elena, fata Pitaruluĭ D. Cozoni (din Grecĭi cari aveaŭ arenda ocnelor de sare). Atuncĭ și-ar fi zis Alecsandri. Ghica-l face apoĭ sameș, Medelnicer supt „Calimah“ (1812-19), diac de Vistierie (1811), sameș al averilor mănăstirești confiscate (1822-7). La urmă, cumpără Mircești de la familia luĭ Millo, ajunge Spătar, sameș de Vistierie (c. 1840), deputat, Postelnic, Vornic-Mare (a trecut de la un rang la altul în 1845).

Această mărturie se poate discuta, pe cînd nu se poate discuta asupra chipuluĭ, a cîntecelor cu „Vasilichi Alecsandrichi“ și a povestirilor ce șopotesc, dar nu scriŭ, bătrînĭ din vremea luĭ.

Fratele luĭ Sion, Antohie, a luat pe sora mameĭ luĭ Alecsandri poetul. Dar genealogistul n'a cunoscut pe Mihalachi Botezatu. „Botezațiĭ“ eraŭ Armenĭ, catolicĭ, protestanțĭ, Turcĭ, ca și Evreĭ. C. Sion a fost cel maĭ mare clevetitor de pe lume, și nu e una familia moldovenească, pe care să n'o fi coborît din toate liftele, și maĭ ales din slugĭ. Faptul că Vasile Mihail și-ar fi zis Alecsandri după mamă se poate admite (și o ramură din Ghiculești a făcut tot așa). Dar spusele luĭ Sion

sînt necontenit pătate de neadevăr calomnios. Motivul poate fi și vre-o neînțelegere între Antohie Sion, care a slujit el la Vistierie *(Analele parlamentare,* IV[1], p. 578) și sameșul Vistieriei, Vasile Alecsandri. O familie Botezatu, din care era Răducanu Botezatu, deputat în 1834, se întîlnește în jud. Bacău *(Analele parlamentare,* IV[2], p. 96), și aceasta poate fi originea poveștii despre „Botezații". De almintirea Serdarul Mihalachi Botezatul se întîmpină în 1833 *(An. parl., l. c.,* p. 544). Sion nu știe de un Nicolae Alecsandri Medelnicer, în 1822 (v. ale mele *Documente și cercetări,* I, p. 133, nota 1)[1]. El face din Vasile, tatăl poetului, un Medelnicer în vremea cînd (1822) el era Păharnic, ceva mult mai mare *(ibid.,* p. 129). Pe cînd Sion pune pe Alecsandreștii să vie în Bacău abia la 1814, găsim pe Iordachi Alecsandri arendaș al veniturilor tîrgului Moinești încă din 1808 (*Studii și documente,* VII, p. 261). Încă din 1832-37 Spătarul Vasile Alecsandri e deputat al Iașilor (apoi al Galaților) (Hurmuzaki, *Supl.* I[4] p. 137; I[5], p. 149; *Analele parlamentare*). Spătăria *cea Mare,* „cu caftan", o avea și în 1834, și atunci el a fost de fapt Vistierul (I[5], p. 87), de și purta numai titlul de sameș (*ibid.,* pp. 255, 413). Presupusul fiu de Evreu botezat răspundea într'o grecească elegantă beizadelei N. Suțu (*ibid.* pp. 87—8). Era fără îndoială unul din cei d'intăiu boieri ai țerii.

[1] Cum nu știe de Ion Cozoni, Comis în 1835 (Hurmuzaki, *Supl.* I[5], p. 279). *Cozonești* erau de casa lui Iorgu Ghica. care certifică la 1833 că Costachi fiul Pitarului Dumitrachi e făcut la 1827 Mare-Păharnic *(An. parl.,* IV[3], p. 568). Cf. Sion, p. 170. — Și pe Răducanu Botezatu, Sion (p. 27) îl face Evreu!

Căsătoria lui „Mihail Botezatu“ cu o fată de boier, căsătoria fiului lui Mihail cu o alta nu s'ar putea lămuri în casul unei obîrșii evreiești a lor: așa ceva nu se obișnuia în acele timpuri respectuoase de datină. Un Evreŭ botezat nu putea fi nici boier mic, iar fiul său n'ar fi ajuns boier mare. Rămîn deci zvonuri, întemeiate pe numele de Botezatu, și acele zvonuri, crezute cu ușurința cu care se cred la noi toate lucrurile urîte, aŭ îndemnat, pe lîngă ifosul său boieresc, pe Alecsandri să-și caute morțiș un strămoș în nobilimea venețiană (familia Alessandri) și să-și puie pe portretul ce se află astăzi la Academia stema acelei familii.

De fapt, Botezatu, Cozoni, Alecsandri. sînt familii băcăoane, românești saŭ romanisate. Botezații viŋ, aproape sigur, de la vre-un Ungur catolic, de cari sînt destuĭ pe acolo, botezat. Prin aceste părți avea moșii și Iorgu Ghica, nepotul lui Grigore-Vodă Ghica al Moldovei, de la care Iorgu se trage familia Ghica-Comănești de astăzi. Era firesc ca el să sprijine boierinașii din aceste părți, precum era firesc ca familiile acestor boierinași să se încuscrească. Oamenii din Ocna eraŭ vechi negustori, și cumnatul lui Alecsandri, Antohie Sion, primise zestre niște cîrciume ale Cozoneștilor (*Arhiva* din Iași, II, p. 631). De-aici negoțul cu sare, făcut pănă la 1821, al bătrînului Mihail (?) Alecsandri (Botezatu?). Guvernul de *ciocoi* ai lui Ioan Sandu Sturdza îl înnalță și pe dînsul. Prin sămeșia saŭ casieria Visteriei el se ridică la boieriile „cu caftan“ și la cele mai mari boierii, la rosturile politice ale Regulamentului Organic.

Atîta se poate şti astăzĭ despre tatăl poetuluĭ Alecsandri. Mulţămită familieĭ, vom putea spune maĭ multe, poate, cu alt prilej.

19 Iunie 1905.

CÎTEVA RÎNDURĬ DE „DINCOACE“ ÎN AMINTIREA LUĬ TIMOTEIŬ CIPARIU.

Se tăcu, acum cîteva săptămînĭ, şi serbătorirea luĭ Ţimoteiŭ Cipariu. Cum e şi firesc la oamenĭ cari trăiesc în împrejurările fraţilor noştri de dincolo, n'a fost nicĭo solemnitate mare, nicĭun amestec oficial saŭ măcar oficial-bisericesc. S'a făcut un parastas, rugăciunĭ de pomenire, care eraŭ şi de mulţămită, într'un biet sat al Ardealuluĭ apusean, de unde a pornit spre şcoala din Blaj, spre munca de anĭ îndelungaţĭ în acest centru de cultură, spre o curată glorie în toate colţurile Romînimiĭ care cugetă, copilul care era să fie canonicul metropolitan Cipariu. În Blaj chiar, alt luminat om al Bisericiĭ şi al neamuluĭ, alt priceput şi harnic, canonicul Augustin Bunea a vorbit, cald, însă cuminte, despre începătorul adevăratelor studiĭ ştiinţifice cu privire la limbă, cultură şi istorie, în Ardealul românesc. Aud că s'a scris şi o broşură, de profesorul Raţiŭ din Blaj. Apoĭ visitatoriĭ aceluĭ sat smerit şi sărac s'aŭ întors înnapoĭ, încunjuraţĭ de bune amintirĭ, îndemnătoare şi mîngĭietoare pentru toate timpurile.

Cetind pănă-aicĭ, cutare animal de gazetă bucureşteană saŭ ieşeană se va întreba cu indignare: „Şi

cine este acest Cipariu, despre care se cutează a se vorbi astfel? Nu e preotul acela ciudat care-şĭ scria numele într'un fel şi-l cetia în altul? Am auzit doar că a voit să strice limba şi ortografia, că a scris lucrurĭ la care, cum te-aĭ uitat, şi pufneştĭ de rîs.. N'a fost el învins, strivit şi înmormîntat în batjocură de celĭ carĭ aŭ venit după dînsul? Atuncĭ de ce să ţinem isonul celor cîţĭva carĭ, din interes de clopotniţă, i-aŭ făcut serbare în satul Pănade?"

Nu animaluluĭ de gazetă, care, să vrea, şi tot nu poate înţelege deplin, adecă şi cu sufletul şi cu inima, ci publiculuĭ celuĭ mare românesc — către care, orĭ de ascultă, orĭ de nu, am căpătat deprinderea să vorbim, — se pot da aceste lămurirĭ.

Şcoala cea mare a Ardelenilor din veacul al XVIII-lea, apărătorĭ aĭ romanităţiĭ desăvîrşite şi nepătate, eterne şi imutabile ca însăşĭ Roma, îşĭ găsise în Petru Maior şi represintantul cel maĭ logic, maĭ sistematic, şi cel din urmă represintant. Căcĭ toţĭ carĭ aŭ apărat pe urmă aceste ideĭ, fie şi Laurian, meşterul dicţionaruluĭ limbiĭ care *trebuia să fie*, toţĭ aceştia nu se pot asămăna cu înnaintaşiĭ lor în ceia ce priveşte însemnătatea lor adevărată în mişcarea poporuluĭ românesc.

Ca orĭcare altul din anĭĭ 1810-20, cînd a învăţat Cipariu la şcoală mică şi la cea mare, copilul din Pănade a primit, din graiŭ şi din scris, ideile intransigente. Gîndul la Roma,—şi atît. Dar, cînd el ajunse a judeca fără epitropie şi constrîngere, Cipariu avu şi simţul că limba românească, de a căreia îndreptare şi întocmire din noŭ, de a cărĭĭ chinuire şi schilodire se tot vorbia, că tot decĭ această limbă *trebuie*

să fie cum este. Urmărind-o în timp și în spațiu, peste veacuri și peste țeri, cu iubire de fiu, și nu cu despreț de pedagog, el o văzu în toată întinderea ei largă și vechimea ei venerabilă, în toată *mărimea* ei. Ea nu mai era un derivat fără preț, o rătăcire vrednică de compătimire a limbii latine, un copil pierdut care se aduce înnapoi la vatră, spășit și cu ochii în pămînt, ci un voinic ce-și croise drumul în lume, pe care-l știau multe plaiuri și prin care se îndepliniseră multe isprăvi. După toți aceia cari tămîiaseră înnaintea sepulcrului antic al lumii latine, crezînd că de acolo se va înnălța viitorul nostru, el, Cipariu, înțelese că viitorul se desface întăiu din viața care *este*, și deci o îmbrățișă cu iubire pe aceasta.

Astfel autorul „Principiilor“ și al „Gramaticei“ fu apropiat de trecutul cel nou, românesc, mai mult decît oricare înnaintea lui. Școala cea veche latinisantă se cufundase în cronici pentru a da povestirea ușoară a lui Clain și analele masive ale lui Șincai, numai la începutul ei, cînd nu i se deslușiseră încă însușirile deosebitoare. Pentru un Petru Maior însă, nu mai aveau niciun interes povestirile despre Voevozii sălbateci, cari sămănau așa de puțin a Cesari, și, dacă el a vorbit despre Vlădicii necărturari și grosolani în „Istoria bisericească“, aceasta a făcut-o cu alte scopuri, și nu de hatîrul lor numai. Pentru Cipariu, care înțelegea pe deplin și gusta, întrebuințînd-o științific, limba vechilor scriitori, și chipurile însemnate de dînșii trebuiau să trăiască. Lui i-au plăcut episcopii ardeleni din vremile mai puțin luminate, pentru cu-

noașterea cărora a lucrat și el. Viața românească de la Dunăre îi vorbia apoi, de-a dreptul, de la suflet la suflet.

Cercetînd deosebirile de graiŭ de la un Ținut la altul, interesîndu-se de dialecte, care aveaŭ mare preț pentru acest începător al studiuluĭ lor, Cipariu se apropia în sfîrșit, acum cînd era un mare cărturar, și de viața poporuluĭ românesc de pretutindenĭ, care se poate zice că nu i-a fost străin în nicĭuna din manifestările sale. Mintea luĭ *se complectà* astfel necontenit.

De noĭ, ceștĭ de dincoace, nu i-a fost rușine nicĭodată, ca altora. În vremurĭ grele, la 1836, a călătorit în principatul muntean, și a avut bunătatea să ducă cu dînsul numaĭ amintirile cele bune. A venit bucuros la deschiderea Academieĭ Romîne, pe care ar fi ajutat-o și maĭ mult, dacă n'ar fi învins de la început rigiditatea latină a luĭ Laurian, care era în România, unde Ciparĭu venise numaĭ ca oaspete.

*

Și o inteligență mică poate folosi dacă lucrează cu disciplină într'un cîmp potrivit cu dînsa; ea poate chiar apleca până la sine arborĭ ceĭ maĭ înnalțĭ prin vîrfurile de jos ale ramurilor. N'a fost așa Cipariu. Cine a străbătut vre-odată salele, astăzĭ prăfoase și părăsite, ale bibliotecĭ sale, a trebuit să rămîie uimit de larga rază a interesuluĭ săŭ științific, a interesuluĭ săŭ literar, și, maĭ bine, a interesuluĭ săŭ *uman*. De la manuscriptul de cronicĭ a Moldoveĭ, până la ver-

surile arabe legate în marochin roşu, şi pănă la poesia lirică a timpului său,—n'a făcut şi el versuri?—, totul se întîmpină acolo. În aceste încăperi a cetit el mulţi ani de zile după ce noi nu mai ştiam să-i cerem a scrie. Stătea închis în frăţia cu duhurile morţilor celor mari, şi nu-i păsa de lumea care judecă cu cumpănă de spiţer greşelile făuritorilor de înnalte clădiri ale minţii avîntate. În bătrîneţa ca şi în tinereţa lui, el n'avea nevoie decît de foarte puţină odihnă, şi cei ce l-aŭ cunoscut ştiŭ să spuie despre uşurinţa cu care trecea de mai multe ori pe noapte de la întunerecul somnului la lumina cetirilor de învăţătură şi de frumuseţă, în odaia unde lampa — ca un simbol! — nu se stîngea nicîodată.

Acesta a fost bătrînul cu ochii vioi supt fruntea înnaltă pe care ni-l înfăţişează chipurile: un muncitor, un cugetător şi un om deplin. O ştiŭ aceasta Blăjenii, cari vorbesc despre dînsul pănă astăzi cu acelaşi respect ca şi cum l-ar avea supt ochi şi acuma; şi ar trebui s'o ştie şi alţii. Căci puterea unui popor vine şi din conştiinţa limpede a tuturor oamenilor pe cari i-a avut şi-i are, şi din cultul desinteresat al acestor „eroi".

Iunie 1905.

* * *

P. S. Cît apar de superioare frumoasele cuvîntări de pomenire ale învăţatului cronicar Augustin Bunea din Blaj! Părintele Bunea e un om foarte luminat, un patriot, un cleric de o credinţă tare, un istoric de frunte şi un bun scriitor. Aceste însuşiri, reunite, daŭ o adevărată valoare literară predicilor sale.

Tocmaĭ ni sosește una închinată memorieĭ luĭ Timoteiŭ Cipariu („Amintirea luĭ T. Cipariu, panegiric"). E o icoană întreagă a mareluĭ muncitor în tot cuprinsul culturiĭ noastre. Și, la sfîrșit, unde se alătură viața luĭ de străduințe neîncetate și de neadormită privighere cu traiul de nimică al atîtor tinerĭ romînĭ din Ardeal, pe cari în centre mari orășeneștĭ îĭ iea înnainte, că și pe studenții din România, valul tulbure al plăcerilor josnice, cuvîntarea părinteluĭ Bunea, capătă și o valoare de îndreptare.

Iulie 1905.

* * *

Am primit cartea despre Cipariu a d-luĭ I. Rațiŭ *(Timoteiu Cipariu, viața și activitatea luĭ,* Blaj, 1905). Ea vine îndată după micul studiu asupra luĭ Cîrlova. Profesorul de românește de la Blaj e un om harnic și plin de rîvnă, cum trebuie să spunem că nu sînt atîția alțĭ profesorĭ din lungul și din largul Ținuturilor românești de „dincoace" și de „dincolo". Prin maĭ multe cercetărĭ făcute muncitor și critic asupra izvoarelorĭ, d. Rațiŭ a ajuns să cunoască bine această epocă din literatura noastră. Scrie foarte curgător românește și se ține în curent cu ce se lucrează pretutindenĭ. Biografia luĭ Cipariu e foarte complectă și precisă: cu dînsa va trebui să înceapă orĭcine va atinge de-acum înnainte acest capitol al scrisuluĭ românesc. Am găsit cu plăcere cîteva paginĭ din acele articole ale luĭ Al. Odobescu asupra luĭ Cipariu, care, de și tipărite la noĭ în vechiul ziar „Epoca", — cu un caracter așa de literar, de *ales,* — aŭ fost cu totul

uitate. Articolele acestea fac parte din ce e mai bun în opera lui Odobescu, prin extraordinara lor vioiciune și colorația lor fină și suggestivă. Ele nu se află însă în ediția Operelor acestui fruntaș scriitor. Dăunăzi, am avut în mînă *inedite* de-ale lui Odobescu, pe care le păstrează familia: discursuri, studii, o veche călătorie la Londra, note din călătoria sa în țară pentru cercetarea mănăstirilor, scrisori. Din lipsă de mijloace, nu s'au putut tipări. Și totuși anul acesta zeci de mii de lei s'au aruncat cu pumnii la toți cerșitorii și schilozii literaturii românești, numai pentru că făcuseră, prin injurii adresate oamenilor cum se cade, interesele unui partid politic...

Iulie 1905.

PREDICĬ.

Predica în bisericile din Romănia e o noutate care nu se prea ține în samă. Altfel e rolul eĭ însă la Romîniĭ de peste munțĭ și din Bucovina. „Candela“ din Cernăuțĭ a tipărit multe predicĭ, dintre care unele bine alcătuite în sens teologic. Preoțiĭ bucovinenĭ se inspiră mult din ele, prea mult une orĭ, repetîndu-le pe de-a 'ntregul. În Ardeal, fruntașiĭ regenerăriĭ noastre, un Clain, un Petru Maior aŭ fost și prelucrătorĭ de predice, de „propovedaniĭ“.

De aceia e binevenită cărticica părinteluĭ iconom Ioan Mălăescu, profesor din Tîrgul-Jiuluĭ, care dă la lumină acum „șeapte predicĭ funebre“, după ce tipărise și altele maĭ înnainte. Limba e, și data aceasta, curată și curgătoare.

Numaĭ un lucru: cu locurĭ comune sentimentale și citațiĭ din Sfînta Scriptură se poate înjgheba răpede o predică cuviincioasă. Ea nu merge însă la inimă nicĭ cît vechile cîntărĭ care se revarsă asupra morților de aproape două miĭ de anĭ. Și, odată ce aĭ ascultat-o, n'aĭ nimic noŭ în minte saŭ în inimă. Dăcă ritualul, veșmîntul, rugăciunea nu se pot schimba, nu e tot așa și cu predica. Ea e slobodă — ba chiar

trebuie, dacă vrea să fie mișcătoare și să aducă folos — a răscoli tot sufletul omuluĭ de astăzĭ, a se întinde asupra tuturor împrejurărilor luĭ și a-ĭ atinge toate idealele.

Eĭ bine! *astfel* de predicatorĭ, cari ar putea fi o glorie a uneĭ Bisericĭ ce trăiește încă în sute și sute de miĭ de oamenĭ, nu-ĭ avem în România.

Iunie 1905.

CATEDRALA DIN SIBIIŬ.

Din Sibiiŭ, cellalt centru religios al Romînilor din Ardeal, ni vine o lucrare întinsă a părinteluĭ dr. Elie Miron Cristea, o figură simpatică a Bisericiĭ ortodoxe saŭ „greco-orientale“ de peste munțĭ. Autorul o intitulează „Iconografia și întocmirile din internul Bisericiĭ răsăritene“. Se daŭ multe observațiĭ amănunțite asupra picturilor pe care le impune datina răsăriteană în biserică; nu lipsesc nicĭ planșele.

Îndemnul a venit părinteluĭ Cristea de la clădirea monumentaleĭ Mitropoliĭ din Sibiiŭ, a cărĭĭ înfățișare împodobește coperta. Se poate spune însă hotărît că acest plagiat de Sfînta-Sofie, precedat de două înnalte turnurĭ, întocmaĭ și întocmaĭ ca la bisericile Apusuluĭ, e o enormă greșală, precum a fost una și primirea planurilor unuĭ arhitect străin. Trebuia cu totul altceva: o clădire bisericească *națională*, în care, pănă la cel maĭ mic amănunt, totul să fie cules din ceia ce avem ca artă bisericească. Și, precum dovedesc într'un articol apărut în ultimul nr. din „Convorbirĭ literare“[1], sutele de biserică vechĭ ce avem n'aŭ

[1] Face parte acum din cartea „Negoțul și meșteșugurile la Romînĭ“.

fort clădite la îotîmplare ca astăzĭ, după hasardul meșterilor străinĭ ce eraŭ la îndemînă, ci formează, dincoace și dincolo de munțĭ, o *singură* desvoltare arhitectonică, logică în toate și atingînd la urmă formele eĭ cele maĭ desăvîrșite. Această tradiție s'a rupt de cînd ne-a zăpăcit cultura Apusuluĭ răŭ înțeleasă, și firul rupt nu-l maĭ putem lega, spre cea maĭ mare pagubă a *onoareĭ noastre culturale.*

Părintele Cristea urmărește ideia de a concilia tipicul bizantin cu izbîndele arteĭ moderne și cu datina de împodobire a poporuluĭ. Și aicĭ, ca și în materie de limbă, de literatură, căutăm pe drumurĭ de rătăcire ceia ce avem gata de multă vreme, pe calea cea largă, normală a civilisațieĭ noastre. Ni căutăm în opincĭ căciula ce o avem pe cap.

Așa fiind, autorul „Iconografieĭ" n'are cuvînt să osîndească așa de aspru pe un pictor ca părintele Damian din Bucureștĭ, un lucrător modest al picturiĭ bisericeștĭ de astăzĭ, care, fără teoriĭ, imită pe cît poate — și poate bine! — vechea zugrăveală bisericească. Firește că sfinții săĭ făcuțĭ în pripă nu pot sta alăturĭ cu sfinții pe cari-ĭ lucrează la Sibiiŭ Smigelschi, dar Smigelschi e cu totul altceva: un *puternic pictor artistic.* De aceștia nu sînt doĭ între Romînĭ, cari să lucreze pentru biserică, și decît mîzgîliriĭ, maĭ bine cinstitul tipic cu care de sute de anĭ ni sînt deprinșĭ ochiĭ.

Iunie 1905.

CEL D'INTĂIŬ VOLUM DIN OPERELE ÎN PROSĂ ALE LUĬ EMINESCU.

A fost cîndva un Eminescu de o învățătură, de o bogăție, de o sinceritate și de o putere uimitoare. El a scris versurĭ de cîteva felurĭ și proză de foarte multe felurĭ. Numaĭ cele d'intăiŭ aŭ fost luate în samă, și o îngrijire prea scumpă a prietenilor alesese într'un timp, pentru a le răspîndi, numaĭ o mică parte, cea socotită fără slăbiciunĭ și pete, a versurilor poetuluĭ. Tinerimea de prin anĭ 1880-90 a fost robită de farmecul măiestru al acestuĭ cîntec de iubire neobișnuit de cuceritor pentru inimĭ, de voluptatea amară a strigătuluĭ de revoltă, de desnădăjduire, de blestem aruncat asupra oamenilor și vieții, de stîntă seninătate, împăcată cu neajunsurile și mărginirile ursite omeniriĭ, pe care cugetarea înnaltă o așternuse asupra patimilor obosite. S'a maĭ întîmplat, pe lîngă întîmplarea acesteĭ publicațiĭ parțiale — nebunia mareluĭ scriitor. Și aceasta a mers de-a dreptul la inima tinerilor romanticĭ aĭ unor timpurĭ neașezate și neînțelepte. S'a ivit atuncĭ în închipuirile aprinse și nestăpînite idolul furtunatec și răŭ al genialuluĭ nenorocit, al uriașuluĭ fără conștiință și fără îndreptare,

al măreţuluĭ demonic, care ispitia spre un scris cu toane şi spre o viaţă rea. Mulţĭ oamenĭ s'aŭ nenorocit, la o vrîstă fragedă, prin acest păcat de închipuire, şi pe altarul luĭ Eminescu, ca şi pe al luĭ Byron, al luĭ Musset, la alte popoare, s'aŭ jertfit suflete din care nu toate eraŭ netrebnice.

Din fericire pentru dînsul, Eminescu n'a fost martur al acesteĭ rătăcirĭ, pe care altfel ar fi căutat din răsputerĭ s'o înlăture, reclamîndu-şĭ personalitatea cea adevărată, impuind conştiinţiĭ publiculuĭ adevăratele luĭ părerĭ şi scopurile luĭ adevărate. El n'ar fi primit nicĭ într'un chip să rămîie un tip al poetuluĭ nimicniceĭ, al muceniculuĭ unuĭ *eŭ* nestăpînit. Şi încă maĭ puţin ar fi putut el să se învoiască cu părerea că ale luĭ sînt numaĭ acele versurĭ cu limba, cu ritmul îmbătătoare şi că tot ce a scris prin ziare e numaĭ lucru de meşteşugar plătit şi despreţuit, de suflet vîndut saŭ închiriat, de insultător şi proslăvitor cu simbrie, ca d-lor ceĭ mulţĭ din spurcătoriĭ ziarelor zileĭ de astăzĭ. Nicĭ ca să se înnalţe pe cerul negru unde trece Hyperion cu zîmbetul de durere şi despreţ al razeĭ sale, nicĭ ca să se împietrească în chipul unuĭ sublim zeŭ fără legăturĭ cu toate ale pămîntuluĭ, nicĭ pentru această mare glorie falsă n'ar fi jertfit el ceia ce trebuia să preţuiască maĭ mult decît orĭce: conştiinţa sa deplină de om care ştie, crede, înţelege, iubeşte şi urăşte şi care, decĭ, până la sfîrşitul zilelor ce-ĭ sînt îngăduite, alege, propoveduieşte şi luptă. Nu, el n'ar fi consimţit, de dragul niciuneĭ teorĭ şi niciunuĭ ideal estetic, să se isoleze din viaţa întreagă a poporuluĭ săŭ, dintre ceĭ pe cari-ĭ avea materialiceşte

lîngă dînsul, dintre șirurile înnaintașilor, de la poarta viitoruluĭ prin care zăria așa de departe; el n'ar fi simțit plăcerea să se rupă din curentul îndelung, așa de firesc și de binefăcător, care de la întăia licărire a sufletuluĭ românesc duce pănă în zilele noastre, trecînd de la un ales al neamuluĭ la cellalt.

*

Cine, ca d. I. Scurtu, editorul „Scrierilor politice și literare" ale luĭ Eminescu, din care avem astăzĭ înnaintea noastră cel d'intăiŭ volum, în cea maĭ mare parte noŭ, cine decĭ cercetează, întregește și scoate la iveală scrierile necunoscute saŭ nerăspîndite ale aceluĭ ce n'a fost numaĭ poet, fiind totușĭ așa de poet în toate, acela restituie pe Eminescu continuității sufletești, desfășurăriĭ literare a neamuluĭ românesc; el ajută să ni se dea înnapoĭ cu totul. E o faptă așa de bună aceasta, încît în Olimpul de oțel și ghiață al supra-oamenilor poate să lipsească un oaspete rătăcit pe nedrept.

Ce vedem, în adevăr, din volumul ce s'a publicat dăunăzĭ și se va împrăștia în măsură ce va izbîndi curentul sănătos și în cugetarea noastră de astăzĭ?

Un student care a lăsat Moldova, de care-l leagă numaĭ aniĭ celeĭ d'intăiŭ copilăriĭ, pentru a culege învățătură, după voia luĭ și pe căile luĭ de adevărat *om mare,* la Cernăuțĭ, la Blaj, la Viena, la Berlin. În fiecare din aceste locurĭ, sufletul săŭ alege cîte o anumită înrîurire, care e cea maĭ bună. Din Bucovina iea pe lîngă cunoștinți de limbă folositoare, idealismul curat al luĭ Pumnul, fără a-ĭ lua rătăcirile; în Ardeal

se pătrunde și maĭ mult de conștiința luptătoare a raseĭ, în Viena, în Berlin gustă cu patimă filosofia germană curentă, pe care a cetit-o în chip întins și a pătruns-o atît de bine, încît a făcut din ea un element al sufletuluĭ săŭ, un element menit să se amestece de-acum înnainte în tot ce va gîndi, simți și exprima el, de la generalitățile politice și sociale pănă la nuvela fantastică, pănă la versurĭ în care fierb închegările și desfacerile lumilor.

Scrierile în prosă din acea vreme privesc maĭ mult chestiĭ de drept ale poporuluĭ nostru; ele pleacă de la principiĭ generale, urmează, într'o formă strînsă și fără podoabe, după o logică strictă și caută a stabili principiĭ ideale. E siguranță și avînt fără îndoială; capeți necontenit conștiința lecturiĭ întinse și aptitudiniĭ pentru mînuirea abstracțiilor ce are foarte tînărul scriitor, care publică fără iscălitură prin felurite foĭ de „dincolo" saŭ îșĭ uită scrierile în saltar. Dar forma e încă rece și grea, avînd construcțiĭ silite și cîte un cuvînt care nu era menit să rămîie în limbă.

Aceasta era prin 1869-73. Pe urmă studentul se întoarce în Moldova sa, de care-l leagă deocamdată numaĭ foarte puțin. Schimbă un mediu de aspirațiĭ ideale curate, de iubire pentru știință, cu altul în care se fac frase, se croiesc fețe de împrejurare, se scriŭ eărți și ziare fără miez, se urmăresc situațiĭ materiale și băneștĭ saŭ se servesc utopiĭ împrumutate cu neînțelegere de la Francesĭ, în altfel de anĭ de studiĭ decît aĭ luĭ Eminescu. Oameniĭ cu cari el să se poată înțelege, sînt foarte puținiĭ, iar, ca să-l înțeleagă pe el, *toate* puterile ce eraŭ gata în sufletul și inima luĭ, — cine? N'avea nicĭ diplomă, nicĭ cunoștințĭ personale;

putința de a înșela și de a se înșela i-a lipsit totdeauna. I-ar fi trebuit un noroc escepțional, care n'a venit. A fost decĭ, pe rînd, director de bibliotecă fără rost, revisor de cîteva lunĭ, destituit *motivat* la schimbarea de guvern, și redactor al părțiĭ neoficiale dintr'o gazetă de încunoștiințărĭ. judecătorești, „Curierul de Iași", din care nu se cetia decît partea oficială.

Cu cîtă cinste și conștiință a fost atuncĭ redactor cel d'intăiŭ om din generația sa! Ființa luĭ se întregise acum, într'un chip așa de larg și de cuminte, încît amintește pe Mihail Kogălniceanu în maturitatea sa. E o uimire cîtă bogăție, noutate, logică, prevedere, căldură, cîtă mare și curată înțelepciune de om superior, genial, se cuprinde în acele buletine politice, dărĭ de samă teatrale, notițe despre cărțĭ, care aveaŭ singura menire de a umplea coloanele goale ale bieteĭ foițe ieșene. La fiecare moment, marea sa putere de intuiție fixează puncte saŭ deschide perspective cu totul nouă. Din viața sa trecută cunoștea tot presentul Romînilor, în cîțiva anĭ căpătase o vedere clară asupra trecutuluĭ lor întreg, păstrase toată vigoarea spiritului său filosofic, și orĭcînd el stăpînia subiectul său, fie și atins în treacăt, de la o uimitoare înnălțime. El avea în mînă orĭcînd toate legăturile românești și omenești ale subiectuluĭ.

Și aceste strălucite paginĭ nu eraŭ cetite de nimenĭ. De nimenĭ, în cel maĭ deplin și maĭ grozav înțeles al cuvîntuluĭ. Și moarte aŭ zăcut ele pănă în clipa de față, fără ca de la dînsele să fi plecat, într'o epocă de rătăcirĭ primejdioase și de crisă strașnică, cea maĭ mică influență asupra vieții culturale românești.

Ce soartă tragică!

10 Iulie 1905.

CUPRINSUL.

	Pag.
Cu prilejul dispariției „Tribunei“	1
O nouă epocă de cultură	6
Dări de samă	12
Traduceri	14
Cultura națională și surogatele ei: cultura patriotică și cea oficială	18
Literatura falsă	23
Memorii	31
Un volum nou de poesii al d-rei Văcăreseu	35
Politică și cultură la Românii neliberi	39
D. A. D Xenopol și pepiniera de poeți din Iași	44
Rostul închipuit și cel adevărat al literaturii	50
Cellalt Pompiliu Eliade	55
Despre presa românească	61
Iarăși cultură și politică	67
Originea și margenile polemicilor	72
Cărți populare	77
Literatură «pentru băcani»	82
Expoziția Grigorescu	86
Doi Parisieni: dd. Catulle Mendès și Ionescu-Gion	91
Reviste, atenee și musee de provincie	95
Discursurile d-lui Maiorescu	100
Către generația de astăzi	107
Nebunul din Varșovia	112
Boierimea francesă din România	102
Povestitorii de ieri și cei de astăzi: nuveliști și scriitori de schițe	110
Cuvîntarea Regelui la Academie	123
Școala lui Ștefan-cel-Mare	128
«Aur» de Constanța Hodoș	136
Pierre Loti despre Persia	138
Coruri	141
Expoziția societății «Furnica» și veșmîntul românesc	146
«Zece Maiu»	152
Două rapoarte de prefecți	158
Scriitori macedoneni	163
Arta lui Ștefan-cel-Mare	169
Politică naționalistă negativă și cultură positivă	175
Învățături din viața lui Ștefan-cel-Mare	181
Ștefan-cel-Mare și poporul românesc	187
O comună rurală din România	192
Corespondența lui Alecsandri	197
Mama lui Ștefan-cel Mare	202
Dobrogea de astăzi	207
Doi povestitori	212
«Cîntecele de vitejie» ale lui Gheorghe Coșbuc	218
Ziarele și debutul tinerilor scriitori	223
Sfîrșitul examenelor	229
Regele la Iași	233

	Pag.
O carte a luĭ I. Rusu Şirianu	238
Cum s'aŭ restaurat vechile monumente?	242
Cum s'ar cuveni să se îngrijească monumentele istorice?	245
Cronică	252
O carte despre Iaşi	255
Şcolile călugăriţelor catolice	260
Procesul uneĭ răscoale de ţeranĭ	267
Serbătorĭ şi bacşişurĭ	272
Un noŭ volum al d-luĭ M. Sadoveanu	277
Pentru Ţar...	279
Memoriile de teatru ale d-neĭ Romanescu	280
Un ziar!	285
O carte oficială despre judeţul Tulcea	290
Ziarele străine din România	293
Un profesor: Vasile Burlă	298
Dr. Iacob Felix	301
Un orator al generaţieĭ bătrîne: Nicolae Ionescu	307
Activiştĭ şi pasiviştĭ	312
O comoară de artă	317
Un că ător frances în România de astăzĭ	323
Iarăşĭ cel maĭ noŭ călător frances în România	328
Ateneul Romîn şi suferinţele sale	333
La deschiderea sesiuniĭ generale a Academieĭ Romîne	338
O crisă în viaţa universitară: studenţĭ vechĭ şi studenţĭ noĭ.	342
Un poet al florilor: d D. Anghel	347
Inscripţiĭ din bisericile Românieĭ	349
O carte despre Ardeal	353
Cu privire la drama «Manasse» (— Manase) a d-luĭ Ronetti-Roman	355
Lipsa de loaialitate	360
Poesiile d-neĭ Maria Cioban	365
D Spiru C. Haret şi chestia ţerănească	366
Două cărţĭ pentru Romînĭ	368
Nuvelele d-luĭ Cazaban	373
Învăţătoriĭ bulgarĭ în România	375
O crisă în viaţa universitară: studenţĭ vechĭ şi studenţĭ noĭ, II.	377
Despre oameniĭ fără limbă cari-şĭ caută una şi n'o găsesc, şi despre oameniĭ cu limbă, cari o aŭ de la parinţĭ	383
Cîrlova, cu prilejul uneĭ cărţĭ noŭă	389
Versurile d-reĭ Alice Călugăru	391
Nuvelele d-luĭ I. Gorun	393
Originea luĭ Alecsandrĭ	398
Cîteva rînduri de «dincoace» în amintirea luĭ Timoteiu Ciparĭu.	403
Predicĭ	410
Catedrala din Sibiĭŭ	412
Cel d'întăiŭ volum din operele în prosă ale luĭ Eminescu	414